

Анатоль Бутэвіч

Пад небам беларускага слова

Пра пісьменнікаў, літаратуру і не толькі

Мінск
“Беларуская навука”
2007

Пад небам беларускага слова...

Падаецца, што жыщцё чалавека атулена не адно глыбінёй блакітнага неба, а і ахінuta наміткай роднай песні, роднага мамінага слова, якое нездарма завуць матчыным. Для кожнага народа слова гэтае сваё. Мілае, простае, звыклае, непаўторнае і дарагое. Жыве з ім чалавек і не заўважае яго існавання. Бо яно -- як паветра, як кісларод. Аднак без яго, як і без паветра, і жыць немагчыма.

Пра тое – матэрыйялы гэтай кнігі. Пра ролю і значнасць беларускага слова, пра ягоных захавальнікаў і творцаў. Згадкі пра пісьменнікаў, з якімі пашчасціла аўтару бышь у добрых творчых стасунках, развагі над некаторымі літаратурнымі з'явамі і падзеямі, рэцэнзіі на кнігі, што ўсхвалявалі і запомніліся.

На старонках кнігі ёсць матэрыйялы пра Пімена Панчанку, Максіма Танка, Уладзіміра Карагкеўіча, Івана Шамякіна, Аляксея Пысіна, Максіма Багдановіча, Івана Пташніка, Міколу Маляўку, Элізу Ажэшку, Аляксандра Капусціна, Яна Скрыгана, Міколу Гусоўскага, Уладзіслава Сыракомлю, Яўгенію Янмішчыц, Алеся Жука і іншых пісьменнікаў.

Калі вам цікава апынуцца пад небам роднага беларускага слова, гэтая кніга для вас.

НА ПАЧАТКУ БЫЛО СЛОВА. І СЛОВА БЫЛО – Б Е Л А Р У С Ъ

Рэфлексія спасціжэння Радзімы

Божа,
Адвядзі ад Беларусі
Здраду,
Вераломства
І вайну.
Генадзь Бураўкін

На пачатку было Слова, і Слова было ў Бога, і Слова было Богам. // Яно было на пачатку ў Бога: // усё праз Яго пачалося, і без Яго нішто не пачалося з таго, што пачало быць. // У Ім было жыщё, і жыщё было святылом людзей. // І свягло ў цемры свеціць, і цемра не агарнула яго... // Было Свято сапраўднае, Якое прасвятляе кожнага чалавека, што прыходзіць у свет. // У свеце было, і свет праз Яго пачаў быць, і свет Яго не пазнаў; // прыйшоў да сваіх, і свае Яго не прынялі; // а тым, якія прынялі Яго, веруючым у імя Ягонае, даў уладу быць дзецьмі Божымі, // якія не ад крыві, ні ад хащення плоці, ні ад хащення мужа, а ад Бога нарадзіліся. // І Слова стала площю, і ўсялілася ў нас, поўнае мілаты і праўды; і мы бачылі славу Ягоную, славу, як Адзінароднага ад Айца. // Ян сведчыць пра Яго і ўсклікаючы кажа: Гэта быў Той, пра Якога я сказаў, што Той, Хто ідзе за мною, апярэдзіў мяне, бо быў раней за мяне...

*Паводле Яна Святое
Дабравесце*

На пачатку было слова.
І слова было ў Бога.
І слова было – Б Е Л А Р У С Ъ.

Не, гэта не святатацтва і не блузнерства. Гэта праўда. Простая і звычайная. Звыклая, святая і адвечная. Як свет, адвечная праўда.

Бо і сапраўды на пачатку ўсяго нашага, беларускага, было слова Б е л а р у с ъ.

І словам тады была Б е л а р у с ь. У ім, у слове гэтым, бруіла і пульсавала жышцё. Быў сэнс для жышця і было жышцё многіх і многіх людзей і пакаленняў, родаў і асобаў, якія вынікова намагаліся ўвасобіць слова ў справу. І слова тое становілася жыццядайным промнем, нязгасным знічам у змроку, поклічнай паходній на шляху з цемрадзі да святла.

І было яно сапраўдным і праўдзівым свяглом, якое сваёй усяіснай пранікальнасцю прасвяляе, ажыўляе і перастварае кожнага, хто да яго датыкаеца альбо з ім судакранаеца, хто імкнецца да яго, прагне яго, як здарожаны і знябожаны падарожнік прыпадае да ратавальнай крынічкі, глытком асвяжалнай вады аднаўляе свае сілы -- каб далей ужо без святла гэтага не жышць. Каб самому паверъшь у стваральную моц слова і захапіць верай іншых, падняць з каленяў, узвысіць да святла і неба сілай ягонай зваблівасці. І, не схіляючы галавы, нястомна ісці на покліч гэтага святла, свяглом разганяючы цемру на сваім шляху.

І слова тое становілася плоццю, увасаблялася, учалавечвалася ў душы людзей. Душа ж людская – несмяротная. Значыць, і слова святое Б е л а р у с ь насычалася несмяротнасцю, становілася поклічным, уздымным і стваральным. Ад веку і давеку. Ад мінулага праз час сённяшні – да будучыні.

Але на самым пачатку пачаткаў слова гэтае апераджала людзей і справы, і памкненні іхнія, бо было раней за іх, раней за плоць і свядомасць іхнью. І як Дух насіўся над бясплоднай пустыні, так і слова, набрынялае існасцю, ускрылене надзеяй, наслася над светам, пакуль не знайшло прыстанішча свайго, пакуль ад Бога не нарадзілася і не апусцілася на зямлю белакрылай пташкай -- і абжыло яе, і духам сваім ажывіла, і адметнасцю сваёю пазначыла.

Калі ж набыло жывую плоць -- сталася Бацькаўшчынай, Айчынай, калыскай, краем і загонам родным, зямлёю тутэйшай, ператварыла яе ў палетак засеяны, і дагнала тое, што апярэджвала людзей і дзеі іхнія, і пераўвасобіла безыменнасць ягоную ў рэальнасць і дадзенасць з найменнем зразумелым, непаўторным, дарагім і адзінным на ўвесь свет -- Б е л а р у с ь.

І там, дзе шчырасцю сваёй парупіўся пра справу беларускую і адзін, і другі, і трэці, гурт зычліўцаў і спагаднікаў утварыўся, справа святая паўстала.

“Ты, мой брат, каго зваць Беларусам, //Роднай мовы сваей не цурайся...” – як бы падслухаў нараджэнне новага і захапіўся ім Але́сь Гарун.

Праўду, праўду кажу табе – так было на пачатку. Як сведчыць Біблія: “Дух дыхае, дзе хоча, і голас ягоны чуеш, а не ведаеш, адкуль прыходзіць і куды сыходзіць: так бывае з кожным, народжаным ад Духа”.

Так было і са словам родным Б е л а р у с ь.

Калі ж завалодала яно тымі, хто паверыў у яго, хто прыхінаўся як да найпершага жыщёвага апірышча, сталася тады сутнасцю і рэальнасцю іхняй, гісторыяй і днём сённяшнім, надзеяй і будучыні.

А хто паверыў у яго, той здабыў жыщё вечнае, як вечнасцю надзелена зямля беларуская, дадзеная нам Богам. І дух той, што слова свягое разносіў па свеце, увасабляўся ў душы ўсё новых і новых спавядальнікаў, прыхільнікаў і абаронцаў яго.

І пачалі людзі будаваць дом свой -- беларускі дом, запаўняць прагал у бязмежнасці космасу. На той зямлі пад валошкавым небам, якую Бог дараваў ім і блаславіў яе. І рос, узвышаўся дамок у калысцы сусвету наройні з усімі, хто побач і вакол жыў. І прынялі, і зразумелі жыхароў ягоных суграмадзянне сусвету, і падгрымалі, і паспрыялі, каб жыщё ў дамочку было годнае, самабытнае і людскае.

І ўсё новыя прыхільнікі слова таго становіліся беларусамі, набывалі і засвойвалі адметнасць сваю, мацавалі веру ў яго збаўчую сілу, каб духам сваім і дзеямі захаваць дабрадзейнасць зямлі беларускай, якая гаючымі крыніцамі з-пад сэрца Зямлі жывілася.

Тыя ж, хто прытуляўся да духу святога беларускага і насычаўся ім, шукалі прыгулку душы не таму, што бачылі цуды на гэтай зямлі і квапіліся на багацці і даброты яе суседзяў, а таму, што карцела засеяць яе плладавітым зернем, каб есці хлеб зямліцы гэтай маглі новыя спавядальнікі і шанавальнікі слова беларускага. Каб спагадалі “не пра ежу прахлю, а пра ежу, што застаецца на жыщё вечнае”. Гэтую спажыву давала толькі тое

адзінае і сапраўды святое слова з назовам нязгасным – Б е л а р у с ь.

Гэта і ёсць хлеб жыцця, бо сказаў Ісус: “Я ёсць хлеб жыцця; хто прыходзіць да Мяне, не будзе галодны, і хто верыць у Мяне, не спрагнечца ніколі”.

Дык ідзіце ж да хлеба нашага штодзённа святога, і насычайцесь ім, і карміце дзяцей сваіх, і сейце зерне новае для хлеба таго, імя якому – Б е л а р у с ь. І ўзвышайце працай сваёй, і гартуйце духам нязломным, і асвяглайце свяглом непагасным з вышыняй. Каб усе ўбачылі свягло і паверылі ў незнішчальную і давечную існасць ягоную, і не баяліся, што адгоніць яно прэч – як малаверных, альбо няверных, альбо сумніўных, альбо зусім аслепых. І для такіх дух беларускі пануе над зямлёй, засяяй зернем ягоным, каб праз хлеб наш надзённы, “той хлеб, што сышоў з нябёсаў”, далучыцца да плоці, да праўды і існасці святой і светлай, увасобленай у несмяротным і простым слове – Б е л а р у с ь.

І калі наважыцца хто блюзнерыць са слова гэтага, зневажаць нявер'ем, выракацца і наsmіхацца з дадзенага Богам, не стане ў таго ні сілы, ні духу, ні моцы, ні розуму, не будзе яму ні спагады, ні даравання, акрамя граху і забыцця ўсеагульнага. Бо моц сапраўдная не адно намерамі высокімі створана, не ў словах хваласпейных хаваецца, а працай стваральнай і нястомнай вышэставана. Не сажнеш там, дзе не пасеяў.

Бо сказаў Ісус: “Ніхто, увайшоўшы ў дом дужага, не можа зрабаваць рэчаў ягоных, калі спярша не звяжа дужага, і тады зрабуе дом ягоны”.

Сейце ж і збірайце столькі хлеба дужаноснага, каб дужымі быць і щодрымі, а не слабымі і хцівымі, каб у веры ўмацавацца, а не знябожыцца ў нявері, каб стаць відушчымі, а не сляпымі.

Бо навучацца і спазнаюць ісціну ўсе, хто пазбегне маркоты і няшчырасці, прагнаці і агрэсіўнасці, хто слова, якое было на пачатку, пачне і панясе яго ў душы сваёй. А хто прыйдзе да яго -- стане відушчым і знайдзе апірышча нязломнае ў жыцці. І перастане быць рабом, бо сын у доме сваім застаецца жыць вечна. А калі б усе былі сынамі беларускімі, то і справы рабілі б свае беларускія.

Бог абараняў і абараняе тварэнне сваё, па слову Ягонаму спраўджанае, – святую і несмяротную Беларусь. Яе надзейным абярэжнікам на ўсе прышлыя часы стаў імклівы вершнік з папераджалльна наструненым мячом. З Божае ласкі лунае над нашымі палеткамі і нівамі, барамі і лясамі, рэкамі і азёрамі дух апякункі нашай і заступніцы святой Еўфрасінні Полацкай. Насуперак ліхадзейным ветравеям і спапяляльным вогнепалам шмат стагоддзяў вартуе ён спакой і суладдзе на нашай зямельцы, не дае нам зняверыцца і апусціць руکі.

Сваёй духоўнай моцай перасцерагае ён ахвотнікаў зваяваць і знявечыць гэтых загоны, святылом ад добрасці людской агуленыя, потам і крывёю чалавечай набрынялія. У час неабходных кліча ўздымаць меч, каб апусціць вострае лязо на шыі прыхадняй-нягоднікаў. Каб прапала ахвота ў рознай набрыдзі жартаваць з гаспадарамі зямлі гэтай, дараванай ім Богам. А вось для людзей добрых і шчырых дабрадзейная зямліца гэтая здаўна растуле свае далоні, прывячае іх, спрыяе стаць на крыло.

I ўскрыленыя Божай любасцю, абнадзееныя Ягонай спагадлівасцю дзесяткі, сотні, тысячи беларусаў па нараджэнні і тых, хто стаў такім па прыналежнасці да зямелькі гэтай, з'янданых адзіным памкненнем, згуртаваных адзінай верай у несмяротнасць Айчыны нашай, выходзілі бараніць дзень заўтрашні. Дзеля нас і да нас звернуты справы іхня, каб не забылі цябе, Краю родны, каб не сталі чужынцамі на сваёй зямлі, каб не адракліся, не прадалі і не аддалі ў палон.

I нікому-нікому не зацьміць духоўную моц, не адпрэчыць святасць гэтай зямлі. Бо той, хто глынуў вольналюбнага духу святога, хто мае зрок і слых, у каго не адабрала памяці і чуйнасці, не заблудзіцца, не збочыць, не спалохаецца.

А над палеткамі і над прасторамі роднай старонкі нібыта з высокіх вышыняў – а мо з-пад самага сэрца маці-землі? – асвечаны жыватрворнай моцай святога Еўфрасінеўскага крыжа ціхутка і даверліва, спавядальна і шчымліва, што ажно дух перацінае, гучыць і рассяваецца:

Магутны Божа! Ўладар сусветаў,
вялізных сонцаў і сэрц малых,
над Беларусяй ціхой і ветлай
рассып праменне Свае хвалы.

Дай урадлівасць жытнёвым нівам,
учынкам нашым пашлі ўмалот.
Зрабі свабоднай, зрабі шчаслівай
Краіну нашу і наш народ!

Заклік гэты нагадвае і нам пра святы і прости абавязак: берагчы і шанаваць тое слова, што было на пачатку. Шанаваць, ашчаджаць, берагчы і як найвялікшы скарб перадаваць спадчыннікам нашым – каб не звялося яно, беларускае слова, не расцерушылася і не звеялася ветрам у бязмоўнае прадонне сусвету.

Хіба ж не пра тое дбаў наш дагэтуль не пачуты Мацей Бурачок, калі з усёй шчырасцю маліў-заклінаў: “Не пакідайце ж мовы нашай беларускай, каб не ўмёрлі!”, бо “шмат было такіх народаў, што страцілі найперш мову сваю, так як той чалавек прад скананнем, катораму мову займе, а потым і зусім замёрлі”. Пачуйма -- і памацнеем, падужэем, акрэпнем і духам, і верай.

Веру ў адзіную, Богам пасланую, святую і непаўторную краіну нашую – Б е л а р у с ь .

У Айчыну і Бацькаўшчыну народа майго, маіх продкаў і маіх нашчадкаў – веру.

У Радзіму несмяротную многіх і многіх быльых і маючых быць пакаленняў, што воляй сваёй і няўтомнай працай, узносячы хвалу Богу, зямлю беларускую стваралі і ствараюць, -- веру.

У народ яе шматнацыянальны, з працы рук сваіх узбагачаны і талентам непаўторным асветлены, цягавітасцю і нязломнасцю пазначаны, непакорай і непадатнасцю ні ворагам, ні злому лёсу ахрышчаны, – веру! Добры, спагадлівы і цярплівы народ мой, што праз пакуты і здзекі, няласку і горыч – насуперак усяму захоўвае сам сябе і самаінсасць сваю, самабытнасць нашую.

Праўду, праўду кажу вам: хто знаеца са словамі і духам беларускім, хто шануецца імі, той несмяротны. Той праз вякі цікавы і жаданы субяседнік у сусвеце. Той не пачуе роспачнага і крыўднага: “Чаму ж, чаму не разумееце вы мовы майёй? Чаму вы ракаецеся слова майго? Хіба ж забыліся вы, што на пачатку было слова. І слова было ў Бога. І слова было – Б е л а р у с ь?”

І свято, і палымянась слова таго -- ад пушчанскіх Знічаў з язычніцкіх капішчаў, ад купальскіх кастроў і валашковых ранішніх заранак, ад працы прасветленай нашых першахрысіян, што ахвярнасцю сваёй мащавалі дух, гартавалі волю. Зыркай светласцю запальвае тое слова ратавальныя і ачышчальныя агенчыкі грамнічных свечак у храмах нашых спрадвечных, што продкамі на зямліцы нашай дабраслаўнай пастаўлены, каб помніць і шанаваць святое Слова Божае і слова ўздымнае – Б е л а р у с ь.

Поклічны ж водбліск тых радаводных агнёў гаючым цяпельцам свеціцца сёння ў спражаных заваёўным полыем прыходняў замках і палацах, цэрквях і кляштарах, якія паўставалі скрэзь на ветравеях гісторыі як гняздоўі беларускай і хрысціянской славы, што з-за сценаў іхніх ускрыліла на вышыні. І адтуль пазірае на абрэжную свечку чырвонай Камянецкай Белай вежы, і перагукваецца з ёю, і знітавана з сэрцам кожнага, як галаснікамі гучнымі знітавана з небам непаўторнасць нашая – Барыса-Глебская Каложская святая цэркаўка на магутнай далоні бацькі-Нёмана.

Шчодрым, умалотным, жыццястойкім і вынослівым аказалася даўняе радаводнае сяйво. Ні марозы, ні сонцапёкі, ні бязводдзе, ні залевы, ні нядбалства і абыякавасць не вынішчылі, не высушылі, не звялі на нішто тыя пасевы, не заглушилі пустазеллем і пустаслоўем тое чаканае і жаданае, мілоснае і непаўторнае, тое простае самароднае і высокагучнае Слова, якое было на пачатку.

І каласіцца яно сёння, і красуе, і пульсуе жыццём -- гэтае Богам нам дадзенае і Богам для нас захаванае слова Б е л а р у с ь, з якога пайшли і запачатковаліся мы. З якім жывём і жыцьцем.

Гаючым глытком узмацняе яно сілы пераконаных, жывой вадой акрапляе пачуцці бязверных, поклічным уздымным звонам заклікае да сябе заснульных і абыякавых.

Праз вякі, праз вягры, праз нягоды гучыць яно -- то ціхім шэптам, то гучным рэхам, то мальбой, то пакаяннем, то заклікам.

Хай кожны паяднаны са словамі святым Беларусь услед за прарокам нашай свабоды і нязводнасці беларускай Янкам Купалам нязмушана паўтарае, шэпча і выдыхае:

Я буду маліцца і сэрцам, і думамі,

Распетаю буду маліща душой,
Каб чорныя долі з мяцеліцаў шумамі
Ўжо больш не шалелі над роднай зямлёй.

Хай бачаць светлазорыя нябёсы, хай гонкім
асвяжальным ветрыкам шуміць над зямлёй, хай кажуць
народы сусвету давеку: “Б е л а р у с ь жыве!”

Усё мае свой час, і гадзіна кожнае дзеі – пад небам. //
Ёсць час нарадзіцца, і час памерці, час насаджаць, і час
вырываць пасаджанае. // Час забойства, і час гаення; час
разбураць, і час будаваць; // час плачу, і час весялосці; час
бедаваць і час танцаваць; // час раскідаць камяні, і час збіраць
камяні; час абдымашь, і час ухіляцца абдоймаў; // час шукаць,
і час губляць; час ашчаджаць, і час выкідаць; // час
раздзіраць, і час зашываць; час маўчаць, і час прамаўляць; //
час кахаць, і час ненавідзець; час вайне, і час міру. // Якая
карыйсьць таму, хто працуе, з таго, над чым ён працуе? // Бачыў
я гэты клопат, які Бог даў сынам чалавечым, каб мелі сабе
турботу. // Усё Ён цудоўным зрабіў сваім часам і вечнасць
паклаў ім у сэрца, хоць не кемяць яны ў тых справах, што Бог
учыніў, ад пачатку і да канца... // Уведаў я, што ўсё, што
робіць Бог, застаецца навекі; Ён робіць так, каб багавейна
ступалі перад абліччам Яго. // Што было, тое ёсць і цяпер, і што
будзе, тое было ўжо; і пакліча Бог мінулае.

Кніга Эклезіяста, альбо Прапаведніка

“Дзеяслоў”, №6, 2003

Х Т О М Ы Т А К І Я?

Максім Багдановіч і нацыянальны космас беларуса

У нацыянальным космасе беларусаў постаць і асона
Максіма Багдановіча займаюць асаблівае месца. Незвычайны
лёс, выключна плённая і напружаная разнапланавая дзейнасць
Максіма сталі не толькі сведчаннем нязломнасці і нязводнасці
беларускага духу, але і годна спрыялі самапазнанию і
самавыяўленню беларусаў. У дзейнасці Максіма Багдановіча

можна ўмоўна вылучыць два ўзаемазвязаныя аспекты: унуграны і знешні.

Унуграны найперш скіраваны на спрыянне беларусам зразумець саміх сябе, усвядоміць сваю самаіснасць і нацыянальную самакаштоўнасць, дапамагчы самаідэнтыфікацца. Пасля дзесяцігоддзяў занядбання і нават забароны самога беларускага слова і назвы “Беларусь” вельмі важна было не згубіцца і не растварыцца ў “Северо-Западном крае”, а ўвядоміць сябе нацыяй, беларусамі. Бо іначай дзеля чаго і для каго дзеіць і нешта рабіць? Гэта важна, але не ўсё. Бо можна стварыць своеасаблівую гульнёвую ситуацыю, забаўляцца нацыянальнымі аздобамі, самім гуляць у гэтую гульню па самім прыдуманых правілах і цешыцца з уяўнай і прывіднай самаідэнтыфікацыі. Падобную небяспеку, відаць, адчуваў Багдановіч, таму ў гэтай унугранай сферы беларускасці ён дзеіў сур'ёзна, прадумана і вынікова.

Але ён выдатна ўяўляў, якое раўнаважнае значэнне для самаідэнтыфікацыі беларусаў мае знешні аспект. Я маю на ўвазе цесныя повязі ўсіх тых унуграных аспектаў і праблем са знешнім іх афармленнем і ўвасабленнем. Гэта значыць, засведчанне беларускасці праз знешнія выявы і адначасова рэалізацыя знешніх выяў праз канкрэтную беларускую дзейнасць у агульначалавечай супольнасці. Бо тагачасным царскім уладам больш імпанавала, каб беларусы не адрываліся ад рускага этнасу, не вылучаліся. А калі ўжо і захацелі б праявіць сваю нацыянальную адметнасць, то хай бы забаўляліся гэтым на ўзоруні гульні. І ім занягак, і ўладам клопату менш.

Ды Багдановіч не мог прыняць такую пазіцыю. Яго заява, што “белорусы имеют такое же право на самостоятельное развитие, как и все иные народности”, падмацоўвалася ўласнай дзейнасцю. Ён праз усё сваё нядоўгае жыццё даводзіў памылковасць поглядаў тых, хто спрабаваў “вести торг белорусским народом”, лічыў яго “чем-то вроде питательного материала для соседних народов”, хто намагаўся, “каб мы забыліся на ўсё сваё, беларускае, выражліся яго”. Даводзіў, але не давёў. Пераконваў у адваротным, але не пераканаў.

Багдановіч усяляк намагаўся спалучыць у сваёй творчасці два пачаткі нацыянальнага разумення – унуграны і знешні. Ён паяднаў іх найбольш выразна, чым хто іншы, і

выяўляў мо знарок выпукла і доказна. Але не трэба меркаваць, што рабіў гэта Максім толькі і выключна, каб сцвердзіць сябе беларусам і абудзіць гэтага пачуццё ў іншых. Так, найперш мо дзеля гэтага. Каб пераканаліся і стала пачуваліся беларусамі. Але не той чужой у чалавечым сусвеце часцінкай, якая з усіх сіл намагаецца вялікаму свету нешта яму не надта зразумелае даказаць альбо стварыць дадатковыя праблемы праз сваю нацыянальную нейсвядомленасць і неразуменне большасцю, як гэтыя праблемы ўрэгуляваць. А менавіта найперш самім прайсці праз школу беларускасці, каб нешта сведчыць альбо даказваць іншым. І тады ўжо ўвесці свае на першы погляд мо малазначныя для вялізнага чалавечага космасу нацыянальныя праблемы ў касмічны колазварот чалавечых стасункаў. Аднак гэткія памкненні ва ўмовах тагачаснай беларускай рэальнасці сустракалі перашкоды чыста знешняга, прыкладам, адміністрацыйнага хараکтару, што парушала натуральны стан рэчаў.

Але вядома, што сціснутая пружына мае найбольшую сілу. І каб выяўленне гэтай сілы не стала разбуральным, як зазначаў сам Максім, трэба не забывацца, што першаснай з'яўляецца думка пра лёс народа, клопат пра яго становішча.

Безумоўна, Багдановіч дзеіў не на пустым месцы. Беларуская ніўка і да гэтага была няблага ўроблена і засеяна. Была і да яго літарартура. І як прызнаўся ён, “не просто литература для народа, это в то же время литература самого народа”.

А гэта ўжо іншая рэч. Гэта дае грунт і надзеі.

Каштоўнасць і значнасць доказных высілкаў Багдановіча падкрэсліваецца тым, што ён сам, самастойна настойліва і няспынна даходзіў да разумення гэтага і сам станавіўся беларусам у няпростых умовах неразумення і непрызнання рэальнай і самадастатковай беларускасці як паняцця. Як дадзенасці.

Здольнасць зразумець патрэбнасць і выніковасць канкрэтнай працы, рэальных кроکаў на дзялянцы ўсталявання беларускасці – гэта як карчаванне застарэлага і з'едзенага шашалем лесу дзеля ператварэння вызваленай такім чынам зямлі ва ўрадлівую ніву. Мо гэта асабліва востра зразумеў Багдановіч таму, што лёс кідаў яго па-за межы Беларусі, сутыкаў з людзьмі далёкіх ад Беларусі краёў. А тыя, хто з дня ў

дзень жыў у **той** беларускай сітуацыі, звыкліся, прызывычаіліся, атутэйшыліся. Ім мо і рупіла тая недасягальная і зваблівая беларускасць, ды ўсё ж не так балела і смылела, як тым, хто зірнуў на гэтыя праблемы як бы збоку, звонку і ацаніў іх не толькі ў тутэйшым гучанні, а ў кантэксле больш шырокага чалавечага суіснавання. У тым ліку і пістарычнага.

Бо, як сведчыць Багдановіч, здаўна “Белоруссия была связана с Западной Европой, входила в оборот западноевропейской жизни”, а яе культура абапіралася “не только на славянскую деревню, но и на белорусский город европейского типа”. Аддалены позірк на беларускія справы аказаўся больш пільны, чым вочы ў вочы. Гэткая блізкасць размывала абрысы, рабіла іх неакрэсленымі і расплывістымі.

Тую цягавітую і часта няўдзячную працу па карчаванню спашаленага лесу добра зразумеў Максім Багдановіч. І засведчыў усім сваім талентам паэта, празаіка, даследчыка, крытыка, грамадзяніна. Яму гэта балела, яго гэта непакоіла, турбавала, вымушала шукаць прычыны і працаўаць нястомна дзеля выпраўлення становішча. Гэты неспакой змушаў адшукваць такія аргументы і доказы, якія засведчылі б права на беларускасць як на еўрапейскую каштоўнасць.

Ён ішоў ад свайго, індывидуальнага, канкрэтнага да ўсіхняга, агульнага і абагуленага. Але ішоў **са сваім** у гэту размаітую чалавечую супольнасць. І хацеў, каб яго не толькі разумелі (а не, барані Бог, шкадавалі), але прызналі як рэальнасць, дадзенасць, самаіснасць. Каб зразумелі сапраўднае становішча беларусаў, але прызналі права на іхнюю самаідэнтыфікацыю не з-за шкадавання альбо паблажлівасці. Гэта прыніжала. Справа ішла пра роўнасць. Мо нязвыклую на той час, цяжкую, складаную, але роўнасць.

Згадайма страсны заклік Багдановіча: “Ведайце толькі: не жаласці, а прауды хоча ад вас наш народ!” І дадаваў: “Не жаласць, не грашовая міласць памогуць змучанаму і хворому сэрцу беларуса: *увага, давер’е, пашана да яго грамадзянскіх правой, чалавечнасць – гэта лепшае лякарства ад многіх хвароб*”. Яго, тое лякарства, моцна хацелася Багдановічу знайсці для свайго народа.

Роўнасць з іншымі Багдановіч намагаўся сцвердзіць канкрэтнымі доказамі. З пісторыі, з жыцця. З рэальнага стану рэчаў. Сваёй творчасцю і даследаваннем чужой практикі.

Каб лепш зразумець свой стан, Багдановіч упартая, рупліва і дбайна даследаваў, вывучаў, супастаўляў лёс іншых народаў. Дастаткова назваць толькі некаторыя назвы ягоных артыкулаў: «Галицкая Русь», «Червонная Русь», «Львов», «Угорская Русь», «Братъя-чехи», «Украинское казачество». І тут жа іншыя артыкулы – «Сталецце руху беларускага народа», «Белорусы», «Хто мы такія?», «На белорусские темы», «О гуманизме и неосмотрительности».

Ад агульнагаэрэтычных праблем Багдановіч лёгка і абавязкова пераходзіў да практычнага сцверджання шмат чаго дэкларараванага ім жа самім. Пра гэта найперш сведчыць паэтычная творчасць. Ён звяртаўся да спробы праз гнуткасць і неабмежаваныя магчымасці беларускай мовы засведчыць і выявіць яе багатыя, але дагэтуль не рэалізаваныя здольнасці і ўласцівасці. Ён смела і знароочыста эксперыментаваў. У форме, у выяве мажлівасцяў беларускага слова, сказа, фразы, думкі, пачуцця. Эксперыментаваў дзеля выказу духоўнага і душэўнага стану чалавека, яго індывидуальнай самаіснасці і ягоных, беларускіх, стасункаў з акаляючым светам.

Ён паказваў, што не толькі беларускаму слову, але і беларускаму мысленню, беларускай асобе ўласціва ўсё тое, што і звычайнаму ёўрапейскому чалавеку. Тое ж афарбаванае нацыянальнай адметнасцю разуменне ёўрапейскага пачатку ў сваім развіцці і свайго месца ў агульнай супольнасці. Бо за шмат стагоддзяў да Багдановіча яшчэ Вітаўт Вялікі змусіў лічыцца, паважаць і прызнаваць існаванне самаіснай магутнай дзяржавы – Вялікага княства Літоўскага. Толькі цяперашнє беларускае разуменне, як і сам беларус на нетаропкім аднаконным вазку, не паспявала за хуткасным ёўрапейскім экспрэсам. Як не паспявае і дагэтуль.

Гэтае і гэткае разуменне Багдановіч даводзіў не толькі сваёй форматворчасцю, але і глыбінай сутнасцю напісанага. Згадайма хоць бы санет – як найдасканалае выяўленне зневінай формы вершатворчасці і як сапраўды філасофскі досвед пра свет, лёс, чалавека і касмічную повязь усіх гэтых аспектаў. Запачаткованая Купалам, гэтая форма была даведзена да дасканаласці і найбольш выяўлена менавіта Багдановічам.

Хіба маглі б сабе дазволіць такое асобы, якія не мелі сваёй уласнай нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, не разумелі

вялікіх мажлівасцяў гэтай ідэнтыфікацыі для цэлага народа? Багдановіч хварэў гэткім разуменнем і ўсяляк намагаўся засведчыць і патлумачыць тое іншым.

Але не толькі паэтычная творчасць, пазначаная універсальным і теніяльным талентам, даказвае гэта.

Таксама пераклады класічных рускіх, німецкіх, французскіх і іншых аўтараў – як звыклае і натуральнае міжнацыянальнае стасаванне, заснаванае на роўнасці і раўназначнасці ў свеце і чалавечай супольнасці. Яшчэ і ўдумлівы аналіз уласна беларускай творчасці і творчасці іншых, узаемаспрычыненасць абодвух гэтых крылаў адзінага працэсу.

Гэтыя два аспекты – унутраны і знешні – прайяўлення беларускасці ў Багдановіча можна разумець як два крылы дужай, моцнай і гордай птушкі. Толькі на іх яна і можа даляцець да іншых. Багдановіч мо знарок выпукла дэманстраваў гэта. Вось, глядзіце, я – беларус, раўнапраўны сутворца славянскай супольнасці. І магу годна стасавацца з іншымі, нязмушана, натуральна. Я раблю гэта. Але так, каб тое зразумелі і самі беларусы, бо без гэтага крыла птушка не ўзляціць. Але без яго не будзе працаваць і другое. А зразумеўшы, каб не палохаліся, не давалі ганьбаваць сабой іншым.

Ён з усіх сіл намагаўся як мага паўнай выявіць беларуса ў беларусу. Але не ў скарупіне сваіх прыватных, уласных, вузкіх праблем, хоць і яны гучалі ўжо на ўсю моц, разрываючы тую скарупіну. Багдановіч не хацеў і не мог дзеіць у абмежаванай прасторы.

Яго вабіў агульны стан і праблемы чалавечага развіцця. Аднак найперш у tym аспекте, які выяўляў беларускія праблемы. З паказам і выяўленнем беларускай павагі да іншых народаў, не дзелячы іх на вялікія і малыя, на значныя і нязначныя, як роўных у шматаблічным чалавечым космасе.

Успрыманне і ўсведамленне сябе праз разуменне і успрыманне паяднанасці свайго лёсу з лёсам бліzkіх і далёkіх суседзяў, праз агульнасць свайго ёўрапейскага месца не толькі геаграфічнага, а і духоўнага. Месца, якога ніхто іншы ніколі не зойме, нават тады, калі, не дай Бог, беларусы не выгрымаюць выпрабавання самаідэнтыфікацыяй. А tym больш, ніхто беларусаў не заменіць, не паўторыць іхняга космасу.

Таму Багдановічава беларускасць не была нацыянальна абмежаванай і знарочыста дэмантрыўнай. Яна была ўнутранай патрэбай зразумець сябе як адметнасць, як каштоўнасць і тым самым сцвердзіць чалавечую вартасць наогул. Праведзены Багдановічам аналіз сведчыў, што «белорусская интелигенция никогда не впадала в шовинизм, не стремилась к умалению прав соседних национальностей». Яна толькі засцерагала ад «денационализации белорусского народа». Праекцыя гэтых памкненняў заўважна ва ўсіх сферах, напрамках, дзялянках дзейнасці і мыслення самога Багдановіча.

Беларускасць Багдановіча стасавалася з адметнай нацыянальнай дзейнасцю прадстаўнікоў іншых народаў і працягвала агульны рух нацыянальна заклапочаных народаў ў агульначалавечы космас, дзе павінна хапаць месца ўсім. Менавіта размаітасць гэтага космасу не дае падстаў для сварак і непаразуменняў, для выключнасці і вышэйшасці адных перад іншымі. Як і не мусіць спрыяць зніженню некага ў гэтай бязмежнай чалавечай касмічнасці.

Багдановіч з болем папярэджваў аб гэтым, засцерагаў ад любых крайнасцей:

Нашто ж на зямлі
Сваркі і звадкі,
боль і горыч,
Калі ўсе мы разам ляцім
Да зор?
Бо «хто мы такі?»
Толькі падарожнікі-папутнікі
Сярод нябёс.

А знаходзімся мы ў космасе, дзе «буіныя зоркі Геркулеса». І «да іх ляшіць наша сонца, і нясецца да сонца зямля». А разам з ёй – і ўсе мы. Кожны са сваім нацыянальным космасам імкнецца да поклічных зор сусвету, дзе няма, не павінна быць прыніжанасці па гэтай вызначальнай прыкмете адных і непамернага ўзвелічэння іншых. Святло ўсіх зорак роўнакаштоўнае і зваблівае.

Так павінна быць.
Але так не стала.

Ды дзейнасць Багдановіча не згубілася, не змарнавалася. Яна актыўна спрыяе нам і заклікае, вучыць быць самімі сабой, пачувацца годна, незалежна, не саромецца сябе, не квапіцца на чужое, але і не раскідвацца сваім. Трэба прасякнуцца Багдановічавай верай, што «еще один народ не исчезнет с лица земли, что не расточится бесследно громадный психический труд многих поколений, и белорусская культура – создание этого труда – устоит против напора других сил и течений».

Так будзе.

“Зварушаны нарэштце дух народны, я верую, бясплодна не засне...”

“Звязда”, 7.12.2002

ЗАВІТАЙМА Ў ГОСЦІ ДА ВЕЧНАСЦІ

“Понеже от прирождения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведают гнезда своя; рыбы, плывающие по морю и в реках, чують виры своя; пчелы и тым подобная боронять ульев своих, -- тако же и люди, где зродились и ускормлены суть по бозе, к тому месту великую ласку имаютъ”.

Падаецца мне, што сёння цяжка знайсці беларуса, які не ведаў бы гэтых выдатных слоў нашага слыннага першадрукара і асветніка Францыска Скарыны. Прамоўленыя, напісаныя і выдрукаваныя каля 500 гадоў таму далёка ад роднага дома і ад роднай полацкай зямлі, дзе “зродился и ускормлены” быў Францыск, слова гэтая засведчылі звыклы і натуральны патрыятызм выдатнага полацкага пілігрыма, ягоны стан душы і лад жыцця. Жыцця, якога ён не ўяўляў без памяці аб сваім, родным, аб тым куточку, з якім звязаны навечна.

Так, Скарына сам быў патрыётам і заклікаў да гэтага іншых, намагаўся прышчапіць кожнаму такое ж узвышанае і ўзвышаючае пачуццё адданасці і годнасці, якое кліча да дзейнай справы на карысць свайго люду, свай

бацькаўшчыны. Ягоны запавет сёння з ухвалай можна адрасаваць кожнаму юнаму і маладому грамадзяніну нашай краіны, нашай з вамі Бацькаўшчыны.

А для мяне асабіста ў прыведзеных словах Францыска Скарыны чуеца яшчэ і водгуле ягоных краязнаўчых памкненняў, ягоны заклік ведаць і вывучаць свой край, свой род, сваю гісторыю, свой беларускі радавод, а, значыць, і сябе самога. Хіба не так? Каб усвядоміць сябе патрыётам, трэба адчуць і зразумець тую зямлю, на якой жывеш, тых людзей, што пакаленне за пакаленнем засвойвалі навуку землялюбства, праходзілі праз выпрабаванне тутэйшасцю, каб урэшце знайсці саміх сябе, здабыць права звацца народам.

Бо які ж чалавек стане гаспадарліва і дбайна шчыраваць на зямлі, калі не будзе ведаць яе мінулага, дзеяў сваіх папярэднікаў, прыродных, культурных і гістарычных варункаў, што стагоддзе за стагоддзем шліфавалі, пеставалі, загартоўвалі нацыянальны харктар, вучылі нароўні, талерантна і паважліва стасавацца з людзьмі іншых краін і нацыянальнасцяў. Хіба не з душой патрыётаў захоплена і заўзята нашыя продкі будавалі гарады і мястэчкі, упрыгожвалі беларускі край выдатнымі архітэктурнымі перлінамі, капалі каналы і сажалкі, пісалі і друкавалі кнігі, мужна змагаліся з рознай набрылдзю, каб праз вякі годна і ўтульна жылося тут людзям?

Калі ўжо звяры, птушкі, рыбы і пчолы так прывязаны да месца, якое дало ім жыццё, то што казаць пра чалавека, які сваёй настойлівасцю і рупнасцю здолеў ператварыць (часам аж занадта) дзікую прыроду, прыстасаваць яе багацці для сваіх патрэб. Але каб не забываўся чалавек, што не з яго пачалася і не на ім скончыцца зямля гэтая, і нагадвае Скарына пра сыноўскі абавязак не толькі перад памяццю мінульых пакаленняў, але і пра бацькоўскую адказнасць за справы свае перад будучымі насельнікамі Айчыны нашай.

Каб было дзе звярам шукаць норы свае, птушкам – віць гнёзды свае, рыбам – асвойваць віры свае, а пчолам каб было з чаго браць мёд свой і насіць яго ў родны дамок. Каб сталася так, памятайма пра лёс зямелькі нашай, дбайма ўсе разам пра лёс народа нашага, працуйма дзеля дабрабыту кожнага нашага чалавека.

І пры ўсім гэтым чуйнае вуха зловіць трымцівае водгулле нашай даўняй гісторыі, пільнае вока заўважыць адметныя кропкі і рысачкі нашай з вамі біяграфіі, нашага радаводу практычна ў кожным населеным пункце – зніклым і захаваным, у кожнай мясціне роднай Беларусі. І не згледзім, як такім чынам пабываляем мы у гасцях у вечнасці. Той вечнасці, што наталяе смагу дапытлівых, умацоўвае дух шукальнікаў, абвастрае зрок прадбачлівых, дае рупнасць кемлівым рукам.

Ухвалына, што з кожным годам разгалас пра падзеі з нашай гісторыі набывае ўсё большую моц, захоплівае ўсё больш цікаўных у школах, гімназіях, вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных установах. Таму і кажу я моладзі: давайце знайдзем у сабе сілы, жаданне і патрэбу стацца далучанымі да нашай гісторыі, да зборання яе, вывучэння, асэнсавання і прапаганды. Як маленькімі крынічкамі насычаюцца вялікія рэкі, так і са сціплых краязнаўчых пошукаў і знаходак, досведаў і адкрыццяў складваеща вялікая гісторыя – гісторыя нашага агульнага беларускага дома. Спадзяюся, што тыя дабрадзейныя парасткі мясцовага краязнаўства, якія шчодра і звабліва зелянеюць у шмат якіх месцах нашай краіны, будуць пеставацца найперш моладдзю – людзьмі няўрымлівымі, захопленымі, не абыякавымі ні да гісторыі свайго краю, ні да яго будучыні, ні да лёсу народу нашага.

З ўсёй сваёй адукаванай дасведчанасцю, з нястомнай рупнасцю і камптарнай кемнасцю маладзія людзі могуць найбольш вынікова зазіруць у гістарычную гыбінню, адшукаць там невядомыя і забытыя старонкі, напісаныя ў розных галінах чалавечай дзейнасці, падсумаваць ўсё гэта і суаднесці з еўрапейскай і сусветнай гісторыяй. Каб зразумелі самі і дапамаглі асэнсаваць іншым, што не Іваны мы без роду і племені, што не ўчора з'явіліся на белым свете беларусы.

А таму прапаную для маладых энтузіястаў дзве магчымыя для ажыццяўлення ідэі. Адна – для мінчукоў, хоць яе ўласбленне для ўсіх іншых мае мо јшчэ большае значэнне. Усе мы з году ў год чытаем і нават завучаем напамяць вядомыя радкі са слыннага “Слова пра паход Ігараў” аб запачаткованні старажытнага горада Менска на Нямізе. Але ці не з гэткай жа настойлівасцю з году ў год слабее наша ўяўленне пра саму гэтую легендарную летапісную раку? Вось бы ўзяцца моладзі,

ды з годнай дапамогай і спрыяннем гарадскіх улад ушанаваць памятным знакам цяперашняе падземнае цячэнне Нямігі, а таксама адкрыць яе прылеглы да Свіслачы кавалачак, каб можна было хоць праз шкло зірнуць на бруісты струмок нязводнай і радаводнай для Мінска ракі.

І зусім мо на сёння нязбытнае – на перасячэнні вуліц Нямігі і Гарадскога Вала, на пакатым схіле зялёнага скверыка змайстраваць бы памятную гістарычную кампазіцыю пра бітву на Нямізе, пра найвыдатны помнік прыгожага пісьменства -- “Слова пра паход Ігараў”, каб нават замежныя госці са здзіўленнем пазіралі на месца, дзе ладзілі жыццё першых мінчукі. А яшчэ было б гэта своеасаблівым “пашпартам” нашага столынага Мінска, які налічвае амаль тысячу гадоў сваёй біяграфіі і на вялікі жаль не мае ніякага памятнага знака, дзе была б засведчана дата яго заснавання --1067 год.

І другое. Беларуская зямля, як мо ніякая іншая, некалі спрэс была ўсеяна абрончымі збудаваннямі, велічнымі замкамі і непрыступнымі крэпасцямі. Адны з іх не пашкадаваў час, іншых не дапільнавалі людзі. Пра лёс некаторых нагадваюць толькі людскія показкі, іншыя паціху-памалу аднаўляюцца, становяцца апазнавальнымі сімваламі беларускай зямлі. Каб захаваць памяць пра ўсіх іх, было б надзвычай важна скласці своеасаблівую энцыклапедыю “Замкі зямлі беларускай”, дзе з верагоднай дакладнасцю расказаць пра гісторыю іх стварэння, іхніх гаспадароў і ўладальнікаў, пра іхнюю слыннасць і адметнасць, зафіксаваць усе вядомыя і забытыя легенды і паданні. Складаная справа, працаёмкая? Вядома. Аднак і ўдзячнай, сапраўды пошукавая і даследчая. Возьмемся?

Так, нялёгкая дарога да таго спаконвечнага, што схавана за заслонай часу. Але тым большая асалода адкрыцця, радасць пераадолення цяжкасцяў. І справа гэтая дабрадзейна адгукненца ў сэрцах іншых, заахвоціць іх “к тому месту, і где уродилися и ускормлены суть по бозе, великую ласку имать”.

“Краязнаўчая газета”, №6, ліпень, 2003

УСЛАЎНАЯ ПЕСНЯ ПРА ВІТАЎТА

“Песня пра зубра” Міколы Гусоўскага

Дзіўная рэч – чым больш імкліва імчыць час наперад,
тым мацней вабіць нас мінулае, тым больш там знаходак,
сугучных сённяшняму дню.

Сярод гэткіх вабных старонак – выдатнай мастацкай,
патрыятычнай і эстэтычнай якасці амаль 500-гадовая паэма
Міколы Гусоўскага “Песня пра зубра”. Яе аўтар з'яўляецца
адметным прадстаўніком новалацінскай літаратуры
Адраджэння.

Як сапраўдны адважны паэтычны рыцар, вялікі
паплечнік Францыска Скарыны, Мікола Гусоўскі ўзяўся давесці
да еўрапейскага свету, што ў размаітай сям'і народаў ёсць яшчэ
адзін, які годна трymаецца на сваім пасадзе. Існуе такі
запаведны і запаветны край, дзе “сосны... гоніць у ствол, як
трывнёг – у сцябліну”, дзе вольна пачуваецца не толькі цар
тутэйшай прыроды зубр, але і гаспадар усяго гэтага – тутэйшы
чалавек. А дзяржава тая – гэткая ж цывілізаваная, як і іншыя. І
завецца яна Вялікім княствам Літоўскім.

Гусоўскі ствараў паэму на лацінскай мове, далёка ад
беларускіх краявідаў -- “на зямлі апенінскай”. Ці не таму
закаханаеца ў свой край гэткая шчымлівая. Ён дасканала ведае
ўсе ягоныя гістарычныя, палітычныя, прыродныя, чалавечыя
повязі-сувязі. Паэту пашэнціла паблукаць па свеце, пабачыць
іншыя краіны, пазнаёміцца з іншымі народамі. Таму погляд на
сваё, уласнае падаецца найбольш аб'ектыўным і справядлівым.

“Я прысягаю: заўжды, да апошняга слова пець толькі
праўду”, -- дэкларараваў паэт. І спраўдзіў гэта цалкам. А яшчэ
моцна дыхае паэма настальгіяй па родным, дарагім і
незабыўным. Бо як бы ні было добра сярод чужых людзей, а
свая зямелька жыве ў душы сапраўднай песні. Хоць паэт не
адасабляе яе ад Літвы, Польшчы, Украіны, ды ўсё-ткі слова яго
звернута найперш да тутэйшай зямлі.

Першасным паміннем Гусоўскага было паказаць моц,
сілу і прыгажосць беларускага зубра, які “быў і застаўся царом
над усімі звярамі”, і якога “шчасная доля, як дзіва часоў
першабытных толькі шчэ ў нас захавала”. Але для сапраўднага
майстра гэтага мала. Аповяд натуральна перарастае ў

хваласпей роднаму краю, яго прыродзе, людзям і ўладарам, што паходзяць “з абшараў Літоўскага княства”.

Шмат у паэме аўтабіографічнага. З тэксту бачна, што Гусоўскі па прыкладу сваіх супляменнікаў-пабрацімаў належалі да адважных і спрытных паляўнічых і таму “налаўчыўся распісвацца лукам”. А “ўмельства сваё прайвіць і ў пісьменстве прыгожым” вырашыў дзеля того, каб распавесці пра справы і дзеі на землях Вялікага княства. Ён меў на гэта і права – як мастак слова, і падставы – “край свой (цяпер ужо ўласнасць Кароны) калісыці я перамераў уздоўжкі і ўпоперак пешшу”. І спрыт свой пераняў ад старэйшых -- “змалку ад бацькі вучыўся”. Ды яшчэ, вядомая рэч, спасцігаў мудрасць чалавечую, назапашаную іншымі.

Свет даўніны вывучаў я па кнігах славянскіх,
Граматах рускіх, кірыліцай лісаных вязкай.

Дык чаму ж гэткаму абазнанаму ўлюбёнцу ў свой край і ў сваіх людзей было не ўзыцца за справу летапісання іхніх жыццёвых варункаў і вызначэння лёсу і месца Вялікага княства на гістарычных еўрапейскіх скрыжаваннях? Сваім талентам паэт прымушае акунуцца ў багацце сэнсавых, сюжэтных, мастацкіх ручайкоў, якія зліваюцца ў адну магутную плынь. З вартай бацькаўшчыны ўзнёсласцю і ўзрушанасцю выспеўвае ён моц, прыгажосць, непаўторнасць, адзінасць на свеце роднага краю. “Песня пра зубра” першы гэткі буйны рэалістычны і эпічны твор пра нашу краіну.

А хто ж ён сам – Мікола Гусоўскі? Паэт? Паляўнічы? Дыпламат? І тое, і другое, і трэцяе. Нарадзіўся ў 1470-я гады, верагодна, у в. Уса альбо Усава ў цэнтральнай Беларусі, у сям'і лоўчага. Памёр каля 1533 года ў Польшчы. У сталыя гады часцей жыў на землях Кароны. Нёс службу пры двары свайго мецэната плюцкага біскупа Эразма Вітэлія, які ў 1492—99 гадах меў пасаду сакратара велікакняскай канцылярыі ў столічнай Вільні. У 1518 годзе разам з пасольствам Вялікага княства і Польшчы Гусоўскі выправіўся да Папы Льва X у Рым, дзе прабыў пяць гадоў.

Менавіта ў Рыме і заняўся паэтычнай дзейнасцю, напісаў знакамітую “Песню пра зубра” і 11 вершаў. Першы паэтычны зборнік з гэтымі творамі выйшаў у тагачаснай польскай сталіцы Кракаве ў 1523 годзе. Да беларусаў жа

выдатны твор дайшоў толькі праз 444 гады. У 1967 годзе ўпершыню на беларускую мову пераўтасобіў выдатны перакладчык многіх класічных твораў Язэп Семяжон.

Як сапраўдны патрыёт зямлі, як дасканалы мастак, Мікола Гусоўскі пісаў свой твор памяцю сэрца. Ён умела карыстаецца словам, паэтычным ладам, асацыятыўнымі повязямі. Вобраз магутнага звера, які захаваўся толькі ў спаконвечных беларускіх пушчах-барах, аўтару патрэбен, каб гэтак жа годна ўзвысіць і ўславіць сапраўднага гаспадара тутэйшай зямлі – Вітаўта Вялікага.

Гэты еўрапейскага масштабу валадар кіраваў магутнай дзяржавай за 100 гадоў да напісання паэмы. Ды справы ягоныя мелі такую вагу і значнасць, што з часам зусім не прыцьмелі, а набылі яшчэ большы розгалас. Бо ён “двуадзіны ў асобе вялікага князя -- факельшчык войнаў са слабым, а з дужым анёл-міратворац, ставіў аголены меч свой як слуп пагранічны перад нашэсцямі ворагаў з поўдня і ўсходу”.

Ды ўсё-ткі найперш была клапатлівасць пра ўмацаванне і абарону родных аблічиць. “У княжанне Вітаўта ў гады найвысшага ўздыму Княства Вялікалітоўскага” беларускія землі зведалі і росквіт, і спрыянне, і плён, бо здолеў ён і абарону наладзіць, і адчутиць ахвотнікаў ласа пазіраць на беларускія землі.

Нездарма ”княжанне Вітаўта лічаць усе летапісцы росквітам Княства Літоўскага, нашага краю, і называюць той век залатым...” І не столькі ад вайсковых спраў і паходаў пайшла слава пра Вітаўта, а найперш ад ягонага клопату пра духоўнае ўмацаванне і ўзвышэнне чалавека. Гэты магутны дзяржаўны муж і разумны гаспадарнік “перед багаццем і шчасцем зямным пастаянна ставіў багацце духоўнае – злата дзяржавы”.

Зусім апраўдана і справядліва “славу і ўхвалу вялікаму князю аддаў” Мікола Гусоўскі. А разам з ім і ўсім тым, хто дбаў, дбае і дбацьме пра свой край, сваіх людзей, пра ройны і варты дзяржаўны пасад між народамі. І гэты край Мікола Гусоўскі назваў коратка і выключна дакладна краем, “дзе пачатак пачаткаў сэнсу жыцця і пачуцця святога – радзіма”.

Такі быў той перыяд – мацавання, развіцця і бытавання ў прасторы і часе Вялікага княства Літоўскага. Былі стваральнікі ўзлёты і жорсткасць разбурэння і знішчэння

набытага, былі паходы, аблогі, сутычкі з чужакраіннымі ворагамі. Але былі бяздумнасць, неразумнасць і не меншая жорсткасць міжусобных сутычак. Знясьлавала край барацьба за прыватнае, асабістае першынство, за права ўладарыць над іншымі. І пра гэта таксама з горыччу, з болем піша Мікола Гусоўскі.

Ён рэзка выступаў супраць усяго ненатуральнага, звыродлівага, прыкрага, што здаралася на велікакняскіх землях, супраць чалавечага неразумення і непаразумення. Таму і біў “у сваё звонкае слова”, узбройваў “народы супраць разбою”, супраць тых, “чыёю злачыннай рукою губяцца сувязі братнія”, каго “непакоіць... сверб панавання”. Таму і ўзвышаў паэт-грамадзянін сваё гучнае слова супраць тых, “хто вострышь мячы пастаянна... на суседа”, супраць брагазабойства, грызni, міжусобных войнаў, бо “б’юцца князі-ваяводы, а стогнуць народы”. Усхваляваныя радкі прысвячае аўтар асуджэнню гэткіх разбояў, бо разумее і ўсёй сваёй паэмай адказвае: плён мае добро, пасяяне ў душах людзей, яно і праз вякі праастае дабрынёй, спрыяннем, годнасцю, што ўзвышае чалавека ў чалавеку.

Квінтэсэнцыя ўсіх паэтычных памкненняў і разваг гучыць у заключнай частцы паэмы, у цнаглівым і трымцівым звароце-малені да “Боскай маці, прачыстай дзеўзы Марыі”.

Праніклівия і прачулыя радкі нагадваюць плач Яраслайны са славутага “Слова пра паход Ігаравы”. Гэта шчымліва-шчырая малітва паэта за наш край, за яго людзей, за мірнае і вартое жыццё. Аўтар “Песні” звяртаецца да Боскай Маці, кленчыць перад ёй, святой Багародзіцай, са свечкай у руках, каб “вымаліць краю Тваю абарону-спагаду”.

Праспіявашы песню пра люд, прыроду, Айчынну, вярхоўную ўладу, аўтар выказвае спадзяванне, што ў людскім хаўрусе будзе панаваць справядлівасць і паразуменне. Яму хочацца бачыць такога валадара-кіраўніка, каб “толькі за праўду, са шчырай адданасцю справе мужа дзяржаўнага вёў каравелу дзяржавы і праз хаос, і праз штормы жажлівага часу!”

Чым не наказ на ўсе часы кожнаму кіраўніку любой дзяржавы?

“Звязда”, 8.09.2001

ПРАСВЕТАНЯ ЧАСАМ ГІСТОРЫЯ

З выступлення на навуковай канферэнцыі – Мінскіх
епархіяльных чытаннях “Тураў і тураўская зямля ў царкоўным і
дзяржаўным жыцці”
(24 чэрвеня 2005 года)

Тысячагоддзе Тураўскай епархii гэта яшчэ адна выдатная нагода, каб узгадаць нашу слáуную і багатую гісторыю, каб усвядоміць і назаўсёды засвоіць, што не Іваны мы без роду і племені, што ва ўсе часы годна стасаваліся з еўрапейскай сям'ёй народаў, што наройні з імі ўдзельнічалі ў тагачасным палітычным, грамадскім і культурным жыцці. А шмат у чым прадстаўнікі нашай зямлі нават апярэджвалі еўрапейскую навуковую думку і вынаходніцкую практыку. А яшчэ юбілей гэты, бяспрэчна, будзе садзейнічаць актывізацыі краязнаўчых пошукаў, падкажа шляхі і накірункі краязнаўчага руху. Бо і дагэтуль тураўская зямля, на якой здаўным даўна жылі дрыгавічы, хавае нямала загадак і таямніц.

Пра некаторыя з іх спраўядліва гаварылася на сённяшніх чытаннях, іншыя яшчэ чакаюць свайго асэнсавання. Хачу спаслацца на адзін прыклад. На працягу ўсяго XIII стагоддзя ў летапісах амаль адсутнічаюць звесткі пра Тураўскае княства. Але ж не магло быць так, што жыццё замерла на цэлае стагоддзе, што нічога цікавага і значнага не адбывалася на тэрыторыі, якая мела выключнае значэнне для ўсёй беларускай зямлі і ўплывала на стан спраў ў цэлым рэгіёне. Значыць, поле для пошукаў існуе. Трэба шукаць калі не прамыя, дык ускосныя сведчанні пра тое, чым і як жылі тураўчане. А таямніцы адкрываюцца настойлівым, тым, хто з любоўю і павагай да сваёй гісторыі, да сваёй зямлі намагаецца год за годам, стагоддзе за стагоддзем прасачыць біяграфію “малой радзімы”.

Менавіта таму краязнаўчы рух на Тураўшчыне і пра Тураўшчыну ўзнік не сёння. Ён існаваў здаўна. Праз гэтую ўнікальную школу радзімалюбства прайшли многія пазней вядомыя вучоныя і даследчыкі, тысячы і тысячы аматараў. У тым, як распрацавана сёння гісторыя тураўской зямлі, як выкарыстоўваецца яе вопыт для аналізу ўсяго нашага гістарычнага шляху, наколькі грунтойна ўвасоблена яна ў

друкаваных працах, даследаваннях, у экспазіцыях краязнаўчых музеяў, -- ва ўсім гэтым немалая заслуга вучоных і краязнаўцаў розных пакаленняў.

Пра гісторыю жыцця тураўчан пісалі, пішуць і будуць пісаць, вывучаць, даследаваць пастаянна. Сярод тых, хто займаўся гэтай удзяльнай справай, можна назваць многія і многія імёны. Згадаю толькі некаторыя. Гэта Павел Шпілеўскі, Міхаіл Гаўсман, Адам Кіркор, М. В. Доўнар-Запольскі, нястомны шукальнік і адкрывальнік новых старонак тураўскай гісторыі Пятро Лысенка, Георгій Штыхай, Юрый Лабынцаў, святар Аляксей Шынкевіч, даследчыкі-краязнаўцы Мікола Багадзяж, Васіль Феранц, Аляксей Мельнікаў, пісьменнік Яраслаў Пархута. Спіс гэты можа быць бясконцым.

Вынікі працы некаторых краязнаўцаў увасобіліся ў створаных іхнімі намаганнямі музеях. Напрыклад, больш чым 40-гадовыя пошуки М. Е. Бруя прывялі да стварэння Тураўскага краязнаўчага музея, які праз два гады адзначыць сваё 80-годдзе. Пасляваенному аднаўленню зрабаванага фашистамі гэтага музея прысвяціў свае намаганні П.А. Щакатовіч. Умелым арганізатарам краязнаўчага руху, стваральнікам школьнага музея стаў і У.У. Бруй, настаўнік з вёскі Ленін. Усе гэтыя людзі былі нястомнымі краязнаўцамі і краялюбамі, яны выдатна разумелі, што без гісторыі тураўскай зямлі нельга ўявіць сабе гісторыю Беларусі, без яе не можа паўнавартасна жыць беларуская нацыя. А значыць, і кожны з нас, сённяшніх.

Можна сцвярджаць, што своеасаблівыя праявы краязнаўства існавалі яшчэ ў час Кірылы Тураўскага. Варта прыгадаць, што падчас яго епіскапства і пры ягоным пераемніку Лаўрэнцію пры епіскапскай кафедры і ў саборным храме вяліся летапісныя запісы. Найбольш значнае з занатаванага там увайшло пазней у Кіеўскі і Галіцка-Валынскі летапісы, стала агульным набыткам. Акрамя таго ў Тураве ствараліся і арыгінальныя жыццяпісанні. Ды і сам Кірыла Тураўскі ахвотна ўжываваў у сваіх творах гістарычныя звесткі. Напрыклад, арыгінальна пабудаваны ягоныя “словы”. Найперш ён выкарыстоўвавае апісанне святага, затым узносіць яму хвалу, прыводзіць тлумачэнне рэлігійнага сэнсу і абвязкова ўзгадвае падзею, у гонар якой гэтае свята ўстаноўлена. Зручна, карысна і даволі поўна. Ды і шмат якія іншыя тагачасныя падзеі знайшлі ўвасабленне ў творах Кірылы Тураўскага. Вось чаму

створанае свяціцелем не толькі ўзвышае дух чалавека, але і ўпłyвае на станаўленне яго патрыятычных пачуццяў, на фарміраванне гістарычнага разумення свету, дае штуршок для краязнаўчага пошуку. Наш славуты зямляк хацеў бачыць чалавека, які “не ризами светлыми буди славен, но дэлы добрыми”. І сам шчодра і ахвотна рабіў такія добрыя справы.

Дарэчы, мне падаецца, што ў нашай, так бы мовіць, свецкай, а не царкоўнай гісторыі, асобу Кірылы Тураўскага мы яшчэ па-сапраўднаму не ацанілі. Хоць ён нашмат апярэдзіў дзейнасць і Міколы Гусоўскага, і Францыска Скарыны, ды не стаў яшчэ бачным, чутным, прызнаным, як гэта належыць сапраўды выдатнаму пісьменніку і кніжніку, чалавеку, які праз усё жыццё апекаваўся справамі свайго народа, дбаў пра захаванне міру і спакою на сваёй зямлі. Як паказваюць сённяшнія чытанні, рэлігійная дзейнасць епіскапа, ягонае жыццё таксама яшчэ не поўнасцю вывучаны, патрабуюць аб'яднання намаганняў прафесійных гісторыкаў, даследчыкаў і аматараў-краязнаўцаў.

А яшчэ Кірыла Тураўскі, як чалавек глыбокай вучонасці, шырокага кругагляду і высокай дасведчанасці, добра арыентаваўся не толькі ў пісьменніцтве свайго краю, а і іншых далёкіх і блізкіх да Турава краёў, умеў усё гэта суадносіць, супастаўляць, даваць сваю ацэнку. Ролю і значэнне роднай зямлі ён бачыў у кантэксце агульнай гісторыі, што яшчэ больш узвышала і яго самога, і той край, якому ён прысвяціў сваё жыццё і дзейнасць. Такі падыход ужывае ён і для ацэнкі жыцця славутых людзей беларускай гісторыі. Вось як, напрыклад, вызначае свяціцель ролю Еўфрасінні Полацкай: “Еўфрасіння – арол, што, лунаючы ў небе, праляцеў ад заходу да ўсходу, як променъ сонечны, прасвятліў зямлю Полацкую. Вось, братове, Селунь хваліцца святым Дзмітрыем, Вышгарад – пакутнікамі Барысам і Глебам; я ж хвалюся: шчаснае ты, места Полацкае, што ўзрасціла такі парастак – найпрападобнейшую Еўфрасінню! Шчасны люд, што жыве ў месце тым!”

Як бачым, постаць прападобнай Еўфрасінні адназанчна ўключаеца аўтарамі ў агульны гістарычны кантэкт, ацэньваеца ім надта высока. Гэты прыклад варты пераймання, ён становіча ўпłyвае на фарміраванне пашаны да свайго краю, да яго людзей, заахвочвае іншых не цурацца і не выракацца роднага. Такі гонар за свой род, за сваю зямлю,

такая здольнасць бачыць узаемасувязь гістарычных працэсаў вельмі патрэбны нам сённяшнім. Каб памятаць, каб не забыцца кожнага, хто прысвяціў сябе служэнню Бацькаўшчыне. Значыць, краязнаўцаў чакаюць новыя каштоўныя знаходкі і цікавыя адкрыцці.

І нездарма, відаць, сёння мы справядліва адзначаем высокі ўзровень краязнаўчай працы ў краіне. Прыйемна, што ўсё больш і больш людзей розных узростаў далучаеца да краязнаўства, да самапазнання і пазнання гісторыі свае замлі. Краязнаўчы рух знаходзіцца на ўздыме, што ўяўляеца натуранальным для краіны, якая сцвярджае сябе, усталёўвае свой суверэнітэт. Ва ўсіх куточках нашай замлі ёсць людзі да самазабыцця ўлюбёныя ў сваю Бацькаўшчыну. Яны намагаюцца глыбока і аб'ектыўна даследаваць далёкае мінулае нашага краю, ва ўсіх праявах спазнаваць размаітае тагачаснае жыццё насельнікаў беларускай замлі. Таму настойліва займаюцца вывучэннем гісторыі свайго роду, зборам матэрыялаў па тапаніміцы, накапленнем усяго таго, што датычыць мінулага сваёй мясцовасці. Асаблівую цікавасць выклікае вывучэнне дзеянасці выдатных землякоў. Асабіста мяне моцна цешыць тое, што да гэтай удзячнай працы ўсё больш далучаеца моладзь, школьнікі. Значыць, у нашага краязнаўства ёсць будучыня, а гісторыя наша не застанецца безыменнай і забытай, не зінем мы, беларусы, у сусвеце, не разгубім і не расцярушим сваю адметнасць, чым, урэшце, мы і цікавыя іншым. Шмат хто з краязнаўцаў пераканаўча засведчыў гэтую адметнасць, выявіў вызначальныя асаблівасці беларускага народа як самабытнага этнаса са сваёй уласнай гісторыяй і культурай.

А яшчэ я глыбока перакананы, што мы ніколі і не былі бязроднымі Іванамі. Проста быў нейкі час, калі займацца беларускай старажытнасцю, ведаць сваё, а тым больш ганарыцца ім, было не тое, што непажадана, а часам нават небяспечна. Нехта недзе за нас вызначаў, што нам найбольш патрэбна, што больш карысна ведаць. За нас вырашалі, што мусім мы быць атэістамі і ні ў якім разе не павінны хінуцца да царквы. Вось і штудзіравалі гісторыю далёкіх і экзатычных краін, намагаліся адшукаць там той “вядомы опіум”, што шкодны для народа, не разумеочы, што тым самым не толькі разбураем гістарычную повязь і праўду, а і абкрадваем саміх

сябе, збядняем сваё жыццё. Бо, акрамя того, толькі похапкам, збольшага далучаліся да свайго, роднага, блізкага, да того, што кожнага чалавека прывязвае да сваёй зямлі, лучыць непарыўнымі сувязямі са сваімі продкамі, а, значыць, са сваім народам. Калі ўлічыць усё гэта, то стане зразумелым узорэвень нашай гісторычнай памяці і павагі да мінулага. І ўжо ніяк не суадносілася сваё з еўрапейскім і сусветным кантэкстам. Нібыта і няўцям было, што без такой повязі, без моцнай каранявой сістэмы няма чалавека, нельга выхаваць асобу, якая будзе адчуваць сваю асабістую адказнасць за тое, што было, і за тое, што мае быць на роднай зямлі. А які ж без гэтага лёс чакацьме нашу Бацькаўшчыну?

Такіх бяспамятных людзей, атручаных “приснопамятным” опіумам, змушалі закрываць цэрквы, а пасля і бурыць іх, каб справай даказвалі свой ваяунічы атэізм. “І распладзілася ў ерэтыках вучэнне д'яблава, і пачалі зневажаць яны Бога...”, як пісаў Кірыла Тураўскі. Што з гэтага атрымалася, сёння добра вядома. Але ўсё гэта патрабуе свайго далейшага вывучэння, збору звестак, іх аналізу: каб не паўтарылася. Адным словам, гэта адзін з важнейшых аспектаў краязнаўчай працы. Сутнасць яе можа быць выказана словамі Кірылы Тураўскага: “...Бо былі мы раней нібы дзікія дрэўцы няплодныя, а цяпер да нявер'я прывіта Хрыстова вера... Сёння старое канчаецца і чыніцца ўсё новае дзеля ўваскрэшання”.

Краязнаўцам важна не толькі высвягляць абставіны рэлігійнага жыцця на сваёй малой радзіме, гісторыю міжканфесійных адносін, але і вывучаць дзейнасць святароў, якія заставаліся ці не адзіннымі захавальнікамі пераемнасці традыцый, і ў асяроддзі якіх было нямана дасведчаных краязнаўцаў, хоць самі сябе яны не зайдёды так называлі. Яны праста рабілі сваю карысную і пагрэбную справу далучэння да гісторычнай спадчыны маладых людзей -- каб не знікла памяць, каб бяспамяцтва не прывяло да гібелі чалавечнасці ў чалавеку, каб д'ябалскае спакушэнне не перамагло ў ім Боскі пачатак. Дарэчы, гэтая тэма надзвычай выразна і востра гучыць у творах Кірылы Тураўскага. Ён сам хацеў быць чалавекам не “как одежда, источенная молью, /не/ как железо, снедаемое ржавчиной” і іншых настойліва заахвочваў да гэтага.

Менавіта дзякуючы нястомнай і бескарыслівай працы многіх святароў ды настаўнікаў удалося захаваць у народзе нашым прыхільнасць да высокай маральнасці, здольнасць суперажываць, спачуваць чужой бядзе, а яшчэ – быць дзецьмі сваёй зямлі. Тураўшчына з яе больш чым тысячагадовай гісторыяй не выключэнне. Зямля гэтая валодае такай магутнай прыщагальнай сілай, што мы адчуваєм сябе не толькі спадчыннікамі, а і прадаўжальнікамі ранейшых добрых спраў, адказнымі за ўсё, што перанялі ў спадчыну.

Згадайма на гэты конт вядомыя слова беларускага першадрукара Францыска Скарыны, які, дарэчы, у нечым прадаўжаў і развіваў матывы, што гучыць у творах Кірылы Тураўскага. Нават вобраз “бчалы”, які неаданаразова сустракаецца ў тураўскага свяціцеля, ужывае Скарына. Словы Скарыны дагычаць той мясціны, дзе нарадзіўся чалавек і да якога ён павінен мець заўсёдную ласку і добрую памяць. Сімвалічная повязь -- у свой час летапісныя Тураў і Полацк з'яўляліся аднымі з найстарэйшых гарадоў Кіеўскай Русі, аказвалі вялікі ўплыў на ўсю тагачасную гісторыю. А постаці Кірылы Тураўскага і Францыска Скарыны, узгадаваныя на гэтай багатай гісторыі, сталі саграўды апорнымі стаўпамі веры, на якіх трymалася і дагэтуль трymаецца высокая духоўнасць.

Кірыла Тураўскі задоўга да Скарыны заклапочана, а часам надзвычай узнёсла гаварыў пра захаванне традыцыйнага асяроддзя чалавечага існавання, той мясціны, дзе запачатковаліся карані і напаіліся родным сокам. Мне падаецца, што ён увогуле спецыяльна паэтызаваў чалавече жыццё, намагаўся дадаць да ягонай будзённасці так неабходную для раўнавагі святасць і ўзнёсласць. Ці не таму жыццё тураўчан было багатым на цікавыя і значныя падзеі, духоўна насычаным? Бо, як ні дзіўна некаму можа падацца, тураўская зямля праславілася і стала магутнай не дзякуючы ваенным заваёвам, не ратнай сіле, якая выклікае ў іншых страх, а выключна культурнымі і духоўнымі справамі, сваімі асветнікамі і людзьмі культуры, што заўсёды вабіць людзей і выклікае пашану. Як бы сказаў сёння – Тураўшчына моцная сваім гуманітарным патэнціялам.

“Краязнаўчая газета”, №30, жнівень, 2005

ТУРАЎСКАЕ ЕВАНГЕЛЛЕ

Колькі б ні мінула часу ад запачаткавання кніжнай справы на свеце, а нас і нашых нашчадкаў не перастане хваляваць тая далёкая кніга, сапраўдная, першая, з якой усё і пачалося. Бо кніга тая і да гэтага часу захоўвае не толькі дабравесце для людзей, але і дыхае цяплом рук, што яе стварылі. Безумоўна, да такога неацэннага скарбу адносяцца рукапісныя кнігі рэлігійнага зместу. У “Зводны каталог рукапісных кніг, што захоўваюцца ў СССР” калісъці было ўключана 493 такія помнікі. З іх трэ былі беларускае паходжанне – Тураўскае евангелле XI стагоддзя, Полацкае евангелле XII стагоддзя і Аршанскае евангелле канца XII – пачатку XIII стагоддзя. Яны і дагэтуль праменяцца незгасальным духоўным святым.

Сёння камп’ютэры і найдасканалыя сродкі сувязі ўсяляк эканомяць час і паскараюць вырашэнне любых пытанняў. Таму нават цяжка ўявіць, каб чалавек суткамі, месяцамі, гадамі карпеў, сляпіў вочы перад свечкай толькі з адной мэтай – перапісаць кнігу, пусціць яе ў свет са сваіх рук. Ён ператвараў трымцівы агенчык свечкі, спадарожніцы няўтомнай працы, у сталае і непагаснае свягло ведаў і прасвяглення чалавечай душы. Ды не проста перапісваў, а ствараў сапраўдны мастацкі шэдэўр, упрыгожваў старонкі рознымі арнаментамі і малюнкамі.

Шмат такіх самаахвярных людзей было наогул. Нямала іх шчыравала і на беларускай ніўцы, дбайна і годна засяваючы яе дзеля карысці “людзей паспалітых”. Ды так шчыра, што тая дабрыня і той пасеў і дагэтуль даюць магчымасць мець добры ўраджай, адчуваць душэўны настрой і духоўную ўзвышанасць перапісчыкаў.

Сярод такіх старадаўніх рукапісных рарытэтаў, сагрэтых душой і рукамі добраахвотных прыхільнікаў кніжнага прыгоства, найпершым з'яўляецца Тураўскае евангелле. Па сведчанню вучоных, гэта самая старажытная рукапісная кніга, якая была створана на беларускай замлі.

Назва Евангелля паходзіць ад месца яго адкрыцця ў 1865 годзе – у Тураве тагачаснага Мазырскага павета Мінскай губерні. Была і яшчэ адна спадарожная акалічнасць. Да самага пачатку ХІІI стагоддзя Евангелле належала Тураўскай

Праабражэнской царкве. Пра тураўскую прыналежнасць сведчылі і два запісы, зробленыя на старонках кнігі князем Канстанцінам Іванавічам Астрожскім.

Княскі род Астрожскіх быў добра вядомы ў Вялікім княстве Літоўскім і Польскім каралеўстве. Ягоныя прадстаўнікі займалі высокія дзяржаўныя пасады, валодалі вялікімі зямельнымі абшарамі на Беларусі і Украіне, мелі свой важкі голос у тагачасным палітычным жыцці. Паходжання князі Астрожскія былі тураўскага і пінскага. На пачатку ХVI стагоддзя ім належаў і Тураў.

Канстанцін Іванавіч Астрожскі з'яўляўся яшчэ і вядомым военачальнікам, узначальваў паходы на крымскіх татар, меў перамогі больш як у 60 бітвах. Найвышэйшы гетман Вялікага княства, віленскі кашталян, троцкі ваявода, член Рады Вялікага княства Літоўскага, Канстанцін Астрожскі ў 1528 годзе па колькасці падданых і памерах зямлі, што належала яму, лічыўся другім чалавекам у дзяржаве. Акрамя таго, князь выступаў заўзятым прыхільнікам і абаронцам праваслаўя, з'яўляўся рэлігійным мецэнатам, шчодра падтрымліваў цэрквы.

У адным са сваіх укладных (даравальных) запісай, зробленых 2 мая 1508 года, князь Астрожскі -- “гетман государя короля его милости великого князя Жигмонта, староста Луцкий и Браславский, и Виницкий, маршалок Волынской земли и з женою мою княгинею Татьяною и з сыном нашим князем Ильею надали есмо в Турове... церкви Божей к преображению Господа Бога и Спаса нашего Иисуса Христа... сад с пасекою и поле з сеножатъми, и с озеры и з жамежками на сию стороне на переселы села Вересницкого...” Гэтае ахвяраванне князь зрабіў не толькі царкве, а і святарам яе Мітрафану і Мацвею “вечно и на векы непорушено”.

Другі ўкладны запіс на старонках Евангелля ад 10 лютага 1513 года паведамляў, што той самай царкве і тым самым святарам Канстанцін Астрожскі перадаў “три полі на переселы села Вересницкого” з усімі іншымі ўгоддзямі на спрадвечнае карыстанне. Гэтыя запісы пацвярджаюць паходжанне Евангелля, якое належала тураўчанам.

Шчодры князь ахвяраваў са сваіх багаццяў і іншым цэрквам. Тураўскай епіскапіі, напрыклад, ён перадаў падданых яму месцічаў Турава, вёскі Альгомле, Сіманічы, Радлавічы і 14

азёраў. Ён паведамляў, што “медовая дань с 6 сел – 24 ведра и дерево бортное в двух местах” таксама належала епархіі.

А старажытны рукапісны помнік знайшоў у час археаграфічнай паездкі па беларускіх землях Мікалай Сакалоў. Натрапіў на яго выпадкова. У скрыні для вугалю валялася старадаўняя рукапісная кніга. Даследчык зразумеў, якая каштоўнасць трапіла яму ў рукі, прывёз яе ў Віленскую публічную бібліятэку. Тут з пашанотай агледзелі незвычайную находку. Высветлілі, што напісана яна на пергаменце. Гэта від спецыяльна апрацаванай скury, які з незапамятнага часу выкарыстоўваўся для пісьма. Пергамент Тураўскага евангелля мае невялікія дзіракі – выдаткі апрацоўкі скury. Захавалася ўсяго 10 аркушаў альбо 20 старонак тэксту. Яны пераплецены ў невялікі сшыгачак. Евангелле напісана ўставам, на царкоўнаславянскай мове. Ініцыялы (вялікія літары) размалеваны чырвонай і сінай фарбамі на зялёным фоне. Самі ініцыялы старавізантыйскага тыпу, іх налічваецца толькі 11.

Памер Евангелля 20,5 на 26,5 сантыметра. На кожнай старонцы змешчана 18 радкоў, напісаных над лінейкай, праведзенай штыфтом на шчыльным глянцевым пергаменце. Поль таксама пазначана гэткімі ж лінейкамі. Колер чарніла каштанавы. Як і ўсе старажытныя спісы Евангелля, Тураўскае таксама адносіцца да тыднёвага апракасу. Тэксты ў такіх Евангеллях, згодна са старажытным правілам, размяшчаліся ў той паслядоўнасці, як яны чытаўся пры богаслужэнні.

Тураўская находка да гэтага часу знаходзіцца ў Вільнюсе. У пачатку 60-х гадоў мінулага стагоддзя Евангелле было адрестаўравана і апранута ў новы пераплёт (стары захоўваецца асобна). А ў 1995 годзе каляровую ксеракопію ў сучасным пераплёце, зробленую з аднаго з пазнейшых перавыданняў, Нацыянальной бібліятэцы Беларусі падаравала беларускае пасольства ў Літве.

Тураўскае Евангелле дае ўяўленне і пра стан развіцця гэтай зямлі настогул. Як сведчаць легенды, амаль 900 гадоў таму з Кіева па Дняпры і Прыпяці ў Тураў прыплылі больш дзесяці вялікіх каменных крыжкоў. Мо гэта была боская адзнака святасці гэтай зямлі і яе абарона ад непамыснасці і неспрыяння. Тураў з'яўляецца адзінным горадам, дзе з дзесятага стагоддзя жылі дрыгавічы. Тут была шырока распаўсюджана

пісьменнасць. Ёю карысталіся князі і вяльможы, яна бытавала ў манастырах.

У Тураве дзейнічала другая па старажытнасці праваслаўная епархія на Беларусі. Некаторыя вучоныя сцвярджаюць, што ад самага пачатку яе ўтворэння існавала вучылішча. Мяркуюць, што Кірыла Тураўскі, пакуль стаў епіскапам у 1169 годзе, жыў у манастыры і з'яўляўся настаўнікам, меў дачыненне да тураўскай школы. І невядома, не знайдзена пераканаўчых доказаў, ці займаўся ён перапісаннем кніг. Аднак добра вядома, што ён належыць да знаных культурных і царкоўных дзеячаў, з'яўляецца пісьменнікам, працаведнікам і асветнікам. Кірыла Тураўскі быў першым на Русі “стоўпнікам” – чалавекам, які зачыніўся ў манастырскай вежы і цалкам прысвяціў сябе малітўнаму служэнню Богу. Там жа напісаў ён і свае першыя творы як вынік глыбокіх роздумаў над жыццём. Усяго Кірылу Тураўскаму належыць каля 50 твораў розных жанраў.

А што да рукапісных кніг, то, як вядома, гэтай удзячнай спрабай зймаліся не толькі манахі, а і людзі высокага становішча, князі, якія ахвяравалі сваю клапатлівую і карпатлівую працу цэрквам. Так што з'яўленне выдатнага помніка XI стагоддзя Тураўскага евангелля справа зусім заканамерная для нашай зямлі з яе даунімі культурнымі, асветнымі і духоўнымі традыцыямі.

“Звязда”, 1.09.2001

СЛАВУТЫ АЎТАР НАРОДНАЙ ПЕСНІ

“Вясковы лірнік” Уладзіслаў Сыракомля

Сёння, напэўна, няма такога аматара музыкі, які не ведаў бы надга папулярнай некалі песні “Ямщик”. Але спытайте ў самых дасведчаных, чый гэта твор, і адказ будзе няпэўным. У лепшым выпадку скажуць, што гэта народная песня. І не будуць мець рацыі. Бо ў гэтай песні ёсьць аўтар слоў. І зусім не рускі паэт Трэфалеў, як часам аб'яўляюць па радыё. Асоба сапраўднага аўтара самым цесным чынам звязана з нашай зямллёй.

Людвік Кандратовіч альбо, як найбольш яго ведаюць, Уладзіслаў Сыракомля -- вядомы паэт, апантаны фалькларыст, знаўца вуснай беларускай народнай творчасці, удумлівы даследчык нашага краю і ягонай даўніны.

Час яго жыцця выпаў на вельмі няпросты для беларускай гісторыі перыяд. Нарадзіўся Людвік у 1823 годзе ў фальварку Смольгава цяперашняга Любанскаага раёна, а памёр у 1862 годзе ў Вільні і пахаваны на могілках Роса. Што ж умясцілася ў маленечку рыску паміж дзвюма гэтымі датамі? Па мерках сусветнай гісторыі – усяго толькі імгненне. А для беларускай зямлі гэта быў адзін з драматычных перыядоў, якіх, на жаль, выпала ёй да скрушнасці шмат. Акурат у гэты час сутыкнулася дзве гістарычныя супярэчнасці. З аднаго боку – упартасе і заснаванае на важкім грунце напрацаванага раней імкненне беларусаў да рэальнай самаідэнтыфікацыі, настойлівия і небесперспектывная пошуки саміх сябе сярод еўрапейскай супольнасці. Аднак у першай палове XIX стагоддзя Еўропа ці не змірылася і не з'абыякавела да таго, што адбывалася на беларускіх землях. Тое ж, што тут рабілася, гісторыкі назавуць пазней наступам рэакцыйных сіл на ўсё беларускае.

І гэта тое, што супрацьстаяла з другога боку.

Дзіўны парадокс гісторыі. Калі пад націскам эканамічных, палітычных абставін і вызвольных памкненняў людзей розных саслоўяў, неабыякавых да лёсу сялянства, а, значыць, і да ўсёй Расійской імперыі, у Расіі рыхтавалася адмена прыгоннага права, то ў дачыненні да беларусаў паводзіны царскіх улад становіліся ўсё больш жорсткімі. У 1832 годзе закрыты Віленскі ўніверсітэт, дзе здаўна спелілася, становілася на крыло і беларуская думка. Мікалай I, празваны за сваю жорсткасць Палкіным, забараніў нават саму назву “Беларусь”. Замест гэтага беларускія землі з іх шматвяковай нацыянальнай гісторыяй з 1840 года займелі дзіўнае паняцце “Северо-Западны край”. Адмянялася дзеянне Статута Вялікага княства Літоўскага 1588 года, які працяглы час лічыўся ў Еўропе прызнаным і аўтарытэтным юрыдычным документам. Была забаронена нават беларуская мова.

Ды беларусы не маглі змірыцца з такім становішчам, што і пацвердзіла найбольш яскрава паўстанне 1863 года пад

кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага. Але гэта было ўжо без Уладзіслава Сыракомлі.

Вось у гэткіх няпростых умовах фарміраваліся творчыя і грамадзянскія погляды Людвіка Кандраговіча. Ён выдатна бачыў і дасканала ведаў як жыццё багатых, уладных, уплыўовых асоб, так і тых, хто цалкам залежаў ад багацця іншых. Но гэтаму спрыяла тое, што мусіў у пошуках і кавалка хлеба, і самога сябе часта мяняць месца пражывання. Вёска Кудзінавічы, блізкая да Коласавай Мікалаеўшчыны Мархачоўшчына, Навагрудак, вабны наднёманскі фальварак Залучча, Барэйкаўшчына, Вільня, Ломжа, Сувалкі, Коўна... Вось не поўны пералік месц побыту Сыракомлі, дзе ён бачыў тое рэальнае жыццё, якое стала пазней фактагалагічным матэрыялам для многіх твораў. Цікава, што і ва ўмовах “непашаны да беларускага” Сыракомля рупіўся пра тое, каб як мага да больш шырокага кола чытачоў давесці значнасць гістарычнага мінулага, паказаць рэальны стан рэчаў, засведчыць, што беларусы мелі сваю багатую гісторыю, што несправядліва выключаць іх з агульнаеўрапейскага контэксту.

Хто ж быў для беларусаў Уладзіслаў Сыракомля і кім застаўся сёння? Лірнік вясковы, як назваў яго яшчэ ў 1912 годзе наш слынны пясняр Янка Купала, і што да гэтага часу з'яўляецца ці не галоўным вызначэннем гэтай творчай асобы? Зацікаўлены падарожнік па сцежках беларускай дауніны, які пільным вокам імкнуўся ўбачыць істотнае і вызначальнае ў будзённым і звыклым? Дасведчаны ўпарадкавальнік радзівілаўскіх архіваў, якому давялося папрацаваць у Нясвіжскім замку? Руплівец на ніве абароны людскіх правоў і змагар за лепшую долю чалавека-працаўніка?

Нас могуць папікнуць, што мы занадта настойліва імкнёмся прысвоіць Людвіка Кандраговіча, далучыць яго да беларускіх дзеячаў. Знаны літаратурнік, даследчык, краязнаўца, вядома ж, працаў на польскай і беларускай нівах, з'яўляўся польскім і беларускім паэтам. Вершы і літаратурныя творы ствараў большасцю на польскай мове, хоць зместам сваім ці не ўсе яны знітаваны з беларускім рэаліямі.

Аднак і сам ён таксама пісаў па-беларуску. Ды, на жаль, такіх твораў захавалася мала. Праўда, калі сябар і памочнік Сыракомлі, таксама слынны беларускі і польскі паэт і публіцыст Вінцэсъ Кааратынскі рыхтаваў збор ягоных твораў, то

меў намер уключыць туды і напісанае на беларускай мове. Але намеру не суджана было здзейсніцца. Як не рэалізавалася яшчэ адна найцікавая задума -- выдаць сумесны зборнік беларускіх вершаў. Чаму? Акрамя ўсяго адказ хаваецца і ў тым, што беларусам у Расійскай імперыі забаранялася друкаваць свае творы кірыліцай. Мо таму Янка Лучына, каб абвесці цэнзуру, змушаны быў сказаць, што гэтыя вершы на балгарскай мове.

Ды чалавечая натура – сапраўды загадкавы свет. Яшчэ адзін цікавы штрышок. Былі, аказваецца, смелыя людзі, якія і падчас змрочнай царскай рэакцыі не баяліся спавядальніцтва годнасцю. Сын Вінцэсія Каратынскага Бруна таксама пісаў і пабеларуску, хоць быў народжаны ў Варшаве. Калі ў гэтага варшавяніна пыталіся, чаму лічыць ён сябе беларусам, напаўжартам адказваў: “Бывае, чалавек нараджаецца і ў канюшні, але ад гэтага ён не становіцца канём”.

Сыракомля, як і іншыя асобы, якія актыўна дзеілі на тутэйшай зямлі, мае дэфініцыю “польскі і беларускі” паэт. Аднак у сваіх творах ён сам сябе называў “літвінам”, а край наш “Літвой”. Гэта не супярэчыць тадышнім традыцыям, бо землі беларускія сапраўды называліся некалі ліцьвінскімі.

А як жа Людвік Кандратовіч стаў Уладзіславам Сыракомлем? У гэтым “вінавата” паэзія, да якой прыгарнулася юная душа...

Гандлёвая плошча Mіра заўсёды была шматлюднай. Тут любіў збірацца народ з блізкіх і далёкіх ваколіц. І не толькі, каб купіць-прадаць, а падзяліцца навінамі, папляяткарыць, паскардзіцца на лёс, пашукаць падтрымкі. Найлепшым месцам для такіх сустрэч, вядома ж, была карчма. Гамонка ў ёй не сціхала ніколі. Менавіта тут і пачуў малады Людвік шчымлівы аповяд падпітага мужчыны пра трагічнае кахранне. Вазніца-паштар мусіў тэрмінова даставіць пакет адрасату. З-за гэтага ён не мог дапамагчы сваёй кахранай. Дзяўчына замерзла ў глыбокім снезе пад сцюдзённым месяцам.

Усухваляваны пачутым, дваццацігадовы Людвік вярнуўся ў наднёманскі фальварак і напісаў сваю першую гавэнду альбо гутарку – “Паштальён”. Гэтае паэтычнае апавяданне было надрукавана ў 1844 годзе ў віленскім часопісе “Атэнэум”. Яго ўбачыў сучаснік Кандратовіча рускі паэт Леанід Трэфалеў. Яму перадаўся ўзрушаны настрой аўтара і ён пераклаў урывак гавэнды на рускую мову. А неўзабаве

пераклад быў пакладзены на музыку і стаў народнай песняй “Ямщик”:

Когда я на почте служил ямщиком,
Был молод, имел я силенку...

А калі песня народная – то няма ў яе ні аўтара слоў, ні кампазітара. Так і жыве ўжо больш за паўтара стагоддзя гэтая папулярная песня то як народная, то як аўтарскі твор Леаніда Трэфалева. І толькі самыя абазнаныя ў творчасці Уладзіслава Сыракомлі могуць з пэўнасцю сказаць, хто сапраўдны аўтар “Паштальён”. Давайце і мы назаўсёды запомнім гэтае слыннае імя – Уладзіслаў Сыракомля.

Дзякуючы старанням Максіма Лужаніна Сыракомлеў «Паштальён» і Трэфалеўскі «Ямщик» загучаў і па-беларуску:

На пошту я трапіў зусім малады,
Фурман з мяне ўдаўся зухвалы,
А волі не меў, дый ганялі тады:
Хоць свята, хоць ноч – усё мала!

Гутарка “Паштальён” стала ўдалым дэбютам Людвіка Кандратовіча. Яна не толькі засведчыла нараджэнне новага паэта, але і засведчыла яго бяспрэчнае дасягненне. А сам Людвік Кандратовіч стаў пасля гэтага знакамітым Уладзіславам Сыракомлем.

Адкуль жа з'явіўся гэткі псеўданім? Як зазначае дасведчаны ў дауніх літаратурных справах Адам Мальдзіс, ён звязаны з родавым гербам паэта – “Сыракомля”, які паходзіць ад значэння “сыры камель”. А яшчэ і псеўданім, і герб падкрэсліваюць паходжанне паэта з дробнай беларускай шляхты, якая, як і многія ў той час, падпала пад няўмольны прэс апалаўчвання. Ды і сам Сыракомля не раз прызнаваўся, што акрамя польскай ён ведаў беларускую мову: “у мае дні маладыя... я навучыўся крыўіцкае мовы і загаварыў на ёй з пэўнай элеганцыяй...”, “цудоўнае гэта адгалінаванне славянскай мовы – крыўіцкі дыялект! I старое! Бо гэта – мова нашага Літоўскага статута...”

Глыбока чэрпаючы з багацейшай беларускай гісторыі, Сыракомля стварыў шмат вартасных літаратурных твораў і краязнаўчых прац. А запачатковалася гэта яшчэ ў нязвіжскі перыяд, які быў асабліва плённым у назапашванні ведаў,

уражанняў, эмоцый. У 1833-35 гадах Людвік вучыўся ў дамініканскай школе ў Нясвіжы, пасля ў Навагрудку. Удзячныя нясвіжане ў 1902 годзе, праз 40 гадоў пасля смерці, устанавілі ў фарным касцёле памятную дошку, а ў нашы дні мемарыяльная дошка ў гонар слыннага сына беларускай замлі з'явілася і на сцяне замка. У Нясвіжы, у коле гэткіх жа апантаных вершатворцаў, ён пачаў сам далучацца да прыгожага пісьменства. Тут стварыў цыкл санегаў “Нясвіжскія ўспаміны”, напісаў першую краязнаўчуцу працу.

А вясёлае жыццё Радзівілаў, іхнія дзівацтвы моцна ўразілі маладога працоўніка кіраўніцтва радзівілаўскімі маёнткамі, дзе з восені 1840 года служыў Людвік. Пазней ён напіша чулівы і спагадлівы верш “Ілюмінацыя” пра тое, як з-за самадурства аднаго з Радзівілаў дачасна памірае немаўлятка беднай жанчыны. Заснаваны верш на рэальным факце, што, дарэчы, харектэрна для Сыракомлі. Верш стаў папулярным, але гэтага спалохаліся царскія чыноўнікі. У Санкт-Пецярбургскіх архівах захавалася сведчанне, што твор гэтых, як асабліва крамольны і антыўрадавы, быў забаронены цэнзурай. А ён павінен быў з'явіцца ў перакладзе на рускую мову ў часопісе “Русское слово” ў 1880 годзе. Вось так – нават праз 24 гады пасля напісання сыракомлева спагада лёсу простага чалавека была страшнай для царскай улады

Гэта не адзіны твор, якога баялася цэнзура. Напярэдадні паўстання 1863 года шмат якія вершы Сыракомлі хадзілі ў рукапісах, гартуючы ваяцкі дух паўстанцаў. Кажуць, што і сам паэт, жывучы ў Вільні, быў далучаны да паўстанціх намераў Кастуся Каліноўскага.

Шмат пабачыўшы і перажыўшы, Сыракомля не мог стаяць убаку ад змагання за лепшую долю чалавека. У 1861 годзе за ўдзел у антыцарскіх маніфестацыях ён быў арыштаваны і зняволены ў віленскай вязніцы. Ад суровага выраку яго ўратавала заўчастная смерць.

Уладзіслаў Сыракомля, які карыстаўся вялікім аўтарытэтам у асяроддзі патрыятычнай моладзі, меў прыяцельскія стасункі з многімі выдатнымі людзьмі свайго часу. Адам Кіркор, Станіслаў Манюшка, Вінцэсъ Кааратынскі, Юзаф Крашэўскі, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч – усе яны сябры і паплечнікі Сыракомлі, кожны па-свойму спрыяў развіццю ягонага таленту. А сам паэт як мог аддзячваў ім добрым

памкненнем падставіць сваё плячо. Напрыклад, ён напісаў прядмову да першага зборніка Вінцэсія Кааратынскага “Чым хата багата, тым рада”, падтрымліваў пачаткоўцаў, рэцэнзаваў творы В. Дуніна-Марцінкевіча, іншых аўтараў.

Пазней ужо вучань Сыракомлі Вінцэсія Кааратынскі, які з 1850 года быў ягоным сакратаром, шчыра апекаваўся справай выдання твораў і ўшанавання памяці свайго настаўніка, які пакінуў гэты свет, не дасягнуўшы і 40 гадоў. Аказалася, творчая спадчына Сыракомлі склада ажно 10 тамоў. Іх выдаў Кааратынскі ў 1872 годзе. Ён жа разам з А. Плугам падрыхтаваў да выдання і пяцітомнік выбранай пазіі Сыракомлі.

Для нас бяспрэчную цікавасць уяўляюць як літаратурныя творы “вясковага лірніка”, так і яго гісторыка-краязнаўчыя працы: “Вандроўкі па маіх быльх ваколіцах”, “Мінск”, “Нёман ад вытокаў да вусця” і іншыя. У іх ён засведчыў не толькі добрае веданне гісторыі і сучаснага яму стану рэчаў, але выказваў свае ацэнкі і адносіны да гэтага. Творы дагэтуль чытаюцца цікава, хвалююць, бо там ёсць і трапічныя назіранні, і глыбокая дасведчанасць у гістарычных калізіях Вялікага княства Літоўскага, і сваё, асабістое. Адным словам, гэта не погляд старонняга чалавека, а зацікаўлены сказ пра сваю зямлю неабыякавага яе грамадзяніна. Шкада толькі, што большасць з дзесяцітомнага збору твораў нашага знакамітага земляка дагэтуль не спраўджана па-беларуску. Праўда, гэта дае спадзеў на далейшае ўдалае лістуванне з беларускай гісторыяй, на адкрыццё вядомага і, аказваецца, усё яшчэ невядомага нам Уладзіслава Сыракомлі.

На беларускую мову яго творы перакладалі Альгерд Абуховіч, Янка Лучына, Янка Купала, Уладзімір Дубоўка, Максім Лужанін, Каастусь Цвірка і іншыя майстры слова. У 1966 годзе выйшаў невялікі зборнік “Выбраныя творы”, у 1992 – “Вандроўкі па маіх быльх ваколіцах” у перакладзе Каастуся Цвіркі.

Дзейнасць Уладзіслава Сыракомлі, яго дасведчанасць, паэтычнае майстэрства знаходзілі шчытрую падтрымку сучаснікаў. Сённяшнія даследчыкі, аматары паэзіі і дауніны свайго краю таксама ахвотна прыпадаюць да створанага ім -- як да гаючай крыніцы, што наталяе смагу радзімазнаўства,

дазваляе паўнай зразумець сябе, свой род, сваю зямлю, якой шчыра служыў наш зямляк.

Добра сказаў пра Уладзіслава Сыракомлю Янка Купала:

Покі ж будзе душа хоць адна жыць на свеце,
Будуць жыці і лірнікаў песні...

Будзеш жыць! Будуць векі ісці за вякамі, --

Не забудуцца дум тваіх словаи,
Як і слоў беларускіх, жывучы між намі,
Не забыўся ты, Лірнік Вясковы.

“Звязда”, 15.09.2001

ПРЫЕМ НАСЦЬ АДКРЫЦЦЯ

6 чэрвеня 2006 года споўнілася 165 гадоў
з дня нараджэння Элізы Ажэшкі

Мне паshanцавала найбольш глыбока далучыцца да жыцця і творчасці нашай славутай і теленавітай зямлячкі Элізы Ажэшкі (нарадзілася 6 чэрвеня 1841 года ў быlyм маёнтку Мількаўшчына цяперашняга Гродзенскага раёна) падчас працяглай і прыемнай працы над перакладам на беларускую мову яе знакамітага рамана “Над Нёманам”, які беларускі літаратуразнаўца Уладзімір Казбярук называе “вяршынным дасягненнем самой пісьменніцы і адным з найважнейшых здабыткаў усёй польскай літаратуры XIX стагоддзя”. У выніку, здавалася, я больш-менш аб'ёмна спазнаў і спасціг сэнс і змест напісанага ёю. Аказалася, памыляўся...

Высветлілася, што заўсёды ёсць месца для асабістага літаратурнага адкрыцця. Здаецца, уважліва чытаў уступны артыкул Уладзіміра Казбераука да асобнага выдання ў серыі “Скарбы сусветнай літаратуры” (“Мастацкая літаратура”, 2003) гэтага рамана. І раптам, перачытваючы яго сёння, звярнуў увагу на адзін абзац: “Хоць Эліза Ажэшка паходзіла з памешчыцкай сям'і і ад беларускага селяніна яе аддзяляла вялікая адлегласць у грамадскім і матэрыяльным становішчы, у культурным узроўні, аднак сама яна думала заўсёды пра збліжэне з народам...”

Ну, так, вядома ж! І нават засведчыла гэта ў сваіх творах! І не адно ў апавяданні “Рэха”, якое згадвае У. Казбярук. А і ў самім рамане “Над Нёманам”. Настойліва і надзвычай плённа намагаецца яна давесці слушнасць і высокі сэнс, духоўную неабходнасць гэткага кроку. Маю на ўвазе вобраз збяднелай сваячкі памешчыка Бенедыкта Карчынскага Юстыны Ажэльскай, у доме якога яна жыве разам з састарэлым і ахвочым да “вясёлых” прыгод бацькам. Жыве ў матэрыйальным дастатку, але нечага нудзіцца, чагосці ёй не стае. Аказваецца, не хапае душэўнай раўнавагі, узаемаразумення і простага чалавечага шчасця.

А знайшла ўсё гэта Юстына нечакана для іншых і, напэўна, свядома для сябе ў стасунках з простым людам, у намаганні зразумець сялянскую душу, у захапленні светласцю і чысцінёю ўземаадносін дауніх продкаў тутэйшай засцянковай шляхты, якая не здраджвае ні даунасцю накладзеным на яе абавязкам апекавацца гісторыяй свайго кутка зямлі, ні паўстанціком традыцыям (маецца на ўвазе паўстанне 1863 года, прыхільнікам якога была і сама Эліза Ажэшка), ні маральным высновам чалавечых адносін, чаго бракуе часам у пазначаным дастаткам, аднак да неверагоднасці збедненым духоўна жыцці некаторых тутэйшых памешчыкаў.

Гэткі настойлівы пошук сябе самой урэшце прыводзіць герайню рамана да адзіна слушнага выйсця – знаёмства і збліжэння з тутэйшым людам, які хоць і цяжка працуе, надгаладзь жыве, ды вольна пачуваецца ў духоўным існаванні. Юстына пакахала маладога засцянковага шляхціца, практычна селяніна – працавітага і прыгожага сваім жыццём Яна з даўняга і вядомага тутэйшага роду Багатыровічаў. Праз увесь раман намагаецца быць бліжэй да яго, да сялян, імкненцца спазнаць не адно іхню працу, але і захапляецца іхнім побытам, цешынца мужыцкай адвагай у абароне права на заможнасць і вольнасць свайго жыцця.

У рэшце рэшт асбістая адвага і душэўная перакананасць перамагаюць, і Юстына, пакінуўшы бязбеднае жыццё ў доме Карчынскага, маючи светлу перспектыву ў сваім лёсе, згаджаецца на шлюб з Янам Багатыровічам. Больш за тое, робіць гэткі не зразуметы іншымі крок насуперак рэальнай прапанове стаць жонкай вельмі багатага памешчыка Ружыца. Збяднелая дваранка адмайляецца ад магчымасці

заможна праіснаваць увесь свой астатні час на карысць небагатага жыцця пад страхой сялянскай хаты, але з каханым, працавітым і шчырым, добрым чалавекам.

Вось вам “збліжэнне з народам” герайні рамана, якое яскрава сведчыць і пра “імкненне пісьменніцы пераадолець” адлегласць, што падзяляе бедных і багатых, людзей высокага пасаднага становішча і людзей высокага духу, якія напружана працуюць на зямлі, здабываючы кавалак хлеба сабе і творачы багацце сваім гаспадарам. Ды і даўнія, самапершыя, продкі Багатыровічай Ян і Цэцылія, пра якіх у рамане прыводзіцца рамантычная і кранальная легенда, таксама паходзілі з розных маёмных саслоўяў, але іх паяднала нешта мацнейшае і большае за багацце – сапраўднае і чыстае каханне. Гэткаму пачуццю аддаюць свае лёсы і Ян з Юстынай, людзі таксама розных саслоўяў.

Ці не сама Эліза Ажэшка адважваецца на гэткае карыснае і ачышчальнае збліжэнне з простым людам, сярод якога яна жыла, які любіла і пра які таленавіта пісала ў сваіх творах? Напэўна ж, так.

Элізу Ажэшку яшчэ пры жыцці высока цанілі за здольнасць зразумець людзей, з'явы і падзеі, што адбываюцца ў беларускім Наднямонні, за прыхільнасць да гісторыі, якою захаплялася пісьменніца, жывучы ў тутэйшым асяроддзі і назіраючы за тым, што і як адбываецца навокал. І не адно ў блізкіх ёй па паходжанню багатых дамах, а і ў крыгих саломай сялянскіх хатах, дзе бедна на хлеб, ды багата на шчырыя пачуцці. Ідэалізавала рэчаіснасць? Магчыма. Але хто папікне яе за гэта, калі гэткая ідэалізацыя не аддалялася надта ад праўды рэальнага жыцця, калі спрыяла яна ўзняццю духу чалавечнасці і маральнасці, абуджэнню і ўмацаванню гаспадарскіх (па праву прыналежнасці) клопатай пра свой край, ягоную гісторыю і будучынню. Не да канца аддавала належнае глыбінай сутнасці менавіта беларускай душы? Мажліва, хоць і не бяспрэчна.

Тым не менш, творчасць Элізы Ажэшкі ў лучнасці з вядомымі паэмамі Адама Міцкевіча “Пан Тадэвуш” і Якуба Коласа “Новая зямля” дапамагае нам, сённяшнім, зразумець сэнс і змест не адно самога няпростага жыцця тадышніх беларусаў, але іхняга імкнення і намагання мець і здабыць не толькі зямлю, а і волю. І найперш мо волю, але праз матэрыйальную незалежнасць. І зноў жа, напэўна, варта

глядзець на беларусаў не па нацыянальнай прыналежнасці, а па тэрытарыяльнай. Гэта значыць, які круці, а вызначальны рысай застанецца тутэйшасць. Менавіта пра яе, гэткую тутэйшасць, зразуметую як прыкмета і адзнака жышця наднямонцаў, і пісала ў сваіх творах Эліза Ажэшка.

І ў гэты шэраг “падабенства” да імёнаў Міцкевіча і Коласа неабходна дадаць Івана Мележа. Падаецца мне, што менавіта яны або з незвычайнай захопленасцю, апантанасцю, перакананасцю і майстрэрствам апявалі, калі хочаце, паэтызавалі працу на зямлі, бачылі ў ёй праяўленне найлепшых чалавечых якасцяў. Нават без вялікіх выслікаў можна знайсці нямала доказаў гэтаму, пэўных паралеляў. Ды і лініі кахрання герояў Ажэшкі і Мележа, падзеленых у жышці розным матэрыяльным дастаткам, таксама перасякаюцца. Кахранне не як простая ўцеха і забава, што адбірае і марнуе час, а як стваральнае пачуццё, падмацаванае і ўгрунтаванае свядомай і выніковай працай на с в а ё й зямлі, працай, якая дае аснову для ўтрымання сябе і сваіх дзяцей, вось той мігатлівы маяк для мележаўскіх і ажэшкавых герояў і герайні, што змушае іх да моцных эмоцый, да напоўненага перажываннямі духоўнага жыцця, а часам да ращучых і непрадказальных дзеянняў у абарону менавіта такога кахрання.

І яшчэ пра адзін аспект нашага спазнання і асэнсавання творчай спадчыны знакамітай пісьменніцы варта нагадаць. Магчыма, мы перабольшваем сваё жаданне выдаць намер за рэальнасць. Чамусыці, мяне не пакідае сумненне ў тым, што сённяшні беларускі чытак надта добра ведае творчасць Элізы Ажэшкі менавіта праз прачытанне яе твораў.

Адной з прычын гэтага бачыцца мне тое, што далёка не ўсё напісаны Э. Ажэшкай перакладзена на беларускую мову. А калі папраўдзе, то вельмі мала. Чытак жа ў арыгінале... Але дзе надта знайдзеш той арыгінал? Хіба што ў Польшчу ехаць, дзе творы Ажэшкі сапраўды выходзяць часта, шмат і ў самых розных афармленнях – ад простага выдання да шыкоўных тамоў і нават збору твораў.

Таму, падаецца мне, было б цалкам справядліва і апраўдана, каб мы здолелі перакласці на беларускую мову калі не ўсё напісаны Ажэшкай, то па магчымасці як мага больш і поўна. І выдалі б гэта гожымі кніжачкамі збору яе твораў. Бо наколькі мне ўдалося са здзіўленнем высветліць, усё яшчэ чакае

свайго беларускага прачытання нават яе зборнік навэл “Gloria victis” (“Слава пераможаным”) пра пайстянне 1863 года на чале з Кастусём Каліноўскім, падзеі якога, як зазаначае Уладзімір Казбярук, мелі “сур’ёзнае значэнне і для фарміравання светапогляду будучай пісьменніцы і для вырашэння ўсяго яе далейшага лёсу”.

Мяркую, было б карысна ўключыць раман Э. Ажэшкі “Над Нёманам”, які мае бяспрэчную мастацкую вартасць і стаў вядомым у свеце, у праграму пазакласнага чытання для нашых школьнікаў. Бо ці справядліва не ведаць таго, што сутнасцю сваёй выяўляе яшчэ адзін зацікаўлены і неабыякавы погляд на нашу гісторыю? Погляд чалавека, які сам практычна быў удзельнікам тых знакавых для нашай зямлі падзеі.

Таму цешу сябе надзеяй, што знайдуцца добрыя людзі з ліку творцаў, выдаўцу і мецэнатаў, хто паспрыяле таму, каб мастацкае слова наднёманскага майстра прыгожага пісьменства Элізы Ажэшкі найбольш поўна загучала пабеларуску. І тады для многіх, перакананы, наступіць цудадзейная хвіліна адкрыцця.

І будзе гэта справядліва.

“Звязда”, 6.06.2006

МОЙ КАРАТКЕВІЧ

Кожны народ мае ў сваёй гісторыі такіх творцаў, у асобе і творчасці якіх найбольш поўна ўвасоблены характеристары і адметнасць яго самога. Беларусы не выключэнне. Хіба што прызнанне да такіх сыноў Бацькаўшчыны прыходзіла часам са спазненнем. А мо і самі беларусы не заўсёды разумелі, каго мелі ў сваім асяроддзі, хто гаварыў іхнім голасам у шматнацыйнальным чалавечым атачэнні – ці то ў Еўропе, ці то яшчэ далей.

Падаеща, што асока Уладзіміра Караткевіча ў гэтым сэнсе адносіцца да тых прыемных выключэнняў, якія надараліся і на нашым гістарычным шляху. Пераадольваючы пэўнае неразуменне, пакідаючы безуважнымі прыдзіркі асабліва пільных чытальнікаў сваіх твораў, Караткевіч здолеў дайсці да душы прагматычна абачлівага беларуса. Ён абудзіў у ёй тое

поклічнае рэха, якое ўжо ніколі, відаць, не заглухне, не адпусціць ад старонак, напісаных Уладзімірам Сямёновічам. Бо са старонак гэтых гучыць тое, што нам блізка і зразумела. Што балючай памяццю працінае сэрца. Што выклікае шкадаванне за марна старачаныя гады без ведання сваёй самабытнай тысячагадовай гісторыі, змушае ў шчырым жаданні кампенсаваць страчанае зноў і зноў прыпадаць не толькі да даўніх летапісаў, але і да напісанага ім, Каараткевічам, чыя творчасць проста такі насычана, дыхае самой пісторыяй. Каб ачысціцца, каб зразумець, кім былі і якімі сталі, і на падставе гэтага разумення ўжо ніколі не разлучацца са сваім, не баяцца яго, не цурацца, не выракацца. Адно толькі – разумець, шанаваць і ганарыцца.

А што да складанаці ўземаадносін сапраўднага пісьменніка, як і творцы наогул, са сваім часам, то гэта ўласціва не адно таму перыяду, у якім жыў Каараткевіч. Калі не спрадвечнае, дык вельмі і вельмі даўнє пытанне. Хто на каго і як павінен уздзейнічаць і ўплываць, залежыць не адно ад канкрэтных абставін жыцця, але і ад пазіцыі, перакананасці творцы, ягонай дасведчанасці, інтэлектуальнай мудрасці, здольнасці па-філософску асэнсаваць мінулае свайго народа ў праекцыі на будучыню і – ад здатнасці не схібць перад гістарычнай праўдай. Каараткевіч здолеў глыбока зразумець мінулы час і таму апярэдзіў у гэтым свой, павёў за сабой, запаліў паходню для іншых. Не сумняваюся, што яна будзе годна свяціць на пакручастым шляху спазнання гістарычнай історыі для многіх будучых пісьменнікаў і чытачоў, усіх неабыякавых грамадзян сваёй Айчыны.

Так бачыцца мне роля Уладзіміра Каараткевіча ў нашым беларускім самапазнанні, у разуменні саміх сябе і нашага беларускага месца ў сусветнай пісторыі. Месца годнага і вартага павагі.

Каараткевічу, на шчасце, выпала зведаць чытакую прыхільнасць яшчэ пры жыцці. І ўдзячныя словы падтрымкі, і вялікія чэргі ў бібліятэках (некаму сёння мо не верыцца, што такое магло быць, але гэта праўда) спачатку за часопісамі, дзе друкаваліся яго раманы, а пасля і за кнігамі, і пераклады на іншыя мовы – усё гэта ён пабачыў сам.

Помніцца, як мы, студэнты філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта, рыхтаваліся да

чарговай паездкі на цалінныя будоўлі Казахстана. Было гэта напрыканцы шасцідзесятых гадоў мінулага стагоддзя. Збіралі бібліятэчку, каб самім не адвыкнуць ад мастацкага слова і казахскім дзецям перадаць карысныя кнігі. “Каласы пад сярпом тваім” былі на беларускай мове. Для нас то нічога, а вось знаўцаў нашай мовы сярод казахаў не аказалася. Давялося проста пераказаць сюжэт. Але для дапытлівых падлеткаў гэтага аказалася мала. Ім карцела больш ведаць пра тых людзей, што завуцца беларусамі, прадстаўнікі якіх штогод прыязджаюць у пыльны палыновы стэп, каб пакінуць пасля сябе новыя школы, клубы, іншыя пабудовы. Давялося познімі зорнымі вечарамі чытаць няўрымлівым маладым казахам “Каласы...” з імгненным перакладам на рускую мову. Слухалі, разумелі, пыталіся, захапляліся...

Ды, напэуна, думаю зараз, у кожнага свой Каараткевіч. Быў, ёсць, будзе. І гэта не блюзнерства. Сапраўды, па-рознаму ўспрымаецца гэтая выбітная постаць тымі, хто добра ведаў пісьменніка, меў мажлівасць сустракацца і дыскугаваць, тымі, хто проста жыў адначасна з ім, слухаў яго падчас чытацкіх сустрэч, і тымі, хто спазнае і будзе спазнаваць майстра слова выключна па кнігах. Але такое ўспрыняцце ніякім чынам не прыщыміць ні асобу гэтага неардынарнага беларуса, ні зроблене ім дзеля карысці свайго народа, не зменшыць уражання ад ягонай творчасці, прысвечанай роднай зямлі. У паэтычных і празаічных радках Каараткевіча жыве той высокі напал пачуцця, які не можа не выклікаць суперажывання, змушае да ўдумлівага асэнсавання кожнага твора, ніводзін з якіх не з'яўляецца выпадковым, а выбудоўваецца ў своеасаблівую лесвіцу, што вядзе ўглыб гісторыі і адначасова на вяршыню самапазнання.

Творчасць Уладзіміра Каараткевіча ўмацоўвае здольнасць свядома ўспрымаць нашу зямлю як у далёкім мінулым, так і ў звязку таго гістарычна пражытага і перажытага з сённяшнім рэальнасцю. Менавіта такой і з'яўляецца творчасць Уладзіміра Сямёнаўіча. Пісьменнік даў такі ёмкі прыклад радзімалюбства, які застанецца вартым пераймання і праз многія-многія гады. Ён здолеў так гістарыязаваць сучаснасць і так асучасніць пісторыю, што пасля прачытання ягоных твораў пачынаеш адчуваць, што ты не толькі далучаны да далёкіх спраў продкаў, але ўспрымаеш

гэтыя дзеі ў кантэксце і лучнасці з днём сённяшнім. Ён паказаў непарыўнасць гісторыі праз непарыўнасць чалавечых лёсаў, праз пераемнасць саміх матэрыяльных сведкаў жыцця чалавека – ад прадметаў хатняга ўжытку да замкаў, храмаў, крэпасцяў, абразоў, карцін, скульптур. І не толькі саміх беларусаў, але і людзей іншых нацыянальнасцяў, што здаўна ў лагодзе жылі на нашай зямельцы і годна працавалі дзеля яе карысці.

Да творчасці Караткевіча будуць звязана і як да гістарычнай першакрыніцы. А гэта, напэўна, адна з найвышэйшых адзнак вартасці і запатрабаванасці створанага ім. Памятаю, як бракавала мне неабходнага матэрыялу, калі пісаў пра цыганоў на беларускіх землях і пра той час, калі наш знакаміты Mіr, той самы, дзе Мірскі замак, быў цыганскай сталіцай на ўсё Вялікае княства Літоўскае, і дзе жыў цыганскі кароль Ян Марцінкевіч. А яшчэ не хапала таго няўлоўнага настрою, таго нябачнага камертону, што дае мажлівасць настроіцца на патрэбную хвалю і з найбольшай адэкватнасцю ўвасобіць задуманае. Чытаў і перачыгваў напісаное Караткевічам. Твор за творам, радок за радком. Адчуў, знайшоў, зразумеў – і тады напісалася тое, што хацеў. І ўвогуле, калі прызнацца шчыра, то гістарычнай тэмай захварэў не без уплыву Уладзіміра Сямёновіча Караткевіча. Захварэў, відаць, невылечна. Але ні кропелькі не шкадую. І лічу, што для асэнсавання нашай тысячагадовай гісторыі спатрэбіцца яшчэ не адзін дзесятак гадоў, а тэм і сюжетаў хопіць не на адно пісьменнікае пакаленне.

А як сёння можна вызначыць асобу Караткевіча? Я проста называў бы яго беларускім пісьменнікам. На мой погляд гэта найвышэйшае для творцы азначэнне. Хіба патрэбна нешта дадаваць да імён Талстога, Пушкіна, Дастаеўскага? Іхніе прозвішча гаворыць само за сябе: і за творчасць, і за прыналежнасць да краіны. Хачу спадзявацца, што прозвішча Уладзіміра Караткевіча з'яўляецца не толькі сведчаннем сапраўднай, якаснай літаратуры, але і апазнавальнай прыкметай нашай Беларусі.

Роля пісьменніка гістарычнай тэматыкі сёння асабліва запатрабавана. Але не таго, хто суха пераказвае гістарычныя факты, хай сабе часам і забытыя. Надзвычай важна пэўным чынам міфалагізаваць, легендызаваць нашу

гісторыю. Нам праста не хапае міфаў, гістарычных міфаў. Не, не выдумак адносна гістарычных фактав і падзей. Тут панаваць павінна праўда і толькі праўда. А вось расказ пра гістарычныя з'явы, падзеі, асобы не павінен быць сухім, казённым, безэмацыйным. Нават, а мо найперш, у школьніх падручніках.

Дзецям і падлёткам вельмі патрэбна займацца, даступнасць, разняволенасць падачы матэрыялу. Каб не адбіць ахвоту не толькі ад чытання наогул, а і ад сваёй гісторыі. Бо колькі драматычных лёсаў і падзеі захавала нашая дауніна, колькі легенд, паданняў, небыліц дагэтуль клубіцца вакол кожнага нашага замка, палаца, крэпасці. Гэта ж сапраўды жывая гісторыя народа. А мы часам запіхваем яе ў пракрустava ложа, зводзім да пераліку войнаў, набегаў, асадаў, падліку забітых, спаленых, палонных і г.д. Для разумення гісторыі гэтага ні ў якім разе недастаткова, а мо часам і непатрэбна. У гэтым сэнсе творчасць Уладзіміра Карапкевіча, найперш ягоныя гістарычныя творы, найлепшы падручнік для школьнікаў. Там не адно займацца падзеям, але і нацыянальныя характеристар, сапраўднае, жывое жыццё народа і натуральны патрыятызм – без дыдактыкі, маралізаторства, пераканаўча і доказна.

Калі пад гэткім вуглом зірнуць на створанае Карапкевічам, то, безумоўна, ён мэтанакіравана дамагаўся стварэння нацыянальнага міфа, любіў сівыя легенды і таленавіта выкарыстоўваў іх ў сваіх рознажанравых творах. Можна сказаць, ён паэтызаваў гісторыю, ніколі не забываўся пра духоўнае жыццё народа, пра матчыну душу. Практична ўсё створанае ім прасякнута дбаннем пра лёс Бацькаўшчыны. А каб як мага падобней і выразней выказаць праўду, нездарма звязтаўся да дакументальных фільмаў – ён жа быў прафесійным сцэнарыстам, вёў на тэлебачанні праграму, прысвечаную спадчыне. Карапкевіч так захоплены любіў і так дасканала ведаў зямлю пад белымі крыламі, як нікто іншы, а веды гэтых шчодра пакінуў нам і нашым нашчадкам.

Яшчэ пры жыцці творы Карапкевіча ўвасабляліся на экране. Вядома, што перавод аднаго твора ў іншы жанр, на іншую мастацкую мову не абыходзіцца без страт. Іначай, відаць, немагчыма. Мне давялося быць сведкам, як Уладзімір Сямёновіч удзельнічаў у аблікованні моладдзю фільма “Дзікае

паляванне каралая Стажа". Бачыў рэакцыю імпульсіўнага і ўзрушанага пісьменніка. Мякка скажу, што была яна не ўхвальнай, не захапляльнай. Але ж фільм жыве і сёння, хвалюе, змушае думаць, разважаць, зрэшты, прываблівае моладзь да нашай гісторыі.

Думаю, што Уладзімір Сямёновіч разумей пэўныя страты пераўласаблення ягоных твораў на сцэне і ў кіно, а як да гэтага адносіцца – тое ўжо іншая рэч. Мо таму і браўся сам пісаць п'есы, кінасцэнарыі. Але ж гэта – самастойныя творы самога аўтара. А калі б сёння знайшоўся ўдумлівы і разважны прачытальнік створанага Караткевічам і з улікам тэхнічных і іншых магчымасцяў стварыў, напрыклад, кінасерыял па "Каласах пад сярпом тваім", які гэта быў бы важкі ўнёсак у гісторычнае і патрыятычнае выхаванне моладзі, у фармаванне гісторычнай свядомасці нашага народа, у пашырэнне ведаў і ўяўленняў пра беларуса за межамі нашай краіны. А такіх твораў у пісьменніка шмат – яны чакаюць свайго выходу на тэле- і кінаэкран, на тэатральную сцэну. Ці дачакаюцца? Хацелася б верыць. Но час няўмольны і лігасцівы – прыйдзем мы да Караткевіча, веру ў гэта. І не захочацца далей разлучацца.

Ён прыйшоў да нас пад шэнт "Сівой легенды", абудзіў "Званамі Віцебска", пазнаёміў з "Маці ўраганаў", "Кастусёем Каліноўскім" і "Цыганскім каралём", хітравата запытаў: ці ведаєм мы, чаму "Хрыстос прызямліўся ў Гародні", расказаў як "У снягах драмае вясна", пагушкаў у "Калысцы чатырох чараўніц", а пасля павадзіў па "Чорным замку Альшанскім", навучыў, абмінаючы "Ладдзю роспачы", уцякаць ад "Дзікага паліяння каралая Стажа", нагадаў, што "Нельга забыць" ні "Маю Іліяду", ні "Вячэрняя ветразі", захапляльна распавёў пра "Зямлю пад белымі крыламі" і цвёрда заяўіў – "Быў. Ёсць. Буду".

На шчасце, не памыліўся.

"ЛіМ", 25.11.2005

“І ЧАС ІМ КЛІВА НЕЗВАРОТНЫ МАСТАК ІЗНОЎ ВЯРТАЕ НАМ...”

Незабыўная прыязнасць Пімена Панчанкі

Па нейкай патрэбе дастаў з-за шкла кніжнай паліцы фотаальбом “Пімен Панчанка”. Выдадзены ён у 1987 годзе. Прачулае слова пра Пімена Емельянавіча – “паэта, грамадзяніна і чалавека, адзіную ў сваіх трох аблічах непаўторную асобу” напісаў выдатны майстар Міхась Странеццоў. Затрымаўся на аўтографе паэта: “Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу на добрую памяць у год майго нараджэння. Мажліва, калі-небудзь пагартгаете маё жыццё...”

Ад усяе душы – Пімен Панчанка. 11/X-87г.”

І на самай справе зажадалася перагарнуць некаторыя старонкі жыцця Пімена Емельянавіча, успомніць ягоную прыязнасць, шчырасць, захопленасць, нашыя даволі частыя сустрэчы – па справах, а часам і проста так. Тым больш, што ў мяне захавалася сёе-тое, звязанае з творчасцю і асобай П. Панчанкі. Захавалася як дарагія зараз памяткі, як сведчанне добраі і спагадлівой душы вялікага паэта, як напамінак пра ягоную клапатлівасць і зычлівасць.

Хоць пра Пімена Емельянавіча ўжо шмат напісана і сказана, я, аднак, мяркую, што поўнасцю і ўсебакова асoba яго -- як выдатнага чалавека і разважлівага грамадскага дзеяча ўсё-ткі не раскрыта. Час належным чынам яшчэ ацэніць зробленое ім, яшчэ будзе створаны поўны і ўсеаб'емны жыццяпіс паэта. Таму адважваюся прапанаваць чытачам тое, што хоць і мае асабістыя характеристики, ды, падаецца, усё ж можа дадаць сякія-такія штрышкі да вобліку Пімена Емельянавіча, падмацаваць тое, што ўжо вядома. Каб глыбей зразумець асобу паэта, карысна ведаць пра яго як мага болей, трэба ў ягонае бачнае жыццё ўнітаваць і той уток, які мо не заўсёды быў навідавоку, але які таксама сведчыць пра характеристики, звычкі, узаемаадносіны, нешта дадае да выяўлення творчай лабараторыі.

Так сталася, што пасля працы ў БелТА, у ЦК ЛКСМБ і газеце “Чырвоная змена” я ў 1980 годзе апынуўся ў сектары мастацкай літаратуры аддзела культуры ЦК КПБ. Пасля была пасада дырэктара выдавецтва “Мастацкая літаратура”, праца ў

Дзяржкамдруку Беларусі, міністэрствах інфармацыі, культуры і друку. За гэтыя гады меў шчаслівую магчымасць сустракацца з многімі дзеячамі беларускай культуры, бываць на пленумах і з'ездах пісьменнікаў не толькі Беларусі, а і СССР, бачыцца і кантактавацца з многімі вядомымі літаратарамі былога Савецкага Саюза. Без лішняй сціласці і зусім без перабольшання магу сцвярджаць, што гэта была выдатная жыццёвая школа і магчымасць глыбейшага спазнання шматаблічнага літаратурнага працэсу.

Але найперш, вядома, было цеснае і карыснае для мяне супрацоўніцтва з Саюзам пісьменнікаў Беларусі. І як бы хто сёння ні ганіў і ні крыгыкаваў агулам дзейнасць тагачасных партыйных органаў, адмаўляючы ўсё і ўсіх, нельга ісці супраць фактаў. Так, было рознае. Але дзе вы наогул бачылі бясхмарныя ўзаемадачыненні творцаў і ўлады? Аддзел культуры ЦК КПБ, у якім, дарэчы, у разны час працавалі многія выдатныя майстры слова і здатныя арганізаторы, меў свой вопыт супрацоўніцтва з творчымі саюзамі. Хоць дзеля справядлівасці варта адзначыць, што ў гэтых стасунках, як і ў жыцці наогул, хапала непаразуменняў. Але тое ўжо часта залежала ад пэўных людзей, што былі пры пасадах з абодвух бакоў. Ды, хто бязгрэшны, хай кіне камень у бок іншага. Тым больш, што сёння час не раскідваць камяні, а збіраць іх, на мінульым вопыще будаваць новыя ўзаемадносіны творцаў і ўлады. Бо адзін без аднаго ніводзін з гэтых бакоў не існаваў і існаваць не здолеет. А прынцыповасць пры гэтым зусім не адмаўляе разумных кампрамісаў і магчымасці пошуку шляхоў да паразумення і супольнай працы на карысць усяго грамадства.

Мне здаецца, гэта добра разумеў і Пімен Панчанка, не саромеючыся выказвацца пра тое публічна, у сваіх творах, нават у дзённіковых запісах, якія былі надрукаваны ў “Полымі”.

Мае стасункі з Піменам Емяльянавічам мелі разныя аспекты, але з самага пачатку яны былі пазначаны добразычлівасцю і прыязнасцю з боку паэта. Выпадалі частыя і шчырыя гаворкі, што датычылі пісьменніцкіх і выдавецкіх спраў, партыйнай працы. Пімен Емяльянавіч у той час не меў ніякай сталай пасады, цалкам аддаваўся творчасці. Тому нашы сустрэчы адбываліся і на ягонай пуліхаўскай кватэры, дзе гасцінная Зоя Кірылаўна, іхняя дачка Таццяна, мая бытая філфакаўская аднакурсніца, часам аздаблялі занадта

прафесійныя гаворкі і дыскусіі вядомым народным чынам за шчодрым сталом. Мо цеплыня гэтых адносін і падагравалася акрамя ўсяго нашай з Таняй і маёй жонкі супольнай вучобай, а таксама тым, што самая любімая ўнучка Панчанкаў Ксения і наш першынец Сяргей вучыліся ў адным класе.

Пра тое Пімен Емяльянавіч згадваў і часта, і з нейкай асаблівай цеплынёй. Адчувалася, што да дзяцей, да ўнукаў у яго былі асаблівыя пачуцці. Згадваў у гаворках, у шматлікіх віншавальных паштоўках, якія з суседняга з маім дома на Пуліхава ішлі рэгулярна з нагоды кожнага свята і заўсёды мелі не абавязкова-аказёненыя характеристар, а былі шчырыя, часта паэтычныя. Згадваў і ў аўтографах на кнігах, якія падпісваў ахвотна і адразу ж пасля выхаду ў свет.

АЎТОГРАФЫ

Немалы стосік надпісаных кніг Пімена Панчанкі з ягонымі трохі няроўнымі радкамі ляжыць перада мной. І кожная – выпырнула з ягоных рук, памятае іхняе цяпло, атулена ягонай ласкай і талентам. У кожнай – абавязкова выпраўлены недагляды, абмылкі друку. Як дбайні бацька, ён не мог выпусціць у свет сваіх дзетак непрыгасанымі, расчухранымі, няхай сабе нават з драбнюткімі плямкамі, якія здараліся па віне выдаўцоў, а не па ягонай. І ў кожным надпісе – нешта адметнае, з добрым настроем падмечаная характеристэрнасць нашых стасункаў. Не магу прывесці ўсе дарчыя надпісы, але некаторыя ўсё-ткі хачу ажыўіць, бо ў іх найперш – характеристар і самабытнасць аўтара, для якога не было дробязяў ні ў творчасці, ні ў адносінах з людзьмі, ні нават у тым, каму, калі і што пажадаць.

Вось кніга паэзіі ў перакладзе на рускую мову “Белые яблони”. Выйшла ў 1986 годзе ў выдавецтве “Мастацкая літаратура”. На той час мне пашчасціла быць там дырэкторам. Я так улёг у выдавецкую працу, каб дасканала вывучыць справу, не адставаць ад папярэднікаў (а рэй пераняў ад самога Міхала Дубянецкага), што праседжваў там дні і ночы, не ведаў, як казаў мой дзед, ні свят, ні каляд, ні выхадных, ні прахадных. Добра спрыялі гэтаму супрацоўнікі выдавецтва, раілі, дапамагалі, вучылі. Сёе-тое атрымлівалася, але яшчэ больш было спадзянняў на новыя цікавыя выдавецкія

праекты. Наўрад ці чуў пра тое Пімен Емяльянавіч. Відаць, проста прадчуваў, бо ў сваім дарчым надпісе папярэджваў: “Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу, каб не забываў за выдавецкімі справамі, як цвітуць яблыні і пяноць жаўранкі. 14/XI – 86 г. Пімен Панчанка.”

Працяг гэтай тэмы быў у шмат якіх аўтографах. Вось шчымлівая, на даверлівай ноце напісаная паэтычная кніжачка “І вера, і вернасць, і вечнасць”. Год выдання – 1986. А на ёй: “Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу з удзячнасцю за выданне гэтай кніжкі. Дай бог Вам здароўя, поспехаў і радасці! І Вашай сям'і! Ад усяго сэрца – Пімен Панчанка. 16.I.87 г.”

Акрамя ўсяго мая праца ў выдавецтве давала шчаслівую магчымасць быць першачыгачом пісьменніцкіх твораў. Для мяне гэта была сапраўды непаўторная і рэдкая, ні з чым не параўнальная асалода. З асаблівым хваляваннем – і гэта святая праўда – браў у рукі новыя творы Пімена Емяльянавіча. Я наогул з душэўнай узрушанасцю трymаў у руках кожную выдадзеную ў “Мастацкай літаратуры” кніжку, адчуваючы і сваю малюсенечкую далучанасць да гэтай знакавай для пісьменніка падзеі. Бачыў, як радуецца аўтар свайму жаданаму дзіцятку – кнізе, і мне становілася цяплей і ўтульней у даволі мулкім выдавецкім крэсле, хацелася не затрымліваць гэтых народзіны. Ды рознае бывала ў гэтым старапні.

Аднак да таленавітых кніг у нашым высокакваліфікованым і чуйным да сапраўднай літаратуры калектыве былі пашанотныя адносіны. Там працавалі сапраўды апантаныя людзі, выдатныя паэты і празаікі, дасведчаныя літаратуразнаўцы, дасканалыя знаўцы сваёй справы. Таму хутка было знайдзена паразуменне, каб самыя выдатныя рукапісы выдаваць без чаргі – па зялёнай вуліцы. Усё таленавітае стараліся не марынаваць у выдавецкіх сталах. Падаецца, што і пісьменнікі разумелі гэта і годна ацэнівалі рэдактарскія высілкі нашых супрацоўнікаў. Але гэта тэма асобнай размовы. Сёння ж – пра Пімена Панчанку.

Яшчэ адна ягоная кніга. Прыйгожа аздобленая, дбайна складзеная, з сімвалічнай назвай “Прылучэнне”. У гэты зборнік, як сказана ў анатацыі, лаўрэат Дзяржаўных прэмій СССР і БССР, Літаратурнай прэміі імя Янкі Купалы, народны паэт Беларусі ўключыў свае лепшыя творы, аўяднаныя адной

думкай – чалавек прыйшоў у гэтае жыццё, каб пражыць яго сумленна і зрабіць яго лепшым. А на ёй – дарчы надпіс: “Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу. Гэта кніга выйшла, калі Вы былі яшчэ дырэктарам “М.Л.” Жадаю Вам, чалавеку, які добразычліва ставіцца да пісьменнікаў і разумее літаратуру, самага светлага! Жадаю Вам добра га здароўя, поспеху, удач і радасці! З павагай і ад сэрца – Пімен Панчанка 11 лістапада 87 г. г. Мінск.”

Тут патрэбна пэўнае тлумачэнне. Мой дырэктарскі час у “Мастацкай літаратуры” быў не надта працяглы. Прыйшоў у выдавецтва ў красавіку 1986 года з пасады інструктара сектара мастацкай літаратуры аддзела культуры ЦК КПБ. А ўжо ў студзені наступнага месеці зноў вярнуцца ў аддзел культуры, на гэты раз загадчыкам сектара. Ішла бурная і сумбурная гарбачоўская перабудова, у людзей, і найперш у творчых, з'явіліся надзея і спадзея на нешта новае, выніковае, рэальна жыццёвае і спрыяльнае. Па-іншаму пачыналі будаваць свае адносіны з творчымі саюзамі і партыйныя камітэты.

Гэта датычыць перш за ўсё ЦК КПБ і тых райкамаў, якія непасрэдна “курыравалі”, як казалі тады, творчыя саюзы. З цяжкасцю, са значнымі выслікамі, а часам і з такімі ж выдаткамі, прадзіралася праз усе рагаткі абнаўленне, пэўная разняволенасць думак, меркаванняў, выказванняў – як у творчых калектывах, так і ў партыйных камітэтах. Гэта сёння падобнае не выклікае здзіўлення. А ў той час кожнае слова, кожны ўчынок, кожнае дзеянне творчых саюзаў і неабыяковых да лёсу краіны і мастацтва людзей як не рэнтгенам прасвечвалася з абодвух бакоў. Ды ўсё больш пашыраўся разумны дыялог. Два бакі, якія раней былі звязаны непарушнай повяззю: загад – падпарафаванне, выкананне, пачыналі разумець, што безварыянтнасць гэткай канструкцыі можа прывесці да аввалу, да вострага непаразумення.

Гэтага, аднак, не хацелі найперш мо тыя партыйныя камітэты і іхня работнікі, хто непасрэдна працаваў з творчай інтэлігенцыяй. Таму ішоў актыўны, настойлівы і балочы пошук шляхоў да паразумення, да большай цярпімасці, да высвялення ісціны шляхам дыскусіі і дыялогу. Вось чаму дыскусій, часам да выбуховасці вострых, часта некарэктных, было аж занадта. Здараўліся нават праявы разгубленасці ад няздатнасці адэксватна реагаваць на зменлівую ситуацыю.

Напор у тым адкрытым кране часам быў такі моцны, што паяўлялася апаска, каб не парвала трубы, па якіх бурліў гэты вірлівы струмень, або каб стражавітыя прыхільнікі прынцыпу “не пушчаць” не запаялі, не заварылі той кран зусім. Разам з заклікам да разумнасці хапала і эмацыйных выбухаў, і жорсткіх вокрыкаў у адрас абодвух бакоў. Ды ўсё-ткі над усім гэтым брала верх разважнасць і імкненне да паразумення.

Адным словам, з дзевятага паверха выдавецкага дома на тадышнім праспекце імя Машэрава я перайшоў на чацвёрты паверх новага крыла па вуліцы Чырвонаармейскай будынка ЦК КПБ. Пра той час акурат згадка ў дарчым надпісе Пімена Емяльянавіча на кнізе “Прылучэнне”. Аднак і пасля гэтага нашы адносіны не змяніліся. Шчырасць і прыязнасць, пасяяныя народным паэтам, каласіліся і далей.

Была, як я казаў, у нашых дачыненнях і дзіцячая тэма. У надпісе на паэтычным зборніку “Дзе начуе жаўранак” Пімен Емяльянавіч зазначаў: “Ваш сын Сярожа і мая ўнутика Ксения вучашца ў адным класе. Няхай іх жыццё будзе шчаслівым, без вайны.” І як працяг гэтага – аўтограф на кнізе вершаў “Горкі жолуд”: “Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу з пажаданнем, каб добра жылося, здароўе вялося і радасць часцей свяцілася на тварах Вашых дзяцей.”

Акрамя таго, захаваліся кнігі Пімена Емяльянавіча, падпісаныя непасрэдна маім дзецям. Вось ягоная дзіцячая кніжачка. “Сіні ранак”. А на ёй надпіс: “Дарагому Сяргею Бутэвічу ў Дзень яго нараджэння. Будзь шчаслівы і працавіты, жыві радасна, шануй бацькоў, моцна сябруй са сваімі таварышамі – і ты будзеш сапраўдным добрым чалавекам. Ад усяго сэрца – Пімен Панчанка. 9 кастрычніка 1987 г.” На кнізе вершаў для школьнікаў “Неспакой” Пімен Емяльянавіч пазначыў: “Веры Бутэвіч, каб заўсёды была здаровая, радасная і шчаслівая. Ад сэрца – Пімен Панчанка. 1 лістапада 1988 г.”

Перачытваю ўсё гэта, і нібыгда нанава бачу прасветлены твар паэта, чую ягоны хрыплавата паспешлівы голас...

На нягоды жыцця не жальцеся.

Не было б перамог без нягод.

Нараджайцесь, нараджайцесь

Кожны месяц і кожны год.

ВІНШАВАННІ

Шмат віншавальних паштовац захавалася ў мяне ад Пімена Емелянавіча -- больш за два дзесяткі. Хоць і не ўсе. І таксама -- не традыцыйныя, не трафарэтныя, а шчырыя, спагадлівые, прыязныя. Часта звычайныя паштоўкі нагадваюць сапраўдныя лісты -- з развагамі, з выказваннем сваіх поглядаў. І заўсёды Пімен Емелянавіч пісаў сам, сваёй рукой, нават калі быў ужо цяжка хворы.

Вось адна з паштовац, з таго ж, мо найбольш актыўнага для нашых сустрэч і гаворак, 1986 года. “Дарагі Анатоль Іванавіч! Ад усяго сэрца віншую Вас, Вашу мілую жонку і Вашых дзяцей з Новым 1987 годам! Жадаю Вам усім добра гдароўя, шчасця, поспехаў і радасці, вялікай і малой. Бо ў нашым імклівым, добрым, але стрэсавым жыцці -- не вельмі многа радасці, а болей турбот, працы, трывог і незадаволенасці. Але я на схіле свайго веку – аптыміст. Вельмі высока ценю Ваш чалавечны ўчынак (шкадую, што не зайшлі). Шчыра дзякую за Вашу дапамогу ў выхадзе майго зборніка вершаў “І вера, і вернасць, і вечнасць”. Гэта, здаецца, мой апошні зборнік новых вершаў. А далей паглядзім...

Хацелася б, каб Вы былі там, дзе былі. Але і гэтае партыйнае павышэнне, спадзяюся, будзе на карысць беларускай савецкай літаратуры.

З павагай – Пімен Панчанка.

25/12-86 г.

Навагодні паклон ад З.К.”

Вось такое віншаванне. Чым не сапраўдны ліст. Але сёётое ў ім варта патлумачыць. Датычна выразу “чалавечны ўчынак”. Як я ўжо згадваў, маё дырэктарства ў першым выдавецтве рэспублікі было не надта працяглы. Аднак, паўтаруся, гэта быў мо найбольш плённы час маёй працоўнай дзейнасці. Збылося тое, што з самага дзяцінства, з часу першага трымання ў руках кнігі, цікавіла і хвалявала: спазнаць, як нараджаецца гэткі цуд. Ды і тая даўняя цяга да кнігі, якой мы не маглі ў дастатку здаволіць падчас хутарскага і нават вясковага жыцця, спраўджвалася ў поўнай меры. А “Мастацкая літаратура” была ці не лідэрам выдавецкай справы. Выдавалі тады – каля 150 назваў у год. Як я радаваўся кожнай кнізе! Выпусціш томік прозы ці паэзіі, кнігу крытыкі – і

як бы дамок збудуеш. Паставіш на паліцу – і любасць бярэ ад плёну працы тваіх паплечнікаў. Не трэба ні пустых спрэчак, ні марнай балбатні. Адна кніга, зробленая нераўнадушным пісьменніцкім сэрцам і ўвасобленая ў рэальнасць майстрамі-выдаўцамі, магла зрабіць значна больш, чым самая квяцістыя і развесістая размовы.

Але час падрыхтаваў мне новы накірунак. У той час загадчыкам аддзела культуры ЦК КПБ працаў I.I. Антановіч, а загадчыкам сектара мастацкай літаратуры – Сяргей Законнікаў. І вось Сяргею Іванавічу выпала магчымасць змяніць профіль працы – вызывалялася пасада галоўнага рэдактара часопіса “Полымя”. Гэта яму бліжэй і больш па душы. Але без самага высокага на той час органа ўлады – бюро ЦК КПБ ніводнае кадравае пытанне не вырашалася. Так было і з пасадай галоўнага рэдактара “Полымя”, якая ўваходзіла ў наменклатуру бюро ЦК. Наколькі я ведаю, кандыдатаў на галоўны літаратурны часопіс знайшлося шмат. Хто вылучаўся сам, каго пратэжыравала кірауніцтва Саюза пісьменнікаў. Было нямала хадакоў у цэкоўскі будынак як з падтрымкай адных, так і з бэшчаннем іншых. З майго дасведчання, Сяргея Законнікава падтрымлівалі тадышнія першы сакратар ЦК М.М. Слюнькоў і сакратар па ідэалогіі В.А. Пячэннікаў.

Але, каб адпусciць Сяргея Іванавіча з цэкоўскай пасады, патрабавалася замена. Вось тады Іван Іванавіч Антановіч пачаў агітаваць мяне. Не раз ці то сур'ёзна, ці то жартам ён казаў: калі не будзе Сяргею замены, не адпусцім яго з ЦК. Хочаш паспрыяць яму, ідзі сам на сектар мастацкай літаратуры. Падобнага кшталту гаворкі выпадалі неаднаразова. Не паспрыяць Сяргею Іванавічу я не мог. Бо гэта і ён некалі спрычыніўся да агітацыі на мой пераход у ЦК, дапамагаў засвойваць, як аказалася, няпростую навуку ўнутрыапаратных зносін і яшчэ больш складаныя і тонкія, сапраўды дыпламатычныя і ўзаемнаўпльывовыя стасункі вышэйшага партыйнага органа з пісьменніцкай арганізацыяй, нюансы і перыпетыі жыцця самога Саюза пісьменнікаў, яго друкаваных органаў, выдавецтва.

Так ці інакш, а пярэдаднем Новага 1987 года я развітаўся з прыязным да мяне калектывам “Мастацкай літаратуры”. Тыя, хто ўведваў пра гэты мой крок, хто шкадаваў, хто адгаворваў, а хто нават браўся пазваніць Івану

Іванавічу. Але ўсе свае рашэнні я прымаў самастойна і канчаткова. Так у другі раз я вярнуўся ў ЦК КПБ -- загадчыкам сектара мастацкай літаратуры. Праўда, час пакаціўся тады як з гары. Перабудова змяняла і структуру ЦК, неўзабаве знік аддзел культуры. Відаць, ва ўсе часы стараліся эканоміць на культуры, якая ў практычным сэнсе застаецца заўсёднай падчаркай, а на прэстыжных і прэзентацыйных мерапрыемствах выступае першай асобай.

Не ведаю, як даведаўся пра гэта Пімен Емельянавіч, але і ён быў на баку тых, хто сумняваўся ў мэтазгоднасці вяртання ў ЦК, няхай сабе і на вышэйшую пасаду. Вось адкуль у віншавальнай паштоўцы слова пра высокую ацэнку "чалавечнага ўчынка". Пра гэта мелі мы і вочную гаворку. Пімен Емельянавіч трохі "памякчэў" да майго выбару, зазначыў, што і там пагрэбны дасведчаныя людзі і браўся ахвотна разважаць, як найлепшым чынам будаваць партыйную працу, каб не нашкодзіць найперш сапраўдным творцам, пісьменнікам па прызванні.

Часта віншаванні Пімена Емельянавіча вызначаліся не толькі прыязнасцю і шчырасцю, але і жартавівасцю. Як, напрыклад, вось гэтае, атрыманае напярэдадні 9 мая 1987 года: "Сардэчна віншую ўсю сям'ю Бутэвічай у Дзень Перамогі.

Няхай у гэты Дзень
Толя не насыпле ў чай солі,
Таіса не разаб'е ніводнай місы,
Вера не папросіць больш
дзесяці цукерак,
Сярожка падурэе толькі трошкі,
А Надзея не захварэе.
Здароўя і радасці Вам!"

Відаць, мая праца ў ЦК КПБ накладвала пэўны адбітак і на характар віншаванняў. Пімен Емельянавіч часам, відаць, міжвольна, падкрэсліваў пэўныя штрышкі.

"Дарагі Анатоль Іванавіч! Сардэчна віншую Вас з Новым 1989 годам, з 70-годдзем КПБ і БССР!

А таксама з Калядамі!

Жадаю Вам, Таісі, Вашым дзецям здароўя, шчасця, поспехаў і радасці! Навагодні паклон ад Зоі К., Тані і Ксюшы.

Ваш Пімен Панчанка."

Уважлівасць Пімена Емяльянавіча падмацоўвалася добрай памятлівасцю. Ён заўсёды і пры сустрэчах, і часта ў тэлефонных размовах нагадваў пра дні нараджэння маіх сямейнікаў, пра іншыя памятныя падзеі. Памятаю, як быў я здзіўлены, калі ў дзень майго 40-годдзя, 15 чэрвеня 1988 года, атрымаў ад Пімена Емяльянавіча не толькі шчырае віншаванне, але і з халоднымі кропелькамі запацелую бутэльку шампанскага:

“Дарагі Анатоль Іванавіч!

Сардэчна, ад усяе души віншую Вас з Днём нараджэння! З слаўным саракагоддзем!

Сорак зімаў і летаў – яшчэ не мужнасці век. Усё яшчэ наперадзе.

Але жыццё цяпер такое складанае, што не ведаеш, дзе пачатак, дзе сярэдзіна, дзе канец…

Мне прыемна Вас вітаць і таму, што я пераканаўся нядаўна, што Вы ў нашым жыцці не выпадковы чалавек, а сапраўдны камуніст, разумны і чулы партыйны працаўнік. У чым я пераканаўся, калі мяне жыццёвы выпадак балюча апракінуў на зямлю…

Жадаю Вам (і Зоя Кірылаўна, і Таня, і Ксюша) хутчэй паправіцца і далей быць толькі пры добрым здароўі, заўсёды адчуваць радасць, добрыя поспехі і ўдачы!

Паклон Таісе Мікалаеўне і дзецям: Сяргею, Надзеі і Веры!

Зычу Вам усім шчасця!

Ваш Пімен Панчанка.

15/УІ-88 г.”

Выпадак, пра які згадвае Пімен Емяльянавіч, звязаны з яго хваробай. Хоць і даймалі яны апошнімі гадамі моцна, Пімен Емяльянавіч не любіў скардзіцца, нічога не прасіў. Аднак спрыянне супрацоўнікаў аддзела культуры ЦК дапамагала вырашыць і пытанні лячэння. Натуральна, што лепш за жонку ніхто не ведаў не толькі асаблівасцей мужавага характару, а і ягоных хвароб, звычак, адносін да лячэння. Таму Зоя Кірылаўна хацела быць побач і ў бальніцы. Але гэта парушала рэжым, і атрымаць дазвол было няпроста, нават у тадышній “лечкамісіі”. На падмогу прыходзілі супрацоўнікі ЦК КПБ, пытанне вырашалася станоўча. Пра адзін такі выпадак, калі паспрыяў Зоі Кірылаўне я, і згадвае Пімен Емяльянавіч.

У Пімена Емелянавіча заўсёды былі асаблівяя адносіны да маіх дзяцей. Ды і наогул у сваіх творах П. Панчанка часта закранаў балочую тэму страты духоўнасці ў моладзі, павагі да працы і да людзей, клапаціўся пра адвечную проблему бацькоў і дзяцей. Ёсьць вершы і пра сваіх унукаў, пра любімую Ксеню-Ксюшу, равесніцу майго старэйшага з траіх дзяцей сына Сяргея. А Пімен Емелянавіч помніў пра ўсіх, кожнаму меў сваё слоўка.

“Дарагі Анатоль Іванавіч! Сардэчна віншую Вас, Вашых слайных дзяцей з 71-й гадавінай Кастрычніка! Жадаю Вам усім добра газдароўя, шчасця і радасці! Асобнае прывітанне Верачцы!

Ваш Пімен Панчанка.”

Падобная ўвага да дзяцей была і ў 72-ю, 73-ю гадавіну Кастрычніка, і ў іншыя святы. “Няхай мінуцца цяжкія дні нашага жыцця. Няхай прыдзе да ўсіх нас добрае здароўе, радасць працы і вясёлы смех нашых дзяцей!”

“Дарагі Анатоль Іванавіч! Ад усяго сэрца віншую Вас, мілу Тайсу і Вашых слайных дзяцей з Новым 1991 годам!

Няхай Новы год (мінулы год прынёс Вам міністэрскі партфель) даруе Вам здароўе, поспехі, удачу, шчасце і радасць! Ваш Пімен Панчанка, а таксама З.К., Таня, Андрэй, Ксения.”

“Дарагі Анатоль Іванавіч! Сардэчна віншую Вас і Вашу сям'ю з Новым 1993 годам, з Калядамі!

Мы любім Вашу слайную сям'ю і жадаєм Вам усім добрае здароўе, шчасця і радасці!

Няхай 93 год не будзе горшым за мінулы!

Шчасця Вам!”

У гэты час у нас было мо найбольш сустрэч. Я часцяком зазіраў на вабны агеньчык Панчанкаў. Пімен Емелянавіч у сваім пакой-кабінечце любіў згадаць мінулае. У tym ліку ваеннае і пасляваеннае міnsкае жыццё, свае стасункі з тагачаснымі літаратарамі. Як ні дзіўна, ён амаль ніколі не скардзіўся, не праклінаў цяжкасці (чаго іх ганіць – усё ж мінулася). Гэта ж было ягонае рэальнае жыццё: з творчымі поспехамі, удачамі, прызнаннем, каханнем, сябрамі, дзецьмі, унукамі, папоўненae размаітымі грамадскімі справамі дзеля карысці роднага краю. Дык навошта ж яго выракацца? Іншым яно ўжо не стане. Каб і хацеў, не перапішаць. Ці не таму паэт імкнуўся бачыць найперш добрае, радаснае, прыемнае, не любіў засяроджвацца

на брыдкім, прыкрым, хоць рашуча не прымаў яго і сурова асуджаў. І ў выступленнях, і ў творчасці. Не, добрانькім і ўсёдаравальнym ён не быў. Умеў адстойваць праўду, ісціну, справядлівасць.

Я не магу судзіць нікога,
Дарую многае братам,
Бо сам не быў любімцам бога,
Я – пасівелы сірата, --

зазначаў паэт у адным з вершаў, заклікаючы да разумення галоўнага, сутнаснага ў чалавеку.

Тое ж ён адзначаў і ў згаданым альбоме “Пімен Панчанка”, яшчэ ў 1987 годзе: “У наш час сорамна займацца вершаванымі забаўкамі, засядцельскай мітуснёй, калупацца ў мішуры прывіднай славы і дробязных крыўдаў. Для мяне самае важнае ў паэзіі – праўда жыцця, праўда пачуццяў маіх сучаснікаў, чалавечнасць... Вайна навучыла маё пакаленне ненавідзець і любіць не абстрактна”.

Трэба было бачыць, з якой прасветленасцю рассказваў П. Панчанка пра сустрэчы з простымі людзьмі, з настаўнікамі. Ён шчыра бедаваў за іхні лёс, спасылаўся на шматлікія пісьмы, якія атрымліваў, паказваў іх, некаторыя чытаў. Асабліва радаваўся лістамі дзяцей, студэнтаў, бо верыў у іх, у іхнюю больш спагадлівую будучыню. Пабачыўшы стос пісьмаў, якія ледзь не штодня атрымліваў Пімен Панчанка, я яшчэ больш ацаніў ягоныя шчырыя разгорнутыя віншаванні, якія ішлі да кожнага святага. Зрэдзьчасу пераходзілі мы “ў залу”, дзе руплівая Зоя Кірылаўна накрывала гасцінны стол. І як яна ні аберагала Пімена Емяльянавіча, каб той не браў кілішка (здароўе не дазваляе) альбо толькі прыгубіў, ён супраціўляўся:

-- Ну не будзе ж госць браць чарку адзін...

Калі ж даводзілася перадаваць сям'і Панчанкі сякую-такую грашовую дапамогу ад нашага міністэрства (а тады і народныя пеклаваліся так, што было сорамна за гэта; і нават тагачасны прэм'ер В. Кебіч быў моцна здзіўлены гэткім становішчам, калі на свае вочы ўбачыў як жыве Пімен Панчанка), то мы адноўкава адчуввалі няёмкасць, і я стараўся ўсе справы ўладзіць з Зояй Кірылаўнай, хоць пунктуальная бухгалтэрый строга патрабавала, каб у “расходных ордэрах” распісваўся сам Пімен Емяльянавіч. А што яшчэ маглі мы прыдумаць, каб дапамагчы хоць неяк нашым славутым і

вядомым літаратарам, якія рагтам апынуліся ў гэткім бядотным становішчы?

А клапатлівы і прыязны Пімен Емяльянавіч пісаў:

“Дарагі Анатоль Іванавіч!

Сардэчна віншуем Вас і Вашу сям'ю з Новым 1994 годам! Зыгчым Вам усім добра гадоў, поспехаў і шчасця!

Ваш Пімен Панчанка, Зоя, Ксюша і Панчаняты.

28/XII-93 г.”

Вось згадваю ўсё гэта цяпер, праз шмат ужо гадоў, і нібыгта размаўляю з мудрым і неабыкавым субяседнікам. І зноў дабрэ душа, і спеліца надзея, што кожны, хто возьме ў рукі томік народнага паэта Беларусі, адчуе сэрцабіщё гэтага выдатнага творцы і шчырага суразмоўцы, і яму перадасца часцінка ягонай дабрыні, шчырасці, спагадлівасці і зычлівасці. І зразумее – не можа не зразумець: хто ён такі, з “якіх беларусаў”, зразумее, што такое “і вера, і вернасць, і вечнасць...”.

I ВЕРШЫ БЫЛІ ЯК ДЗЕЦІ

Напэўна, кожны савецкі літаратар так ці інакш на сваім лёсе спазнаў, што такое Галоўліт, або як праста і звыкла называлі яго тады – цэнзура. Хоцькі-няхоцькі, а з ёй мусілі лічыцца ўсе, хто меў адносіны да друкаванага слова. Асаблівы клопат спазнавалі тыя, каго Галоўліт зачаткі сваёй увагай. Іх прымушалі прыслухоўвацца да пільных аберагальнікаў палітычнай цнатлівасці тагачаснага ладу. Бо іначай кніжка альбо публікацыя ніколі не ўбачыць свету. І спрачацца практична не было з кім. Бо той “заканспіраваны” Галоўліт амаль ніколі сам з аўтарам не працаваў, ён толькі “сігналізаваў”. Але паспрабуй той “сігнал” праігнараваць. Такое не ўдавалася нават супрацоўнікам ЦК КПБ. Я гэта добра ведаю, бо ў свой час шмат падобных “сігналаў” давялося развязваць і С. І. Законніку, і І. І. Антановічу, і нават сакратару ЦК КПБ А. Т. Кузьміну, які надзвычай добра разумеў творцаў і ў сілу сваіх магчымасцяў спрыяў ім. Мо пераняў гэтую звычку яшчэ ў Пятра Міронавіча Машэрава, які ніколі не цураўся ні пісьменніцкіх, ні іншых мастацкіх і творчых проблем.

Як гэта рабілася? Спачатку былі спробы ніжэйшых па пасадзе службоўцаў з часопісай, выдавецтваў, нават супрацоўнікаў ЦК пераканаць супрацоўнікаў Галоўліту: нічога крамольнага ў тым, што настаяржыла галоўлітаўскага “чыгача”, няма, што ў Расіі ў гэты час перабудовы і не такое дзеецца. “Але ж то ў Расіі”, -- парыравалі галоўлітаўцы. Далей ішлі спасылкі абаронцаў на правы аўтара, на яго знакамітасць, папулярнасць і г.д. Не надга дапамагала.

Трэба прызнаць, што вельмі часта мы ўсё-ткі знаходзілі паразуменне з памякчэлымі ў перабудованыя гады супрацоўнікамі беларускага Галоўліта. І тады разумны кампраміс выводзіў з тупіковай сітуацыі. Аўтары пра падобныя канфлікты, калі яны вырашаліся без іхняга ўдзелу, часам нават не ведалі альбо лічылі за лепшае прамаўчаць. А творы бачылі свет пры ўмове: “На вашу адказнасць” (супрацоўнікаў ЦК). Праўда, гэтая “адказнасць” ніколі не наступала.

Калі кампрамісу не знаходзілі, тады нам даводзілася “працаваць” з аўтарам, які не павінен быў нават ведаць, адкуль ногі растуць, -- згадваць Галоўліт нельга было ні пры якой умове. Аднак варта было зліцніцца хоць пра нейкія праўкі, як усё ўсім было зразумела. Па-рознаму заканчвалася наша “праца”. Бывала, аўтар катэгарычна адмаўляўся нешта правіць (зрабіць гэта за яго, без яго ведама не мог ніхто). Тады Галоўліт ужываў свой апошні аргумент: вы як хочаце, а мы будзем дакладваць Галоўліту СССР. Далейшая ж дарога была вядомая: Галоўліт СССР “інфармаваў” ЦК КПСС, а адтуль сігнал трапляў да кіраўніцтва ЦК КПБ. Вынік можна прадбачыць. Таму гэтай дарогай не хацелі асабліва карыстацца і самі беларускія галоўлітаўцы. Ды і нам, ніжэйшым за высокое начальства супрацоўнікам ЦК, гэтага не хацелася. Мяркую, што ўсё-ткі ў той перабудовачны час мы ў Беларусі не наламалі дроў – і дзяржаўных сакрэтаў не выкрылі, і лінію партыі не скрывілі, і аўтараў без дай прычыны не надга дражнілі. Хоць, бяспрэчна, канфліктагаў, часам вельмі вострых, хапала. Шмат хто з пісьменнікаў быў беспадстаўна пакрыўджаны.

Але гэта сітуацыя наогул. У кожным жа канкрэтным выпадку сутыкаліся канкрэтныя людзі, закраналіся канкрэтныя творы. Быў такі выпадак і ў час майго дырэктарства ў “Мастацкай літаратуре”.

У Пімена Панчанкі павінен быў выйсці паэтычны зборнік “І вера, і вернасць, і вечнасць”. 14 лістапада 1986 года ён быў падпісаны да друку. Выдаўцы і аўтары ведаюць, што гэта самы прыемны момант, бо ўсе цяжкасці, лічы, мінуліся, усе перашкоды пераадолены. Застаецца наладзіць друкарскую машыну – і кніга ў кішэні ў чытача. Аднак – не, стоп, машына.

Супрацоўнікі беларускага Галоўліта заўважылі нешта “не тое” ў вершы Пімена Емяльянавіча “Чым жа мы апраўдаемся?” І прапанавалі выдавецтву зняць яго з кнігі. Было гэта 16 лістапада. Як водзіцца, папярэдзілі рэдактара зборніка. А што рабіць таму? І пайшло тое папярэджанне па службовай выдавецкай лесвіцы ўгару. Аднак і мае перамовы з Галоўлітам, і мая спроба ўзяць адказнасць на сябе не далі жаданага выніку. Удалося толькі дасягнуць кампрамісу: верш можна пакінуць, але зняць трывія стррафы або, у крайнім выпадку, паправіць іх, хоць, вядома, найлепей і спакайней – выкінуць увесь верш. Мне заставалася адно – ісці да аўтара, бо іначай кніга вылятала з плана, а друкарская машына круціцца ўхаластую не можа. Да таго ж набліжаўся канец года з усімі ягонымі выдаткамі і напружанасцю. Што заставалася?

Перш чым зайсці да Пімена Емяльянавіча, патэлефанаваў яму: так хутчэй, бо сапраўды быў цэйтнот. Як толькі я, блыгаючыся ў словах, патлумачыў, у чым справа (не спасылаючыся, вядома, на Галоўліт), як толькі назваў верш, які стрымліваў выхад кнігі, Пімен Емяльянавіч усё адразу зразумеў. Ягоны вердыкт быў хуткі і кароткі: “Прыязджайце заўтра”. Але не давялося чакаць і да заўтра. Надвячоркам пазваніў сам Пімен Емяльянавіч і прадыктуваў папраўкі да тых “крамольных” строф, на развітанне ўсё ж паўтарыўшы: “А заўтра прыязджайце, забераце пісьмовыя папраўкі, каб не было прэтэнзій, што вы самі нешта там прыдумалі”.

Так і адбылося. Назаўтра я забраў у Пімена Емяльянавіча “чацвярцінку” аркушыка, дзе ягонай рукой чырвонай шарыкавай ручкай былі выдзелены папраўленыя радкі. Гэтыя дзве чырвона-сінія стррафы на кавалачку паперы і цяпер знаходзяцца ў мяне. Трэцій жа папраўкі Пімен Емяльянавіч не зрабіў, прамаўчаў. Гэта азначала, што ён не пагаджаецца з галоўлітаўскай заўвагай. Я таксама змаўчаў перад ім. Мае паўторныя перамовы з Галоўлітам і спасылка на тое, што аўтар большасць заўваг прыняў, не далі выніку. Там

стаялі цвёрда: альбо здымаеце гэтую страfu і кніга выходзіць, альбо мы звонім у ЦК КПБ. Я ведаў, чым можа абярнуцца валынка з ЦК. У лепшым выпадку адклад на няпэўны час выхаду кнігі. Пімену ж Емяльянавічу вельмі хацелася пабачыць плён працы сваёй яшчэ ў 1986 годзе, бо хто ведае, што там далей можа стацца.

Выдавецкі сінкліт з вузкага кола асабліва дасведчаных людзей пры ўсёй разнастайнасці пррапаноў кампраміснага выйсця не знайшоў. Давялося мне, пачырванеламу ад сораму, зноў тэлефанаваць Пімену Емяльянавічу і прасіць згоды зняць адну страfu. Не ведаю, што ён думаў пра мяне на самай справе, але згоду даў, яшчэ і паспрабаваў супакоіць мяне, зазначыўшы, што ён усё разумее.

А цяпер да самога верша.

Вось ён, з тымі радкамі, што першапачаткова былі ў тэксле, і якія пасля былі папраўлены.

Чым жа мы апраўдаемся?

Не жылі пад манголам,
Ды з рускім народам на полаўцаў
Мы хадзілі.
І ў госці
З пустыні не ездзілі вёдрамі.
І вучыў царанят у Москве
Сімяон з пасівелага Полацка,
І Скарына наш
Друк распачаў
За паўвека да Фёдарава.

Мы тэўтонаў і шведаў
З Вялікім Пягrom калацілі
(А ў Пятра беларуска
І жонкай -- царьшай была).
Дык няўжо наша мова
Сёння страціла даўнюю сілу?

Апошнія два радкі раней гучалі так:

*Дык чаму адусюль
Нашу родную мове скасці?*

А яна ж ваявала,
Спяvalа,
Дзяцей гадавала,
Жыла.

Мы стварылі свае
Трактары легендарныя.
Статкі сытых ў нас,
Нашы нівы
Рупліва засеяны.
І Сібір,
І Далёкі Усход,
І зямля Запаллярная
Беларусамі
Густа і дбайна заселена.

У нас гордасць жыве,
Але вельмі замала ў нас годнасці:
Мала школ беларускіх,
Бяднене духоўны наш хлеб.

Да праўкі два апошнія радкі гучалі так:

*Беларускія школы закрылі,
Адабралі духоўны наш хлеб.*

А апошні радок Пімен Емяльянавіч, відаць, яшчэ з рэдактарам паправіў на новы: “*А гэта ж духоўны наш хлеб*”. Але гэтага было мала, давялося яшчэ раз паправіць.

Гэта хітрасць чыноўнікаў,
Ім зрабілі паслугу дагодліва,
А на роднай жа мове
Заспіваць
І палаяцца лепіш.

Зноў знаёмы шумок:
Прымітыў,
Лён і бульба,
Старая вяскоўшчына.

А мы
Рускую мову шануем,
Асушаем балоты
І саўгасы будуем на Пскоўшчыне.

Як дзяржаўная мова
Наша мова падорана Леніным –
Чым жа мы апраўдаемся
Перад будучымі пакаленнямі?

Наступная страфа была зусім знята і не ўвайшла ў верш:

*З ласкі невукаў і кар'ерыстаў
Мы мову амаль ужо страцілі,
І народу свайму,
І бацькоўскай гісторыі
Здродзілі.*

Ды і сам верш раней называўся іначай, больш эмацыянальна: “Сядзігае слова пра мову”.

Аднак жа гэтаму вершу яшчэ пащасціла трапіць у зборнік, бо як скардзіўся пазней Пімен Емяльянавіч у пісьме А. Т. Кузьміну, з ягонай паэтычнай падборкі ў другім нумары “Полымя” за 1986 год ён быў зусім зняты. Значыць, час і галоўлітагаўцы паступова мякчэлі, пакрысе дабаўляючы мажлівасці паэту выказацца, а чыгачу самому ацаніць сказанае.

Ва ўсёй гэтай справе мяне да глыбіні кранула тактоўнасць Пімена Емяльянавіча, ягоная ашчаднасць і зычлівасць, ягонае разуменне нашага выдавецкага становішча і згода пайсці нават на неапраўданы кампраміс, каб толькі не падставіць некага, не зрабіць балюча іншаму.

Дык гэта ж толькі адзін прыклад, адзін выпадак. Уяўляю, колькі іх было ў Пімена Емяльянавіча за доўгае жыццё ў паэзіі. І не таму, што ён хацеў некаму насаліць, альбо жадаў благога сваёй краіне, якой служыў усім сваім жыццём і творчасцю самааддана і шчыра. Я ні разу не чую ад яго ніякіх непаважлівых слоў ні да партыі наогул, ні да савецкай краіны, хоць, як сапраўдны і неабыякавы грамадзянін, ён крытыкаваў

недахопы, непарадкі, а то і проста дурноты, ад якіх, відаць, не застрахавана ніякае грамадства, нават самае дэмакратычнае, бо ўсё, што адбываецца, дзеіцца людзьмі. А людзі, нават партыйныя, нават высокія чыноўнікі, нават царкоўныя служкі, бываюць розныя.

Але ж у гэтым выпадку, як і ў іншых стасунках творцы з Галоўлітам, не трэба шукаць заганаў паэтавага хараکтару, не трэба выстаўляць яго барацьбітом з рэжымам, альбо асобай, якая здраджвала сама сабе. Гэта на паперы ўсё проста, а ў жыцці яно больш складана і шматфарбна. Трэба бачыць тое, што было, а не падганяць пад загадзя выбудаваную схему і цаніць ўсё выключна з пазіцый сённяшняга дня. Пімен Емяльянавіч шанаваў і нават на шкоду самому сабе aberagaў лёс іншых людзей, якія, спадзяваўся ён, сваю прафесійную справу ведаюць дасканала.

Як бы да будучых незычліўцаў звяртаў ён сваё абярэжнае папярэджанне:

Пляткарце, мілья. Пляткарце,
Што нехта ў крук мяне сагнуў...

Не сагнуў і не сагне. Паэтава застаецца паэту. І ягоным нашчадкам. Найперш нам, беларусам.

х х х

Захоўваюцца ў мяне і матэрыялы перапіскі П.Е. Панчанкі з сакратаром ЦК КПБ па пытаннях ідэалогіі А.Т.Кузьміным у 1986 годзе. Яны закранаюць пытанні выхавання моладзі, школьнікаў, захавання высокай духоўнасці і патрыятызму. Пімен Емяльянавіч выказвае сваё бачанне шмат якіх тагачасных працэсаў, адносін грамадства да выкарыстання беларускай і рускай моў, прапануе шляхі вырашэння гэтай складанай і востра дыскутуемай тады проблемы. Але гэта ўжо тэма для іншай гаворкі.

“ЛіМ”, 26.04.2002

ПАЭТАЙ ХЛЕБ НАДЗЁННЫ

Апошні аўтограф Максіма Танка

Хоць, мажліва, гэта гучыць і не надта арыгінальна, ды я не перастаю паўтараць: мне пашанцевала і шанцуе ў жыщі на добрых людзей.

Хіба я – вясковы школьнік сярэдзіны шасцідзесятых гадоў мінулага стагоддзя, вывучаючы творы Кандрата Крапівы, Пімена Панчанкі, Янкі Брыля, Івана Шамякіна, Андрэя Макаёнка, Максіма Танка, хіба мог я нават памарыць, што некалі сустрэнуся з імі, буду мець добрая і прыязненую стасункі? Хіба мог я думаць, што напрыканцы шасцідзесятых буду слухаць лекцыі Алеся Адамовіча, Ніла Гілевіча, Міхася Ларчанкі, Сцяпана Александровіча, Алега Лойкі? Хіба мог спадзявацца, што пашанцуе на блізкія, нават сяброўскія адносіны і сумесную працу з Барысам Сачанкам, Іванам Чыгрынавым, Аляксандрам Капусціным, Уладзімірам Ліпскім?

Не ведаў, што разам з Барысам Сачанкам, Раманам Катужанцам і Анатолем Вярцінскім будзем вечарамі таптаць свіслацкія берагі ля вуліцы Пуліхава ў Мінску, у спрэчках даводзячы кожны свой пункт погляду, і разам шукаць тую адзінай справядлівую ісціну, якую, як і жураўля ў небе, усё ніяк не ўдаецца злавіць?

Не думаў і пра тое, што гэтыя старонкі буду пісаць у партовым польскім Гданьску, выконваючы функцыю Генеральнага консула Беларусі. Тут з добрай рэкамендацыі Янкі Брыля пазнаёміся са шчырымі прыхільнікамі беларускай літаратуры – польскімі пісьменнікамі з беларускімі каранямі Ганнай Сабецкай і Збігневам Жакевічам. Не здагадваўся, што буду хадзіць па тых мясцінах пад Гдыняй і Гданьскам, дзе ў далёкім 1939 ваяваў і сам Янка Брыль.

Пра многае не ведаў я ў тыя не блізкія ўжо школьнія гады. Завучаючы вядомыя радкі пра “простае шчасце людское”, якое складаецца “з поту”, “з дарожнага пылу”, не ведаў, што неўзабаве буду на мінскіх вечарах слухаць жывы і непаўторны па дыкцыі і тэмбру голас іх аўтара, а яшчэ праз колькі часу лёс падаруе мне шчасце пазнаёміцца без перабольшання з легендарным Максімам Танкам – добрай душы Яўгенам Іванавічам Скурко.

Можна шмат азначэнняў і эпітэтаў далучаць да гэтай асобы, можна гаварыць пра шматмернасць і маштабнасць танкаўскага паэтычнага таленту, пра грамадзянскую мужнасць і талерантнасць -- і ўсё гэта будзе справядліва.

Мяне многае па-добрачу здзіўляла ў харектары Максіма Танка. Ягоная працавітасць і вынослівасць. Ягонае ўменне быць душой кампаніі, разуменне гумару, здольнасць не траціць гэтага пачуцця ў самых розных, часам зусім для гэтага непрыдатных сітуацыях. Ён любіў жартаваць сам і ўмеў слухаць іншых.

Успамінаецца, як аднойчы мы разам з Яўгенам Іванавічам і яшчэ адным вядомым паэтом вярталіся на службовай машыне старшыні Саюза пісьменнікаў (Максіма Танка, вядома) у Мінск з аднаго не вельмі радаснага мерапрыемства. Настрой быў адпаведны. Маўчалі. Вядомы паэт папрасіў на хвілінку затрымацца каля Дома друку, каб забраць свой рукапіс у рэдакцыйнай машыністкі. Мы з Яўгенам Іванавічам засталіся ў машыне. Таксама маўчалі. Мінула дзесяць хвілін, дваццаць, паўгадзіны. "Хвілінка" зацягвалася. Калі паэт нарэшце вярнуўся, Яўген Іванавіч не стрымаўся:

-- Ну, браце, за гэты час не толькі машыністку, але палову супрацоўніц Дома друку можна было перацалацаць.

-- Ат, Яўген Іванавіч, ведаецце, гэта ўжо не ў майм узросце, -- як бы напрошваўся на камплімент паэт.

-- Не прыбядняйся, у тваім узросце можна яшчэ не толькі цалаваць, -- з хітраватымі агеньчыкамі ў вачах прамовіў Макім Танк.

І ўсе мы з нейкай палёгкай рассмяяліся.

Што ж для мяне галоўнае і вызначальнае ў асобе Максіма Танка, што адметна танкаўскае запомнілася са шматлікіх сустрэч? Гэта, вядома ж, выдатны Паэт, непаўторны майстар мастацкага слова, якое, як малітвойны звон, гучала над нашай беларускай зямлёй, дапамагаючы ёй заставацца вольнай і беларускай, якое будзе праз гады клікаць да сябе ўсё новых і новых прыхільнікаў. А яшчэ, як гэта ні дзіўна, -- чыноўны чалавек з уласцівым менавіта яму высокім усведамленнем адказнасці за выкананне ўзятых добраахвотна ці ўскладзеных калегамі па творчым цэху чыноўных абавязкаў. Таму гэтую старонку з ягонай біяграфіі таксама не варта выкрэсліваць, бо яна шмат дадае да поўнага разумення Танка – паэта і чалавека.

Пад гэтым я разумею ягоную працу ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі і ССР, ягонае дэпутацтва ў рэспубліканскім і саюзным заканадаўчых органах, членства ў шматлікіх рэдкалегіях, грамадскіх арганізацыях не толькі рэспублікі, што вымагала частых паездак, пасядджэнняў – адным словам, тая густая бюрократычная мітрэнга, якая адрывае ад паэзіі, займае цэлыя дні і вечары.

Мяркую, што да сумленнага выканання абавязкаў Яўгена Іванавіча прывучылі найперш людскія звароты і просьбы, а таксама ягоны асабісты клопат пра добрыя ўмовы для жыцця і творчасці пісьменнікаў, ягоная шчыльная далучанасць да глыбіннага народнага побыту.

Мне здаецца, што сваю дакладнасць і абавязковасць у справах Максім Танк выхаваў у сабе яшчэ у Захоўнай Беларусі, будучы не толькі яе песняром, але і дзейным абаронцам яе інтарэсаў падчас актыўнай працы ў КПЗБ. Там пачыналася ягоная далучанасць і да палітыкі, якая ўжо не адпускала праз усё жыццё. А яшчэ, відаць, палітыка як процівага творчасці давала стымул гэтай самай творчасці, якая належыць да асаблівага віду духоўнай рэлігіі. Як і любая рэлігія, паэзія не цергіць гучнасці, публічнасці і грамафонства. Паэзія – реч інтymная, душэўная, духоўная, спавядальная, чыстая. У яе Максім Танк уцякаў ад штодзённай будзённай мітусні і шэрасці.

У гэтым, здавалася б, і цяжкасць: як Паэту, тонкаму лірыку, далучыцца да суровай прозы чыноўнай службы, якая вымагае не разняволенасці палёту думкі, а зусім наадварот – абмяжоўвае свабоду выбару, вымушае прыгрывівацца розных інструкцый і правілаў паводзін. Як запрэгчы ў адзін воз “коня и трепетную лань”? Мне здаецца, калі хто і ўмеў гэта рабіць найлепшым чынам, без вялікай шкоды для галоўнай сваёй справы – творчасці, і з карысцю для сваіх калег, дык гэта Максім Танк.

Я ў гэтым пераканаўся не аднойчы падчас нашых шматгадовых стасункаў з Яўгенам Іванавічам як са старшынёй праўлення Саюза пісьменнікаў. Хоць гэтая праца разам з іншымі абавязкамі, якіх ніколі не бракавала ў Максіма Танка, адбірала шмат часу, аблекаючи творчасць, ён выконваў яе, здавалася мне, калі не смеючыся, дык з усмешкай. З прыветнай усмешкай да суразмоўніка – калі гэта калега па

творчым саюзе, і са схаванай за зычлівай усмешкай настойлівасцю, калі гэта вышэйшы і прафесіянальны прадстаўнік чыноўнага класа. Гэтая ўсмешлівая настойлівасць адначасна і аберагала Яўгена Іванавіча ад выпадковых непараразуменняў, калі часам у асабліва вострых і, здавалася б, нявыкрутных сітуацыях ён дзеля разрадкі пераводзіў рэйкі сур'ёзнасці на жарт, і дапамагала яму калі не канчаткова станоўча вырашаць свае грамадскія пытанні, дык не атрымліваць адмоўнага адказу. А гэта ў век суроўай чыноўнай дагматыкі было не так ужо і мала.

Сваю чыноўную службу Максім Танк таксама нёс па асабліваму, не карыстаючы з яе дзеля ўласных даброт і выгад. Наадварот, часам здавалася, што ён нібыта саромеецца па статусе належных яму невялікіх выгод. Хто ведае, ці толькі клопатам пра здароўе была выкліканая ягоная звычка ў любое надвор'е пешкі ісці ад Саюза пісьменнікаў на уліцы Фрунзе да сваёй кватэры на Веры Харужай, хоць была ў Сазе службовая "Волга". Відаць, не хацеў позна затрымліваць вадзіцеля. А яшчэ, напэўна, проста заставаўся верны сваёй даўняй сялянскай звычцы хадзіць пешкі.

Пра гэую звычку Яўген Іванавіч часта згадваў падчас нярэдкіх сустэреч у ягонай кватэры. З вясёлай усмешкай, а то і залівістым смехам успамінаў ён, як "за польскім часам" не аднойчы дабіраўся з Вільні ў сваю родную вёску на Мядзельшчыне. Тады да гэтага вымушала безграшоўе – білет каштаваў 10 злотых, за якія можна было купіць пяць пудоў збожжа. Жыгта, што праўда, Яўген Іванавіч не купляў, а вось кніжкі ахвотна – на сэканомленыя замест паездкі грошы.

-- Адзін раз у мяне грошай не было, -- расказваў Яўген Іванавіч. – Другі раз грошы былі, але я на гэтыя 19 злотых купіў 10 кніг: Эрэнбурга купіў, Шolahава і іншых аўтараў. І пехатой прынёс дадому. Ішоў паўз Нарач. Было гэта перад самым Новым годам, зіма позняя стаяла, без снегу, усе ногі злящелі з ног ад такой хады, падбіўся зусім. Затое колькі радасці было ад чытання...

У дадатак да сваёй згадкі пра хадзьбу Яўген Іванавіч ганарліва дадаў:

-- Я наогул хадзіў так, што са мной нават даўгавязы Янка Брыль не мог сысціся. Я жыў некалі каля стадыёна, на Ульянаўскай вуліцы. І ў Дом друку (там ён быў рэдактарам

часопіса “Вожык” – А.Б.) заўсёды хадзіў пехатой. Хадзіў следам за трамваем. Быў малады, ногі маладыя, не знаеш, бывала, куды паставіць, здаецца, мала таго, што яны так праста ідуць, думаеш, можа, іх яшчэ папярок паставіць, -- успамінаў Яўген Іванавіч і шчыра смяяўся.

Мушу прызывацца, што падчас маёй чыноўнай працы і ў ЦК КПБ, і ў міністэрствах інфармацыі і культуры я нямала добрых і ўрадлівых зернятаў падхапіў з умалотнага танкаўскага коласа – і найперш яго паважлівія і непадробна зацікаўленыя адносіны да суразмоўніка, нават калі ім быў добра-такі надакучлівы прасіцель, а то і праста вымагальнік (што тут хібіць – хапала і такіх). Не крыйдзячы нікога, ён умей выслушаць, пастарацца зразумець, парадзіць і – найахвотней – дапамагчы. Але не баяўся сказаць у вочы праўду, няхай часам крыйдную і калючую. І не толькі адзін на адзін, але і публічна, на людзях, што, вядома, не дадавала яму спакою.

І што немалаважна – ён ніколі сур'ёзна не скардзіўся на гэткі свой лёс, не хацеў яго перайначваць. Не рабіў гэтага ні падчас працы ў Саюзе пісьменнікаў, ні тады, калі быў на творчым хлебе. Не рабіў з сябе ні святога, ні прарока і пазней, калі многія раптам перабудаваліся, нават перафарбаваліся і пачалі расказваць такое, чаго ў сапраўднасці і быць не магло, чаго іхнія на самай справе не такія ўжо і смелыя натуры не дапусцілі б з-за нястачы таленту, мужнасці і праста добрасумленных чалавечых якасцяў.

Лёгка стала быць смелым, калі асмялелі ўсе. А вось спавядцаць праўду, якая часам была ці не самай вялікай смеласцю акурат у той час, а не пасля, не кожнаму не толькі ўдавалася, а нават не заўсёды хацелася. Толькі ў калектыўным гамузе многія раптам сталі і прарокамі, і барацьбітамі супраць, і ледзь не дысідэнтамі. Вядомая рэч – гуртам і бацьку лягчэй біць, а не тое, што партыйцаў пляжыць ды былое бэсціць. Тут якраз дарэчы пытанне: “А дзе ж ты раней быў?”

На маё разуменне, Максіму Танку не бракавала смеласці ні ў далёкія, нават вельмі небяспечныя заходнебеларускія гады, ні значна пазней, ужо ў наш агульны даперабудовачны і пасляперабудовачны час.

Апошнімі гадамі, калі перабудова пайшла ледзь не ўразнос, Яўген Іванавіч хоць і не выстаўляўся сваёй былой дзейнасцю, але і не адмаўляў яе, а тым больш не асуджаў, як

рабілі гэта іншыя – ахвотна і не вельмі, бо час быў такі няпэўны, што не ведалі: за што пахваляць, а за што і пабіць могуць. Рабіў гэта, відаць, не адно таму, што жыцця не ператішаць, а хутчэй за ўсё таму, што не было важкіх падстаў адмаўляцца ад мінулага, ад яго наага мінулага, фастрыгаваць усё на новы лад: перажытае некалі было прадуктам тых абставін і таго часу і сталася біяграфія не толькі сваёй Айчыны, але і сваёй уласнай біяграфіі. Хоць, магчыма, многае магло бы адбывацца інакш, а што-кольвечы было проста памылковым, паспешлівым і неапраўданым. Ды не мудра гэта – быць мудрым заднім днём.

Такія развагі часцяком гучалі і ў словах Максіма Танка, калі апошнімі гадамі мы сустракаліся на вуліцы Веры Харужай, дзе ён жыў. Яшчэ больш катэгарычным становіўся паэт, калі справа датычыла быў Заходніяя Беларусі альбо акупацыйнага рэжыму падчас Вялікай Айчыннай вайны. Не мог пагадзіцца з адназначна катэгарычнымі і безапеляцыйнымі сённяшнімі ацэнкамі тагачасных падзеяў, асоб, фактаў. Ён меў свой погляд на гэта і свае ацэнкі таго жыцця. Ацэнкі не прыдуманыя пасля, часта дзеля палітычнай кн'юнктуры, а выпакутаваныя тады, у тых гады, реальных сведкамі ці ўдзельнікам якіх быў сам Максім Танк. Ён бачыў тых падзеі знутры, ведаў дзеянні тых асоб, пра якіх сёння з іншым полюсам ацэнкі стала модным гаварыць тым, хто тады яшчэ і пад стол пяшком не хадзіў.

Я чую гэтыя ацэнкі і вельмі шкадую, што не было са мной дыктафона, каб запісаць на плёнку – і дзеля гісторыі, і дзеля гісторычнай справядлівасці: бо калі сёння, пры жывых сведках некаторым можна гаварыць такое, то што можна будзе рабіць заўтра, калі сведак не стане?

Ды і наогул, я не могу зразумець, чаму мы такія неашчадна абыякавыя і такія бездапаможныя ў век тэхнічнай узброенасці, каб не зафіксаваць жывыя галасы тых, хто жыў, працаваў і бачыў ранейшыя падзеі сваімі вычымамі. А чаму б проста, як гэта было раней, не запісаць не толькі на аўдыё, але і на відэакасеты пісьменнікаў, якія чытаюць свае творы, каб і ў школе, і дома можна было праз дзесяткі гадоў пачуць голас Кандрага Крапівы, Пімена Панчанкі, Максіма Танка... Неашчадныя мы сталі, марнатраўцы. Што маем – не шануем, і нават страціўшы, не плачам. А калі пашкадуем, будзе позна.

Я таксама аказаўся такім жа неашчадна-абыякавым, бо мог і сам запісаць, а мог дамагчыся гэтага і на дзяржаўным узроўні. Не зрабіў. Хоць дзеля справядлівасці магу зазначыць, што спробу такую меў. Так сталася, што ў апошнія два-тры гады я часцяком бываў на кватэры Яўгена Іванавіча. Ён, як сапраўды гасцінны гаспадар, ніколі не адпускаў, не пачаставаўшы добрым кілішкам і, вядома ж, ладнай порцыяй новых вершаў, якія нават дома – для аднаго адзінага слухача! – чытаў страсна, захоплена, па-танкаўску эмацыйнальна і непаўторна. А яшчэ Яўген Іванавіч частаваў свежымі і вельмі эмацыйнальнымі ўспамінамі пра былое. Колькі трапных дэталяў і цікавых фактаў запамінаў я – сам з былых заходнебеларускіх зямель – пра жыццё ў Заходній Беларусі да 1939 года. Я і даўмецца не мог, як праз столькі гадоў Яўген Іванавіч усё гэта помніў – не проста гады, а месяцы, дні, падзеі, імёны. Што гэта было якраз тады і акурат так, як ён казаў, гаспадар падмацоўваў фотаздымкамі, якія вялізным веерам расспышаліся па стале, іншымі дакументамі.

А яшчэ мяне здзіўляла і назаўсёды запомнілася танкаўская манера запісваць вершы. Нашы сустрэчы з гэтага і пачыналіся – з новых вершаў. Яўген Іванавіч браў у руکі згорнуты ўздоўж звычайны вучнёўскі шыгак у клетачку пытаяўся: “Ну, што б вам тут пачытаць? Ну, можа, вось гэта?..”

І пачыналася тое свяшчэннадзейства, якое рабіла на мяне найбольшае ўражанне. А вершы былі сапраўды свежыя, яшчэ цёпленькія. Многія з радкоў перакрэслены, папраўлены, строфы стрэлкамі расстаўлены па сваіх месцах – якія ўніз, а якія ўверх. Здзіўляў і да апошніх дзён выразны, каліграфічны танкаўскі почырк. А яшчэ тое, што пад кожным вершам стаяла дата напісання. Вельмі часта літаральна кожны дзень быў адзначаны новымі паэтычнымі радкамі.

І што яшчэ было мне цікава, дык гэта тое, што Яўген Іванавіч ахвотна каменціраваў напісане. Калі ў вершах згадвалася нейкая геаграфічная назва, імя, факт ці літаратурна-гістарычная асацыяцыя, Яўген Іванавіч захоплена расказваў, што да чаго і чаму яно трапіла ў верш. Гэта сведчыла не толькі пра выдатную памяць, але і ягоную шырокую дасведчанасць і выключную эрудыцыю. Праз усё жыццё ён ахвотна чытаў кнігі, часопісы – як новае, так і напісане раней, пра што сам не аднойчы згадваў. Вядома ж,

найбольш успамінаў і спасылаўся на прыклады з польскай літаратуры, сувязі з якой не парываў да апошніх дзён, чытаючы, як дазвалялі магчымасці, польскую перыёдышку, найперш літаратурную. Калі што-небудзь датычыла спраў на быльх “крэсах усходніх”, каменціраваў гэта са свайго, танкаўскага досведу.

Вядома, што Яўген Іванавіч на працягу ўсяго жыцця з паshanай і павагай ставіўся да жанчыны, пісаў вершы пра светлае і вечнае пачуццё кахання. Да гэтых твораў ён меў асаблівы піетэт. Падчас нашай апошняй размовы ў ліпені 1995 года ён выказаў такую просьбу:

-- Ведаецце, што ў мяне выходзіў даўнавата ўжо зборнічак вершаў пра каханне “Ave Maria”? Маленькага фармату кніжачка, выдатна аформленая. Рзыгашлася хутка. З таго часу ў мяне напісалася шмат новых вершаў, па раскіданых па розных выданнях. Я хацеў бы далоўніць той даўні зборнічак і выдаць новую кніжачку пра каханне. Ага. Як вы гледзіцё?

Ну як я мог глядзець? Я горача падтрымаў прапанову, абяцаў усялякае спрыянне.

Яўген Іванавіч сказаў, што зоймецца складданнем кніжкі.

Не паспей.

Мяне падчас гэтай гаворкі здзівіла рэзкая змена настрою. Толькі што скардзіўся на здароўе, паказваў хворыя ногі, а загаварыў пра каханне – і ўвачавідкі палепшаў настрой, пацяплеў голас, павесялелі вочы. Каханне, вечнае каханне трымала яго ў сваім пачуццёва-ўзвышшаным палоне ўсё жыццё. І пачуццё гэтае жывілася і гарставалася, відаць, у шчымаівашчырых адносінах да сваёй спадарожніцы жыцця Любові Андрэеўны. Пра яе Яўген Іванавіч заўсёды гаварыў з захапленнем, а калі жонкі не стала – з асаблівой скрухай і самотнасцю. Гэтае пачуццё сапраўды навечна засталося ў ягоных вершах, ухваленае таленавітым словам закаханага майстра.

Што ж да ўспамінаў, згадак і сваіх ацэнак калег па творчаму цэху – і не толькі беларускіх, а быльх савецкіх і многіх замежных, то гэта сапраўды невычэрпная крыніца. Былі тут і сур'ёзна-ацэначныя творчыя ўспаміны, і розныя бываліцы з літаратурнага жыцця, а таксама досціпны, жарты, анекдоты. На гэта Яўген Іванавіч быў вялікі майстар. Пачынаў ён

звычайна сур'ёзна – і не падумаеш, што пра смешнае пойдзе гаворка. А калі наступала развязка, сам першы і смяяўся: шчыра, захоплена, своеасаблівым танкаўскім смехам. Гэтых досціпаў, здарэнняў Яўген Іванавіч ведаў безліч. Калі здаралася быць з ім у дарозе, для суму месца не заставалася.

Гэткае “простае шчасце людское”, жыццялюбства, відаць, так годна жывіла і танкаўскую жыццястую касць. Ён не любіў скардзіца. І нават у апошні год, калі жыццё было асабліва неміласэрным да яго – смерць жонкі, уласныя сур'ёзныя хваробы -- Яўген Іванавіч не абмінаў у гаворках гэтыя беды, але і не канцэнтраваўся выключна на іх, ад прапановы нечым дапамагчы адмаўляўся: усяго ў мяне хапае, нават лекаў, а іх то мо на некалькі гадоў – во яны, цэлы пуд ляжыць на стале, я і за ўсё жыццё не з'ем іх, каб нават замест хлеба жаваў.

Нават пры нашай апошняй сустрэчы – 7 ліпеня 1995 года, незадоўга да таго страшнага дня, калі перастала біцца ягонае сэрца, Яўген Іванавіч не здрадзіў сабе: спаткаў нас з Уладзімірам Гілепам сапраўды шчыра і гасцінна. І як заўсёды, напачатку пачаставаў новымі творамі – прачыгтаў казачку для дзяцей пра вожыка і два новых, але досьць сумных, як зазначыў сам паэт, вершы – адзін прысвечаны жонцы “Бой над Волгай і Донам”, другі – памяці Пімена Панчанкі: “Апошняя сустрэча” (Дзе тут Панчанка Пімен? У якой ён палаце?..). Былі, вядома, і ўспаміны, жарты, было падмацаванне сказанага здымкамі з адпаведным каментарыем і з праекцыяй даўніх фактавай і падзей на сённяшні дзень. Быў і фужэр шампанскага.

А ўсё гэта разам дало нам яшчэ адну незабытую сустрэчу з Паэтам, а самога Яўгена Іванавіча хоць на нейкае імгненне адцягнула ад болю і адзіноты, трохі падвесяліла, узняло настрой: не адзін, яшчэ некаму цікава быць разам. Вочы яго засвяціліся -- але свягло гэтае ўсё адно пррабівалася праз густую завісь туті і смутку. Па твары блукала яго, танкаўская ўсмешка з лёгкім прымружваннем вачэй. Часам гучай нават залівісты смех. І нават дрыготкі напачатку голас акрэп, узмацнёў, набыў непаўторнае танкаўскае гучанне.

Ціха падумалася тады: мо калі б часцей былі ў яго такія спатканні-сустрэчы, калі б Яўген Іванавіч не заставаўся сам-насам з неадчэпай самотай, калі б заняць яго простымі

чалавечымі клопатамі, то мо і прадоўжыліся б ягоныя дні на гэтай зямлі.

І як добрая памяць пра тое наша спатканне застаўся ў мяне томік светлай паэзіі Максіма Танка “Ave Maria” з памятнымі шнурочкамі літар: “Дарагому Анатолю Іванавічу Бутэвічу з найлепшымі пажаданнямі і ўдзячнасцю за дапамогу ў цяжкія хвіліны жыцця аўтара. Ад усяго сэрца – Максім Танк. Мінск, 7/VII 1995 г.”

Апошні танкаўскі аўтограф...

А яшчэ засталася з той сустрэчы паўтарагадзінная касета з записам усяго, што адбывалася за столом паэта ў ягонай кватэры. Слухаю зараз, услухоўваюся ў інтанцыі і адценні ягонага голасу і бачу жывога, усмешлівага, рухава-спакойнага, змэнчанага хваробамі, але нязломнага аптыміста – Паэта і Чалавека Максіма Танка. Так і на касете: вершы, успаміны, згадкі, смех, удакладненні, заўвагі: як спрасаванае ў адно імгненне вялікае і багатое, суровае і шчаслівае, сур'ёзнае і жартайлівае – размаітае жыццё Паэта, які сумленна і нялёгка здабываў свой хлеб надзённы пад высокім і родным небам няскоранай, выпеставанай і загартаванай бурамі ды завірухамі маленькой зорачкі ў вялізным сусвеце быцця – бясконца любай яму Беларусі.

Гданьск, 1996
“Полымя”,

СЫН СВАЙГО ЧАСУ

Колькі Шамякінскай трывогі перадалося нам?

Пра Івана Пятровіча Шамякіна я, бадай што, мог бы сказаць: “Пісьменнік майго жыцця”. Гэта значыць, што усё маё свядомае жыццё праішло пад ягонай зоркай. Як і шмат у каго – спачатку школа, дзе мы вывучалі праграмныя творы і захапляліся блізкімі нам шамякінскімі героямі. Пасля універсітэт, філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта тады яшчэ імя У. І. Леніна. Там творчасць Івана Шамякіна вывучалася і грунтоўна, і сур'ёзна, і нават з пэўнай дыскусійнасцю, што на той час – другая палова 60-х гадоў мінулага стагоддзя, калі над неабдымымі прасторамі Савецкага Саюза нечакана падзьмуў такі доўтачаканы ветрык

Хрушчоўскай адліпі, – становілася звыклым і прывабным, зацягвала нас, не абцяжкараных жыщёвым вопытам мінулага, студэнтаў у вір гарачых спрэчак і дыскусій і давала спадзеў на нейкі новы этап грамадскага развіцця.

І ўжо выключна для мяне – неспадзянка лёсу: на нашым першым беларускім курсе сярод амаль 130 студэнтаў аказалася Таццяна Шамякіна, дачка знакамітага пісьменніка. Праўда, не толькі яна, але і дочки Пімена Панчанкі, Міхася Калачынскага, Уладзіміра Карпава, сын Міколы Хведаровіча. Пазней высветлілася, што і знакамітасцей з творчымі здольнасцямі ў нас было не меней: Яўгенія Янішчыц, Алесь Разанаў, Віктар Ярац, Яўген Хвалей, Генадзь Пашкоў, Лена Рудкая – гэта толькі тыя, хто афіцыйна стаў пасля членам Саюза пісьменнікаў. А людзей з Божай іскрай было яшчэ больш. Дык чаму ж нам было не дыскугаваць, чаму не спрачацца пра сэнс і змест літаратурнай творчасці, калі і выкладчыкі, а сярод іх знаныя вучоныя і літаратары Алег Лойка, Міхась Ларчанка, Алесь Адамовіч, Ніл Глевіч, Кузьма Хромчанка, Барыс Міцкевіч, спрыялі разняволенасці нашых думак і ацэнак.

Так ці інакш, а створанае і ствараемае Іванам Шамякіным мы прачытвалі не толькі па абавязку вучобы, але яшчэ і таму, што побач была Таццяна Іванаўна. Праўда, гэта цяпер яе, вядомую вучоную і выкладчыцу нашага філфака, так называюць, а для нас яна тады, як і дагэтуль, праста Таццяна. Хоць заўсёды была надта сур'ёзнай, ажно да непрыступнасці, і да адмаўлення пустога баўлення часу захопленая вучбой.

І ўжо наўрад ці мог я з пераконанасцю спадзявацца, што некалі стану блізка знаёмы з Іванам Пятровічам. Не, Таццяна тут ні пры чым. Проста мая прывязанасць да пяра, што яшчэ ў студэнцкія гады вылівалася часам у рэцэнзіі на літаратурныя творы, якія нават друкаваліся то ў “ЛіМе”, то ў “Беларусі”, скільнасць да навуковага занятку, якую ўдала школі і навуковыя гурткі, небеспастяховы ўдзел у рэспубліканскіх конкурсах навуковых прац, прывялі да таго, што пасля вучобы мне захацелася напісаць кандыдацкую дысертацию.

Праўда, замест стацыянарнай аспірантуры, адзінае месца ў якой заняла Таццяна Шамякіна, давялося пайсці на завочную. Нават патрэбныя экзамены здаў. Но і атрымалася б,

што я “асцепяніўся” – атрымаў бы ступень кандыдата філалагічных навук, але жыштё павярнула па-свойму. Так закруціла, так уцятнула ў вір розных, але абавязковых (дагэтуль не разумею – чаму абавязковых?) грамадскіх спраў, што ўсе мае памкненні ўвайсці ў навуку грунтоўна пакрываліся пылам забыцця, чаго дагэтуль не можа дараваць мой тадышні навуковы кіраунік Алег Антонавіч Лойка.

А тэму я выбраў па творчасці Івана Шамякіна. Вось з гэтай нагоды і меў першыя сустрэчы і больш грунтоўнае знаёмства з Іванам Пятровічам. Аказалася – лёс звёў нас на многія гады. Пра тое, здаецца, не шкадавалі мы абодва, што да мяне, то дакладна. Таму згадваць можна многае і шмат, а пра той час нагадваюць зараз шматлікія віншавальныя паштоўкі ды шчырыя аўтографы на ягоных творах. У доказ прывяду ўсяго некалькі. “Добраму сябру майму Анатолю Бутэвічу. Шчасця табе, усёй сям'і тваёй! Іван Шамякін. 17.XI.87 г.” – такі надпіс застаўся на кнізе “Экзамен на восень”. А на першым томе выбранных твораў у трох тамах Іван Пятровіч шчыра пазначыў: “Бутэвічу Анатолю Іванавічу – з найлепшымі сяброўскімі пачуццямі, з удзячнасцю за выпуск гэтых тамоў, з пажаданнем выдатных поспехаў у працы. Усім чыгачам тваёй сям'і. Іван Шамякін. 3.XII.92 г.” І апошні аўтограф на першым томе апошняга Збору твораў: “Анатолю Бутэвічу – з найлепшымі сяброўскімі пачуццямі. Здароўя, творчых поспехаў, дабрабыту ўсёй тваёй сям'і. Іван Шамякін. 17.III.04 г.”

Пачынаючы з першага знаёмства, кожны наступны перыяд нашых стасункаў ступнёва перарастаў спачатку да выкліканага пазнейшым пасадным становішчам супрацоўніцтва, з кожным годам усё больш шчыльнага, пасля да звычайных творчых сустрэч і гутараў, затым да патрэбы проста не губляць контактаў і ажно да самых апошніх і хваравіта-цяжкіх дзён Івана Пятровіча. Але гэта мо на пазнейшы час, для больш грунтоўнага асэнсавання.

А пакуль што некалькі згадак і мазаічных шгрыхой.

Было гэта на самым пачатку 80-х гадоў мінулага стагоддзя. Тады я толькі пачаў працаваць у аддзеле культуры ЦК КПБ і меў усяго трываласць з невялікім гакам. Як самы малады па стажу і адзіны ў сектары мастацкай літаратуры інструктар, відаць, як і кожны малады ў любым калектыве, я

мусіў быць найбольш за іншых мабільным, лёгкім на пад'ём і заўсёды, што называеца, на падхваце. А “падхвату” гэтага хапала нават збыт. І не адно мне.

Набліжаўся чарговы высокі юбілей самага першага ў Савецкай дзяржаве чалавека – 75-годдзе Генеральнага сакратара ЦК КПСС Леаніда Ілыча Брэжнева. І, вядома ж, патрабавалася сярод іншых абавязковых віншаванняў не горшае слова ад удзячнай беларускай інтэлігенцыі. Падобнага вопыту не бракавала з часу купалаўска-броўкаўскага шчыравання над вершаваным рапартам і павітаннем ад імя беларускага народа “вялікага Сталіна”. Праўда, да вершаў цяпер не даходзіла, а вось пальмінасці і незацёргасці выразаў дабіваліся настойліва.

Так было і з пасланнем “самаму вернаму ленінцу”. Сіламі загартаваных пісальнікаў з ліку партработнікаў тэкст быў створаны. Але “наверсе” – сакратары ЦК, не спышаліся яго ўхваліць, нечага там бракавала. Хоць ад пошуку параўнанняў і трапных слоў ужо і Сяргей Законнікаў, як загадчык сектара мастацкай літаратуры, пальцы намазоліў, і сам загадчык аддзела культуры Іван Іванавіч Антановіч сваю цвёрдую, але творча не бясплённую руку прыклай, а ўсё не тое. І тады ўспомнілі, што ёсьць жа і сама творчая інтэлігенцыя, за якую чамусьці заўсёды стараліся партыйныя чыноўнікі. Хай і творцы папрацаюць над сваім жа віншаваннем.

Заставалася ўгаварыць найбольш падатных, каб прыклалі руку да звыкла высокапарных цэкоўскіх вышукаў. Як правіла, творцы не адмаўляліся – мо з-за разумення “грознай сілы” ЦК, а мо не хацелі падводзіць сваіх калег, бо ў аддзеле культуры заўсёды мелі пасады і пісьменнікі. Карпаратыўная ўзаемавыручка, так сказаць.

Адным словам, на гэты раз удалося ўгаварыць прызнанага мэгра драматургіі Андрэя Ягоравіча Макаёнка. Згадзіўся народны пагабляваць цэкоўскую “рыбу”. Але папрасіў прывезці яе на дачу. Лёс пасыльнага выпаў мне. Я ж надта не адбіваўся, зрэшты, гэта ўсё адно не дало б выніку. Са строгім наказам без адпрацаванага тэксту не вяртацца сеў я на адшкадаваную з гэткай нагоды загадчыкам аддзела службовую “Волгу”, і паехалі мы на вядомую і знакамітую макаёнкаўскую дачу. Гэта яна так па-мастацку звабліва выпісаная ў рамане Івана Шамякіна “Атланты і карыятыды” – як узор клапатлівага

дбання пра сваё ўласнае гняздзечка для карыснага адпачынку і плённай творчасці. Мне было цікава ўбачыць гэткі унікальны “аб’ект”. Ды не собіла. Дачныя вароты аказаліся на замку. Як патлумачылі суседзі, Андрэй Ягоравіч пайшоў праведаць Івана Пятровіча Шамякіна. А ягоная дача ў іншым масіве. Давялося ехаць туды. Прыйехалі.

Бяру ў рукі з зялёнай паперы цэкоўскую папку з тэкстам прывітання і кіруюся ў браму. Туды павярнуў, сюды ступіў, пазіраю на ўсе вочы, дзе тут народныя загараюць. Аказваецца, у Івана Пятровіча застолле. З нагоды заканчэння рамонту дачы вырашыў пачаставаць майстроў. Убачыў мяне, устаў з-за стала:

- Праходзь, праходзь...
- Мне Андрэй Ягоравіч патрэбен, -- нясмела тлумачу я.
- Тут ён, тут, -- заспакойў Іван Пятровіч.

У мяне адлягло ад сэрца. Але рана радаваўся. Я яшчэ не ведаў, што чакае выпрабаванне, горшае за адсутнасць Макаёнка.

- Хадзі за стол, -- прапанаваў Шамякін.

Не паспей я запярэчыць, як пачуўся голас Андрэя Ягоравіча:

- А-а, з ЦК. Ведаю, званіў Іван Іванавіч. Але спярша сядай да стала...

- Андрэй Ягоравіч, я ж на працы, -- спрабую супраціўляцца. – Ды і часу бракуе...

- А калі бракуе, то й спяшайся назад, -- зусім без усмешкі прамовіў Андрэй Ягоравіч.

- Дык я ж...

- А гэта не мая справа, -- апярэдзіў маё пярэчанне Макаёнак. – Хочаш мець тэкст, далучайся да нас... Разам з рабочым класам і пачытаем, што вы там натварылі... – І налівае мне стограмсўку.

Вось дык непярэліўкі. І не пазвоніш Антановічу – мабільнікаў тады яшчэ не было. На выручку прыйшоў Іван Пятровіч:

- Не палохай ты, Андрэй, хлопца. Ён і так чырвоны стаў, як мы з табой... – І да мяне: -- Сядай, сядай, вазьмі колькі грам. А пісьмо мы разам паглядзім.

Пот у мяне гарошынамі коціща, лоб добра ўзмакрэў: паспрабуй з'яўіца ў ЦК падшафэ, ды яшчэ без патрэбнага тэксту, бо тое, што сёння яго не атрымаю, я зразумеў адразу...

-- Не бойся, сядай, -- супакойвае Іван Пятровіч, -- Івана Іванавіча я ведаю, не будзе здымаштружку. Калі што, я пазваню...

Што зробіш – з дзвюх бед выбіраю ту ю, дзе больш прыемнасці: сядоу на ўскраек крэсла...

-- Не перажывай, заўтра атрымаеш свой тэкст, -- “заспакоіў” Макаёнак, ад чаго галава мая закружылася больш, чым ад пасмакаванага пітва. Што будзе, калі з'яўлюся без патрэбнага матэрыялу і ў непатрэбным выглядзе, мог ведаць толькі адзін Іван Іванавіч.

Але нічога, абышлося, дзякаваць Богу, толькі гучнымі словамі ды папрокам:

-- Я ж цяббе не на п'янку пасылаў...

А калі назаўтра я забраў пісьмо на мінскай кватэры Андрэя Ягоравіча, і тэкст гэты прынялі “наверсе”, памякчэў і Іван Іванавіч.

Пасля ж мне давялося аб'ездзіць вунь колькі розных творчых кабінетаў і кватэр, каб сабраць подпісы найбольш знаных і аўтарытэтных – бо ўсе народныя, са шматлікімі званнямі і ўзнагародамі – прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі.

А тэкст таго прывітання – вось ён (нават з прыкметамі абавязковай Цэкоўскай “выпраўкі” адносна друкавання і размяшчэння на старонцы), другі экземпляр з амаль усімі арыгінальнымі подпісамі захоўваецца ў мяне.

Ну, раз дамовіліся ісці шляхам штрыхоў і згадак, то яшчэ колькі тых крэсак.

Так сталася, што ў маі 1986 годзе я разам са славутымі “Харошкамі”, Яраславам Еўдакімавым і яшчэ сім-тым меў паехаць у далёкі і для многіх страшны па тым часе Афганістан. Наконт страшнага не перабольшваю, бо кіраўнік гэтага аб'яднанага творчага калектыву з ліку супрацоўнікаў ЦК КПБ, які першапачаткова быў занароджаны на паездку, мякка кажучы, нечакана захварэў. А я акурат перад гэтым паправіўся і быў прызначаны на пасаду дырэктара выдавецтва “Мастацкая літаратура”. З нейкай для некаторых безагляднай ахвотай я згадзіўся. Мы ведалі, што там служыць нямала

беларусаў. І каб зрабіць ім не адно канцэртную прыемнасць, вырашылі сабраць бібліягэчку кніг з аўтографамі пісьменнікаў. Сабралі. Адным з першых адгукнуўся Іван Пятровіч Шамякін. Падпісаў “афганскім сынкам” не адно “Вазьму твой боль”, але і іншыя кніжкі. Шкадую, што не занагаваў надпісанага ім. Але выдатна помню, якое ўражанне зрабілі чулківія слова Івана Пятровіча на маладых салдат і іх старэйшых камандзіраў.

У перапынку паміж нумарамі канцэрта, які ішоў проста на пляцы адной з вайсковых частей у Кабуле, я ўручаў сабраныя кнігі беларускіх пісьменнікаў. Прачытгаў дарчы надпіс Івана Шамякіна, пераказаў слова ягонага звароту і пажадання воінам. Сама назва кнігі “Вазьму твой боль” і праніклівія слова знакамітага пісьменніка зрабілі моцнае ўражанне. Рэакцыя была незвычайнай і дзіўнай для мяне – маўклівая цішыня. Я спачатку нічога не мог зразумець. Але калі зірнуў на пачэрненую пякучым сонцам твары і ablushchannya насы, тлумачэння не патрабавалася. Гэта была праява ці не найвышэйшага эмацыянальнага ўзрушэння. Я заўважыў, што не адно ў старэйшых вочы набрынілі ачышчальнай вільгаццю. А калі адразу пасля гэтага загучалі слова песні: “Открой нам, Отчизна, просторы свои, заветные чащи открои ненароком. И также, как в детстве, меня напои березовым соком...”, маладыя юнакі заміргалі нязвыкла шпарка – кожны намагаўся непрыкметна стрэсці з вейкаў нечаканую слязу. Не стрымлівала эмоцый і Валянціна Іванаўна Гаявая, і іншыя пасланцы з Беларусі. Але ніхто не саромеўся, не хаваўся, як ніхто і не смяяўся, не пакепліваў.

Адно пасля ўжо між сабой мы доўга згадвалі, як слова Івана Шамякіна прымусілі заплакаць нават ахрышчаных сапраўднымі бітвамі салдат…

І яшчэ адна згадка, больш позняга часу, першай паловы дзесяцігоддзя. Тады яшчэ зарплату выдавалі нам мільёнамі – нашымі беларускімі “зайчыкамі”, як называлі мы свае грошы, бо інфляцыя была проста неверагоднай. І вось аднойчы сяджу я ў сваім кабінцыце ў Міністэрстве інфармацыі. Па прамой сувязі сакратарка кажа, што хоча зайсці Іван Пятровіч Шамякін. Якія могуць быць пытанні – ніхто ніколі не павінен быў праціраць крэслы ў прыёмнай. Шчыра сустракаю Івана Пятровіча і пытаюся, што прапанаваць – чай ці каву?

-- Не, -- адказвае Іван Пятровіч. -- Мне машина патрэбна...

-- ?

І тут толькі звяртаю ўвагу, што ў руках у яго вялізная авоська, з якой некалі ў нашай вёсцы ў краму хадзілі, каб больш прадуктаў улезла.

-- Відаць на дачу сабраліся? -- пытаюся. -- Харчу купілі?

-- Адгадаў -- на дачу, -- пасміхаецца Іван Пятровіч. -- Але не з прадуктамі, -- і хітра так, як умеє толькі ён, пазірае на мяне. Я маўчу, чакаю, што скажа.

-- Баюся ў аўтобусе ехаць, -- інтрыгуе далей Іван Пятровіч і напускае жаласлівасці на твар -- гэта ён умеў таксама дасканала.

-- Мо нязручна, Іван Пятровіч? -- папраўляю не зусім дарэчы. -- Але чаму страшна?

-- А хіба не бачыш, што ў мяне? -- пытаеца сур'ёзна, у самога ў вачах чорцікі скачуць, а голастакі жаласны...

-- Бачу, што пакоўная авоська. У нас яе сеткай называлі, -- кажу я.

-- А што ў сетцы, ведаеш, га?

-- Не-а.

-- Грошы! -- нарэшце прызнаеца Іван Пятровіч і спачатку дробненъка пасміхаецца, а пасля весела рагоча. -- Ганаарар ў "Юнацтве" атрымаў... -- тдумачыць ён і чакае майёй рэакцыі.

-- Ого! -- кажу я. -- Добры, відаць, ганаар, Іван Пятровіч. Зрэшты, і саграўды відаць -- сетка аж трашчыць...

-- Ды не, не вельмі. Паскупіўся Лукша (дырэктар выдавецтва), -- жартуе. -- Гэта касірка пастаралася. Не было нармальных купюр. "Зайчыкамі" выдала. Вось і баюся ў аўтобусе ехаць, каб хтоне паквапіцца, што многа грошай...

Івана Пятровіча нездарма называлі майстрам сюжэту. Пра што б ён ні пісаў, усюды і заўсёды мог стварыць такую інтрыгу, што твор не адпускаў, пакуль не прачытаеш апошнюю старонку. Нават у дзённіках сваіх ён такі. Згадваю хоць бы першую дзённікавую публікацыю пра сямейныя ўзаемаадносіны ягонага найлепшага сябра Андрэя Ягоравіча Макаёнка. Якога шуму нарабіў тады Іван Пятровіч, і не толькі ў Беларусі. Памятаеца, як чыталі, шукалі, каб прачытаць, як абміркоўвалі, падтрымлівалі, крытыковалі, нават асуджали --

нашто вынес на людзі тое, што мо не павінна быць публічным. А ён зрабіў гэта пераканана, свядома, больш за іншых ведаочы рацыю менавіта ў такім кроку.

Ён хацеў заўсёды трymаць чытача ў палоне і ўмеў гэта як ніхто.

І.П. Шамякін – бязмежны і прасторны ў сваёй творчасці, як само размаітае жыццё. А ён умеў слухаць і ўслухоўвацца ў яго чуйна, умеў лавіць усе ягоныя адметнасці, быў здольны абагульняць іх да высокага мастацкага гучання. Выводзіў не адно “тыповых герояў”, якія абавязаны дзейнічаць у “тыповых абставінах”, але сваім пільным вокам бачыў і тыя звыродлівыя з'явы, што раптойна цэльм вадаспадам абрушыліся на наша пасляперабудовачнае жыццё.

І я не ведаю, ці што-небудзь цалкам выдумаў Іван Пятровіч у якім сваім творы. Падаецца, што ўсё без выключэння як мінімум падгледжана ў жыцці, заўважана і даведзена да мастацкага ўвасаблення. Часам ён і сам казаў, што каб толькі хапіла часу напісаць пра ўсё тое, што падкідае яму жыццё, каб запомніць тыя сюжэты, што яно выкручвае. А ён любіў яго, разумеў і шанаваў кожны дзянёк, як ашчадны садоўнік кожны кусцік і кожнае дрэўца ў сваім садзе.

Нехта скажа, як здаралася і раней, што гэта было на патрэбу часу (таго часу), і не зацікавіць пазнейшага чытача. Не скільны пагадзіцца з гэтым. Бо Іван Пятровіч умеў будаваць такі твор, што ён выходзіў за часавыя рамкі. А яшчэ ён паказваў жыццёвым канфлікты (сапраўдныя, дарэчы, канфлікты, а не іх імітацыю) праз удалыя вобразы, якія не адно застануцца сведкамі свайго часу, але будуць і надалей хваляваць сваім маральнym напаўненнем, сваёй чалавечай сутнасцю, да чаго заўсёды імкнуўся пісьменнік. І нават калі праз гады не ўсё з напісанага Івnam Пятровічам будзе ўспрымацца з аднолькавай цікавасцю, то гэта не сведчанне ягонай слабасці. У Шамякіна шмат застанецца і для будучага чытача. А гэта прыкмета сапраўднага таленту: моцнага і доўгачасовага. Бо нават у класічных класікаў не ўсё створанае мае бяспрэчную бессмяротнасць.

Сам Іван Пятровіч быў публічным чалавекам, які заўсёды навідавоку. Мяркую, яму падабалася гэта, задавальняла, бо давала лішні стымул для творчасці, дапамагала паўнай бачыць жыццё, адчуваць яго перыпетый і

складанасці. Таму ў многіх ягоных творах так ці інакш прысутнічаюць сапраўдныя тагачасныя рэаліі, спрэчкі, канфлікты і праблемы, падгледжаныя аўтарам у тым ліку ў вышэйшых уладных эшалонах.

А яшчэ, што мяне ўражвала, Іван Пятровіч любіў рабіць людзям прыемнасць. І рабіў дабро шчыра і ахвотна, не дэкларуючы і не чакаючы пакланення за гэта. Такі ўжо лёстых, хто навідавоку, чыё сэрца заўсёды як на далоні. Іван Пятровіч з гэткіх людзей.

А вось у сваім сямейным жыщцы ён не выстаўляўся напаказ. І толькі мо самыя блізкія сябры ведалі пра яго душэўныя адносіны да жонкі сваёй Марыі, Марыі Філатайны, якая, па сутнасці, была ягоным анёлам-ахоўнікам. І толькі калі не стала яе, усе мы, чыгачы, даведаліся, што і як было між імі, якім каханнем натхняўся Іван Пятровіч. Даведаліся з ягонай аповесці “Слаўся, Марыя”, дзе ён прачула і нават чулліва распавёў пра свае закрытыя для іншых старонкі асабістага жыщцы, пра пачуцці, уражанні, перажыванні, эмоцыі ад шчаслівага і адзінага на цэлае жыщё кахання.

І толькі пасля гэтага перад намі ва ўсёй паўнаце паўсталі вобразы з'яднаных каханнем і цеснымі повязямі доўтага сямейнага жыщцы Івана ды Мар'... Напісаў гэта, і нечакана згадалася: маіх бацькоў таксама звалі Іван ды Мар'...

Марыя Філатайна як шмат хто з пісьменніцкіх жонак зведала ўсе пакуты мужавай творчасці, была першым ягоным чыгачом і крыгтыкам, нават друкаром-выдаўцом, бо без надрукаваных ёю на машынцы твораў не было б з чым з'яўляцца Івану Пятровічу да рэдактараў.

Мо і пад уплывам Марыі Філатайны не разгубіў ён душэўнай дабрыні і паважлівых, спагадлівых адносін да людзей. Я вызначыў бы сутнасць жыщцы і творчасці І.П. Шамякіна Пушкінскім словамі: “И долго буду тем любезен я народу, что чувства добрые я лирой пробуждал...”

А добрыя пачуцці ён абуджаў сапраўды. Усе ягоныя творы насычаны дабрынёй, прасякнуты павагай да чалавека, дыхаюць каханнем і любоўю. А гэта той жыщёвы матэрыял, які не старэе.

Значыць, ёсць і будуць новыя чыгачы ў Івана Пятровіча Шамякіна, які паз усё жыщё ні ад кога не хаваўся і

нікога не баяўся, нават на вайне, той, што называлася Вялікай Айчыннай. Ён і сэрца сваё нёс на далоні адкрыгасці і шчырасці. Быў сынам свайго часу, гэта праўда. І менавіта тым цікавы сённяшнім і будучым прыхільнікам ягонай творчасці. Бо хіба лепей, калі б пісьменнік вылузазаўся са свайго часу, выпаў, стаў пазачасавым ці міжчасавым?

А яшчэ, падаецца мне, што ён жыў да той пары, пакуль адчуваў сваю патрэбнасць людзям. Іначай не мог. Гэта было найвялікшым сэнсам яго жыцця, ягонай жыццёвой патрэбай, ягоным крэда. Без гэтага яму было няўтульна і балюча. Я мог пераканацца ў тым не раз. І не адно ў апошнія гады і месяцы ягонага жыцця.

Найперш згадваеца сапраўды апантаная служба Івана Пятровіча людзям на пасадзе кіраўніка Саюза пісьменнікаў Беларусі. Не перабольшваю – без ягонага дзейснага ўдзелу не адбыліся б шмат якія карысныя і для самой арганізацыі, і для асобных творцаў справы, дзеянні і рашэнні: ад бытавых да творчых. Іван Пятровіч умей і хацеў рабіць карысныя справы. Гэта прыносіла яму задавальненне. У гэтым, відаць, ён таксама бачыў сваё прызначэнне на гэтай зямлі. А арганізатор і прабівальшчык ён быў удалы. Яго слухаліся і ў Савеце Міністраў, і ў ЦК КПБ, не грэбаваў ён неабходнасцю хадзіць і ў больш ніzkія кабінеты – абы справа вырашалася.

І нават будучы ўжо не пры пасадах, не мог не ўдзельнічаць у грамадскім жыцці, бо заставаўся *на сутнасці* публічным чалавекам. Званіў, пісаў лісты, прымаў хадакоў дома. Згадайма хоць бы ягоны клопат пра тое, каб у Мінску з'явілася вуліца імя газеты “Звязда”. Не без высілкаў Івана Пятровіча такая вуліца, нават праспект сёння ў беларускай сталіцы маецца.

У сувязі з раней сказанным закрану яшчэ адзін аспект. У трошкі бураленныя і занадта эмацыянальныя 90-я гады, калі часам эмоцыі бралі верх над рацый, не ўсім удавалася адразу прыстасавацца да зменлівага часу і новага ўкладу жыцця. Нешта такое зрушылася, што закранула і тыя аспекты, якія павінны заставацца, як на мой погляд, нязменнымі заўсёды – маю на ўвазе павагу да чалавека, да ягоных поглядаў і ўнутранага жыцця. А тут раптам без увагі на ранейшыя пасады, заслугі, званні, чыны пачалі, як казаў некалі Кандрат Крапіва, чхаць на лысіну. Я быў перакананы, што на абрэзе

нічога добра га не вырасціш і не выхаваеш. Таму, прызнаюся, мне было балюча, калі ў знакамітым калектыве Беларускай энцыклапедыі, дзе працаваў тады галоўным рэдактарам Іван Пятровіч, пачаліся, мякка кажучы, непрыемныя рухі ў адносінах да кіраўніка.

Мо пасадны сверб некаму не даваў спакою, а мо такім чынам у некага выяўлялася жаданне пазбавіцца ранейшай уласнай незапатрабаванасці. Так ці інакш, а пачалі чхаць на галаву галоўнага рэдактара. Мы ў Міністэрстве інфармацыі, дзе я тады працаваў, не раз раіліся, як лепш развязаць гэтую сітуацыю. Я асабіста сустракаўся не з адным супрацоўнікам выдавецтва, ездзіў на групавыя спатканні, выказваў адносіны міністэрства да той сітуацыі. Наша пазіцыя была адназначнай – не трэба спяшацца скідваць з воза таго, хто не адно мае бяспрэчныя ранейшыя заслугі, але і цяпер спрыяе, каб гэты воз рухаўся без рыпення і перашкод, а тым больш нельга так выяўна і публічна выяўляць свае эмоцыі. Дапамагала толькі на пэўны час.

Бачыў я, як перажываў Іван Пятровіч. Відаць, і ад становішча ў калектыве, і ад такіх паводзін некаторых ранейшых паплечнікаў, і мо ад адчування вось той боязі адараўцаца ад грамадскіх спраў, аказацца незапатрабаваным людзьмі, пра што я казаў раней. Колькі разоў ён намерваўся падаць заяву. Я раіў не спяшацца, меркаваў, што час -- лепшы лекар. Аднак аднойчы Іван Пятровіч усё-ткі заяву прынёс. Наша гутарка была кароткай. Я не здолеў адгаварыць яго. Ён пакінуў пасаду.

Але творцам ён заставаўся актыўным і далей. Шмат выйшла з-пад ягонага пяра і пасля гэтага. А напісаная, як вядома, застаемца. Як застануцца не адно ў гісторыі беларускай літаратуры, а і на партах будучых школьнікаў творы народнага пісьменніка Беларусі Івана Пятровіча Шамякіна, чые жыщё назаўсёды знітавана з часам, а, значыць, са сваім народам, якому ён служыў шчыра і аддана.

“ЛіМ” (часткова), 15.09.2006

РУПЛІВЫ АБЕРАГАЛЬНІК СЛОВА

Мне ў жыщі пашчасціла на сустрэчы, размовы, знаёмыя і нават сяброўства з многімі выдатнымі асобамі беларускай культуры. Сярод іх – адметная постаць пісьменніка, дбайнага, нястомнага і заклапочанага рупліўцы на ніве беларускага слова, цікавага субядедніка і проста выдатнага Чалавека -- Івана Аляксеевіча Скрыгана.

Першае грунтоўнае далучэнне да ягонай творчасці адбылося падчас вучобы на філалагічным факультэце Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У.І. Леніна. Тады ж запачатковалася знаёмыя з Іванам Аляксеевічам. Адбылося гэта не толькі таму, што ён быў “праграмным” пісьменнікам. Шмат хто са студэнтаў меў ахвоту вастрыць свае навыкі даследчай працы ў факультэцкім студэнцкім навуковым таварыстве. У сувязі з падрыхтоўкай да 50-годдзя універсітэта, якое мела быць у 1971 годзе, навуковыя студэнцкія пошуки асабліва актыўнізваліся. Пры кафедры беларускай літаратурны арганізаваўся гурток тэорыі і гісторыі роднай літаратуры.

Узнікла ідэя правесці калектывнае даследаванне пра ролю універсітэта ў развіцці беларускай літаратурны. А ў рамках яго асаблівую ўвагу звярнуць на лёс тых, хто ў свой час вучыўся альбо выкладаў ва універсітэце, а пасля быў рэпрэсаваны -- мусіў пасяліцца і жыць, калі гэткі дар яму дараваў лёс і неміласэрная “тройка”, далёка ад роднай Беларусі. На доўгі час імёны гэткіх людзей нават згадваць не дазвалялася, а не тое, што вывучаць іхнія творы альбо пісаць пра іх навуковыя працы. Але ж ішлі дабрадзейныя 60-я гады хрушчоўскай адлі, калі многае ўжо дазвалялася. Вось мы і ўзяліся за аднаўленне памяці і добрага імені быльых студэнтаў і выкладчыкаў.

Мая праца называлася “Янка Скрыган і Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У.І. Леніна”. З такіх вось студэнцкіх даследаванняў і павінна была скласціся мазаіка літаратурнага жыцця нашай краіны ў 20-30-ыя гады XX стагоддзя. Але ж гэта была і спроба, няхай сабе ўсяго толькі студэнцкімі высілкамі, ліквідаваць белыя плямы ў гісторыі роднай альма матэр, аднавіць справядлівасць у дачыненні да забытых (забароненых) старонак літаратурнага жыцця Савецкай Беларусі.

Ці ўдалася тая мая праца? Відаць, нешта ў ёй было, бо на рэспубліканскім конкурсе яна атрымала II катэгорыю. У

рэцэнзіі на яе вядомы сёння вучоны, літаратуразнаўца і пісьменнік Вячаслаў Рагойша адзначаў: “У работе выкарыстаны перыядычны друк Беларусі 20-30-х гадоў, шматлікія паасобныя выданні. Вельмі добра, што аўтар выкарыстоўвае матэрыялы сваіх гутарак з Янкам Скрыганам, успаміны пісьменніка пра вучобу ў Белдзяржуніверсітэце. Дзякуючы гэтаму работа набывае самастойны, наватарскі харектар, вылучаецца сярод іншых навуковых работ арыгінальнасцю і навуковай добрасумленнасцю яе аўтара”. Дзякую, канечне, Вячаславу Пятровічу за спагадлівую хоць і завышаную ацэнку, але для мяне больш важным і выніковым аказаўся не навуковы, а чалавечы аспект усёй гэтай справы – магчымасць знаёмства з Іванам Аляксееvічам.

Памятаю, што спачатку я закапаўся ў газеты, часопісы, кнігі, каб грунтоўна падрыхтавацца да сустрэчы з Янкам Скрыганам. А што яна будзе патрэбнай, я не сумняваўся. Бо, каб выкананаць навуковае заданне, мала было саміх твораў. Хацелася жывых і свежых уражанняў. Неўзабаве атрымаў іх напоўніцу. Іван Аляксееvіч згадзіўся на сустрэчу. І нават не адну.

Гэта з вышыні сённяшніх гадоў не выглядаюць тыя гаворкі нечым выключным. На той жа час для мяне асабіста такое знаёмства не адно па кнігах, а непасрэдна, вока ў вока, было немалой раскошай. Ды яшчэ на кватэры пісьменніка. Каб не плюскаць саромна вейкамі, давялося перачытаць не толькі ўсё напісаное ім, але і адшукаць тое нешматлікае, што датычыла жыцця ў высылцы не адно Янкі Скрыгана. Гэтага было мала. Вось і давялося ісці да аўтара вядомых і папулярных “Кругоў” – галоўнай кнігі пісьменніка з надта сімвалічнай назвай, дзе цесна спляліся і асабістыя перыпетыі жыцця, і мастацкі лёс герояў. Мяне найперш цікавіла, як нараджалаіся творы, як высpeльваліся задумы, якая атмасфера панавала на літаратурана-лінгвістычным аддзяленні педфака універсітэта падчас вучобы Янкі Скрыгана.

Іван Аляксееvіч напачатку падаўся не надта гаваркім субяседнікам, чым нават напалохаў: навошта турбую занятага важнымі справамі чалавека, бо ўсё адно не спраўлюся з навуковым заданнем. Асабліва неахвотна гаварыў ён пра балючае: нялюдскія гады высылкі. Яно і зразумела: ці варта перад кожным раскрываць душу, спавядцаца. А што да іншага,

то -- “усё ў маіх творах, -- казаў ён сваім трохі таропкім голасам. – Пра ўсё там сказаў, а калі што не ўдалося, то сёння ўжо не выправіш... Чытайце. Але з розумам. Бо ёсьць тое, што сёння я не выносіў бы на людзі. Слабое. Але тады час быў такі. Ад напісанага, аднак, не адмаўляюся. Маё застанецца майм. Чытайце, калі чаго там не хопіць, прыходзьце...”

Як бы пацвярджэнне гэтай думкі, але памножанае на высокую патрабавальнасць да сябе і творчасці наогул, знайшоў я нашмат пазней у адным з выказванняў Івана Алляксеевіча: “Здагадаўся, чаму я не люблю аднага моднага, даволі вядомага пісьменніка. Нечым ён падобны на мяне ў пару мае літаратурнае маладосці. Ад тых маіх твораў мне цяпер аж нядобра, лепш бы іх не было”. Гэта было праз гады, а тады ж я акурат “парой літаратурнай маладосці” Янкі Скрыгана і цікавіўся.

Удумліва чыгаў і прыдзірліва перачытваў тое, што ўражвала не аднаго мяне, і тое, што сам аўтар не адносіў да набыткаў, а я намагаўся зразумець: чаму. Гэта дапамагло хоць трохі ўвайсці ў “творчую лабараторыю” пісьменніка. Тоё, што было не да канца зразумелым альбо для мяне супярэчлівым, ахвотна тлумачыў падчас чарговых сустэрэч Іван Алляксеевіч. З кожным разам ён становіўся ўсё больш зразумелым мне, а ў гаворках больш шчырым і разняволеным. Ахвотней прыгадкрываў сваю творчую манеру, разважаў не толькі пра свае творы, а пра літаратуру наогул, пра ролю мовы ў стварэнні адметнага образа, пра цяжкасці пошуку адзінага, дакладнага слова для выказу аўтарскай задумы і перадачы таго ўнутранага стану, які рухае творчымі памкненнямі.

Адчувалася, што Іван Алляксеевіч сапраўды “перахварэў” празмерным захапленнем квяцістасцю, перасцерагаў іншых ад непатрэбнага словапляцення, прыводзіў прыклады з літаратурнага жыцця 20-х і 30-х гадоў, сведкам і ўдзельнікам якога ён быў. Нават пра кур'ёзныя выпадкі згадваў і сам ахвотна смяяўся сваім непаўторным – скрыганаўскім смехам. Зазначаў, што многае з тагачаснага было данінай модзе і часу. Найперш мо ў прозе, дзе знешнія эксперыменты былі асабліва бачны. Хоць проза прасіла спакойнага раздуму, коласаўскай мудрасці, яе чамусыці рвалі на кавалкі рознымі паўзамі, клічнікамі, шматкроп'ямі: хацелі надаць нетугэйшы, мадэрновы выгляд нават знешнє. Прызнаваўся, што тады яго

асабіста больш вабіла вёска, жыщё сялян, якое добра ведаў, ды часам даводзілася пісаць пра заводы, фабрыкі, пра рабочы клас, які для яго, безумоўна, быў не надта свойскім. Аднак павевы часу патрабавалі пашырэння напрамкаў беларускай літаратуры. Маладыя адгукаліся на гэта першымі. Хоць мастацкасць і дасканаласць не становіліся найпершай адметнасцю твораў, затое аўтары ішлі ў нагу з часам -- асвойвалі новую тэматыку. Не мінуў гэтага і Янка Скрыган.

Сёння можна прызнацца, што ад той самай першай сустрэчы засталося неадназначнае ўражанне. З аднаго боку захапіла мова, лад маўлення Івана Аляксеевіча, яго мудрахітраваты пагляд. З другога – насцярожыла мяне, не спанатранага ў контактах з пісьменнікамі, тым больш такога няпростага лёсу, ягоная сухаватасць і нават, падалося, мне, непрывітнасць. На шчасце, я памыліўся. Зразумеў гэта падчас чарговых сустрэч. І асабліва тады, калі працаваў ужо ў сектары мастацкай літаратуры аддела культуры ЦК КПБ і меў шчаслівую мажлівасць часта бачыцца і весці гаворкі з пісьменнікамі. І тады, калі ўзначальваў выдавецтва “Мастацкая літаратура” – найбольш выніковы і дабрадзеіны час маёй працы. І проста пры сустрэчах у Саюзе пісьменнікаў.

Асабліва шчырыя спатканні і гаворкі адбываліся, калі Іван Аляксеевіч працаваў у Беларускай Савецкай Энцыклапедыі загадчыкам літаратурна-кантрольнай рэдакцыі. Там несла службу і мая жонка, былая аднакурсніца Таіса. Праз яе Іван Аляксеевіч не прамінаў перадаць добрае слоўка, прывітанне, папытанацца, як жыщё і ці не трэба ў нечым дапамагчы.

Не аднойчы бываў ён у нас дома, дзе не адну гадзіну смакавалі не толькі чай. Вось тут ён быў ужо не суровым і недаступным энцыклапедыстам, як падавалася мне. Ператвараўся ў цікавага апавядальніка, заўзятага спрэчніка, вясёлага застольніка, які не цураеца нічога чалавечага. Але калі заходзіла гаворка пра літаратуру, науку, асабліва энцыклапедычную, ля вытокаў якой ён таксама стаяў, Іван Аляксеевіч увачавідкі мяняўся. Станавіўся сур'ёзным, сканцэнтраваным, хоць гаварыў не павучальным, не ментарскім тонам, а як бы ўслых разважаў, намагаўся пераканаць не адно субядедніка, а і самога сябе. Адстойваў патрэбу шанаваць слова, створанае народам, даказваў

неабходнасць ужывання новатвораў, калі патрэбных адпаведнікаў не хапае ў мове для дакладнай і зразумелай перадачы сэнсу з'яў і падзей, тэхнічных і навуковых тэрмінаў. Прыводзіў прыклады, што сведчылі пра здатнасць і гнуткасць беларускай мовы. Я яшчэ больш разумеў, што нездарма Іван Аляксееўіч слыў непахісным і патрабавальным аберагальнікам роднага слова, да яго справядліва звярталіся за парадай не адно энцыклапедысты альбо мовазнаўцы.

Я ўжо згадваў пра гады хрушчоўскай адліпі, калі мы былі студэнтамі. Але і тады мяне дзівіла, чаму не кажуць пра мінулае поўную праўду, чаму замоўчваюць беспадстаўныя рэпрэсіі супраць сумленных людзей? Бо нават ў кнізе выбранага Янкі Скрыгана "Кругі", якая выйшла ў прэстыжнай серыі "Бібліятэка беларускай прозы" ў 1969 годзе, пра той час было сказана надта непраўдзіва: "Доўгі час Я. Скрыган працаваў на прамысловых прадпрыемствах. Быў старшым бухгалтарам на заводзе ў Фергане, галоўным бухгалтарам сланца-хімічнага камбіната "Ківілы" ў Эстоніі".

А вось пра тое, які нядобры вецер і чаго занёс туды беларускага пісьменніка, няўрымслівага і апантанага словам, чаму змусіў паэзію мастацкага радка прамяніць на сухія калонкі лічбаў, -- ні слова, ні намёку. І толькі ў 14-ым томе новай Беларускай Энцыклапедыі, якая выйшла зусім нядаўна, сказана праўда: "У 1936 рэпрэсіраваны, высланы ў Кемераўскую вобласць. У 1946 вызвалены... (і тады толькі працаваў там, дзе згадваецца ў "Кругах" – А.Б.). У 1949 зноў арыштаваны і высланы ў Сібір. Рэабілітаваны ў 1954".

Ох і цяжка ж прабіваецца да людзей праўда, балочая і неверагодна калючая праўда нашай гісторыі, жыцця нашых сучаснікаў.

А на згаданым зборніку выбранага застаўся кароткі аўтограф аўтара: "Анатолю Бутэвічу, -- гэты надпіс – з любоўю. Янка Скрыган. 5.4.70". Гэта тады, калі я пісаў сваю студэнцкую працу.

Але быў і працяг. Калі мы запрыязніліся больш грунтоўна, Іван Аляксееўіч не адмаўляўся наведвацца да нас. Крыху больш як праз 4 гады сярод энцыклапедычных гасцей нашай кватэры быў і Іван Аляксееўіч. Я не прамінуў пахваліцца ягоным колішнім надпісам. А ён узяў кнігу і дапісаў: "А цяпер

сяджу за столом, калі Бутэвічавай жонцы 25, і п'ю за іхняе здароўе і рады, што яны маладыя і харошыя..."

Дзякую, Іван Аляксеевіч, за Вашу мудрую дабрыню.

"ЛіМ", 18.11.2005

ПЕСНЯРУ -- ПЕСНЯРОВА

Несмяротнаму помніку прыгожага пісьменства -- "Слову аб палку Ігаравым" больш за 800 гадоў. Праз пакаленні захоўвалася яно ў людской памяці, шматразова перапісвалася, ажно пакуль не было ўпершыню выдадзена ў 1800 годзе.

Чым жа на працягу гэтулькіх стагоддзяў яно вабіць да сябе, чым палоніць і зачароўвае? Поклічным водарам вечнасці, магутнай лірыка-эпічнай плынню, сваёй таямнічасцю, невычэрпнасцю, спаконвечнай загадкавасцю. Унікальная здольнасцю заўсёды быць сучасным. Колькі б і хто ні звяртаўся да яго, кожны адкрыве нешта сваё, новае, непаўторна-асабістое.

А што дae "Слова" нашаму сучасніку?

Урок спагадлівай дабрыні, адмаўленне панавання сілы, амбітнай пыхлівасці, збраёвага свербу. Ухваляе тое першаснае, на чым трymаецца жыццё, -- каранёвую повязь са сваім народам. Сцвярджae моц веры і духоўнае ўзвышэнне праз тварэнне добра.

Перасцерагае ад ганарлівасці і бяздумнасці, ад небяспекі апынущца адзінокім у людскім хаўрусе, стаць безаблічнай пылінкай сусвету. Спрыяе разуменню ратавальнай мудрасці продкаў. Змушае задумацца: кім быць? Сваім сярод чужых альбо чужым сярод сваіх? Гаспадаром на бацькоўскай зямлі ці прыхаднем-чужынцам на звяяванай у іншых? Што спавяданць: дужасць разумнасць сілы?

Чытайте "Слова", якое ўсім сваім ладам, многімі рэаліямі і гістарычнай напоўненасцю цесна знітавана і з беларускай зямлёй. Каб не зрадзіць сабе і сваім караням, сваёй маці і людзям, роднай Айчыне-Бацькаўшчыне.

Каб не збіцца з дарогі да храма, на дзвярах якога накрэслены вятрыскамі мінулага выпаласканыя, чалавечымі

пакаленнямі выпакутаваныя запаветныя слова: “Людзьмі звацца”.

Слынны пясняр і духовы абаронца беларускай зямлі Янка Купала высока цаніў “Слова”, аддаваў належнае майстэрству і мудрасці невядомага аўтара. Народны паэт Беларусі стаў дзейным прадаўжалальнікам нацыянальна-патрыятычных традыцый, якімі прасякнуты гістарычны літаратуры помнік.

Праблемы чалавечага быцця і міжчалавечых стасункаў, якія ва ўсе пераломныя часы маюць выключнае значэнне для кожнага народа, для ягонай адвечнай справы мацавання дзяржаўнасці, так захапілі Купалу, што ён ажно двойчы пераўласабляў “Слова” па-беларуску. У 1919 годзе быў зроблены празаічны пераклад. А ў 1921 годзе “Слова” загучала паэтычны ладам. Гэта быў час, вызначальны не толькі для самога Купалы, але і для ўсёй нашай Бацькаўшчыны. У скрутным XX стагоддзі ёй выпала выбраць свой лёс і будучыню сваіх дзяцей.

Купала шукаў у “Слове” грунтоўны падмацунак народным памкненнем да вольнасці і справядлівасці. Ён так прагнуў, “каб чорныя долі з мяцеліцаў шумамі ўжо больш не шалелі над роднай зямлёй”, што з усёй моцай свайго таленту захоплена пераўласабляў “Слова” -- як гістарычны ўрок для беларусаў. Як папярэджанне аб небяспечы і згубнасці раз'яднанасці і сварак, непаразумення і нявер'я, своекарыслівасці і бясплоднасці ўнутраных разборак перад найважнейшай задачай будавання Бацькаўшчыны.

Сваім перакладам Янка Купала засведчыў вялікія мажлівасці беларускай мовы, яе здольнасць адэкватна і даходліва перадаць высокі паэтычны лад, элегічнае гучанне “Слова”, яго самыя тонкія лірычныя і непадатныя для пераўласблення настроі.

ЯНКА КУПАЛА ПРЫЙШОЎ У МАСКВУ

Так, Іван Дамінікавіч атрымаў сталую маскоўскую праціску. Пра гэта сведчыць і адпаведны надпіс на камені каля помніка: “Дар Республіки Беларусь столице Российской Федерации городу Москве”.

Як і належыць, першымі аbjываюць абноўленую тэрыторыю звыклага ім сквера дзеци. Жывавыя хлапчукі плюхаюць рукамі ў кропнічай вадзіцы, пакуль іхня мамы з бабулямі адпачываюць ад небывалай спёкі ў цяньку на лаўках, што прытуліся пад дрэвамі. Самая смелая ахвоча падымоўца па ўтравелых сходах-камяннях пагорка, каб памерацца ростам з дзядзькам Янкам, дакранаўца да бронзавай папараць-кветкі. І, як дасведчаныя экспкурсаводы, тлумачаць цікавым, што гэта вядомы беларускі паэт, які некалі жыў у Маскве. А гэта важна, бо на помніку пакуль што няма адпаведнага надпісу – будаўнічыя работы яшчэ крышку не закончаны, і помнік афіцыйна не адкрыты.

Ды не адменіш ужо таго факта, што Янка Купала прыйшоў у Маскву. Назаўсёды. Прыйшніўся на адным з буйнейшых яе праспектаў – Кутузавскім, паміж дамамі 28 і 30. Ва ўтульным невялікім скверы, у атачэнні старых дрэў, якія шмат пабачылі на сваім вяку, сярод сёлетніх пасадак маладзенъкіх бярозак, клёнаў і каштанаў, між кветак і кустоў на невысокім штучным пагорку, пакрытым аксамітнай муравой, стаіць наш пясняр, задуменна падняўшы вочы да неба. Нібыта шукае там зорку Венеру, якая будзе давеку паказваць яму шлях да роднай Беларусі, нагадваць пра свой край, за лёс якога ён выдыхнуў да шчымлівасці праніклівия слова:

Малюся я небу, зямлі і прастору,
Магутнаму Богу-Ўсясвету малюся,
Ва ўсякай прыгодзе, ва ўсякую пору
За родны загон Беларусі...

Добра вядомы гэты маскоўскі праспект і таксама слынны. Непадалёку ад помніка Янку Купалу, па гэтым жа баку вуліцы знаходзіцца помнікі Баграціёну, Кутузаву, Панарама Барадзінскай бітвы. Шырокую плынь Кутузавскага праспекта пераразае Трыумфальная арка. А наперадзе мемарыял на Паклоннай гары – велічны комплекс у гонар Вялікай Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

Дзякуючы рупнасці нашых вядомых скульптараў бацькі і сына Льва і Сяргея Гумілеўскіх бронзавая скульптура Янкі Купалы будзе нагадваць кожнаму масквічу і госцю Масквы пра нашага слыннага песняра. Помнік ужо ўстаноўлены, тэрыторыя

добраўпараткавана, і нават жвавая крынічка бруіща з-пад каменя-валуна ля падножжа курганка ў невялічкі блакітнавокі ставок.

Афіцыйнае адкрыццё помніка яшчэ наперадзе, але ўжо сёння ідуць да яго людзі. Нечая неабыякавая рука запаліла свечку, пра што сведчаць рэшткі воску на свежай яшчэ бронзе, – відаць, на дзень памяці, які адзначаўся 28 чэрвеня. Значыць, не будзе тут адзінока дзядзьку Янку, не будзе ён самоціца ўдалечыні ад роднай Вязынкі, якая сто дваццаць чатыры гады таму выпусціла яго ў вялікі свет жыцця і паэзіі.

“Звязда”, 8.07.2006

ПАКЛОН ТАБЕ, МАКСІМЕ!

На схіле лета і самым пачатку восені выпала пабываць у далёкім і ўжо замежным Місхоры. Дзе захаваўся наш беларускі санаторый, у шыкоўным парку якога пад засенню густых дрэў схаваўся ад спякотнага паўднёвага сонца Максім Багдановіч, воблік якога ўвасоблены ў помнік вядомым беларускім скульптарам Заірам Азгурам.

А непадалёку, у сонечнай Яле, у скалістым گрунце старых могілак спачывае ягонае цела, спакутаванае не толькі ад цяжкай хваробы, высушанае не адно невылечнымі сухотамі, але і нязводным сумам па Радзіме, па Бацькаўшчыне, па Айчыне. З якой неспатольнай тугой, што кожнага бярэ за сэрца, з якой зайздроснай прагай хацеў ён быць са сваім родным краем, якая непадробная самота і адначасна ачышчальная вера ў гаючасць свайго, роднага, бліzkага, дарагога і бясцэннага выгукнулася ў жальбой спавітых словаах:

Там хоць у гліне, хоць у брудзе,
Там, пад зямлёй,
Найдуць мае слабыя грудзі
Сабе спакой.

А несмяротны дух паэта, відаць, вандруе паміж цёплым Крымам і мілай ягонаму сэрцу заснежанай Беларуссю, якой да апошняга ўздиходу аддаў ён нядоўгае і бліскавічна яркае жыццё, якую на цэлы єўрапейскі прасцяг уславіў з усёй палымянасцю, поклічнасцю, گрунт оўнасцю і выкшталцонасцю

свайго Богам дараванага таленту. Бо не собіла схварэламу Максіму прыпасці на схіле дачасна згарэлага жыщца да роднага краю, дзе “ёсць крыніца жывой вады”, адзін глыток з якое наталіў бы яго, сасмяглага, вылечыў бы, дапамог “пазбыцца сваей нуды”. Вядома, на роднай зямельцы, дзе “цёплы вечар, ціхі вечер, свежы стог”, мо і яму было б спакайней, жаданей, але, “з прыродай зліўшыся душой”, ён сёння паўсюль – і пад крымскім сонцам, і там, “дзе блішча збожжа ў яснай далі, сінеюць міла васількі”, дзе “як мары, белыя бярозы пад сінявой начной стаяць”.

Вядома ж, я пайшоў на Максімаву магілу. Найперш, каб зірнуць на новы помнік, што ўлюбёна выштукавалі бацька і сын Гумілеўскія. Ногі самі прывялі. Мо таму, што не раз і не два аддаваў паклон апошняму прытулку Паэта. Зацікаўлена пазіраў на белагранітны воблік задуменага Максіма Кніжніка, пагляд якога падаўся замглёнім, нягледзячы на яго ж уласнае прызнанне, што ён не самотны, бо кнігу мае з друкарні пана Марціна Кухты. Пацешыўся, што парупліся беларусы і насуперак усім цяжкасцям збудавалі годнае надмагіле.

Паэтаву магілку акружает адлітая з металу агароджа. На гранітнай дошцы выбітыя ягоныя слова: “Кожную ночку на зорку дзівіцца буду ў далёкім kraю...” А на высокім круглым пастаменце знерухомеў у падгледжанай скульптурамі імклівасці наш задуменны Пясняр і Прарок. Позірк яго, здаецца, пранікае праз лістоту магутных дрэў, гонкіх густых кіпарысаў, якія здаўна ў маёй памяці звязаны чамусыці толькі і выключна з магілай Багдановіча, і праз шматкіламетровую далеч дасягае загонаў роднай Беларусі.

Змёў з пліты апалае засохлае лісце, вычысціў занесеныя пяском высечаныя літары: “Беларускі паэт Максім Багдановіч 1891 – 1917”, паклаў кветкі, а пасля прысеў на зямлю побач. Думкі самі панесліся ў свет ягонай паэзіі, вобразаў мілых роднага краю, вылушчвалі то адну, то другую згадку пра жыццёвыя мітрэні, пра невымерна шырокі абсяг яго не толькі паэтычнай творчасці.

Тры гадзіны маўклівай размовы з Максімам праляцелі, як адно імгненне, імгненне спаткання з Паэтам, да якога, спадзяюся і веру, будзем даходзіць мы, нашыя дзеці і больш далёкія спадчыннікі беларусаў, каб у размаітym людскім космасе стаць, быць і назаўсёды заставацца беларусамі.

І тут напаткала прыемная неспадзяранка. Да магілы падышоў вогневалосы хлапчук з купчастай шавялюрай, няўрымслівы і рухавы, хутчэй за ўсё дашкольнік. Здзівіў сваім запытаннем: “А што ты тут робіш?” Трохі сумеўся, але адказаў, патлумачыў, што прыбіраю магілку Паэта. Ад нечаканай хлапечай прапановы: “А можна і мне?” ажно шорстка стала ў вачах і нешта незразумелае адбылося з дыханнем. Знайшоў сабе працу і хлапчук, пазбіраў вакол галінкі, што нападалі з дрэў, ручкай змёў нябачны пыл з гранітнай дошкі з вершам паэта.

А мне, не ведаю чаму, захацелася параіць яму: “Шчыруй, хлопча, набірайся памяці. Падрасцеш і шмат зразумееш у гэтым жыцці, мо наш Максім Багдановіч стане і тваім. Як стаў нашым, усіхнім -- Пушкін...”

Не сказаў...

Да нас падышоў ягоны бацька, пахваліў сына, а ў мяне спытаў, хто гэта. Патлумачыў і яму, нагадаў пра песню “Зорка Венера”. “А-а, тады ведаю”, -- адказаў мужчына і паведаміў, што яны з Волагды, дзе Мікалай Рубцоў. А тут родзічы жонкі пахаваны...

На развітанне я пакланіўся маўкліваму Паэту, з горыччу папрасіў даравання ў Максіма за нашу ненастойлівасць, за нерашучасць і нясмеласць у спрыянні вярнуцца ў родную зямельку. Але ж не заўсёды будзем пассіўнымі чакальнікамі, не вечна будзем хавацца за выратавальнае: не час, не пара, не нам дадзена варушыць прах...

І нечакана адваротная думка: а мо табе, Максіме, лепей тут, мо хай будзе ўсё, як ёсць?

А мо і нам лепей менавіта так? Бо паломніцкі шлях заўсёды больш вабны, цярністы і цяжкі, а таму больш памятны і ачышчальны. Пройдзеш па ім і яскрава ўсведоміш, што “у родным kraю ёсць кryніца жывой вады”, што “там толькі я змагу пазбыцца сваей нуды”, што “там хоць у гліне, хоць у брудзе...”

Даруй, Максіме...

Вечнага табе жыцця.

Крым, Ялта – Місхор,
верасень 2005
“Звязда”, 9.12.2005

**“Х ВІЛЯ” ПРЫЕМ НАСЦІ
АД СУСТРЭЧЫ З ПАЭЗІЯЙ ВІСЛАВЫ ШЫМБОРСКАЙ
У МАЙСТРАВІТЫМ ПЕРАСТВАРЭННІ НІНЫ МАЦЯШ**

Якім бы імклівым ні быў наш сённяшні час, а не абмінае ён ніводнай Богам дараванай хвілінкі. Кожную пазначае сваёй прысутнасцю, кожную насычае нейкім дзеяннем і зместам – ці то карысным і патрэбным, ці то не вельмі патрэбным і зусім не карысным, і кожную перадае гісторыі: для навукі тым, хто хацеў бы засвойваць яе волыт, хто меў бы жаданне пазбегнуць памылак, зыходзячы з яе ўроکаў. А калі так, то і нам варта больш абачліва ставіцца да кожнай хвілінкі жыцця, нашай сённяшній рэальнасці і нашага прамінулага.

Дзеля того, каб лепш зразумець гэта, усвядоміць і суаднесці са сваім разуменнем, раю прачытаць паэтычную кніжку лаўрэаткі Нобелеўскай прэміі польскай паэтэсы з сусветнай вядомасцю Віславы Шымборской. Шчаслівую магчымасць для гэтага падаравала нам таленавітая беларуская паэтэса і ўдумлівая перакладчыца Ніна Мацяш, якая даўно і годна пераўласбляе на нашу мову творы многіх замежных аўтараў. У выдавецтве “Беларускі кнігазбор” напрыканцы 2005 года выйшла ў яе перастварэнні кніга Віславы Шымборской “Хвіля”.

Як заўсёды, Ніна Мацяш не шукала прасцейшай і лягчэйшай дарогі да беларускага чытача. Наадварот, яна, як звыкла, усклала на сябе найбольш цяжкую ношку, бо ў кнізе пададзены паралельныя тэксты – вершы на польскай мове і іх пераклады на беларускую. Хай кожны сам зробіць выіновы, паразважае, параўнае перастворанае з арыгіналам.

Для чытача гэта яшчэ адна асалода – магчымасць далучыцца як да першаснай задумкі аўтара, так і да таго новатвора, што з'явіўся дзякуючы захопленасці перакладчыка. А вось для перакладчыка гэта, як на маё разуменне, найадказны экзамен. І, мяркую, далёка не кожны згадзіўся б на яго, а тым больш вытрымаў бы. Бо тут адразу, без усялякай рэтушы бачны не адно майстэрства і ўмельства суаўтара, а і хібы, выдаткі ягонай працы, тое, што дадаеща ад сябе, а не перадае змястоўны сэнс напісанага паэтам, і тое, штоabydзена, бо не паддалося чужое слова, не стала сваім.

Я мяркую, Ніна Мацяш са сваёй задачай, як і раней, спрэвілася ўдала. Яе пераўасабленні гучаць не толькі натуральна, нязмушана, з цікавай лексічнай насычанасцю і нават выкарыстваннем сваіх уласных словатвораў, але і максімальна блізка да арыгіналу, да першаснай думкі Шымборскай. А тут, як вядома, перакладчыка заўсёды падсцерагае небяспека – альбо пайсці за аўтарскім словам, быць як мага бліжэй да яго і праз гэта згубіць мастацкасць, паступіцца паэтычнасцю, альбо шукаць такія адпаведнікі ў роднай мове, што не парушаюць ні ўнутраную кампазіцыю верша, ні яго структуру, не змушаюць перакладчыка пераўасабляць на свой лад аўтарскую думку, змест і сэнс.

Ніна Мацяш, здаецца, заўсёды прыгрымлівалася таго, што неабходна як мага больш адэкватна набліжацца да першаасновы і ў слове, і, вядома ж, найбольш поўна перадаваць змест і задуму. Ёй гэта ўдаецца. Хоць не так проста паяднаць чужы непадатны матэрыйял і ўласную “трепетную лань” натхнення, аднак для сапраўднага майстра, які тонка адчувае слова, бачыць усе ягоныя зіхоткі адцені, усё ягонае свячэнне ў лучнасці з іншымі гэткімі ж выразнымі словамі і зваротамі, гэта проста насалода, якая дасягаецца не адно жаданнем, а цяжкай працай, калі сапраўды з тоны моўнай руды трэба выплавіць адно адзінае слова, але такое, каб запомнілася чытачу, уразіла яго, змусіла палюбіць як сам паэтычны твор, так і мову, на якой ён увасоблены.

Ой, нагаварыў нечага такога мудрагелістага, што, калі перачыгай, то і самому падалося “завумным”. Але – гэта выплыла з душы, а не адно з галавы, а таму хай застаетца, няхай будзе маім разуменнем працы перакладчыка.

Выбар Ніны Мацяш заўсёды, відаць, абумоўлены душэўным супадзеннем, сэнсавай блізкасцю напісанага некім з яе асбістым, з тым, што хвалюе і цікавіць і яе, а таму годна кладзецца на душу, якая адэкватна адгукается на покліч. Ці не пра тое ж сведчаць вось гэтыя яе слова, што папярэднічаюць вершам: “за будзённа-звычайнімі радкамі гэтай паэгі – выразная пазіцыя годнай, сумленнай, шляхетнай Асобы; за прастатай выказу – інтэлектуальная глыбіня і мудрасць; за шчырасцю інтанацыі – душэўная вычуленасць і здольнасць мужна прыўняцца над драматычнымі падзеямі і фактамі

чалавечага суіснавання, паглядзець на іх і на самую сябе як бы збоку, часам з дапамогай іроніі ці нават сарказму”.

Напісанае В. Шымборскай блізкае для Ніны Мацяш тamu, што “ў вершах знакамітай полькі ў цесным суплёце, у арганічнай пльні асабістасе і грамадскае, сацыяльнае і філасофскае, этычнае і эстэтычнае, у гранічнай адэкватнасці мова, форма і змест”. Захопленая “светлай энергетыкай паэзіі Віславы Шымборскай”, Ніна Мацяш здолела ў поўнай меры зацікавіць і нас, чытачоў, дала магчымасць наталіць душу “збавенным духам волі і чалавечнасці”. “Волі і чалавечнасці!” – паўтарае перакладчыца, як галоўную выснову, як найпершы стрыжань памкненняў самой паэткі, якая вось ужо больш за 60 гадоў аддана і плённа служыць яе вялікасці Паэзіі.

I, здаецца, да гэтай пары намагаецца зразумець сваю ўласную душу, бо бачыць, што не толькі ў самой паэткі “Дзень за днём, / год за годам, / бывае, без яе прамінаюць”. А душа, аказваецца, не такая простая, часам нават ганарлівая ды “Пераборлівая: / не любіць бачыць нас у нагоўпе, / яе гідзіць змаганне за дробязныя выгоды / і траскатня інтарэсаў”. I спадзяваецца на яе, на яе спрыянне ды разуменне мы можам толькі тады, калі зразумеем найперш саміх сябе, “калі мы ва ўсім сумняваемся, / але ўсё нас цікавіць”. З усяго гэтага аўтарка робіць выснову – не катэгарычную, не безапеляцыйную і адназначную, аднак нечаканую сваёй дваістасцю:

Выглядае на тое,
што гэтак, як нам яна,
і мы ёй таксама
дзеля чагосыці патрэбныя.

Пераўласабленне твораў Шымборскай зроблена Нінай Мацяш грунтоўна, па-мастацку вартасна і нават з пэўнай асалодай, што бяспрэчна адчуваецца і ў кожнай ранейшай яе працы і выклікае адпаведную рэакцыю чытача. Нават пра мастацкае афармленне парупліася яна сама. Вокладка кнігі гожа аздоблена творчымі працамі перакладчыцы, якія яна назвала пёркаграфіяй.

Адразу варта зазначыць, што вершы Шымборскай не для гучнага публічнага чытання, яны больш разлічаны на няспешнае асабістасе ўспрыняцце і смакаванне, дзе павінна пераважаць развага і роздум над кожным словам. Бо напісаны

яны пра простае, звычайнае, часам аж занадта празаічнае ў нашым жыцці. Але менавіта гэта і змушае задумацца -- чаму ж паэтка піша менавіта пра гэта; што так усхвалявала яе і змусіла ўзяцца за пяро; з якой прычыны аддае яна перавагу таму, пра што піша акурат цяпер, у дадзены момант? А каб зразумець, трэба адпаведным чынам настроіцца, ачысціцца ад будзённасці, адкінуць мітуслівасць, паспешнасць і нетаропка, слова за словам, сказ за сказам уваходзіць у свет думак і вобразаў Шымборскай, часам спыняцца, вяртацца назад, каб перачыгтаць папярэдняе для разумення наступнага.

Зараз дзевяць трывіаць па мясцоваму часу.

Усё на месцах сваіх і ў паважным даладдзі.

У далінцы рачулка сабе, як рачулка.

Сцежка ў постасі сцежкі адзаўсёдна заўсёднай.

Лес у выглядзе лесу з веку ў векі і аман,
а ўгары птушкі лётаюць так, як лётаюць птушкі.

Як акінуць вачыма, пануе тут ціша.

Адна з тых зямных хвіляў,

якіх просяць пабыць.

Гэта радкі з верша, які даў назvu кніжцы. Гэткі ж спасціг самой сябе, жаданне праз сябе зразумець збудаванаасць свету і вышэйшую дэтэрмінаванаасць учынкаў і дзеяў чалавека, залежнаасць яго ад абставін, не ім створаных, і адначасна ўплыў на гэтыя абставіны чуеца і ў вершы "У мнстве":

А што, калі б абуджала я ў людзях страх,
або толькі агіду,
або толькі літасць?

Калі б нарадзілася
не ў тым, што трэба, племені
і ўсе дарогі былі б для мяне на замку?

Лёс павёўся са мною,
як дагэтуль, ласкова.

Бо магла быць не дадзена мне
памяць пра добрыя хвілі.

Магла быць адабрана ў мяне
схільнасць да парайнання.

Магла быць сабою – але няздолънай здзіўляцца,
то бок, быць
кімсь зусім іншым.

Калі вы ўдумлівы і разважлівы чытач, а не прагавіты
глытальнік дэтэктываў, тады Віслава Шымборская разам з
Нінай Мацяш падрыхтавалі для вас не адно найціквае
адкрыццё, даруюць вам мажлівасць і шчасце спазнаць асалоду
ад слова, часам аднаго адзінага, але якое варта мо цэлага
апавядання. Прачытаеш яго, прамовіш бязгучна, паўторыш і
разгортвай хоць адну карціну, хоць цэлую панараму, наталійся
ўражаннямі, цешся асацыяцыямі, думай-разважай над
жыццём і чалавечым упрыгам на яго. Але заўсёды памятай,
што жыццё – гэта непаўгорнасць, не паўгорнасць, не копія, а
заўсёды арыгінал, заўсёднае адкрыццё, якое творыцца на тваіх
вачах. Гэта -- кожная хвілінка, якая толькі вось была побач, а
ужо, зірні, засталася ў мінуласці.

І мо таму з мноства прамоўленых і не прамоўленых
словаў В. Шымборская выбірае толькі трыв, для яе найбольш
дзіўныя і патрэбныя менавіта цяпер (“Тры найдзіўнейшыя
словы”):

Калі вымаўляю слова Прышласць,
першы склад ужо адыходзіць да прошласці.

Калі вымаўляю слова Ціша,
руйную яе.

Калі вымаўляю слова Нішто,
ствараю нешта, што не змяшчаецца ані ў якой небыці.

Дзякую рупліўцам, хто парупіўся перакласці і
прыклаў незвычайнія намаганні, каб выдаць усяго адзін
невялікі зборнічак паэзіі Нобелеўскай лаўрэаткі Віславы
Шымборской. Нам жа застаецца толькі ўдумліва спасцігаць яе
думкі і вобразы, перакладзеныя для беларускага чытача
майстравітай Нінай Мацяш.

“ЛіМ”, 3.03.2006

ВОСЕНЬ ПАТРЫЯРХА

Мушу адразу зазначыць, што вынесеная ў загаловак слова не маюць ніякага таямнічага падтэксту альбо намёку. Ні на ўзрост, ні на сутнасць творчасці. Проста ў Івана Мікалаевіча Пташнікава чарговы дзень нараджаэння. Нарадзіўся ён 7 кастрычніка 1932 года ў вёсцы Задроздзе тадышняга Плещаніцкага раёна. А я, будучы далёка ад роднага дома (працаўваў за мяжой), не мог асабіста павіншаваць прызнанага майстра беларускай прозы, што адчуваю сябе вінаватым. Сваю завінавачанасць і хачу кампенсаваць гэтым публічным словам-рэфлексіяй.

Прадбачу, што Іван Мікалаевіч здзівіцца такому павіншаванню. Но таму, што гэта трохі супярэчыць мужчынскай завядзёнцы. А мо таму, што між намі не было надта блізкіх і даверлівых стасункаў. Хоць, відаць, гэта не зусім дакладна. Бо я, як чытач, даўно і незвартна захоплены творчасцю Івана Мікалаевіча. І, напэўна, з мнóstva ананімна раскладзеных на стале твораў па першай жа старонцы здолеў бы беспамылкова пазнаць Івана Пташнікава. Ягоны стыль і манеру пісьма, ягоную карункава-ўзорыстую слоўную повязь. Сапраўдная проза і павінна быць такой. Бо гэта ж не чыноўны кабінет, на дзвярах чкога як ні мяняй шыльды з прозвішчамі новых гаспадароў, а чыноўная сутнасць ад гэтага практична не мяняецца.

Прозу Івана Пташнікава не зблытаеш ні з чыёй іншай. Яна застанецца ў гісторыі беларускай літаратуры адметнай старонкай са сваім водарам, з густой вобразнасцю, непаўторнай хараکтараў герояў.

Сапраўднае мастацкае слова, падаеца мне, і павінна быць афарбавана індыўідуальнасцю аўтара. А яшчэ, уяўляеца, і самі мастакі такога таленту заўсёды жылі ў людскім космасе, іхня творчыя памкненні былі ахінуты гэтым касмічным покрывам чалавечых пачуццяў, перакананняў, памкненняў, здзяйсненняў. Але не губляліся ў ім самі і не гублялі за гушчынёй космасу і ягонай шчыльнасцю чалавечай асобы, якая, па сутнасці, і складае будаўнічыя атамы неабдымнага космасу. Гэта не агульнае разважанне, а заснаваная на канкрэтных пташнікаўскіх вобразах і творах выснова. Бо Іван

Мікалаевіч глыбока адчувае і сам людскі космас, і тыя чалавечыя адзінкі, што яго складаюць.

Яшчэ падчас з'яўлення першых празаічных твораў Івана Пташнікава прызнаныя крытыкі звярталі ўвагу на такую асаблівасць таленту маладога тады пісьменніка, падступаліся да аналізу ягонай творчасці праз прызму агульначалавечага космасу. А адзін з першых рэцэнзентаў на першую кнігу “Зерне падае не на камень” – Віктар Каваленка так і назваў сваю публікацыю: “Зямля і чалавек”, што выяўляла гэтую ўзаемапаяднанасць: чалавек-земля-космас.

Зрэшты, для Івана Пташнікава і сам чалавек – неспазнаны космас, які трэба асвойваць ды асвойваць. Космас пачуццяў, настроў, летуценняў, мроў, спадзянняў, дзеяў, спраў, расчараўнняў, памылак, пакут, радасці і ўсіх іншых выяў і праяў жывога жыцця, з якога пісьменнік і чэрпае непаўторнасць сваіх герояў. Таму і звяргае ён такую пільную ўвагу на апісанне дэталяў і штодзённасці побыту чалавека. Але гэта было б толькі прыкметай няхай сабе выдатнай, але літаратурнай звыкласці, калі б не было акроплена менавіта пташнікаўскай адметнасцю. Ягоным талентам і працавітасцю, ягоным адчуваннем слова і ўменнем надаць яму не знешні асяляпляльны бліск, а ўнутраную сілу і вобразнасць. Ягонай здольнасцю зразумець і нязмушана ўласціць у сваіх творах грунтойны, першасны і сапраўды эпічны лад народнай мовы.

Можна назваць розныя вобразы Пташнікава, і практычна ў кожным заўважаецца касмічная повязь асабістага, індывидуальнага і агульначалавечага. Праз прыватныя асаблівасці жыцця людзей аўтар уздымае іх да такога агульнакасмічнага абагульнення, што разумееш: няма нічога вышэй за чалавечы свет, чалавече жыццё і разуменне сябе ў гэтым свеце. Са знікненнем хоць аднаго чалавека знікае і гэты неспазнаны космас ягоных пачуццяў, ягонай Богам дадзенай адметнасці. А калі такое знікненне дачаснае, гвалтоўнае ды яшчэ масавае, як было ў час Вялікай Айчынай вайны? Гэта ж якая прарэха, які прагал, якая страшнейшая за азонавую дзірку была прымусова створана ў чалавечым космасе наогул і космасе баларусаў у прыватнасці! Прагал, які нічым не залагаць, нічым, нават новымі пакаленнямі не замяніць. Падаецца, што гэта і меў на ўвазе Іван Пташнікаў, калі ствараў свае непаўторна-адметныя творы ваеннаі

тэматыкі. Тут космас людзей выяўляеца як сукупнасць асобных актыўна дзеючых прадстаўнікоў чалавечай супольнасці. Але гэты космас рэзка палярны, дзе на супрацьлеглых полюсах сканцэнтраваны ўзаемавыключальныя з'явы: добро і зло. Але ці ўзаемавыключальныя? Хіба не на іхняй супярэчлівай паяднанасці і ўзаемазалежнасці ўсё і збудавана ў гэтым свеце, пачынаючы ад саміх першачалавекаў, ад іхняга жадання як мага хутчэй і паўней спазнаць смак добра і зла? А той спакуслівы яблык і да гэтага часу не з'едзены. Ён усё яшчэ вабіць і вабіць. Як самая глыбокая глыбіня, як самы найдалёкі космас.

І пакуль будзе так, будуць у чалавеку віраваць і змагацца гэтыя рознаполюсныя касмічныя пачаткі – добро і зло. А што пераможа? Чытайте Івана Пташнікава і будзеце больш разумець, набліжаща да спазнання гэтай сутнасці.

Згадайма хоць бы Алімпіяду з аднайменнага рамана, Андрэя Вялічку (“Мсціжы”), Яхрэма Жаваранку (“Найдорф”), Завішнюка (“Лонва”), Насту (“Гартак”), Толю Вайду з апавядання “Эфка” ды шмат іншых. У кожным з іх закладзены гэты касмічны пачатак.

Не буду аднак заглыбляцца ў аналіз творчага космасу Пташнікава. Гэта лепш зробіць, і трохі зрабілі ўжо, спрактыкаваныя літаратурныя крыгтыкі. Хоць, здаецца, яны пакінулі тут шырокое поле для будучых даследчыкаў. Бо творчасць Пташнікава можна і карысна аналізаваць у кантэксле не толькі беларускай літаратуры, а судносць з замежнай, каб яшчэ больш зразумець і паўней усвядоміць, які талент мы маем, якой ступені развіцця і еўрапейскага гучання дасягнула беларуская літаратура.

Але мо не заўсёды варта арыентавацца толькі на чужую творчасць, толькі там шукаць узоры і вяршыні літаратурных дасягненняў. Бо не бывае сваёй чужая Бацькаўшчына. І ці не тоіцца ў т а к і м параўнанні неўсявядомлене імкненне паказаць, што мы намагаемся дасягнуць тых вяршыніяў, якія нібыта растуць толькі на чужой літаратурнай ніве? Ці не прыніжаем міжвлоі сваю? Бо і на нашай таксама ёсць такія арыенціры, якія могуць паслужыць поклічным маяковым свяtlom u бязмежным літаратурным моры.

У гэтым літаратурным космасе жыве планета з адметнай назвой “Проза Івана Пташнікава”. Яна мае свой.

мастакі свет, сваё яркае свято таленавітасці. Яна густа заселена. Як і належыць планете людзей. І жыве на ёй найперш вясковы люд. Нездарма творчасць Івана Мікалаевіча ў свой час адносіл да вясковай прозы. Бо пісьменнік і сапраўды беларускую вёску, як з'яву найбольш грунтоўную і для Беларусі вызначальную, увёў у касмічны і агульначалавечы кантэкст. Ён зрабіў саму беларускую зямлю, на якой шчыруе, раскашуе і бядуе чалавек, жывой істотай. Ды і сама беларуская прырода, якая скрозь атуляе герояў празаіка, таксама жывая, дзейсная, актыўная, уплыўовая на чалавечую існасць.

Адным словам, усё тое ж: зямля-чалавек-космас. У бязмежным чалавечым космасе беларускі чалавек. Бо ўсё адно яны не раз'яднаныя, яны ўзаемаабумоўленыя і да скону свету ўзаемаўплыўовая самаіснасці.

Дзякую Майстру, што ён прымушае думаць пра гэта.

А як жа наконт віншавання і падсумавання? Безумоўна, без іх нельга. Спадзяюся на новае спатканне з творамі пісьменніка, якія засведчаць далейшае пашырэнне ягонай творчай касмічнай прасторы. Ён гэта ўмее. Бо, пачаўшы “На полі родным”, адразу ж зразумеў, што “Зерне падае не на камень”. Хоць “Чачык” гэтага яшчэ не ведаў. Літаратурны талент Івана Пташніка раскатурхала “Раніца вясны”. Ды яшчэ тым туманістым вераснёўскім досвіткам 1953 года яна парайла: не губляйце пільнасці, бо па літаратурных дарогах нястомна блукае “Класік-рэаліст”. А ён – не проста “Прахадная пешка”. Але не спалохаўся загартаваны вясковай рупнасцю і абпалены ваенным ліхалеццем творца, упэўнена адказаў: “Чакай у далёкіх Грынях”, ды яшчэ папярэдзіў: улічыце, што “Сябры мае – салдаты”. І смела пакіраваў на “Танцы”.

А рассмакаваўшы салодкую напружанасць літаратурнай працы, паабяцаў таму класіку-рэалісту: “Да новай сустрэчы”. І не падмануў. Не мінула і пайстагоддзя, як вопытны і ўлашчаны крыгыкай пісьменнік запрасіў у напружанае падарожжа на “Тартак”, у “Лонву”, “Найдорф” і “Мсціжы”. А каб падарожны не дай Бог не збіўся, паслужліва запаліў яму “Агні”.

Упэўнена адольваючы пакручастыя жыццёвия сцежкі, таму спрыяе дабрадзеянае хрышчэнне ў “Маладосці” і загартоўка на творчым агні ў “Полымі”, Майстар і цяпер не хоча заставацца толькі з “Алімпіядай” альбо вітаць у “воблаках

шасцідзесятых”, не разлічае адно на “Тры пуды жыта”. Бо ў ягоным сяброўскім хаўрусе – “Сцяпан Жыхар са Сцешыц”, “Алёшка”, “Эфка” і нават “Бежанка”, што раптоўна зноў стала балюча актуальным для цяперашняга скрутнага часу.

Хоць сёння пісьменнік наўрад ці скажа: “Я зноў у калгасе”, але ён па-ранейшаму з людзьмі, са сваімі героямі. І таму па-ранейшаму нічога не баіцца. Ведама што, бо не кожнага на прасторах жыцця суправаджаюць “Львы”. Ды яшчэ такога чалавека, які ведае, з кім яму “Не па дарозе”, і што “На шчасце” “Бяроза шаптала”, разумее нават тое, што “Багуны ў бары не растуць”, бо “Бура ўзнялася з начы”.

Так, ён ведае шмат. Калі не ўсё, то значна больш за многіх з нас. Ведае таму, што ён – Іван Мікалаевіч Пташнікаў, што ён – сапраўдны класік-рэаліст.

“Звязда”, 6.10.2001

ПРАДЗІВА ПАМЯЦІ, АБО МОЙ ПЫСІНСКІ ТАЛІСМАН

Няўмольны кругабег часу кожнага з нас адносіць усё далей ад дзён маладосці, ад тадышніх знаёмстваў, сустрэч, уражанняў. Але ж здараецца нагода, і з далекаватай ужо і смугой гадоў ахінугтай праждытасці выхапіцца раптам той ці іншы выпадак, тое ці іншае здарэнне, і згадаецца ўсё зноў ярка і выпукла, хвалююча і непаўторна. А паслужлівая памяць з кудзелі даўніны выцягвае нітку ўспамінаў усё больш ахвотна і актыўна. Так і не заўважыш, як гэтае прадзіва ўсё больш навіваецца на віхлівае верацяно, каб таўсматым клубком застацца ў сённяшнім дні.

Прачытгай у першым вераснёўскім нумары “ЛіМа” нататку Віктара Арцем'ева “Абдзелены і як след не ацэнены” пра Аляксея Пысіна, які 20 гадоў таму пайшоў ад нас у лепшы свет. І нібыта пацягнуў за нітку з таго бухматага клубка.

З Аляксеем Васільевічам мы не былі знаёмыя, сустракаліся некалькі разоў у Мінску падчас яго прыездаў у сталіцу па пісьменніцкіх справах. Але натака ў “ЛіМе” як бы

дымком маршанская махоркі ахінула, выхапіла з памяці адзін дауні, яшчэ школьнны эпізод.

1965 год. Я вучыўся тады ў 10 класе Сноўскай рускамоўнай адзінаццацігодкі, што ў Нясвіжскім раёне. А ў той школе быў выдатны, праста таленавіты настаўнік беларускай літаратуры і апантаны краязнаўца Іван Іосіфавіч Калоша, хай пухам будзе яму сходжаная пешкі і з'езджаная ім на веласіпедзе беларуская зямля. Гэта ён шмат каго, у тым ліку і мяне, назаўсёды далучыў да краязнаўства, улюбіў у наш беларускі край і ў нашу малую радзіму. Гэта Іван Іосіфавіч захапіў нас простым і несмяротным беларускім словам. Ён часта запрашаў у вясковую школу знаных літаратараў з Мінска. Помніца, ён аднойчы і мяне зрабіў “літаратурным крытыкам”, прапанаваўшы выступіць на агульнашкольнай сустэрэчы з Іванам Новікам і героямі ягонай кнігі “Дарогі скрыжаваліся ў Мінску”. Не забываюцца і дагэтуль некалькі маіх бяссонных начэй, аддадзеных напісанню крытычнага “трактата”, і тое ўхвалына-падбадзёрвальнае публічнае слова Івана Рыгоравіча, якое ён сказаў у адказ на мой выступ.

Заахвочваў Іван Іосіфавіч Калоша і да напісання гісторыі роднай Нясвіжчыны. Шмат публікацый зрабіў я тады і пазней у раённым “Чырвоным сцягу”, у рэспубліканскім друку. А вынікам нашых школьніх калектыўных напрацовак у гэтым напрамку і шматлікіх паходаў па родным краі сталася стварэнне школьнага краязнайчага музея, якім увесь час свайго жыцця годна апекаваўся мой Настаўнік. Музей і дагэтуль існуе у Сноўскай СШ.

Было і яшчэ адно, святое, да чаго схіліў многіх з нас, вучняў, Іван Іосіфавіч. Ён далучыў нас да кнігі. Да мастацкай кнігі. Да беларускай кнігі. Далучыў сур'ёзна і надоўга. Я тады стаў адным з пастаянных наведнікаў нашай Сноўскай кнігарні, прадаўшчыца якой ці не спецыяльна для нас, выхаванцаў Калошы, рэгулярна прывозіла ў вёску самыя апошнія кніжныя навінкі.

З тae пары і дагэтуль у маёй бацькоўскай хаце ў Баярах захоўваецца багатая бібліятэчка тадышніх набыткаў, прыдбаных у Снове і ў знакамітым на ўсю Беларусь “Кніжным свеце” Макаравых – сямейства апантаных кніжнікаў-пардаўцуў з Нясвіжа. Я нават таемна спаборнічаў з нашым мясцовым, з суседніяй вёсکі Еськавічы, паэтам Міхасём Валасевічам, які

стала друкаваўся ў раённай газеце і таксама любіў беларускую кнігу: хто хутчэй набудзе тую ці іншую паэтычную навінку, прачытае яе і парашць другому купіць таксама.

Развіў ван Іосіфавіч Калоша і маю дайнавата асвоеную на той час звычку пісаць у газету, найперш раённую, рэцэнзіі, водгукі на прачытаныя кнігі.

Менавіта з гэтымі дзвюма апошнімі акалічнасцямі і звязана мая згадка пра Аляксея Пысіна.

Акурат тады я набыў ў сноўскай кнігарні паэтычную кнігу Аляксея Васільевіча “Мае мерыдыяны”. І зноў некалькі бяссонных начэй было аддадзена на яе чытанне-перачытванне. Здаралася, тое чытанне прыхваткамі доўжылася і на ўроках матэматыкі, фізікі. Сваім захапленнем я падзяліўся з сябрамі. А пасля Іван Іосіфавіч прапанаваў выказаць свае ўражанні на ўроку літаратуры. Гэта падахвочіла мяне даслаць водгук на кнігу ў рэдакцыю раённай газеты. Надрукавалі.

А далей ужо была мая самадзейнасць. А мо і жаданне трхі фарсануць перад сябрамі. Адным словам, выразаў я ту ю публікацыю з раёнкі, уклаў у канверт разам з кніжачкай “Мае мерыдыяны” свой ліст і накіраваў у Магілёў. А паколькі адреса я не ведаў, то напісаў проста: Магілёў, Аляксею Пысіну.

Пасля доўга перажываў, ці дойдзе гэткае маё пасланне, а калі дойдзе, то ці захоча знаны паэт, да таго ж заняты рулівай журналісцкай працай у абласной газеце, ліставацца з нейкім невядомым вясковым школьнікам.

І якое ж было маё здзіўленне і невымойная радасць, калі не менш здзіўленая паштарка прынесла ў мае Баяры важкі канверт з Магілёва і папрасіла распісацца, бо пісьмо было заказное. А на адышход цікаўна запытала:

-- А хто гэта -- Аляксей Пысін? Мо родзіч твой?

Давялося скарыстаць усе свае дасведчанні і расказаць пра паэта Пысіна тое, што ведаў я.

Калі паштарка, задаволеная з таго, што я знаюся з такімі людзьмі, пайшла, я нецярпіва але акуратна разрэзаў канверт. Там ляжаў ліст Аляксея Васільевіча і... дзве кніжкі ягоных вершаў “Мае мерыдыяны”. Адна была з надпісам паэта: “Анатолю Бутэвічу з пажаданнем вялікай дарогі ў жыццё. А. Пысін. 5.VI.1965 г. Магілёў”.

Другая кніжка была чыстая. Я зразумеў, што Аляксей Васільевіч вярнуў і мой экземпляр. Мо каб я перадаў каму

іншаму, што я ахвотна і зрабіў – на радасць новаму ўладальніку, бо кніжка ж пабывала ў руках паэта.

У сваім лісце Аляксей Васільевіч пісаў сваім выразным почыркам:

“Дзень добры, Анатоль!

Сёння вярнуўся з камандзіроўкі. Мяне чакала тваё пісьмо. Відаць, адказваю табе знейкім спазненнем.

Дзякую за добрыя слова аб маёй кніжцы. Добра, што ў вашым сельскім магазіне прадаюць паэтычныя зборнікі: гэта не ўсюды робіцца. Ваш загадчык магазіна заслугоўвае пахвалы.

Якія ў мяне кніжкі? “Наш дзень”, “Сіні ранак”, “Сонечная паводка”, “Мае мерыдыяны”, а таксама кніжкі для дзяцей “Матылёчкі-матылі” і “Вясёлка над плёсам” выдадзены ў Мінску выдавецтвам “Беларусь”. Дзве кніжкі вершаў у перакладзе на рускую мову “Эхо” і “Міліон адресов” выйшлі ў маскоўскім выдавецтве “Советский писатель”.

Я вельмі рад, што ў нас расце моладзь, якая не цураецца роднага матчынага слова, шануе і паважае яго. Хіба наша мова горш іншых? Ніколькі. Творчасць Купалы і Коласа, Кузьмы Чорнага і Янкі Брыля, Аркадзя Куляшова і Сцяпана Гайрусёва – сведчанне гэтаму. А аповесці васіля Быкава?

Жадаю табе, Анатоль, усяго найлепшага.

5.VI.1965 г. А. Пысін”.

Вось такі ліст. Так няшмат і так даўно напісана, а як усё адно сёння. Тыя ж праблемы засталіся і з распаўсюджваннем беларускіх кніг, і з беларускай мовай.

Але тады я быў проста шчаслівы. Ад усведамлення паяднанасці нашай вёскі, нашай сельскай школы з вялікім светам літаратуры, ад такога шчодрага і шчырага ўчынка Аляксея Васільевіча.

Неўзабаве пра ліст ведала ці не ўся школа. Яго прачыталі і патрымалі ў руках разам з надпісанай паэтам кнігай вельмі многія. Парадаваўся за маю смеласць і Іван Іосіфавіч Калоша, настаўнік маёй беларускасці і маёй дагэтульшняй захопленасці краязнаўствам і гісторыяй. А мо ўтым настаўніцкім спрыянні і ўтым першым ліставанні з сапраўдным паэтам схавна запачаткованне маёй далучанасці да літаратуры, майго сённяшняга ўваходжання ў Саюз пісьменнікаў?

Дзякуй, Аляксей Васільевіч, за Вашу зычлівасць, за Вашу ўвагу і павагу да сваіх чытачоў. Ці не з гэткай зацікаўленасці пачынаеца ў кожнага і няспынна бруіцца струмок адчування і ўсведамлення сваёй нацыянальнай адметнасці. Каб не перасох ён, гэты струмок, не пераставайце, калегі, дарыщь радасць сваім чытачам, не абdziляйце іх ні сваімі кнігамі, ні сустрэчамі, ні лістуваннем.

“ЛіМ”, 12.10.2001

БАГАЦЕЙМА І ШАНУЙМАСЯ ПАМЯЦЦЮ І ДАБРЫНЁЙ

Згадкі розных гадоў пра Аляксандра Капусціна

САМОТНЕЕ НА СВЕЦЕ БЕЗ СЯБРОЎ

Мінула сорак дзён, як перастала біцца сэрца Аляксандра Пятровіча Капусціна. Гэтая вестка, як і ўсе іншыя, дайшла да Гданьска са спазненнем. Пошта не паспявае. Беларускае тэлебачанне не даходзіць. Як і радыё таксама. Пакуль беларуская прэса хоць і бязвізава, ды ўсё-ткі даволі доўга пераадольвала беларуска-польскую мяжу, гэта ўжо адбылося. Адбылося рагтоўна і нечакана.

Чорным і змрочным стаўся гэты дзень – 16 кастрычніка 1996 года для многіх ягоных сяброў, паплечнікаў, калег, творцаў, чытачоў.

Не стала Аляксандра Пятровіча Капусціна.

Пакуль мы ў сваім будзённым тлуме прадаўжаем вырашаць глабальныя і не вельмі праблемы, праблемкі і проста пытанні, часам пустыя, не вартыя ўвагі, ягоная душа, ужо аддзеленая ад цела, пазірае і пазірае на нас з вышыні (не, не “свысока” – гэтага ейны гаспадар, дзякаваць Богу, не любіў сам і не ўхваляў у іншых).

Не стала Аляксандра Капусціна.

Проста чалавека, на долю якога, як і большасці нашых сучаснікаў, шчодра выпалі і беды, і горыч, і нягоды. Але жыццё якіх было гаюча асветлена шчырымі памкненнямі да лепшага, да будучыні, спадzewамі на гэтую будучыню. Не стала чалавека,

душа якога была разнасцежана дабру і на грам не прымала фальшу. Душа, спакутаваная, збалелая, не аднойчы ўджаленая вострымі мітрэнгамі бесталковых часін, але шчасліва ўсцешаная тым, што служыла гэтаму чалавеку ў ягоных нястомных, няўрымслівых, непаўторна-звыклых і някідкіх, але тым і каштоўных клопатах пра лепшасць зямнога жыцця – майго (у прымым сэнсе), твайго, нашага...

Не стала проста беларуса. Беларуса, якіх сотні і тысячы, і лёс якіх так цесна знітаваны з лёсам Радзімы, сваёй Айчыны – сваёй Беларусі. Але яшчэ і таго беларуса, які не мог уявіць сябе адасобленым ад іншых, тых братоў па крыўі і па духу, разам з якімі ваяваў на палях Вялікай Айчыннай, поплеч з якімі цаглінка да цаглінкі мураваў той агульны і, як здавалася, навекі змацаваны прыязнансцю дом, дзе ён пачувалася вольна, годна, дастойна, і дзе раптоўна стала так шмат высокіх, глухіх і самотных перагародак.

Не змірыўшыся з гэтым, ён да апошняга шчыраваў на нечакана збяднелай ніве супольнасці. Шчыраваў, не дэкларуючы, не грукаючы ў грудзі -- ні сабе, ні іншым: хопіць гэтага грукату. Ад яго ўжо шмат сэрцаў лопнула, шмат душ зняверылася, шмат людзей зачынілася адзін ад аднаго.

Мо гэтага грукату, які і дасюль чуецца то гучна, то вельмі гучна, і не выгрымала ягонае сэрца, калі, да берагоў запоўненае болем, яно захлынулася, не змагло, не здолела ўвабраць у сябе яшчэ адну бяду, яшчэ адну штучна створаную мітрэнгу сённяшняга тлумнага часу. Мо таму ў пэўным сэнсе слова паказальна (хоць як жорстка гэта гучыць), што сэрца спынілася падчас чарговых і, на жаль, не апошніх спрэчак-высвягленняў-тлумачэнняў у Саюзе пісьменнікаў, нібытага гэтым, самым апошнім сваім штуршком хацела папярэдзіць, папраісць: паразумейцеся, людзі, падабрэйце...

Ці пачујць?

Не стала проста пісьменніка. Са сваім стылем, са сваёй тэмай, са сваім словам. Яго боль, яго клопат – у ягоных творах. І лепш адзін раз прачытаць напісане ім, чым ста разоў тлумачыць, што ён хацеў сказаць. Гэта быў пісьменнік са сваёй пазіцыяй, да якога хінуліся і гарнуліся многія. Гарнуліся і будуць гарнуцца, бо пазіцыя Аляксандра Капусціна заснавана на дабрыні, прыязнансці, прынцыпавасці, спагадлівасці, шчырасці.

Не стала проста сябра. Сябра многіх. І майго таксама.

Ніхто не пачуў:

Яблык упаў дасвеццем –

Ля Халопеніч, на Беларусі.

Ніхто не пачуў –

Ні людзі, ні травы, ні вецер...

Ніхто,

А шар зямны

Здрыгануўся, --

напісаў калісьці Васіль Зуёнак.

Як жа павінен здрыгануцца зямны шар, калі з жышця знікае і адыходзіць у сусвет чалавек?!

Не стала Аляксандра Капусціна.

Засталіся яго кнігі. У маёй бібліятэцы таксама. І ўсе з ягонымі шчырымі аўтографамі. Засталіся ягоныя некаторыя кнігі па-руску ў май перакладзе. Застаўся ягоны голас на магнітнай стужцы, калі ён разам з жонкай Эміліяй Іванаўнай і іншымі сябрамі-калегамі шчыра і імпэтна співаў на такіх частых раней шчымліва-шчырых і такіх зрадзелых апошнім часам сяброўскіх спатканнях у маёй хаце.

Мы былі знаёмы з 1971 года, калі сустрэліся на працы ў БЕЛТА, куды я трапіў па размеркаванню пасля Беларускага дзяржаўнага універсітета. Сяброўства яшчэ больш умацавалася пасля яго цудоўна выкананай ролі свата на нашым з жонкай вяселлі.

Я дагэтуль хаджу як бы ўджалены, самотны, прыгнечаны.

Не стала сябра. Яшчэ аднаго.

Колькі ж такіх страт прынёс суроўы час за апошнія гады? Колькі шчырых рупліўцаў адышло ў іншы свет? Не з кожным быў ў нас адносіны роўнай блізкасці, але гэта быў спатканні шчаслівия і мудра-карысныя для мяне.

Пімен Панчанка.

Максім Танк.

Раман Катужанец.

Барыс Сачанка.

Іван Чыгрынаў.

Аляксандр Капусцін.

Баюся, каб, не дай Бог, на гэтым свеце не засталіся толькі душы сяброў і паплечнікаў.

Спадзяюся, што ў нашым, у маім жыщі застануцца і самі сябры, паплечнікі, калегі, суразмоўцы, супрацоўнікі...

Ну вось, хацеў проста, нягучна, шчыра...

Даруйце, Аляксандр Пятровіч.

Даруйце і за гэтую гучнасць, і за ўсё...

Гданьск, 1996
“Звязда”, 26.11.1996

ПРА ЧАЛАВЕКА З ПАЗЩЫЯЙ

Шчымлівае слоўка з нагоды 75-годдзя Аляксандра Капусціна

У гэтыя дні на Жлобіншчне годна і шчыра адзначаюць 75-гадовы юбілей свайго земляка, вядомага пісьменніка Аляксандра Капусціна. Адзначаюць, на жаль, без удзелу самога юбіляра.

Аднак жа не забыліся, памятаюць, шануюць...

Таму першае і самае шчырае слоўка ўдзячнінцы хадзелася б сказаць вам, кіраўнікі горада, вашым калегам і паплечнікам, усім землякам за памяць пра гэтага няўрыймлівага, працавітага, захопленага, апантанага, шчырага, вясёлага, душэўнага, жартаўлівага, жыццярадаснага, кампанейскага, абаchlівага, прынцыповага, абавязковага, энергічнага, адказнага, настойлівага, цярплівага, даверлівага, адкрытыага, мудрага і безабароннага Чалавека, высокапрафесійнага журналіста і выдатнага пісьменніка. За памяць, якой шануемся, багацеем і дабрэем.

Дзякую за тое, што і творы ягоныя выдаице, і ў музейнай экспазіцыі знайшлі месца, і ў людскія сэрцы сееце добрае насенне, і іншым паказваеце годны прыклад шанавання і ўшанавання памяці сваіх знакамітых землякоў.

Мне здаецца, у жыщі вельмі важна зразумець чалавека і прымаць, паважаць яго такім, які ён ёсць, зберагаць і памнажаць добрую памяць пра яго. Асабліва, калі чалавек гэты – Аляксандр Капусцін.

Пра Аляксандра Пятровіча проста нельга забыцца. Бо пры жыцці з ім было добра, надзеяна, шчыра, угутльна. А добрае і шчырае мо хіба не надта цэніш пакуль яно ёсць, да яго

хутка прывыкаеш. І тады здаецца, што яно заўсёды было і заўсёды будзе. А зараз вось – запозненае і балючае разуменне: няма...

Няма з кім даверліва парайца, бо ён разумей.

Няма каму паплакацца, бо ён разумей.

Няма каму пахваліцца, бо ён таксама разумей.

Няма каму выказаць сваё меркаванне аб перачытанай ягонай кнізе ці новым, раней не друкаваным творы, бо ён і гэта разумей. Не задзіраў нос ад пахвалы, і не крыўдаваў на заўвагі.

Але ж цешыць і сагравае душу ўсведамленне і разуменне, што ўсё гэта было. Было!

І ёсць! Бо ёсць і нават множацца ягоныя кнігі, а, значыць, жыве і праастае пасяянае ім, каласіцца ягоная ніўка, выпеставаная ягонай зайдзроснай працавітасцю і дбайна дагледжаная ласкавай і клапатлівой жонкай Эміліяй Іванаўнай і вамі, ягонымі руплівымі землякамі.

І будзе! Бо ніўка гэтая мае сілу яшчэ доўга служыць і аддзячваць новым і новым чыгачам, несучы ім добрае і ціхае свято яго мудрасці, даючы ім гаючы глыток надзеі і збаўчае апрышча ў сёняшнім разбэрсаным свеце.

Ён любіў людзей. Сёння людзі плацяць яму той жа манетай, якую не бярэ ні інфляцыя, ні карозія і якой ніколі не бывае зашмат. Нават пры жыцці.

Я багаты на знаёмства і, асмелюся лічыць, на сяброўства з ім, з ягонай сям'ёй, з ягонымі творамі. Сёе-тое з напісанага ім я меў шчасце перакласці на рускую мову і ведаю, якім патрабавальным і чуйным да слова ён быў.

Я захоўваю ягоныя кнігі са шчырымі надпісамі, зробленымі вялікімі круглаватымі літарамі размашыстым почыркам, што сведчыць і пра шырыню яго натуры, і пра адкрыгасць харктару.

Я чытаю старонкі яго твораў і бачу яго вясёлья прамяністыя вочы, у апошнія ягоныя зямныя месяцы, праўда, засмужаныя маркотай нечакана набеглыx незразумелых жыццёвых цяжкасцяў. Бачу яго іскрыстую ўсмешку і чую яго разложысты, аж да слёз, рогат. Аляксандр Пятровіч умеў радавацца жыццю і прыкмячаць у ім добрае, лепшае, не засяроджваючыся на прыкрамі горкім, а змагаючыся з ім.

Я чытаю старонкі яго твораў і бачу яго руплівую постаць, якая то на лыжках, то пешкі кіруецца ў Зялёнаўежскі

лясок, тупае на мінскае Камсамольскае возера, спяшаецца ў госці да сяброў.

Бачу яго камлюкаватую постаць, якая ўпэйнена, цвёрда і сцішана-піетэтна стаіць між векавечных дубоў-жыццялюбаў на беразе Нёмана, нязводнага сімвал беларускай несмяротнасці, і па-дзіцячы захоплена і шчыра п'е насалоду з невычэрпных духовых Коласавых крыніц.

Бачу яго, прасветлена-самотнага, перад мінскім бронзавым Купалам з невыказным роздумам: чаму так рана і чаму да гэтага часу без узаемнага разумення?

Бачу яго схіленую ў імкненні постаць, якая рупіцца ў свой Саюз пісьменнікаў, каб не спазніцца сказаць сваім братам-калегам нешта сваё, балюча-важнае... надзвычай важнае... вельмі важнае... вельмі... вель...

Нічога, што не ўсё сказаў, як хацелася... Што не паспей. Што не ўсе пачулі. Што не захацелі слухаць... Не гэта важна.

Важна, што казаў, і -- слухалі.

Казаў -- і чулі.

Казаў -- і разумелі.

Казаў -- і верылі.

Шмат дзе, а не толькі на беларускай зямлі.

І сёння слухаюць, чуюць, разумеюць, вераць.

Дык няхай жа так будзе заўсёды, пакуль будзе жыць беларускае слова.

Бо на пачатку ўсяго было Слова.

Бухарэст, 1999
“Звязда”, 11.02.1999

ЗАЙЗДРОСНАЯ ПАЗЩЯЯ

Мне цяжка пісаць пра чалавека, з якім зусім нядаўна сустракаліся, спрачаліся, радаваліся. Ды і наогул -- гэта нешта ненатуральнае: маладзейшы піша ўспаміны пра старэйшага. Дзіўны жанр...

Таму я хутчэй назваў бы свае слова рэфлексіяй. Рэфлексіяй на знаёмства і сяброўства з дбайнім рупліўцам на

ніве прыгожага пісьменства і яго малодшай сястры – журалісткі, з нестамляльным працоўніком дзеля карысці чалавека, з правадніком людскасці сярод людзей, з чалавекам высокага гонару і адданага сяброўства – з Аляксандрам Пятровічам Капусцінам.

Маладым, задзірыстым пеўнем прыляцеў я ў 1971 годзе на сваю першую ў жыцці самастойную працу – рэдактарам у Беларускае тэлеграфнае агенцтва – рэспубліканскае падраздзяленне ТАСС. І да сённяшняга дня з удзячнасцю ўспамінаю, што супрацоўнікі БЕЛТА не імкнуліся і не стараліся пагасіць гэтую задзірыстасць, мудра разумеючы, што гэта выдатна зробіць самы бескампрамісны настаўнік – жыццё. Так яно сталася ці не – падсумоўваць рана: вучоба ж яшчэ працягваецца.

А вось тая для мяне найважнейшая сёння ісціна, што ў жыцці мне шанцевала і шанцуе на добрых людзей, запачатковалася менавіта там, у БЕЛТА. Многіх згадваю зараз добрым ціхім словам – ад тагачаснага дырэктара Мікалая Марушкевіча і яго легендарнага (у гады вайны быў разведчыкам у тыле немцаў) Напалеона Рыдзейскага, непасрэднага майго “шэфа” Яфіма Львовіча да старэйшых і маладзейшых калег-рэпарцёраў Іосіфа Падаржансага, Лілі Ламсадзе, Дзімы Патыкі, Свягланы Сас...

Сярод гэтых імёнаў і Аляксандр Капусцін. З ім мы сышліся асабліва цесна. Мо гэтаму спрыяла наша падобнабяздомнае на той час жыццё ў Мінску. Ён толькі што пераехаў у сталіцу з Гомеля і яшчэ не атрымаў кватэры. А на што мог спадзявацца я, учараашні студэнт? Таму мы і бавілі час разам і пасля працы. Не цураліся ніякіх рэдакцыйных заданняў, ахвотна займалі суботы і нядзелі, калі трэба было рыхтаваць справаздачы з розных важных нарад, семінараў, паседжанняў. У падшыўках тагачасных беларускіх газет можна адшукаць тыя справаздачы, дзе пад многімі будуць стаяць подпісы “А. Капусцін, А. Бутэвіч”.

Праца працай, але ж мы былі халасцякамі – я сапраўдным, да Аляксандра Пятровіча яшчэ не пераехала жонка.

-- Гуляць то ты, Толя, гуляй – бо і мне з табой прыемна, але не забывайся пра галоўнае, -- часта падначваў мяне Аляксандр Пятровіч.

На маё дакучлівае дапытванне: што ж значыць тое галоўнае, ён, хітратава жмурачыся, адказваў:

-- Сам ведаеш: без сям'і ты прападзеш тут у Мінску. Згуляешся. Улічы, пакуль я яшчэ магу сватам быць.

Неўзабаве ягоныя жарты спраўдзіліся. Сватам ён такі стаў. І праз усё сваё жыццё нагадваў мне пра гэта. А яшчэ, здаецца, шчыра ганарыўся, што ачалавечыў мяне. Бо ў дадатак да ўсяго я адразу ж пасля жаніцьбы і кватэру агрымаў.

А Аляксандр Пятровіч добрым чалавекам увайшоў не толькі ў маю сям'ю – яго вельмі ўпадабалі мае бацькі, з якімі ён заставаўся шчырым і даверлівым да апошніх дзён.

Сёння я разумею, што той час быў для нас з Аляксандрам Пятровічам незвычайнім. Мы сапраўды разам спазнавалі сталічнае жыццё, а я яшчэ і жыццё наогул. Аляксандр Пятровіч ахвотна знаёміў мяне са сваімі знаёмымі і сябрамі – я становіўся багацейшым, штораз пераконваючыся, што мяне шанцуе на добрых людзей.

Часта, вельмі часта мы дыскугавалі з Аляксандрам Пятровічам і нават зацяга спрачаліся. Часам я нават крыўдаваў на яго за неразуменне альбо непрыняцце майі пазіцыі і маіх аргументаў, казаў: усё, канчаем спрэчкі і сустрэчы і жывём кожны сам па сабе. Але дзе там, час лячыў мяю гарачнасць, і ўсё пачыналася спачатку.

Я казаў ўжо, што вучыўся ў Аляксандра Пятровіча як у журналіста. А на пісьменніка Аляксандра Капусціна, які шчыра дарыў мне кожную сваю новую кнігу, я наогул пазіраў як бы знізу ўверх, бо гэта быў першы жывы літаратар, з якім я так блізка сышоўся.

Аляксандр Пятровіч на самай справе быў чалавекам шчырым, непасрэдным, даверлівым. Ён добра разумеў гумар. А яшчэ ён быў надзвычай працавітym – датычыла гэта журналістыкі ці тым больш літаратуры. Ён не баяўся намазоліць пальцы, на некалькі разоў перапісваючы напісане.

Ён любіў напісане чытаць усlyх. На людзяx правяраў уздзейнне друкаванага слова. І калі я альбо нехта іншы выказваў з нечым нязгоду, ён не аспрэчваў яе адразу, казаў: “Падумаю” і пазней часцей за ўсё папраўляў – каб не спатыкнуўся і нехта іншы.

Гэтая цягавітая працавітасць часта здзіўляла мяне. Жывучы ў сваім Зялёным Лузе, ён практычна штодзённа хадзіў

у блізкі лясок, займаўся зарадкай. І штодзённа, нягледзячы на нішто, садзіўся за стол: пісаў, правіў, перапісваў. Да апошніх дзён ён не цураўся журналістыкі, не грэбаваў магчымасцю надрукавацца ў газеце.

А як ён плаваў! Тут я яму нават у вучні не гадзіўся. Плаваў таксама штодзённа, доўга і далёка, але надзвычай умела і лёгка. А як радаваўся, калі ўдавалася выдраць са штодзённых клопатаў і акунуць у Камсамолькае возера і мяне!

Наогул, Аляксандр Пятровіч, які бачыў у жыщі нямала брыдкага, гідкага і падчас вайны, і падчас працы суддзей, умеў радавацца жыщю і сапраўды цаніць кожнае яго шчаслівае імтненне. Радаваўся добрым справам. Сябрам. Радаваўся, калі далучаў некага да мастацкага слова.

Магу шчыра прызнацца, што не без ягонай зацікаўленай настойлівасці далучыўся я да перакладчыцкай справы. Ды і свае першыя казкі я таксама чытаў яму першаму. А пасля мы творча супрацоўнічалі, калі я перакладаў на рускую мову яго творы. Удзячная ацэнка гэтага – у яноных аўтографах.

Помню, як неназойліва, але настойліва далучаў намеснік галоўнага рэдактара газеты “Літаратура і мастацтва” Аляксандр Капусцін намесніка рэдактара газеты “Чырвоная змена” Анатоля Бутэвіча да літаратурнай крытыкі і рэцэнзавання, як штурхаў да напісання кандыдацкай працы, бо ведаў, што я маю сваю тэму і нават цалкам здаў кандыдацкі мінімум. Не даштурхай.

Аляксандр Пятровіч быў чалавекам кампанейскім. Здаецца, ён мог разварушыць любую кампанію, завесці яе сваімі жартамі, песнямі, танцамі. У любой абстаноўцы ён паводзіў сябе адпаведна абставінам. Ён не мог без людзей, з людзьмі і на людзях ён і адышоў у лепшы свет...

Апошнімі гадамі своеасаблівым паролем нашых стасункаў былі слова з майго боку: “Чалавек з пазіцыяй”. Ёсць у Аляксандра Пятровіча твор з такой назвай. Напачатку я напаўжартам называў Капусціна “чалавекам з пазіцыяй”. Пасля гэта стала звычылем. І хоць пабочныя не заўсёды разумелі сэнс нашых павітанняў, мы не адмовіліся ад гэтай звычкі.

Сёння я перакана думаю, што менавіта ў гэтых словах была сама сутнасць Аляксандра Пятровіча. Чалавек з пазіцыяй... Як важна было гэта ва ўсе часы. Сёння ж --

асабліва. Бо чалавек з пазіцыяй – гэта не хісткі чарот, не ніцая лаза, не гнуткі пад ветрам аер.

Чалавекам са сваёй літаратурнай, журналісцкай і, што найважней, грамадзянскай пазіцыяй быў Аляксандр Пятровіч Капусцін. Быў і застанецца. Бо ягоная, капусцінская пазіцыя, - у ягоных творах, у ягоных кнігах. А мо хоць часткова – і ў ягоных сяброў...

Болей бы нам людзей з такой пазіцыяй.

“Гомельская праўда”, 9.02.1999

НЕЧАКАНАСЦЬ ПРЫЕМ НАЙ СУСТРЭЧЫ

Шанцуе мне ўсё-ткі ў жыцці на добрых людзей, пра што я ўжо не аднойчы згадваў. Але гэтае шанцаванне не перапыняеца і да сёння. Ну хто б мог падумаць, што адным, да таго ж выхадным днём у далёкім Бухарэсце пачую я тэлефонны званок з такога ж далёкага Жлобіна. Аўтарам званка аказаўся Шутаў, рэдактар Жлобінскай аб'яднанай газеты “Новы дзень” Пётр Піліпавіч Шутаў, якога я трохі ведаў яшчэ па клапатлівых журналісцкіх беларускіх буднях. Ведаў як спакойнага, ураўнаважанага, але ж надта ўедлівага ў справах журналіста, рэдактара, арганізатора. Пазваніў ён з дзелавой прапановай, а не проста дзеля “дабрыдзень” – хоць для мяне і гэта было б вельмі прыемна. Прыйзнаюся, што з-за сваёй занятасці я напачатку адмовіўся ад прапановы, але пасля ўжо, добра паразважаўшы, вырашыў, што дарма пакрыўдзіў добрага чалавека, адпрэчыўшы ягоны шчыры намер, і, адараўшы пару начэй ад сну, адгукнуўся на ягоную просьбу. І сам нават не думаў, што слова маё пра Аляксандра Пятровіча Капусціна паспее да ягонага лютайскага юбілейнага вечара ў Жлобіне, а не тое, што трапіць у кніжку пра яго, якую рыхтуе П.П. Шутаў.

І вось чарговая неспадзянка – я трываю ў руках (у Бухарэсце, вядома, -- у гэтым таксама свая неспадзянка) кніжку: Аляксандр Капусцін. Старонкі памяці. Жлобін. 1999. А ў выхадных звестках пазначана: складальнік і рэдактар П.П. Шутаў. А яшчэ там пазначана: здадзена ў набор 13.01.99, падпісана да друку 29.01.99. Для спецыялістаў гэтая даты

скажуць шмат. А калі ўлічыць, што ў кнігу ўключаны ўспаміны землякоў, сяброў, радні, пісмы жонцы, неапублікаваныя творы Аляксандра Капусціна, шмат фотаздымкаў, то можна зразумець, які абём работы трэба было выканаць складальніку і рэдактару, каб кніга праста атрымалася (а яна ж атрымалася акрамя таго яшчэ і вельмі змястоўнай, цікавай!) і змагла выйсці ў такі рэкордна кароткі тэрмін.

А што кніжка цікавая, я смела магу засведчыць на сваім уласны прыкладзе. Мне здавалася, што я то ўжо добра ведаю Аляксандра Пятровіча. Аж не, памыляўся. Но, атрымаўшы кнігу “Старонкі памяці” і зноў аддаўшы ноч, на гэты раз ужо на чытанне, я зразумеў: не, далёка не ўсё я ведаў пра гэтага незвычайнага чалавека. І дапамог мне больш даведацца пра майго ж сябра Пётр Піліпавіч, ягоная настойлівасць, няўрыймлівасць, апантанасць. А мо праста нармальны, звычайны чалавечы ўдзел у рэальнім жыцці і натуральнае імкненне без барабаннага грукату рабіць добрыя карысныя справы? Мо гэта і ёсьць акурат той новы дзень, да якога не адны мы, сённяшнія, так імкнуліся і імкнёмся і сэнс якога так удала скарыстаны ў назве газеты?

Ды не столькі ў гэтым справа, незалежна ад матываў – шчырае дзякую і П.П. Шутаву, і ягоным калегам па рэдакцыі газеты “Новы дзень”, і супрацоўнікам выдавецка-паліграфічнага прадпрыемства “Тэхнічная кніга” за магчымасць сустрэчы з сябрам, Чалавекам, пісьменнікам Аляксандрам Пятровічам Капусціным. Дзеля справядлівасці трэба адзначыць дзейсны ўдзел у выданні кнігі жлобінскіх гарадскога і раённага выканаўчых камітэтаў, Саюза беларускіх пісьменнікаў, Жлобінскага гісторыка-краязнаўчага музея, якія таксама пазначаны ў выхадных звестках.

З непрыхаванай цікавасцю і нават з пэўнай крытыхнай настроенасцю -- ці так, ці адпаведна праўдзе, ці не захвальна? -- чытаў я ўспаміны пра сустрэчы з А. Капусціным старшыні Жлобінскага гарвыканкома У. Ерафеева, пісьменнікаў Уладзіміра Ліпскага, Алеся Марціновіча, Леаніда Левановіча, Міхася Даніленкі, Васіля Ткачова, Анатоля Зэкава, Алеся Карлюковіча, дырэктара Жлобінскага гісторыка-краязнаўчага музея Яўгена Карцава, пляменніцы пісьменніка Зоі Бібікавай, настаўніцы Любові Гурачэўскай. І пераканаўся: не, не перахвалі, не заелеілі, не заіконілі.

Мне здаецца, што кожны з тых, хто захацеў сказаць пра Аляксандра Пятровіча сваё слова, справіўся з гэтым – сказаў менавіта **сваё слова**. І з гэтай размаітасці, з гэтай мазаікі атрымаўся жывы і рэалны партрэт чалавека, якога кожны бачыў сваім бачаннем, ведаў сваёй душой. Адзіны апраўданы і даравальны паўтор – гэта згадкі пра ягоную дабрыню, непасрэднасць, шчырасць і весялосць. Ды яшчэ – пра вернасць дружбе і сваім зямляцкім абавязкам, якія ён сам на сябе ж і ўсклаў.

Прачыгаў пра ўсё гэта, і ажно дыхаць лягчэй стала, нібыта гаючай крынічнай вады глынуў, ажно быццам дома пабываў, паразмаўляў са сваімі роднымі беларусамі ды беларусачкамі, у іхня шчырыя вочы зазірнуў. А за мяжой гэта многага варта, гэта неяк асабліва годна цэніш.

Аднак няхай не крыгудуюць іншыя аўтары гэтай кніжкі, але сапраўдным адкрыццём для мяне былі пісьмы Аляксандра Пятровіча да сваёй жонкі Эміліі Іванаўны. Грэшны, прызнаюся, я нават і не мог даўмецца, што Аляксандр Пятровіч быў такім заўзятым і клапатлівым пісьмапісцам. Гэта ж трэба якую павагу, каханне, захапленне, самотнасць ад расстання, нарэшце, мець, каб з далёкай вандроўкі некалькі дзён запар, дзень за днём адпраўляць пісьмы жонцы! Ды яшчэ з вагона цягніка! Вучыцца, юныя Рамэа, як трэба і як умелі кахаць сапраўдныя рыцары жаночай пекнатаў. Не вінаватымі аказаліся ні скрытыкаваныя сёння за сваю нібыта знячуленасць і перапоўненасць дагматыкай “советские времена”, ні знешняя пачуццёвая ашчаднасць у дачыненні да жанчын Аляксандра Пятровіча. Шмат слоў, ды яшчэ якіх шчырых, не пасаромеўся сказаць ён сваёй адзінай, сваёй каханай...

А было ж яму далёка не вясемнаццаць, і нават не дваццаць два. Многія з гэтых спавядальных пісьмаў я ўключыў бы ў падручнік для будучых закаханых, калі б раптам нейкая дзівакаватая душа наважылася падрыхтаваць нешта падобнае для нашых разбэшчаных грубасцю і атручаных дэвальвацыяй пачуццяў, замененых на матэрыйяльную выгаду, сённяшніх “дон-жуанаў”. Не, я не ныцкі і тым больш не састарэлы маралізатар у дачыненні да маладых праяваў, проста я прашу тых маладзёнаў, хто яшчэ не адчуваўся чытаць кніжкі, вазьміце ў руکі гэтую без асаблівых прэтэнзій, але годна

аформленую кнігу, і калі ўжо так нестае часу на ўсё чытанне, то ўчытгайцесь ў радкі пісьмаў, проста ўчытгайцесь... Не пашкадуеце.

Здаецца мне, што з-за адных гэтых пісьмаў вартага было выдаць кніжку А. Капусціна, ужо толькі яны апраўдаюць згрызотную клопатнасць выдавецкіх высілкаў П.П. Шутава. А ў кнігцы ж акрамя ўсяго гэтага ёсць і неапублікованыя раней творы, што сама па сабе з'яўляецца самакаштойным і ўзвышае значнасць кожнага выдання, і цікавыя, часта надзвычай непасрэдныя фотаздымкі. Ды і ўвогуле, калі казаць пра выдавецкія клопаты Жлобіна, то толькі са становішчага боку можна іх ацаніць. Бо ў дачыненні да творчасці А. Капусціна жлобінцы зрабілі надзвычайную справу: з усіх 29 беларускіх і замежных выданняў, якія, дарэчы, названы ў гэтай кнізе, чатыры прыпадае на выданні ў Жлобіне, гэтае – пятае. Так што і сапраўды, памяццю ды добрымі спраўамі багацеем і дабрэем.

Удалым эпіграфам да гэтай кнігі ўзяты слова Аляксандра Пятровіча: “Чалавек, як вядома, не вечны. Але вечныя – зямля родная, народ. Дык будзем жа ў імя вечнасці жыцця сваёй працай, усімі сваімі шчырымі спраўамі рабіць добро на зямлі”.

Здаецца мне, што менавіта гэтым кіруюцца землякі Аляксандра Капусціна наогул, і жлобінскія выдаўцы на чале з няўрыймлівым Пятром Шутавым у прыватнасці.

Дык няхай жа спрыяе вам лёс здзейсніць усё задуманае дзеля добра і карысці нашых мільх, сардэчных і няпростых людзей!

Як стала зараз модным у журналісцкім асяроддзі – эксклюзіўна для “Гомельскай праўды”.

Бухарэст, 1999
“Гомельская праўда”, 15.05.1999

ЗНОЎ ПРА ЧАЛАВЕКА З ПАЗШЫЯЙ

12 лютага 2004 года 80 гадоў Аляксандру Капусціну

У няспынным кругабегу часу, здараеца, не зауважаеш, як набірае моцы непажаданая аддаленасць між людзьмі, а нармальныя размовы падмяняюцца кароткімі

тэлефоннымі звонкамі і гэткімі ж карокімі дзяжурнымі пытаннямі-адказамі. Ці не праз гэта слабее сяброўская повязь, страчваецца так неабходная людзям наогул, а творчым тым больш, шчырасць і прыязнасць адносін? І кожны раз, як толькі балюча вытне лёс альбо надарыщца бяда, чалавек дае сабе зарок збавіцца ад гэткіх лёгкіх і няшчырых адносін да іншага, аднак калі бяда мінаецца, жышцё зноў падмінае пад сябе. І адно з гадамі разумееш, **што** страціў, **чаго** не дабраў ад сябра, **чаго** не дадаў яму.

Гэткі нечакана не юбілейны настрой апанаваў не таму, што між намі былі менавіта такога перманентнага кшталту стасункі. Не, наадварот, якраз з Аляксандрам Пятровічам у мяне да апошняга захоўваліся добрыя і шчырыя адносіны, нават на гаворкі хапала часу, і не толькі па тэлефоне. Хоць часам ён першы, калі размовы атрымліваліся занадта працяглыя, тактойна перапыняў: не буду марнаваць твойго часу...

Мне ж хацелася, каб такое “марнаванне” доўжылася, бо, калі, шчыра, то ўсё-ткі тэлефонны камунікат быў найбольш частым, а Аляксандр Пятровіч гаворкі дзеля гаворак не любіў, у яго зайды хапала тэм і проблем для сур'езнага абмеркавання. І, што можа падацца дзіўным: у абсалютнай сваёй большасці ён дбаў, турбваўся, непакоіўся, перажываваў за іншых, за агульныя справы, за сумленнасць пісьменніцкіх узаемаадносін, за стан таго асяроддзя, у якім жыў сам. Як бы модна сёння гэта можна было б назваць: ён клапаціўся пра экалогію душы. Відаць, разумеў, што забруджаная душа не здатна ні на што добрае, а благога ў жыцці і без таго не бракавала.

Як ніхто іншы, Аляксандр Пятровіч усведамляў гэта асабліва востра. Праца ў судзе, у органах юстыцыі дала шмат падстаў для падобных высноваў. Ён нават у назвах сваіх кніг, шмат твораў у якіх прысвечана маральна-этычным праблемам, засведчыў гэта: “Суд ідзе”, “Покліч сэрца”, “Скажу праўду”, “Выць чалавекам”.

На асабістый сустрэчы часу бракавала найперш у мяне, што добра разумеў Аляксандр Пятровіч. За працяглы час нашага сяброўства ён добра спазнаў не адно мае звычкі, але ведаў, калі, што і як зрабіць, каб хоць чым-небудзь падтрымаць, паспрыяць агульнай справе. Не прамінаў папытліцца пра жонку, дзяцей, бацькоў, перадаваў усім добрыя

пажаданні – ён жа быў зычлівым сватам на маім вяселлі. І яшчэ варта назваць адну праўду: ён ніколі не скарыстоўваў наша сяброўства, каб нешта выгрыбушыць для сябе, каб мае дзяржаўныя пасады сталіся ільготамі ці паблажкамі для яго (сёння то мне, мажліва, і сорамна за сёе-тое: мог бы, а не паспрыяў, але наўрад ці такое спрыянне прыняў бы сам Аляксандр Пятровіч). Ён нават кніжкі свае выдаваў хоць і цяжка, як многія, але без высокаўладнага “тарана”, не “прабіваў” іх, не настойваў на абавязковасці дапамогі, не хацеў уваходзіць у выдавецкія планы без належнага ўзору ю напісанага.

Мо таму, што заўсёды заставаўся “чалавекам з пазіцыяй” – так называўся адзін з яго твораў, і гэтак зредзьчасу я звяртаўся да яго. На што Аляксандр Пятровіч са сваёй прыязнай усмешкай, а то і са шчырым смехам адказваў: “А ты таксама не губляй сваёй пазіцыі. Чалавека без пазіцыі затопчуць...”

Меў рацыю прадбачлівы Аляксандр Пятровіч, ой як меў. А казаць праўду ў вочы любіў нават сябрам. А мо найперш сябрам. Бо не хацеў страціць іх, не дапускаў, каб сябар заблытаўся ў нечым непатрэбным, каб мусіў выкручвацца і хлусіць, хай сябе і з уяўнай карысцю. Не прымаў ён гэткай карысці. І не адно таму, што некалі атрымаў такую закваску на пасадзе суддзі, дзе ад ягонай справядлівасці залежалі лёсы людзей. Для яго ж лёс канкрэтнага чалавека цягам усяго жыцця заставаўся найгалоўным. Як і сяброўства, шчырасць, давердівасць. Што, аднак, не перашкаджала быць, калі патрабавалася, нават жорсткім. Разумеў: паблажлівасцю чалавека не выхаваеш, а сяброўста не ўратуеш.

Прыгадаю (сёння ўжо вастрыня колішніх пачуццяў прыступілася, можна расказваць), што Аляксандр Пятровіч быў надзвычай патрабавальным ў дачыненні не толькі да ўласнай творчасці. Неяк я даў яму пачытаць сваё апавяданне, некалі гэта было натуральнай справай, ды, нажаль, з часам некуды знікла, парай сышло – а шкада. Адчуваю, прачытаў Аляксандр Пятровіч, але пры сустрэчах не падае знаку, маўчыць. Чакаў і я. А тады ён запрасіў да сябе ў рэдакцыю “ЛіМа”, дзе на той час працаваў намеснікам галоўнага рэдактара. Выбраў надвячорак, калі надта пільныя справы ўжо завяршаліся.

Пагаварылі пра газету, пра тое, якая няўдзячнай пасада намесніка галоўнага. Калі ўсё добра – заслуга “самога”, калі ж напаткала няўдача – віна намесніка. Ды Аляксандр Пятровіч моўчкі браў гэтую адказнасць на сябе, ён не любіў ні сварак, ні звадак, умей лагодзіць і незгаворівых аўтараў, і залішне патрабавальнага, а мо часам і занадта амбіцыйнага, рэдактара. Галоўнае, каб для газеты, а значыць, для чытачоў і літаратуры, было лепш. Мы трохі паспрачаліся на гэты конт, павастрылі языкі, ды я разумеў, што Аляксандр Пятровіч выпрацоўвае далейшую тактыку сваіх паводзін, бо, як даверліва прызнаваўся, не хоча адным беспадстаўна дагаджаць, а для другіх быць пудзілам, а таму мае намер пайсці з рэдакцыі. Я як умей адгаворваў.

Аднак абое мы адчувалі, што не дзеля гэтага сышліся. Нарэшце Аляксандр Пятровіч перайшоў да галоўнага. Пахваліў задуму, мову, цікавы сюжэт. Але... Не падабаўся яму адзін момант, які быў галоўным у апавяданні. Паспрабаваў сам прапанаваць выйсце, зрабіў нават свае заўвагі і дапіскі. Але і гэта не задавальніла яго. Я, вядома, мусіў абараніцца, бо дзе ж вы бачылі творчага чалавека, які адразу згаджаецца з крытыкай. Аляксандр Пятровіч доўга не спрачаўся, не ўгаворваў, не даказваў сваёй рацый: “Ты аўтар, табе і вырашаць...” Аддаў апавяданне, і гаворка перакінулася на нешта іншае.

А апавяданне тое з ягонымі заўвагамі і дагэтуль у рукапісе ляжыць на майм стале, не знайшоў я належнага выйсця.

А вось у іншых выпадках Аляксандр Пятровіч не быў такім катэгарычным, шанаваў тврчы гонар субяседніка. Мне давялося перакласці на рускую мову шэраг ягоных апавяданняў. Яны былі ўключаны ў кнігі. Але калі мы папярэдне ўзгаднялі – аўтарызavalі – пераклады, Аляксандр Пятровіч часам спатыкаўся не нейкім слове, скаже. Я спрабаваў апраўдацца. Ён перапыняў: “Не, гэта не твая памылка, гэта я сам схібіў. Трэба і па-беларуску паправіць...”

Сам ён таксама часта даваў перад друкаваннем пачытаць напісанасе не адно мне, а і іншым. Да заўваг звычайна адносіўся спакойна, з нечым пагаджаўся адразу, супраць нечага горача пратэставаў і не прымаў, а найчасцей адказваў: “Добра, дзякую, падумаю...” І аргументаваў сваю

пазіцыю: “Калі нехта адзін тут спатыкнуўся, то няма гарантый, што не спатыкнуцца і іншыя. Падумаю...”

Такім ён быў, пісьменнік са сваім адметным бачаннем свету, са сваёй тэмай у творчасці, са сваім адчуваннем слова і чытацкай рэакцыі на яго. Менавіта праз тое, а яшчэ за свой шчыры і кампанейскі характар яго любілі і паважалі. Паважаюць і цяпер, хоць даўно няма яго сярод нас. Дагэтуль застаецца ён у памяці многіх і многіх не толькі сяброў, а і проста знаёмых. Асаблівым адносіны склаліся да пісьменніка на малой радзіме – у Жлобіне, ганаровым грамадзянінам якога А.П. Капусцін з'яўляўся, дзе ягоная магіла, дзе музей і прэмія яго імя, дзе памяццю пра земляка годна апякуецца не толькі мясцовая ўлада, куды ахвотна і часта запрашае мінскіх гасцей жонка Аляксандра Пятровіча клапатлівая Эмілія Іванаўна.

Зайздросны лёс для пісьменніка -- быць доўга разам са сваімі чытачамі, вабіць іх дабрынёй сэрца, якая ўдала ўласобілася і ў творах.

“Звязда”, 13.02.2004

ПАМЯТАЙМА ПРА ДОБРАЕ СЭРЦА

Я люблю час ад часу перабіраць кнігі, гартаць іх, нешта чытаць, сёе-тое перачытаць, пазіраючы на дарчыя надпісы, згадваць, калі і пры якіх абставінах яны былі зроблены. І безаглядна і надоўга трагляю ў палон успамінаў, асацыяцый, згадак. Прэз смугу часу тады выразна бачыцца воблік людзей, з якімі звёў мяне лёс на жыццёвой дарозе, і якія ў нечым паспрыялі таму, каб я стаў на гэтай зямлі яе сынам, якому карціць зрабіць нешта карыснае дзеля яе добра і дабрабыту.

І здзіўляюся, які я багаты, як многа добрых людзей і шчырых спатканняў падараў мne мой лёс. І ў категоры раз пераконваюся, якая гэта раскоша -- мець надзейных сяброў, адчуваць іхню спагаду і падтрымку, якое шчасце быць імі зразуметым. І нават тымі, каго не назавеш адказным словам “сябар”, а хто проста меў ласку штосьці параіць, падказаць, перасцерагчы, а то і проста спагадліва аднесціся да маіх ідэй і дзеянняў, я таксама не абдзелены.

А ўсё гэта ўзварушыла ўва мне такое вось чарговае “перабіранне” кніг, асмелюся сказаць, майго старэйшага і

надзейнага сябра Аляксандра Пятровіча Капусціна. Паклаў іх на стол і па добраму здзівіўся: як шмат створана ім – больш за 20 томікаў набралася ў май стосе. І практычна ўсе яны з дарчымі надпісамі – шчырымі, добрымі, часам павучальными. Мне, маёй жонцы, дзецям...

Чаму ўсім нам? Найперш, відаць, таму, што Аляксандр Пятровіч, як часам жартаваў, а часам казаў гэта з поўнай сур'ёзнасцю, -- адчуваў сваю асабістую адказансць за маю сям'ю. Бо ён жа яе блаславіў, будучы сватам на май вяселлі, хоць пазналіся мы яшчэ раней. Зразумела, што невядомаму чалавеку, не даверыш сваё патаемнае, а не дасведчанаму наўрад ці ўдасца стварыць на гэткай высокай урачыстасці атмасферу шчырасці і дабрыні. Аляксандр Пятровіч як найлепш справіўся і на вяселлі, якое мы ладзілі ажно трyma наваротамі – і ў Мінску, і ў хаце маіх бацькоў, і на надворку роднай цешчы, і на шмат якіх пазнейшых застолях ужо ў нашай сямейнай мінскай кватэры ўмеў стаць душой кампаніі.

Гартаю кнігі, чытаю ягоныя аўтографы, выведзеныя вялікімі трохі акруглымі літарамі, зазіраю на старонкі тэксту, і зноў пераконваюся, як умеў ён удала і натуральна спалучаць аптымізм, жыццялюбства, таварыскасць у рэальным жыцці з уласбленнем гэтага ў мастацкіх творах. Ён знаходзіў гэтую якасці ў сваіх герояў.

А паколькі жыццёвыя будні не адно пахкім і салодкім мёдам пранізаны, то ўмеў Аляксандр Пятровіч і з перчыкамі прайсціся па тых, хто папярок, хто не ў лад, мог і добраі пары паддаць, каб сышло ўсё наноснае і ненатуральнае, а, значыць, непагрэбнае, знікла з нашага жыцця. Ён умеў і смяяцца, і жартаваць, быць добрым (але не добранькім, відаць, некалішняя пасада суддзі прывучыла) Як у жыцці, так і ў творчасці. Таму, напэўна, такі бясконца багаты рад ягоных герояў. Каб давялося выпісаць адно іхня імёны, то не хапіла б, перакананы, цэлага газетнага нумара. А кожны ж са сваім харектарам, кожны прайшоў праз сэрца пісьменніка. Дык якое ж яно павінна было быць вялікае і чуйнае, каб усім там знайшлося месца, каб кожнага пачуць, адчуць, зразумець і выпісаць найбольш адэватна ягонаму харектару.

Моцна стараўся Аляксандр Пятровіч і рабіў гэта так, як ён умеў. Таму і быў у яго свой чыгач, які не адно чакаў ягоных новых кніг і твораў, а і ахвотна адгукаўся на напісане ім,

выказваў свае адносіны і на шматлікіх сустрэчах, і ў асабістых лістах пісьменніку, і ў друкаваных рэцэнзіях ды водгуках. А што не пыліліся кнігі Аляксандра Капусціна на бібліятэчных паліцах, сам бачыў тое. Часам былі зачытаныя да такой ступені, што даводзілася спісваць па старасці, як непрыдатныя для скарыстання. Хіба можа быць больш высокая ацэнка для кожнага пісьменніка?

Настойлівы быў і ўмелы, дапытлівы краязнаўца. Колькі намаганняў давялося пакласці, каб скрупулёзна і поўна высветліць усе абставіны ваеных падзеяў, давесці ўсім, што першая перамога над фашистамі на беларускай зямлі адбылася ў самым пачатку Вялікай Айчыннай вайны – яшчэ 15 ліпеня 1941 года, калі Чырвоная Армія вызваліла Жлобін. Вызначыўся тады камбат Фёдар Баталаў, батальён якога ўваходзіў у 63-ы стралковы корпус камкора генерал-лейтэнанта Леаніда Пятроўскага. Адзін Капусцін ведае, чаго каштавала яму гэта. А вынікі пошукаў увасобіліся ў аповесці “Батальён першай перамогі”, якую мне пашчасціла перакласці на рускую мову і якая разам з іншымі творамі на ваеннную тэму ўвайшла ў кнігу “Ветер с березовой граві”.

Чаму ён захапіўся гэткай карпатлівой пошукавай дзеянасцю, чаму так радаваўся, калі капітану Баталаву была адкрыта мемарыяльная дошка, калі шматкроць сутракаўся з дачкой Героя Савецкага аюза Ф.А. Баталава Маяй? Ды проста таму, што не мог паступіць іначай не толькі па свайму пісьменніцкаму абавязку, а і па кроўнай сувязі з той самай лютай і неchalавечай апошняй Айчыннай вайной. Бо ў гады ліхалецця семнаццацігадовы Аляксандр Пятровіч быў кірауніком маладэжнай патрыятычнай групы, што дзейнічала ў перыяд нямецкай акупацыі ў вёсцы Старая Рудня Жлобінскага раёна, пасля стаў партызанам, а з лістапада 1943 года добраахвотна пайшоў на фронт. Так што пра ваенныя нягоды ведаў не з чужых слоў.

І таму ўмееў цаніць і разумеў уклад кожнага чалавека ў нашу агульную перамогу, не мог змірыцца з тым, што сярод яе тварцоў застаюцца безыменныя, невядомыя героі. Працай над аповесцю пра Баталава і сваёй пошукавай працай ён выразна засведчыў, што ў нашай краіне-партызанцы яшчэ доўтія гады не будзе забыта ваенная тэма. Яшчэ шмат маладых людзей будуць хадзіць зорнымі паходамі па месцах баявой славы,

пакуль не будзе пастаўлены апошні помнік былому невядомаму абаронцу, чыё жыццё згарэла ў пякельным полымі дзеля нас, сённяшніх, дзеля нашых унукаў і праўнукаў. І гэта яшчэ адзін дабрадзейны ўрок Аляксандра Капусціна. Урок справядлівасці, неабыякавасці і пашаноўных адносін да кожнай старонкі нашай гісторыі, да кожнага чалавека, які пакінуў на гэтай зямлі свой прыкметны след.

“Хлапчук з дніпроўскіх берагоў”, для якога “Старая Рудня” стала “Мерай закона і сумлення”, Аляксандр Капусцін застаўся ў людской памяці з “Добрым сэрцам чалавечым”, рана адчуў справядлівы “Покліч сэрца” і зразумеў, што “Быць чалавекам” – гэта найперш зразумець, якая “Салёная раса”, які дарагі “Ветер с березовай гравіны”, і ніколі не чуць пакаральных слоў “Суд ідзе”. Хоць і заставаўся “Чалавекам з пазіцыяй”, ды праз усё жыццё яму чулася “Рэха дауніх баёў”, якое, відаць, і вяло яго “Па арбіце памяці”.

І сумна, і несправядліва, што без яго “Цвіў бэз, іграла скрыпка”. Адно сутычае: ён засвоіў сам і прасіў нас, каб запомнілі, што “Родина – любовь наша вечная”, “А салаўі ўсім спываюць”.

А пра краіну нашу непаўторную Беларусь і пра людзей яе таленавітых усъвалявана расказаў “Усяму беламу свету”.

“Новы дзень” (Жлобінская аб’яднаная газета), 9.02.2006

КАБ ЧАЛАВЕК БЫЎ ЧАЛАВЕКАМ

Стараецца майстар празаічнага слова Алесь Жук

Канечне, пісаць не крытыку пра камегу па творчаму цэху не надта проста. Але ж пра празаіка такога масштабу кожны мае сваю думку. Бо проза Алеся Жука, што называецца, заўсёды была на сльжу. Яна запатрабавана і чытаецца. Чыталася ўчора і будзе, веру, чытацца заўтра. І не адно таму, што напісаная Алесем Аляксандравічам далучана да школьнай праграмы, увайшло ў розныя анталогіі і зборнікі лепшага з беларускай літаратуры, вывучаецца і даследуецца крытыкамі і літаратуразнаўцамі, занесена ў гісторыю беларускай літаратуры, дбайна выпісаную і ўсебакова агледжаную

акадэмічныімі вучонымі. Ды і навуковыя, студэнцкія працы па творах Алеся Жука не рэдкасць, кандыдацкія дысертацыі таксама пра нешта сведчаць.

Так, усё гэта праўда. Але, як на мой погляд, гэта трошкі фармалізаваны (не, не горшы, проста ўведзены ў нейкія фармальныя рамкі) бок справы. Шмат тых, хто так ці інакш дакранаўся да творчасці Алеся Жука, рабіў гэта ў большай ці меншай ступені ў сілу сваіх службовых абавязкаў і ўласнай антажаванасці. Што, дарэчы, зусім не адмаўляе аўтэнтычнасці і значнасці такога роду ацэнак.

Аднак існуе і другі ацэначны аспект, не менш важны. Гэта – чытацкі, бо чытач, які насуперак колькасці і якасці напісанага пра творцу, мае свой уласны крыгэрый прыняцця альбо непрыняцця ягоных твораў. І вельмі паказальна, калі абодва гэтыя аспекты – ацэнкі прафесійных даследчыкаў і чытачоў – супадаюць. Для Алеся Жука гэта не выключэнне, а ці не знакавая заканамернасць. І ў гэткім супадзенні “вінаваты” сам аўтар, які здолеў задаволіць густы і патрабаванні адразу абодвух бакоў. Як на мой погляд, Алеся Жук – менавіта той празаік, якога не адно хваляць, а найперш чытаюць. І гэта галоўнае.

Галоўнае, што пісьменнік ніколі не быў абдзелены чытацкай увагай, пра яго творчасць не маўчалі і крыглыкі. Але, падаецца, ён ніколі не падладжваўся пад чытача, не імкнуўся прымусіць сябе пісаць ніжэй сваіх магчымасцяў, абы быць абавязкова зразуметым чытачом сёння. Высокія крыгеры ўласнай творчасці для пісьменніка, для яго эстэтычнай пазіцыі маюць не меншае значэнне, чым талент. Але праўда і тое, што Алеся Жук не мудрагельствуе ў сваіх творах, не надае ім знароочыстай нагышлівасці, не напускае туману незразумеласці, абы адпавядзіць модным плыням розных “пост” ды “ізмаў”. Для яго важна не згубіць узровень сапраўднай мастацкасці, не зрадзіць высокаму густу, не адысці ад праўды народнага жыцця дзеля кароткага імнення папулярнасці менавіта ў гэты момант. Слова “каньюнктура” не з Жуковага лексікону.

Як зазначаў у адным з інтэрв’ю сам пісьменнік, “У маім старамодным разуменні літаратура – гэта служэнне самым высокім, нябесным, калі хочаце, ідэалам, яна для мяне адзіны спосаб існавання, а не сродак для існавання. Можа, залішне

патэтычна сказалася, але слова не вінаватыя, што яны часам сціраюцца ад залішняга ўжывання дарэчы і недарэчы”.

Так, зыходзячы з гэткіх нябесна-высокіх патрабаванняў да самога сябе, на творы-аднадзёнкі, дзякаваць Богу, Алесь Жук ніколі не спакушаўся. Таму і пісаў тое і так, што і як клалася на душу менавіта яму, што хвалявала ажно да немагчымасці маўчаць, чаго вымагаў Богам дадзены талент. Так і рабіў праз усё творчае жыццё, якое доўжыцца ўжо больш за сорак гадоў. Так робіць і цяпер, абцяжараны творчым ды жыццёвым вопытам, уганараўаны рознымі адзнакамі ды ўзнагародамі, сярод якіх і Дзяржаўная прэмія нашай краіны – як найвышэйшая ацэнка творчай сталасці і ўласобленае ў дзяржаўны акт сведчанне чыгаткага прызнання.

Як падаецца мне, на долю Алеся Жука і яго не такога беднага на таленты пакалення ў беларускай літаратуры і мастацтве выпаў нялёгкі лёс жыць і тварыць у перыяды значных сацыяльных і грамадскіх узрушэнняў і зрухаў. Згадаем іх. Выгокі творчасці – напачатку дабрадзеіныя 60-ыя гады мінулага стагоддзя, час хрушчоўскай адліпі, калі грамадскае жыццё ненадоўга і нечакана пацяплела, напоўнілася тым спрыяльным для творчага чалавека паветрам, якога так не хапала раней і якое паспрыяла з'яўленню значных твораў ва ўсёй тадышній савецкай літаратуры.

Пасля ж паціху, незадўажна гэтае паветра надоўга выціснулі іншыя павевы. Як было пагадзіцца альбо не пагадзіцца з гэтым, найлепш ведаюць самі творчыя людзі, якім перыяд застою добра даўся ў знакі. А праз нейкі час застой змяніўся віхурнымі і безагляднымі гадамі перабудовы, калі, здавалася, можна ўсё, нават тое, чаго не прымала не толькі грамадства, а і сумленная душа творчага чалавека. Гады гэтыя выліліся ў нечаканыя па сваіх выніках сацыяльна-палітычныя пераўтварэнні, што прывялі да рэалізацыі міфічнага некалі права нацый “на самавызначэнне аж да аддзялення”. Нечакана рухнула здавалася б непарушная і многімі замежнымі дзяржавамі падтрыманая сістэма сацыялізму (я не кажу добра гэта ці дрэнна аказалася ўрэшце, тут я проста канстатую факт), а з ёй пачалі адбывацца неверагодныя працэсы ў народнай псіхалогіі, у настроях людзей, што не магло не ўплываць на творчасць наогул і на асобнага творцу ў тым ліку, а мо і

найперш. Паспрабуй у гэткіх умовах самарэалізавацца, калі ты хоць нейкім чынам прывязаны да грамадскага жыцця.

Алесь Жук, які і да гэтага меў здольнасць бачыць народнае жыццё што называецца знутры, здолеў прайсці праз усе катаклізмы і годна, спаважна, дастойна засведчыць: сапраўднаму таленту не павінна нічога замінаць. Алесь Аляксандравіч, які заўсёды ўдала спраўляўся са сваёй творчай задачай, не схібіў і на гэты раз. Яго не выбілі з сядла ніякія перыпетыі. Як казаў ён сам трошкі з іншай нагоды, але справядліва і ў гэтай сітуацыі: "...я знайшоў тое важнае, значнае, пра што нельга маўчаць, што, магчыма, не зразумеюць на Захадзе, як не захацелі зразумець і на Усходзе. Але не ўсе і на Захадзе, і не ўсе на Усходзе, пры ўсёй іх "мацнейшасці" і нашай "залежнасці". У літаратуры, у мастацтве ўся справа ўтым, наколькі ты крануў самае істотнае ў чалавеку, у яго душы, з якім узроўнем мастацкага асэнсавання ўсё гэта зроблена..."

А крануць гэтае важнае Алесь Жук здолеў напоўніцу. Ці не ўсе ягоныя творы прасякнуты маральна-эстэтычнымі проблемамі, якімі пісьменнік нібыта правярае сапраўднасць харектараў. Яго героі настойліва і пакутліва шукаюць справядлівасць на гэтай зямлі, горача адстоўваюць, часам нават гінуць за яе, і не абавязкова на ратным полі. Часта аўтар знарок дадае вастрыні гэткім пошукам, ставячы герояў у незвычайнія, ажно да крайнасці, сітуацыі, калі выбар звязаны не з тым ці іншым набыткам, а са значнымі страгамі, пакутамі. Пакуты ж сумлення, як вядома, самыя цяжкія. У гэткіх абставінах вельмі важна знайсці той дакладны тон, той камертон, які выкліча давер у чытача, далучыць яго да складанага працэсу суперажывання і выбару.

Але́й Жук менавіта такую задачу ставіць у сваіх апавяданнях і аповесцях, дабіваецца дакладнай, я сказаў бы жыццёвай, абмалёўкі вобразаў і пісіхалагічна апраўданай матывацыі іхніх учынкаў. Зрэшты, гэта ўвогуле ў рэчышчы беларускай літаратуры, якая момент выбару, дэтэрмінацыю учынкаў, права, магчымасць і здольнасць чалавека незалежна ад абставін заставацца чалавекам разглядвае асабліва пільна і шматбакова. На гэтай калдобістай дарозе і ў Алеся Жука былі не адно бяспрэчныя перамогі ды вяршынныя дасягненні, бо працэс пошуку натуральна звязаны і з пэўнымі выдаткамі.

Аднак перамагаў талент, набыты вопыт ды глыбокае (без перабольшання і літаратурнага штампу альбо метафоры) веданне рэальнага жыцця. Я сказаў бы, што тут дзейнічае своеасаблівая двухбаковая повязь: веданне жыцця дапамагае бачыць патрэбных пісьменніку герояў, праўда, не заўсёды ў тыповых абставінах, а літаратурны вопыт спрыяе паглыбленню ведаў і працэсу даследавання жыцця, што мацуе гэты самы вопыт.

Натуральнасць пісьма, трапнасць жыццёвых назіранняў Алеся Жука, нейкая асаблівая настраёвасць дадаюць творам мастацкай якасці і прывабнасці. Як справядліва зазначалі крыгікі, Жук прывіў сябе не проста як тонкі псіхолаг, а як “псіхолаг менавіта беларуса”. Хацеў бы затрымаць увагу чыгача менавіта на гэтым моманце. Но, прызнаюся, мне не раз рэзала вуха, калі чую, што нехта з нашых пісьменнікаў, у тым ліку класікаў, гэта амаль што ікс альбо ігрэк з нейкай замежнай літаратуры, піша ну рыхтык як той. Нібыта не аддае ад такога парайдання “заигрыванием”, а наш літаратар без таго ігрэка ўжо і не меў бы права быць самабытным, адметным, таленавітым. А вось парайдані яго з некім, і ўжо можна да класікаў далучаць...

Я ж разумею так: нашага пісьменніка менавіта за тое і цэнняць, што ён здолеў сказаць пра свой народ, сваіх герояў тое, чаго не скажа ніхто іншы. Сказаў самабытна, але ў сістэме агульных маральных, эстэтычных, мастацкіх каардынат. Сказаў так, як дазволіў яму Богам дадзены талент, зрешты, нічудзь не меншы альбо другасны ў адносінах да іншых. Дык навошта хоцькі-няхоцькі прыніжаць яго такой залежнасцю? Бо выглядае так, нібыта мы толькі тое і робім, што дацягваємся да той замежнай велічыні, з якою парайдноўваюць. А мо, прыняўшы гэткія каардынаты, тады і на таго ікса паглядзець як на даганягага, а не як на лідэра? Іншая рэч, калі кажуць пра падобнасць матываў, напрамкаў творчасці, бо і сапраўды ў народным жыцці любога kraju існуе падабенства высокіх маральных крыгірэй і паводзін і учынкаў.

Калі на рускую мову была перакладзена аповесць А. Жука “Паляванне на Апошняга Жураўля”, з'явіліся рэцензіі ў расійскім друку. У образе Жуковага Сцяпана Дзмідчыка крыгікі ўбачылі тыя тыповыя рысы народнага прадстаўніка, якія ўласцівы любому нармальнаму чалавеку незалежна ад

нацыі і расы, калі ён аберагае і абараняе прыроду і ўсё жывое, разумеючы, што гэты дар – наднацыянальны, хоць і дадзены вышэйшай сілай кожнаму народу свой. У публікацыях называлася падабенства Дзямідчыка і Танабая Бакасава з “Бывай, Гульсары!” Чынгіза Айтматава, Ягора Палушкіна з рамана Барыса Васільева “Не страляйце ў белых лебядзяў”, герояў некаторых іншых аўтараў.

Ну што тут скажаш, калі захаванне прыроды – праблема не адно беларуская, а Алесь Жук у рэчышчы гэтай агульнасці здолеў сказць сваё слова. Мо таму гэтая тэма стала блізкай яму, што напоўніцу зведаў народнае жыццё ў сваіх родных мясцінах на Случчыне (пісьменнік родам з вёскі Клешаў), заўважаў ягоныя праявы ў аднавяскуюцаў. Дарэчы, і яго першая публікацыя, ад якой вядзецца адлік літаратурнай творчасці, навела “Яны жывуць...” была змешчана ў слуцкай раённай газете.

Тэматычна творчасць Алеся Жука найбольш звязана з зямлёй, з вёскай, яе людзьмі і побытам, дзе ў добрым сэнсе кансерватыўнасць жыцця спрыяле захаванню першаасноў справядлівасці і прыязнасці. Хоць, што праўда, апошнім часам не абмінаюць вяскуюцаў і ўсе мітрэнгі і выдаткі сучаснай цывілізацыі ва ўсіх яе не лепшых праявах, якіх вёска некалі проста не ведала. Не толькі мінулая, а і сённяшняя вёска – гэта не столькі месца пражывання, гэта цэлы свет, які варта спазнаваць і таксама аберагаць, захоўваць. Нават нягледзячы на тое, што беларускую літаратуру час ад часу папікалі і папікаюць за такую прывязанасць да вясковай тэмы. Ды што зробіш, калі сапраўднымі гараджанамі мы толькі становімся.

Гэтая тэма акрамя ўсяго дае добрую магчымасць не выпускаць з поля зроку прыроду, суадносіць свет прыроды і свет чалавека, што надзвычай плённа робіць Алесь Жук. Можна без перабольшання сказаць, што прырода з'яўляецца паўнавартасным героем твораў празаіка, іхній рухальны сілай і аб'яднальнym цэнтрам, ад якога часта залежаць рысы харектару, паводзіны і матывы дзеянняў многіх людзей. Магчыма, тут нават падсвядома праяўляюцца тыя даўнія-прадаўнія матывы, калі нашы прашчуры і продкі язычнікі жылі ў згодзе з прыродай і разам з прыродай, а яна вызначала іхні духоўны і фізічны рух у часе, у сталенні, набыцці жыццёвага і професійнага вопыту.

Прызнаюся, што мне найбольш імпануе ў творах Алеся Жука ягонае нястомнае і няспыннае змаганне за чалавека, ці мо дакладней – за чалавечась за чалавеку, за адпаведнасць вобліку, знешняга вобраза і ўнутранага стану, дзеянняў. Шмат якія вобразы і творы сведчаць пра плённасць менавіта такіх намаганняў празаіка. Гэта і апавяданні “Асення халады”, “Асіnavыя прысады”, “Міш”, аповесці “Халодная птушка”, “Чыгун”, “Паліванне на Апошняга Жураўля” (па ёй, дарэчы, быў паastaўлены спектакль у тэатры імя Янкі Купалы, зняты тэлефільм), “Праклятая любоў” і многія іншыя, пра якія не аднойчы і глыбока пісалі беларускія, і расійскія крытыкі. Пра “чужых” крытыкаў я згадаў нездарма, бо творы Алеся Жука друкаваліся ў перакладзе (і знаходзілі адпаведныя водгукі крытыкаў) на многія мовы, найперш на рускую – ад самага папулярнага і шматтыражнага ў савецкі час і на савецкіх прасторах альманаха “Роман-газета” да асобных выданняў у Маскве.

І вось яшчэ ў чым прызнаюся: на мой настрой, на мой душэўны стан асаблівы ўплыў і незвычайнае ўражанне зрабіла аповесць-эсэ “Сны пра маму”. Знарок не буду пра яе нічога казаць, адно пагарташу маладых чыгачоў: знайдзіце гэты твор, няспешна прачытайце і, упэўнены, нешта зрушыцца ў вашай душы, іншымі вачыма зірнече вы на наша вірлівае жыццё, у якім, аказваецца, ёсьць нешта вышэйшае і больш каштоўнае за штодзённую мітуслівасць.

Ну, калі прызнавацца, дык скажу і яшчэ адно: мая задума пазнаёміцца з тым, што пісалі пра творчасць празаіка крытыкі, не здзейснілася. Каб пагартаць усе публікацыі, што сабраны ў нашай Нацыянальнай бібліятэцы, мне не хапіла цэлага дня. Пра Жука пісалі і пішуць, аналізуюць яго поспехі і ўпушчэнні, адкрываюць усё новыя грані яго таленту, высвяляюць усё новыя аспекты творчай адметнасці, нітуочы створанае ім з агульным літаратурным працэсам не толькі нашай краіны.

А што Алесь Аляксандравіч заўсёды паважліва, неяк асабліва цнагліва і прыхільна ставіўся да беларускага слова і вельмі сур'ёзна да сваёй уласнай творчасці, засведчылі многія яго калегі. Спашлюся на адно выказванне народнага пісьменніка Янкі Брыля: “Рысунак у Жука дакладны, кожны рух у думках, паводзінах герояў – праўдзівы... Мова Жука

дакладная, празыстая, ядраная, з лёгкай прымесцю мясцовай гаворкі”.

А цяпер мая згадка. 1968 год. Цаліна. Мы, студэнты розных курсаў філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта, “расквечваем” шэрымі саманымі будынкамі добра падсмалены спякотным летам казахстанскі стэп. Здаецца, апроч працы нічога іншага не цікавіць. Хіба што лісты з дому, якія хацелася атрыміваць як мага часцей. І тут раптам прыемная неспадзяванка. Наш баец атрада “Нёман-68” Алесь Жук атрымаў не проста ліст, а цэлую бандэроль – зайздрасць для ўсіх “цаліннікаў”. Аказалася, у далёкі стэп яму прыслалі часопіс “Беларусь”. Нумар, дзе было змешчана яго апавяданне “Каліна ў жыщце”. Дагэтуль помніща, якой непрыхаванай радасцю ахінуўся запечаны сонцам твар Алеся, як азартна заблішчалі вочы, з якім спаважным нецярпеннем адкрываў ён важкі пакет, пагартая часопіс і адышоўся ад тлуму, каб наадзіноце прачыгтаць самога сябе, надрукаванага. Пасля гэткае задавальненне выпала і нам. Кожны па чарзе чытаў той часопіс і законна ганарыўся: бач, які побач з намі працуе пісьменнік!

Хоць, што праўда, на той час Алесь фармальна яшчэ не быў членам Саюза пісьменнікаў. Гэта толькі ў 1973 годзе нашы вядомыя празаікі старэйшага пакалення Янка Брыль, Вячаслаў Адамчык і маладзейшы Анатоль Кудравец далі яму свае рэкамендацыі для ўступлення ў творчую суполку. І вось ужо трывалаць трох гадоў адпрацоўвае ён высокія творчыя гарантыві-спадзяванні людзей, якія паверылі ў здольнасці дваццаціпяцігадовага хлопца, упэўніліся ў перспектывінасці ягонага таленту. І не памыліліся. Разумелі, відаць, прадбачлівыя людзі, што лесу без падлеска не бывае.

Пазней ужо сам Алесь Жук добра зразумеў гэтую ісціну. І мо таму з такой руплівасцю праз увесь час сваёй працы ў галоўным выдавецтве краіны “Мастацкая літаратура”, у часопісах “Маладосць”, “Полымя”, “Нёман”, у газеце “Літаратура і мастацтва” так беражліва і ашчадна вырошчваў ён малады літаратурны падлесак. Таксама, відаць, усведамляў: каб не звязлася здаўна закаранёная ў родную зямлю беларуская літаратура, каб заўсёды была моцнай і дзеяздолльнай, трэба дбаць пра маладыя парасткі.

Калі казаць ваеннаі лексікай папулярнай аповесці Алеся Жука “Зоркі над палігонам”, па якой быў зняты дагэтуль не спісаны ў архіў двухсерыйны фільм “Палігон”, дык цэлы баяздолны атрад творчай моладзі выпеставаў пісьменнік, выпускцу са сваіх добрых рук у самастойнае плаванне. А яшчэ дбаў пра здаровы і творча самабытны літаратурны падлесак як уважлівы, зоркі і з пільным поглядам настаўнік, які даў рэкамендацыі ў пісьменніцкі саюз не аднаму дзесятку маладых ахвотнікаў патраціц сваё жыщё на пошуку адзіна патрэбнага слова ў тонах моўнай руды. Гэты маленькі прыклад сведчыць пра чалавечнасць самога Алеся Жука, тую звычайную і такую дарагую сёння чалавечнасць, якою прасякнуты і творы пісьменніка.

Гэту творчую адметнасць Жука заўважылі практична з першай кнігі празаіка “Асення халады”, якая выйшла ў 1972 годзе. Міхась Стральцоў тады зазначыў: “Як гэта ўсё-ткі добра, калі пра першую кнігу маладога аўтара можна без паблажлівай добразычлівасці, без прабачлівых спасылак на маладосць сказаць адным словам: таленавіта...”

Цікава, а чым жа сёння прывабліваюць (і ці прывабліваюць – вось што не менш важна) творы Алеся Жука? Прызнаюся, я правёў невялікі і мо з пункту погляду сацыёлагагаў прымітыўны эксперымент. Вынікамі яго задаволены. У Нацыянальнай бібліятэцы я папрасіў кніпі Алеся Жука. Атрымаў, паглядзеў: зачытаныя, ва ўсякім выпадку такіх, што не пабывалі ў руках чытачоў, я не знайшоў. А прываблівае іх, на мой погляд, найперш неабыкавасць пазіцыі, узрушанасць і суперажыванне аўтара сваім героям, адчування знітаванасці і ўзаемаўплыву часу і рэальнага жыцця. Гэта ж у сваю чаргу дадае грунтойнасці і важкасці напісанаму. І таму, магчыма, гэтыя творы не прabayжыш паспешна вачыма, каб хутчэй ухапіць сюжэтную лінію, чаго бывае дастаткова ў дачыненні да перапоўненага вадаёма сённяшніх дэтэктываў.

Творы Алеся Жука трэба чытати. І тады адкрыеца рэальны зваблівы сэнс мастацкага слова, ягоная сіла ўздзейння на ўдумлівага чытача, які, хочацца верыць, пачне засяроджвацца не адно на змесце напісанага, але і разважаць над сэнсам самога цяперашняга жыцця, над сваім месцам у ім, каб спазнаць і зразумець глыбінную сутнасць чалавечых

узаємаадносін, што ў рэшце рэшт і вызначае напрамкі грамадскага развіцця.

Алесь Аляксандравіч практычна ва ўсіх сваіх творах менавіта сэнс дзейнасці і матывы паводзін чалавека ў розных аbstавінах і даследуе, разгадвае. Ягоныя героі – прадстаўнікі розных пакаленняў, розных сацыяльных груп, розных узростаў. Ён намагаецца і нас далучыць да зймальнага занятку – зразумець, спасцінць задуму аўтара і разам з ім парадавацца за зрух і рух чалавечай душы да добрага, светлага, карыснага. Прыкладаў такога падыходу да арганізацыі мастацкага твора шмат, як шмат можна называць літаратурных герояў, якія не пакідаюць абыякавымі. Таму, падаецца мне, творчасць Алеся Жука сугучная сённяшнім памкненням моладзі, якой спасцігаць не толькі сэнс жыцця наогул, а і сябе ў гэтym жыцці ды і проста самога сябе як Асобы...

Праз усё сваё творчае жыццё Алесь Жук намагаецца так рэалізоўваць сваю Божую іскрынку, каб нікога не даймалі “Асення халады”, каб “Паляванне на старых азёрах”, барані Бог, не ператварылася ў “Паляванне на Апошняга Жураўля”, а “Праклятая любоў” не прывяла да расчараўвання жыццём Не хочацца яму, каб “На дазорнай сцяжынے” каго-небудзь напаткаў ці напалохаў “Чорны павой”, а вось каб кожны помніў пра свае “Зоркі над палігонам” і яму было лёгка “Па саннай дарозе” дабірацца на свой чаканы “Паўстанак вяртання”, -- гэта і для пісьменніка было б найлепшай уцехай.

І сёння ён з поўным правам можа звярнуцца да свайго будучага чытача: “Не забывай мяне”...

А я ў сваю чаргу хачу пажадаць мудраму празаіку: не, Алесь Аляксандравіч, наперадзе – не “Асення халады”, а таму -- “Па саннай дарозе” гэтак жа ўдумліва і нетаропка-ўпэўнена наперад, туды, дзе светлыя і ясныя зоркі не толькі над палігонам, а “Над чыстым полем”, над усёй нашай блаславёной, нястомнімі рукамі выпеставанай зямлёю, якая Богам дадзена нам, беларусам, на сёння, на заўтра і на вечную вечнасць, у якой яркай зорачкай, верыщца, будзе свяціцца і створанае табой.

“Маладосць”, №4, 2007

АДКРЫТАЯ КНІГА

Адказы на анкету газеты “Літаратура і мастацтва”

Я належу, бадай, да тых на сённяшні дзень мо рэдкіх, але перакананых аптымісташ, хто лічышь, што кніга, як сукупны твор мастацтва розных уздзельнікаў яе стварэння, не знікне ніколі. Нават насуперак самым смелым прагнозам песімісташ і прыхільнікаў сучаснага выяўлення кнігі – найперш у яе Інтэрнетным увасабленні, нельга ўявіць чалавецтва без прыгожага томіка прыгожага пісьменства ў руках. Для мяне не можа халодны экран нават самага кругога манітора замяніць цяпло Скаршывальных рук, якое адчуваю я праз стагоддзі, калі трymаю ў руках яго Кнігу. Разам з кнігай мне перадаецца не толькі энергія яе аўтара, я шчыра радуюся ўдаламу афармленню, годнаму паліграфічнаму выкананню. Таму перакананы, што не знікне з часам і беларуская кніга. Адно каб гэтamu не зашкодзіла наша згодлівае маўчанне і пасіўна-абыякавае назіранне.

Ну, а што наконт чытання...

Вядома ж, беларускія навінкі, у тым ліку часопісныя, у абсягу маіх пастаянных інтарэсаў. Радуе пошук сябе і новых фром выяўлення найперш маладымі аўтарамі. І калі часам мо не дацягвае гэты пошук да патрэбных вышынняў і вяршынняў – хай сабе. Горш, калі яго не будзе зусім. Актыўнасць не дае падстаў для застою, хутчэй выводзіць пачаткоўца на творча разміты прасцяг, спрыяе ўключэнню беларускай літаратуры ў сучасны агульнаеўрапейскі контэкст. Так што і ў гэтым сэнсе я аптыміст.

Тым не менш, лічу, што ў беларускай кніжнай прасторы сёння недараўальна страчаны адзін вельмі важны кампанент – разумная і ўдумлівая рэклама, прапаганда, папулярызатарства. Бо няўжо можна пагадзіцца з тым, што тэлеекран забіты якой хочаш рэкламай якіх хочаш тавараў і вырабаў – ад тых, што з “крылышкамі”, да даўно малымі і старымі вывучаных і запомненых на ўсё астатніе жыщё пральных парашкоў? А гэта, разам з даверху забітымі рэкламай іншымі сродкамі масавай інфармацыі, сёння мо наймагутны сродак уздзейння на густы, прыхільнасці і нават погляды людзей, асабліва маладых. І калі яны вырастуць на гэтай сурагатнай рэкламе

(хай даруюць сапраўдныя майстры рэкламы наогул), то далей не ўратуюць іх нават славутыя “крылышки”...

Вось бы кропельку таго часу і выдаткаў ды на разумную рэкламу культуры наогул і кнігі ў прыватнасці (ці не адзінае выключэнне сярод масавых газет – “Советская Белоруссия” (“Беларусь сегодня”), якае з большай за іншых рэгулярнасцю друкуе матэрыялы і пра навінкі беларускай літаратуры). Я ўжо не кажу пра па-доброму крытычны і аналітычны аспект і без таго рэдкіх у нашых газетах крытычных публікацый ды аналізаў. Перакананы – ніхто не страціў бы ад такой рупнасці. Была б нават эканамічная выгада, бо добра пададзеную разумную кнігу ахвотней куплялі б. А так блукае бедны малады чытач па старонках таго ж Інтэрнeta і знаходзіць там тое, што прапануюць яму найбольш увішныя гандляры, якія добра зразумелі выгаду гэткага віду бізнесу. Ну, а для бізнесу вядома што найбольш карысна – абы прадаць, хоць што, абы грошы. Густы, выхаваныя на т а к о й літаратуры, перарабляць ой як цяжка і невядома ці эфектыўна. Я дауні прыхільнік ідэі не шкадаваць сродкаў на *выхаванне*, а не выдаткоўваць іх без меры на *перавыхаванне*. Эфект не той, калі наогул ён магчымы.

І ўсё ж мае сустрэчы са школьнікамі пераконваюць: не, не ўсё страчана. На шчасце, пакуль што чытае сённяшняя моладзь. І не толькі дэтэктывы-аднадзёнкі. Мяркую па пытаннях, што задаюць маладыя, па іхнай рэакцыі на тыя ці іншыя літаратурныя спасылкі. Значыць, кніжны карэнъчык яшчэ жывы, на ім можа вырасці кроні павагі да кнігі, жаданне чытаць і асэнсоўваць сур'езнную літаратуру. Наш агульны клопат – дбайна паліваць дрэўца, каб не засохлі лісцікі цікавасці да друкаванага слова. Рабіць гэта варта найперш з дапамогай якасна зробленай кнігі для дзяцей і юнацтва. Разнастайнай па форме, паліграфічна выразнай, з багатымі ілюстрацыямі, каб не траціла беларуская кніга ў парыўнанні з іншай, на фоне і ў колькасці якой сёння яна проста раствараецца. Сёння ўсё ж такі, відаць, сустракаюць “па вопратцы”. Пры такой кніжнай разнастайнасці праводзіць вечар з кнігай на шэрай паперы, з невыразным афармленнем, без усялякай аздобы наўрад ці хто будзе. Культура выхоўваецца культурай.

Ну, а наконт чытання...

Сёння я зноў і зноў з вялікай ахвотай бяру ў руکі нядаўна перавыдадзены “Мастацкай літаратурай” томік “Вянка” Максіма Багдановіча і няспешна, удумліва – слова за словам, радок за радком чытаю, часта вяртаюся, спыняюся, асэнсоўваю і разважаю, судношу з удалымі ілюстрацыямі Ю. Хількі. І радуюся. Адчуваю асалоду менавіта ад чытання, ад пранікнення ў думку аўтара, у яго развагі і, выходзіць, што я спасцігаю не адно напісане ім, але і яго самога як асобу, намагаюся зразумець жыццё і памінні чалавека, які турботамі сваімі сугучны мне, хоць жыў на цэлае стагоддзе раней за мяне. Паверце, адкрываеца такі глыбінны і філософскі сэнс, што я ажно дзіўлюся: няўжо раней не заўважаў гэтага, чаму праходзіў міма? Мо акурат таму, што “праходзіў”, а не чытаў? Сёння ж, калі менавіта чытаю, душа акрыляеца адчуваннем судакранання з высокім і простым, што здолеў 17-20-гадовы юнак уласціць у сваіх радках. Не, нездарма ўсё ж Максім Кніжнік стаў нашым класікам. Адно каб усім нам навучыцца чытаць яго, менавіта чытаци, а не выконваць нейкі рытуальны абавязак.

З такім жа адчуваннем бяру яго двухтомнік (“Навука і тэхніка”, 1968) – вабіць гожае і дастойнае афармленне, хоць маю і першы ў нашай практыцы поўны трохтомны збор твораў. З задавальненнем і кожны раз ледзь не нанава адкрываю для сябе Максіма і ў яго публіцыстычны, крытычных артыкулах. У мове, у пошуку слова, у павароце думкі, у мастацкім вобразе і дэталі, у здольнасці бачыць за адзінкавым з'яву, у магчымасці і жаданні зразумець і асэнсавана перадаць наш гістарычны шлях, у выяве грунтоўных ведаў пра літаратуру і гісторыю не адно блізкіх да беларусаў народаў, у ахвоце аналізуаць тое, што хвалюе, з веданнем справы і наройні гаварыць з іншымі даследчыкамі.

І гэта насуперак таму, што ледзь не ўсё жыццё ён быў адарваны ад беларускай зямлі, ад “родных ніў, ад роднай хаты”, не чую жывой народнай мовы, не бачыў знутры тых працэсаў, што адбываліся ў беларускім асяроддзі. Але мо прадчуваў сказаныя значна пазней радкі: “Каб любіць Беларусь нашу мілую, трэба ў розных краях пабываць...”? І ўсё гэта – у самым юным узросце: у няпоўныя дваццаць шэсць яго ўжо не стала. Дык як жа трэба было любіць народ, верыць у яго, каб та к дзеіць на ягоную карысць! Як неабходна было не

сумнявацца ў ягонай будучыні, у незнікальнасці беларускай мовы, каб дзеля гэтага жыщё сваё пакласці!

Чытаю і кожны раз здзіўляюся ягонаму сапраўднаму, свежаму, маладому, але надзвычай сталаму таленту, ягонаму высокаму жаданню і ўменню нягледзячы на нішто бачыць беларускую літаратуру ў еўрапейскім гроне, умела судносіць агульначалавечыя праблемы з самой мажлівасцю існавання беларускай нацыі. Менавіта як нацыі еўрапейскай супольнасці. У гэтым сэнсе роля Багдановіча ў фарміраванні патрыятызму, пачуцця грамадзяніна бачыцца мне і сёння надзвычай плённай.

Перачытванне Багдановіча падштурхнула да пошуку адказаў на тыя пытанні, пра якія я казаў трошкі вышэй. І тады звярнуўся да перачытвання таго, што напісана пра паэта. Бярозкін, Лойка, Стральцоў, Вагацы... Аказалася, не так і шмат. Найбольш -- чыста крытычныя матэрыялы. А ён жа быў проста чалавекам, жыў, пакутаваў, марыў, спадзіваўся, кахаў... Чаму няма пра гэта? А што, сам сабе пярэчу, шмат у нас кніг такога кшталту пра іншых беларускіх класікаў? Каб не кнігі Алега Лойкі, найперш у колішній, яшчэ савецкай, серыі "ЖЗЛ", то мо хапіла б пальцаў на руках, каб пералічыць іх. На шчасце, гэты прабел узялося запаўняць выдавецтва "Мастацкая літаратура", распачаўшы серию "Жыщё знакамітых людзей Беларусі". З задавальненнем чытаў і дагэтуль не адкладваю далёка выдатнай кнігі з гэтай серыі пра Уладзіміра Каараткевіча.

Але вяртаюся да Багдановіча. Каб спатоліць свой голад на разумнае і шчырае слова пра яго, узяўся перачытваць "Мои воспоминания" бацькі паэта Адама Ягоравіча ў чатырох нумарах "Нёмана" за 1994 год. Найцікавае, скажу вам, чытанне. А яшчэ знайшоў для сябе карысць у tym, што, прачытаўшы колькі старонак Адама Ягоравіча, бяру ў руکі томік Максіма Адамавіча. Параўноўваю, разважаю, унікаю ў сэнсі напісанага адным і другім. Цікавыя высновы атрымліваюцца.

Але ж чытанне -- гэта не прывязка да нечага аднаго. Так атрымалася, што ў адказ на маскоўскі тэлефільм пра Сяргея Ясеніна, вырашыў зверыць свае ўражанні ад тэлепаказу з tym, што пісалі пра Ясеніна некалі і што пішучы цяпер. Высветліў, што ў мяне нямала і даўнейшых выданняў пра

рускага паэта. Але зноў верх узяла цікавасць – а што пішучь сённяшнія? У выніку ля ложка набраўся добры стос выдадзенага толькі за апошнія два гады. Больш за дзесятак кніг. І гэта ж я набыў не ўсё!

Вядома, не ўсё мяне задаволіла. Разлічана на розныя густы, схільнасці і прыхільнасці – ад сур’езніх і грунтоўных кніг-даследаванняў да смакавання ягоных скандальных паходжанняў, шматварыянтны пошук адказу на пытанне пра зыход з гэтага жыцця. Але я здольны бачыць, што, як, дзе і чаму такое напісаны, і таму з размаітага россыпу ацэнак і фактаў магу сам скласці ўяўленне.

Падумаў, а чаму ў нас не ствараеца такой жыццязнаўчай літаратуры пра пісьменнікаў, дзеячаў культуры? Абысціся адной-двумя кнігамі пра Караткевіча – гэта недараўальна мала. Дзе та к і я ж разумныя і даходлівыя, найперш для маладых, жывыя, а не акадэмічныя, кнігі пра Коласа, Купалу, Чорнага, Бядулю, Мележа, Панчанку? Спіс абрываю, бо доўжыць можна ці не бясконца.

Няма аўтараў, могуць адказаць. А мо няма прапаноў аўтарам на напісанне? Павінны разумна спалучацца заказ і попыт, грунтоўны аналіз з разумнай белетрыстыкай. А то нашы класікі ўжо так забранзавелі, што нібыта яны ніколі і не жылі звычайнім жыццём, як бы нарадзіліся бязгрэшнымі і адразу заштіленымі на ўсе да аднаго гузікі і такім скончылі свой зямны шлях. Баімося развязанчаць воблік і вобраз, якія ўжо склаліся?

Я таксама гэтага баюся, баюся, каб не пачалі бачыць іхняе жыццё праз шчыліну ў плоце. Але -- не данясем да чытача жывы воблік класіка, ці не страцім у яго (чытача) цікавасць наогул да ягонай творчасці? Найперш у моладзі. Колькі разоў жыццё даказвала, што цікавасць да таго ці іншага твора ўзнікае альбо пасля яго экранізацыі, альбо з нейкай нечаканай ацэнкі, альбо звязанага з аўтарам нейкага здарэння ці нават таго, пра што раней забаранялася гаварыць. І парадокс у тым, што забарону гэткую выдумалі мы самі, а не нехта недзе зверху.

Чаму пра Ясеніна можна прапаноўваць чытачу розныя версіі, розныя погляды, дзесяткі розных кніг, а пра беларускіх пісьменнікаў нельга? Як бы жылі яны ў нейкай маральнай ці ідэалагічнай рэзервациі, адарванымі ад усіх і ўсяго. Не, не

трэба вышукваць “кампрамат”, не патрэбна смакаванне безгустоўнага. Трэба праста бачыць кожнага не адно ў сваім часе, але і зразумець яго ў сённяшнія дні. Бо не быў даунейшы беларускі мастацкі побыт закансерваваны і закрыты ад іншых. Няўжо маўчанне альбо ў лепшым выпадку перавыданне даўно выдадзенага літаратуразнаўчага матэрыялу лепш за дыскусійны ці спрэчны новы твор? Ці мо нас цалкам задавальняе колькасць, якасць і змест раней выказанага?

Не згодны? Абвергніце. Адно на маўчыце. Вядома, што ісціна нараджаецца ў спрэчцы. А мы ў сваіх літаратуразнаўчых працах – такіх рэдкіх, як крупінкі золата ў пяску Свіслачы – за вельмі невялікім выніяткам пераспеваем даўно праспіванае. Асабіста я хацеў бы прачытаць удумлівую, разважлівую і разумную кнігу пра жыщё і творчасць Максіма Багдановіча, з сённяшнім бачаннем і разуменнем. І пра ягоны дзённік у tym ліку (а шырэй – пра ягонае сапраўднае жыщё з усімі перыпетыямі і складанасцямі), які набывае ледзь не прыклад нейкай уяўнай забароны, скову, нежадання парушаць вобраз маладога юнака, які стаў школыным класікам.

Але паколькі ўсё ж я нешта чытаю, то зрабіць можна як мінімум дзве высновы. Першая -- кнігі ўсё-ткі выходзяць, часопісы таксама друкуюцца, перачытаць можна шмат што з мінулага. Другая – калі справядліва першая, то абавязкова будуць і новыя адкрыцці, і новыя аўтары, і, што самае галоўнае, новыя чытачы. У беларускай літаратуры таксама.

А што да чытання...

Толькі самым апошнім часам да раней пакладзеных на паліцу энцыклапедый “Вялікае княства Літоўскае”, “Беларускі фальклор”, “Лёсаў ў гісторыі” Вітаўта Чаропкі, “Нетраў” Міхася Барздыкі і Міхася Башлакова, “Старой зямлі” Міколы Маляўкі, “Думаць вершы” Алеся Пісъмянкова, эпістолярнай спадчыны Ларысы Геніюш “Каб ведалі”, “Беражніцы” Рагнеда Малахоўскага, амаль усіх кніг “Беларускага кнігазбору”, “Зімовых свят” Аксаны Катовіч і Янкі Крука дадаліся іхнія ж “Веснавыя святы”, “Міндаў кароль Літовіі” Алеся Жлуткі, 5-ы том “Гісторыі Беларусі”, два тамы Збору твораў Максіма Танка, “Ксты” Рыгора Барадуліна, “Палын Чарнобыль” Міхася Башлакова і Міхася Барздыкі і нямала іншага.

Пішыце, шаноўныя калегі, выдавайце, патрабавальныя выдаўцы. А вы, пераборлівыя чытачы, не губляйце навыкаў

чытання і не пазбягайце прыемнасці сусутрэч з сапраўды цікавай беларускай кнігай.

“ЛіМ”, 19.05.2006

**АД СКАРЫНЫ ПАЧАТАК.
МАСТАЦТВА БЕЛАРУСКАЙ КНІГІ: ПЕРАЕМ НАСЦЬ
ТРАДЫЦІЙ**

Выступленне на міжнароднай навукова-практычнай
канферэнцыі

“Беларуская кніга ў кантэксле сусветнай кніжной культуры”
(Мінск, Беларускі дзяржаўны універсітэт культуры і
мастацтва,
7-8 лютага 2006 года)

Калі акінуць вокам нашы набыткі за ўвесь шматсотгадовы час беларускага кнігадрукавання, можна без перабольшання сказаць, што мастацтва беларускай кнігі (маю на ўвазе не толькі кнігі на беларускай мове) мае такія багатыя традыцыі, што яны безумоўна і годна далучаюцца да аульнаеўрапейскага кантэксту, а часам нават пераўзыходзяць вопыт еўрапейскіх краін, застаюцца непаўторанымі і навагарскімі. Традыцыйна хочацца сказаць, што нам проста пашанцавала на такія выбітныя постаці, якія сталі адметнымі і знакавымі не адно ў беларускай гісторыі. Але ці справядліва гэта? Ці не падкрэсліваем мы тым самым выпадковасць здзеісненага, ці не бярэм менавіта яе за зыходны пункт? Ці не змяншаем ролю і значэнне зробленага нашымі папярэднікамі?

Я схільны сцвярджаць, што высокі ўзровень беларускага кнігадрукавання ад самага пачатку быў абумоўлены ўсім папярэднім ходам беларускай гісторыі, станам тагачаснага грамадства, яго культуры, навуковага развіцця, якія не былі адарваны ад еўрапейскага кантэксту. Адным словам, гэта цалкам аб'ектыўны і заканамерны працэс, які выспеліўся самім часам, быў падрыхтаваны людзьмі і пакліканы да жыцця вопытам і набыткамі ў сумежных галінах чалавечай дзейнасці на беларускай зямлі.

Валодаючы несумненным асабістым талентам, маючы ў сваім багажы вопыт замежных калег, Скарына і яго

паслядоўнікі здолелі не толькі развіць і прымножыць зроблене
іншымі, але і засведчылі свой уласны почырк, давялі да
зайздроснай дасканаласці сваю выдавецкую справу. І часта
ўжо ў гэтых выдаўцоў, што напачатку былі вучнямі, пачыналі
вучыцца, пераймаць іхні вопыт і іхнія знаходкі.

Беларуская энцыклапедыя так вызначае мастацтва
кнігі: “Сінтэтычнае мастацтва, якое арганічна ўключае
літаратуру, мастацкае афармленне, паліграфічныя працэсы і
з'яўляеца вынікам шматграннага творчага працэсу
спецыялістаў рознага профілю (выдаўцоў, рэдактараў,
фатографаў, мастакоў, паліграфістаў), накіраванага на
высокамастацкае вырашэнне кніжнага блока і знешняга
выгляду кнігі, эстэтычнае дапасаванне яе формы і
літаратурнага зместу”.

Ніякім чынам не аспрэчваючы гэтага, тым не менш
хацеў бы зазначыць, што ў пістарычнай праекцыі яго другая
частка не здаецца цалкам карэктнай. Так, сённяшні дзень дае
нам магчымасць мець вялікі і дасканала абучаны склад
стваральнікаў кнігі. А што было рабіць Францыску Скарыну,
Сымону Буднаму, Васілю Цяпінскаму ці некаму іншаму з
даўнейшых выдаўцоў?

Варта зірнуць на сферы і напрамкі дзейнасці Скарыны,
старанні якога на кніжнай ніве не раз вымагаюць азначэння
“ўпершыню”, і чые вынікі працы сталі сусветным набыткам,
каб пераканацца ў яго разнастайных здольнасцях. Вучоны,
пісьменнік, перакладчык, мастак, выдавец, доктар філасофіі і
медыцыны, гуманіст і асветнік. І ўсе гэтыя якасці
“спецыялістаў рознага профілю” яскрава выявіліся ў адной
асобе, што дае падставы назваць яго класікам і адначасова
мадэрністам. А дакладней тагачасным мадэрністам, навацыі
якога сталі ў пазнейшым кнігавыданні класічнымі.

Думаю, шмат каму з прысутных пашчасціла бачыць
Скарынавы кнігі. Мне таксама. Прызнаюся, для мяне гэта
ўражанне на ўсё жыццё. Я трymаў шматсотгадовы фаліянт, і
рукі мае міжволі трымцелі. Я сапраўды адчуваў цяпло, цяпло
Скарынавых рук, якія выпеставалі кожнае сваё дзіцятка і
выпусцілі яго ў свет -- дзеля прасвялення і навучання, дзеля
духоўнага ўзвышэння і мастацкага выхавання людзей
паспалітых.

Дык хіба індывідуальная праца даўнішніх выдаўцоў, дасканальных майстроў і мастакоў, творчых стваральнікаў кнігі, можа быць менш значнай за сённяшнюю калектыўную? Напэўна ж, не. Проста сам час паставіў гэтых таленавітых людзей і творча апантаных кніжнікаў у такія ўмовы, што яны павінны былі стаць і рэдактарамі, і мастакамі, і нават літаратарамі. Былі яны і надзвычай адукаванымі майстрамі-паліграфістамі, вольту якіх не сорамна вучыцца сёння. Ім было што сказаць людзям.

Беларускія кнігавыдаўцы творча і асэнсавана засвойваюць ранейшы вопыт, беражліва захоўваюць і ўдала прымнажаюць. І ў гэтым сэнсе можна смела гаварыць пра беларускую нацыянальную школу кнігавыдання і мастацтва кнігі. Школа гэта мае глыбокія карані, свае выразныя адметнасці і бяспрэчныя вышыні ў агульнаеўрапейскім кніжным свеце. Яна заслугоўвае таго, каб яе можна было аналізаваць як першапачаткова высокамастацкую.

Зноў спашлюся на Скарыну, выданні якога Віктар Шматай называе эталонам “мастацка-графічнага афармлення, тэхнікі і культуры кнігадрукавання, майстэрства набору, перадачы ў мастацкіх вобразах зместу кнігі”. У гэтым сэнсе Скарына не толькі наватар, але і эксперыментатор. Нават у фармаце сваіх выданняў, які вагаецца ў наборы ад 161x106 у Пражскіх да 97x65 у Віленскіх. Здавалася б, навоштага такі разнабой? Значна лягчэй, прасцей ды, відаць, і дзешавей было б тримацца аднаго памеру.

Але Скарына не быў бы Скарынам, калі б ішоў самым простым шляхам. Ён разумеў кнігу як па-мастацку вартасны сінтэтычны твор, аб'яднаны рознымі відамі мастацтваў, які, тым не менш, мае цалкам практычнае прызначэнне. І таму дабіваўся як мага большай адпаведнасці формы і зместу. Як не бывае двух абсолютна падобных людзей, так у Скарыны практычна не сустрэнеш выпадкаў, каб новая кніга цалкам супадала па афармленню і паліграфічнаму выкананию з папярэднім. Кожнае ягонае кніжнае дзіцятка мае свой непаўторны тварок, свой прыўкрасны воблік. Але адзенне кожнага авалязкова годна стасуецца з унутрным зместам. Непадзельнасць гэтых паняццяў вывела Скарыну на першыя пазіцыі ў Еўропе па шмат якіх напрамках кніжнай справы. Тому нездарма менавіта дзеянасць Скарыны падказала нам,

калі я працаваў ў Міністэрстве інфармацыі і мы ўсталёўвалі нацыянальнае свята -- Дзень беларускага пісьменства і друку, дату яго правядзення: час выдання першай Скарынавай кнігі.

Сённяшнія беларускія кнігастваральнікі не выракаюцца Скарынавых традыцый, не баяцца эксперыментаваць. Дзеля гэтага, на шчасце, маюцца адпаведныя ўмовы. Бо дзяржава выдзяляе сродкі не толькі на выданне сацыяльна-значнай літаратуры, але і на высокамастацкія кнігі, што дазваляе захоўваць на належным узроўні беларускую кніжную школу. Таму і магчымы апраўданыя эксперыменты нават у фармаце сённяшніх кніг. Назаву для паралельнага выдання дадаю.

Фотаальбом “Спадчына Беларусі” (2004 год, Мінская фабрика каляровага друку, аўтары Аляксандр Аляксееў і Алесь Лукашэвіч). На рэспубліканскім конкурсе “Мастацтва кнігі-2005” ён атрымаў Дыплом імя Францыска Скарыны. Гэта вышэйшая ўзнагарода нашай краіны не ўручалася нікому цягам апошніх 14 гадоў. Фармат кнігі 24x32,5 см. Яна з'яўляецца адным з самых вялікіх па памерах уганараваных выданняў.

І дзве кніжачкі на рускай мове нашых класікаў Янкі Купалы і Якуба Коласа (1967 год, выдавецтва “Беларусь”, мастакі М. Гуцей і В. Шаранговіч). Іх фармат 37x47 мм. Гэта самыя мініяцюрныя мініяцюрныя выданні за ўсю гісторыю сучаснага беларускага кнігадрукавання. Як згадвае актыўны збіральнік, пропагандыст і арганізатор выдання малютак В.А. Вільтоўскі, вялікае ўражанне “зрабілі гэтыя томікі на наведвальнікаў першай міжнароднай кніжной выставы ў Маскве ў 1967 годзе. Многія прасілі дазволу патрымаць малюткі ў руках...”

Ад першага вопыту друкавання кніг ў Кітай (11 стагоддзе), гутэнбергаўскіх інкунабулаў 15 стагоддзя, скарынаўскіх палеатыпаў 16 стагоддзя, першых на тэрыторыі Беларусі выданняў на старабеларускай мове Сымона Буднага (1562 год) непазнавальна вырасла тэхнічная аснашчанасць паліграфістаў, але наўрад ці зменшыўся іхні інтэрэс да мастацтва кнігі.

Першымі ўзорамі для іх, узорамі сапраўды вартаснымі і высокімі, сталі графічныя працы і элементы аздаблення рукапісных евангелляў: Тураўскага (11 ст.), Аршанскаага (12—13

ст.), Мсціжскага (13—14 ст.), Друцкага, Лаўрышаўскага (14 ст.), Жыровіцкага (15 ст.), Слуцкага (16 ст.) і інш. Праца перапісчыкаў была такай здзіўляючай і таямнічай, а іхня кніпі валодалі такой вабнай прыщагальнай сілай, што гэта выклікала захапленне і натхняла многіх паэтаў. Макім Багдановіч, напрыклад, прысвяціў старадаўнім майстрам ажно троны вершы ў сваім першым і адзіным прыжыццёвым зборніку “Вянок”.

Пра нязвыклы занятаць ён з міжвольным піётэтам пісаў:

На чыстым аркушы, прад вузенькім акном,
Прыгожа літары выводзіць ён пяром,
Ўстаўляючы паміж іх чорнымі радамі
Чырвоную страку; усякімі цвягамі,
Рознакалёрнымі галоўкамі звяроў
І птах нявіданых, спляценнем завіткоў
Ён пакрашае скрэзъ — даволі ёсць знароўкі —
Свае шматфарбныя застадукі і канцоўкі,
І загалоўкі ўсе...

Развіццё мастацтва беларускай кнігі цесна звязана з дзеянасцю Віленскай друкарні Мамонічаў, Нясвіжскай, Заблудаўскай, Күцеінскай, Лоскай, Любчанскай, многіх брацкіх друкарняў. А традыцыі, закладзеныя кніжнымі графікамі даўніх стагоддзяў, сталі тым дабрадзеіным падмуркам, на якім выраслі і набраліся моцы многія беларускія мастакі кнігі. У нас склалася прызнаная школа нацыянальнай кніжной графікі. Выдатнымі майстрамі-графікамі паказалі сябе ў розны час Ф. Рушчыц, Я. Драздовіч, А. Ахола-Вало, А. Кашкүрэвіч, А. Лось, Б. Забораў, Г. і Н. Паплаўскія, В. Шаранговіч, М. Селяшчук, В. Славук, У. Савіч, Т. Беразенская, М. і У. Басалыгі і многія іншыя.

Не цураюцца наватарства і сённяшнія беларускія паліграфісты. Калі б выдаць кнігай усе дыпломы, атрыманыя на рэспубліканскіх і міжнародных конкурсах Мінскай фабрыкай каляровага друку, быў бы фаліянт, не меншы за “Спадчыну Беларусі”. Яшчэ адзін прыклад. У 2004 годзе тут з'явілася выданне, якое нават кніжныя даследчыкі ды ўлікоўцы не ведалі, куды аднесці. І таму назвалі кнігу Міхася Барздыкі і Міхася Башлакова “Нетры” паэтычна-графічным дыялогам. У ёй і сапраўды цесна знітаваліся паэтычнае слова і думка з незвычайнім іх графічным увасабленнем. Аўтар-паэт знайшоў

зацікаўленага аднадумца аўтара-мастака, а абодва яны – удумлівага суаўтара паліграфіста. Чым не пераемнасць і працяг Скарэйнаўскіх традыцый, толькі ў новых умовах, пра якія гаворыцца ў згаданым энцыклапедычным артыкуле? На мінулагодній 57-й міжнароднай кніжнай выставе-кірмашы ў Франкфурце “Нетры” аднесены да 100 лепшых кніг свету, а на рэспубліканскім конкурсе прызнаны лепшым літаратурна-мастакім выданнем года.

І вось самая апошняя навінка – паэтычна-графічны дыялог тых жа аўтараў Міхася Башлакова і Міхася Барздыкі “Палын Чарнобыль” (Мінская фабрыка каліяровага друку, 2005, на беларускай, рускай і англійскай мовах). Яна аформлена ў такім жа стылі і прысвечана 20-годдзю Чарнобыльскай трагедыі.

Высокі ўзровень беларускага кнігадрукавання абумоўлены тым, што ад самых першых кроکаў яно было заснавана на грунце еўрапейскага кнігапісання, а яго развіццё адбывалася ў гроне майстроў друкаванай кнігі Еўропы. У сілу гэтага беларускае мастацтва кнігі не магло адставаць ад кніжнай творчасці іншых, не павінна было адмаўляцца ад набыткаў у гэтай сферы. Але і слепа ісці за тым, што ўжо створана і напрацавана, нашым майстрам-кніжнікам не выпадала. Тым больш, што і беларуская літаратурная школа сваімі лепшымі ўзорамі ні кропелькі не адставала ад еўрапейскай. Імёнай можна называць мноства – ад свяціцеля Кірылы Тураўскага да арыгінальнага паэта, драматурга, перакладчыка і эксперыментатора ў форме Сімяона Палацкага.

Мяркую, менавіта першапачатковая прыналежнасць да беларускай зямлі накладвала адбітак на сам канцэптуальны падыход таго ці іншага даунейшага выдаўца да сваёй дзейнасці, змушала рабіць сваю справу з улікам культурных, моўных і нацыянальных абставін, што панавалі тады ў іхнім родным краі. А судненесенасць свайго з тым, што было ў тых краінах, дзе яны арганізоўвалі выдавецкую справу, упłyvala на ход творчага пошуку. І не так важна, дзе і ў якіх тэхнічных умовах друкавалі свае кнігі беларускія друкары, значна важней, што, як і якім чынам яны ўвасобілі ў выніках працы рук сваіх.

У 1967 годзе, калі адзначалася 450-годдзе беларускага кнігадрукавання, была ўстаноўлена вышэйшая ўзнагарода за

выдатныя дасягненні ў мастацкім афармленні і паліграфічным выкананні друкаваных выданняў -- Дыплом імя Францыска Скарыны, пачалі праводзіцца штогадовыя рэспубліканскія конкурсы "Мастацтва кніпі". Праўда, быў нейкі час, калі конкурс і само мастацтва кніпі не мелі належнага развіцця. Але, на шчасце, перамаглі традыцыі. Сёння на поўную сілу аднавіўся і сам конкурс, і мастацтва беларускай кніпі вяртаецца на свае высокія пазіцыі. Падаецца, што на гэты працэс станоўча ўпłyвае дзейнасць Мастацкага савета і камісіі па якасці выданняў, якія створаны Міністэрствам інфармацыі. А што да конкурса, то за мінулы час Дыпломамі Францыска Скарыны адзначаны 33 выданні, а ў 1975 годзе такой ацэнкі ўдостоена цалкам выдавецтва "Беларусь" -- адзіны такі выпадак за ўсю гісторыю.

Цікава, што ў апошнія гады да конкурсу ўсё больш актыўна далучаюцца недзяржаўныя выдавецтвы. Крыху статьстыкі. 2002 год – удзел брала 63 выдавецтвы, прадстаўлена 262 выданні. 2003 год – адпаведна 49 і 259. 2004 год – 46 і 249. 2005 год – 61 і 419. 2006 год – 51 і 327. Сярод пераможцаў па колькасці дыпломаў, напрыклад, у 2004 годзе лідэрамі аказаліся выдавецтвы "Харвест" і "Белфаксиздатгруппа" -- па 9, "Беларусь", "Мастацкая літаратура", "Юніпак", "Белорусский информационный центр в Литве" – па 4.

Упэйнена заяўляе пра сябе беларуская кніга і на міжнародным конкурсе краін – удзельнікаў СНД "Искусство книги", які пачаў праводзіцца ў Маскве з 2004 года. Дарэчы, удзел у яшчэ савецкіх конкурсах для Беларусі прынёс толькі адну вышэйшую ўзнагароду – дыплом імя Фёдарава. У 1990 годзе ім было адзначана выданне "Франциск Скорина. Белорусский гуманист, просветитель, первопечатник" ("Вышэйшая школа", 1989, калектыв аўтараў), якое атрымала таксама рэспубліканскі Дыплом імя Скарыны. А ў першым конкурсе цяперашняга часу па агульнай колькасці дыпломаў -- 14 Беларусь заняла першае месца, абагнаўшы нават непараўнальная багацейшую па колькасці выдавецтваў і аб'ёму іхнія прадукцыі Расію. Сярод кніг-пераможцаў былі не адно мастацкая літаратура і альбомы. А гэта сведчыць, што ў мастацтве кніпі беларускія выдаўцы настойліва

пераадольваюць супраціўленне навуковага зместу і ўвасабляюць яго ў адпаведную форму.

У намінацыі "Наш современник" першае месца ў Маскве атрымалі кнігі з новай серыі "Жыццё знакамітых людзей Беларусі" пра Уладзіміра Мулявіна і Міхаіла Пташку (выдавецтва "Мастацкая літаратура"). Дарэчы, кніга "Владимиr Мулявин. Нота судьбы" на згаданым ужо Франкфурцкім аглядзе таксама ўвайшла ў лік 100 лепшых кніг свету. Спецыялісты гэтага выдавецтва, якое даўно і сур'ёзна займаецца выпускам высокамастацкіх кніг, пераканаўча даказваюць, што мастацтва кнігі з'яўляецца сінтэтычным відам творчасці, у якім воблік выдання адноўлякава залежыць ад усіх элементаў афармлення. На рэспубліканскім конкурссе 2006 года выдавецтва атрымала 10 дыпломаў рознай вартасці, а двухтомнік "Победа" адзначаны вышэйшай узнагародай – дыпломам імя Францыска Скарэны, на аглядзе ў Маскве гэтае выданне ўдастоена дыплома I ступені. А на Дні беларускага пісьменства, які адзначаўся ў першую вераснёвую нядзелю 2006 года ў Паставах, гэтае выданне атрымала гран-пры "Залаты фаліянт".

Менавіта ў гэтым кантэксле можна гаварыць пра існаванне не адно беларускай кніжнай мастацкай школы наогул, але і такога яе напрамку, як выданне кніжак-малютак. Назаву толькі адзін цікавы і ўжо гістарычны факт. У пачатку 90-ых гадоў мінулага стагоддзя беларускія збіральнікі мініяцюрных выданняў, у прыватнасці, Р.М. Катужанец, далучылі да гэтай справы вядомага расійскага мастака Энгелія Насібуліна, які захоплены працаваў над творамі Пушкіна і выдаў некалькі кніжачак, зробленых і аформленых уручную, малымі тыражамі і з нумараўанымі экземплярамі.

І вось у 1993 годзе ў Мінску стараннямі Рамана Катужанца ў "Паэтычнай бібліятэчцы" часопіса "Гаспадыня" тыражом 50 экземпляраў выйшла "выкананая і прапрацаваная акварэллю ўручную мастаком Энгелем Насібуліным", з ручным пераплётам і ў арыгінальным футарале кніжачка вершаў А. Пушкіна і А. Міцкевіча (47x47 мм). Прадмову да яе напісаў наш вядомы паэт Янка Сіпакоў. На жаль, працягу супрацоўніцтва з таленавітым расійскім мастаком не адбылося.

Сёння ў гэтай галіне мастацтва кнігі мы маём як бяспрэчныя дасягненні, так і свае спецыфічныя праблемы. На

мой погляд, гэты напрамак кнігавыдання найперш і разлічаны на высокі мастацкі ўзровень. Таму было б справядліва, каб у рэспубліканскім конкурсе “Мастацтва кнігі” асобна адзначаліся лепшыя выданні сярод кніжак-малютак, была ўведзена асобная намінацыя.

Практыка беларускага кнігавыдання, супрацоўніцтва выдаўцоў і мастакоў пераканаўча даказваюць, што для беларускай школы мастацтва кнігі заўсёды неад'емным быў клопат пра адпаведнасць формы і зместу, чаму надаваў асаблівую ўвагу і Францыск Скарэйна. Пра гэта сведчаць творчыя набыткі аднаго з нашых выбітных кніжнай справы майстроў – Арлена Кашкурэвіча, які лічыць, што беларуская кніга заўсёды была адной з найлепшых у свеце. Сярод іншых мастакоў, чый удзел у кнізе вызначаецца не словам “афармленне”, а паняццем “стварэнне”, Арлен Кашкурэвіч ці не найпершы. Яму, як на маё меркаванне, найбольш удала і поўна ўдаецца прачытаць пісьменніцкі рукапіс.

Вось як ён сам гаворыць пра творчыя стасункі з пісьменнікамі: “З Карапекічам найбольш мы сябравалі. Ён быў вельмі, вельмі адукаваны. Добра ведаў мастацтва. Але з ім было цяжка працаваць, бо ён хацеў, каб ілюстрацыі былі рыхтык такія, як ён вымысліў сабе, апісаў. А я яму казаў: навошта ж мне маляваць тое, пра што ты гэтак добра напісаў? Быкава я толькі некалькі твораў зрабіў... А вось з кім у мяне быўлі найлепшыя адносіны, то гэта з Алесем Адамовічам. Можа, нават больш блізкія, чым з Карапекічам... Я ілюстраваў ягоныя кнігі, і Адамовіч усё прымай з захапленнем. Ужо пасля ягонае смерці дачка была знайшла дзённікавы запіс такі: тое, што робіць Кашкурэвіч, вельмі блізкае мне па духу. Для мяне гэта было цікава, што ён нават занатаваў гэтую думку. Шамякін назваў мяне сваім суаутарам. Яму гэтак спадабаліся мае ілюстрацыі да “Сэрца на далоні”, што ён нават у “ЛіМ” напісаў артыкул. Як ён, аўтар, шануе мае ілюстрацыі. Пасля я яшчэ ягоныя творы аздабляў, “Снежныя зімы”...”

А на пытанне “Якія кнігі, з тых, што Вы рабілі, найбольш дарагі і важныя для Вас?” Арлен Кашкурэвіч так адказаў газэце “Наша ніва” (15.11.2004), цытаты з якой прыводзяцца мной: “Цэлы творчы этап для мяне -- ілюстрацыі да “Фаўста”. Пасля -- “Карнікі” Адамовіча. Тут нават нейкае перацяканне адбылося: некаторыя фаўстаўскія персанажы

перайшлі ў "Карнікаў". Напрыклад, вобраз Мефістофеля. "Песня пра зубра", што выйшла ў двух выданнях, — гэта было цікава як нешта новае — у форме, у эпосе".

Ну, і напэўна, было б несправядліва, каб гаворку пра адпаведнасць формы і зместу я не падмацаваў уласным прыкладам. Мой вопыт супрацоўніцтва з мінскім выдавецтвам "Кавалер Паблішэрс" сведчыць, што і недзяржаўныя выдаўцы, калі яны выдаўцы Скарэйнаўскай загартоўкі, а не толькі накапляльнікі грошай, могуць развіваць і ўзбагачаць традыцыі мастацтва кнігі. На шчасце, такія ў Беларусі ёсць. І выдавецтва "Кавалер", якое, можна сказаць, спецыялізуецца на высокамастацкай кнізе, адно з іх. Сведчанне таму шматлікія дыпломы на рэспубліканскіх конкурсах, узнагароды на прэстыжных міжнародных аглядах мастацтва кнігі. За 14 гадоў існавання выдавецтва іх колькасць дасягнула амаль 50, у тым ліку 10 кніг прызнаны лепшымі выданнямі года, 16 адзначаны дыпломамі I ступені, 4 атрымалі Гран-пры Беларускай асацыяцыі кнігавыдаўцу і кнігараспаўсюджвалнікаў.

Мне ж пашанцевала не толькі на ўдумлівых выдаўцу, а і на таленавітага мастака з ужо сусветным прызнаннем. Кажу гэта смела, зыходзячы са шматлікіх фактаў: ілюстрацыі Паўла Татарнікава былі прадстаўлены на выстаўках у Японіі, Італіі, Германіі, Францыі, Швейцарыі і іншых краінах, набыты замежнымі музеямі, уключаны ў прэстыжныя каталогі сусветнай кніжнай ілюстрацыі. На міжнародным біенале ілюстрацый да дзіцячых кніг у 2001 годзе ў Браціславе Павел атрымаў "Залаты яблык". Сцварджаю адназначна: у кнігах серыі "Сем цудаў Беларусі", якую афармляе Павел Татарнікаў, дасканалае ўзаемадзеянне зместу і формы, тэксту і ілюстрацый, а ўсяго гэтага — з якасным паліграфічным выкананнем на Мінскай фабрыцы каляровага друку.

Гэта датычыць маіх кніг "У гасцях у вечнасці", "Званы Нямігі", "За наміткай гісторыі", "Адвечны покліч Радзімы". За іх афармленне Татарнікаў таксама атрымаў не адну узнагароду. А на конкурссе "Лепшыя выданні новага тысячагоддзя", які праходзіў у рамках II Кіеўскай міжнароднай выставы-кірмаша "Кніжны сад — 2002", кніга "У гасцях у вечнасці" адзначана дыпломам у намінацыі "Лепшае падарункавае, сувенірнае выданне".

Думаю, не адзін я такі, у каго на паліцах стаяць па некалькі выданняў аднаго і таго ж твора, калі выданні гэтых зроблены з паліграфічным густам, па-мастацку выразна і напаўторна. Вось чаму я не веру, што які-небудзь камп'ютэр можа замяніць кнігу. На маё разуменне – гэтага не адбудзеца ніколі. Не можа халодны экран нават самага кругога манітора перадаць цяпло скарышавых рук, з якіх выпырнуў ў свет і пайшоў да чытача незвычайны цуд – друкаваная кніга. Значыць, будзе жыць яна разам з чалавекам вечна.

У свой час, калі я працаваў дырэктарам выдавецтва “Мастацкая літаратура”, існаваў дзяржаўны заказ на высокамастацкую кнігу з адпаведным фінансаваннем, складаўся спецыяльны агульнарэспубліканскі штогадовы план выданняў палепшанай якасці. Падаецца, было б карысным удасканаліць гэтую практику на новай аснове, пашырыўшы яе і на недзяржаўныя выдавецтвы. Неабходнасьць далейшага павышэння ўзроўню мастацтва кнігі вымагае гэтага. А выйграе, як заўсёды, чытач.

Так, прыемна гаварыць пра нашы дасягненні, тым больш, што яны бяспрэчныя. Але... І ў радасным аповедзе даводзіцца вымаўляць гэтае тармазное слова. Калі б так бясхмарна і беспроблемна было ў сферы беларускага кнігавыдання. Хапае складанасцяў і цяжкасцяў -- як аб'ектыўных, так і тых, што мы самі сабе ствараем, не адпускае і фінансавы голад.

Аднак, калі б Скарына, кнігамі якога не толькі захапляліся, але і спальвалі, якому з-за недахопу грошай і праз розныя іншыя прычыны не ўдалося цалкам рэалізаваць свой талент, калі б ён адмовіўся ад справы свайго жыцця, наколькі збяднел б не адно тагачасныя прыхільнікі друкаванага слова, але і мы сённяшнія, ды і ўсё чалавецтва.

Беларускія кнігавыдаўцы – гэта ўдумлівия пераймальнікі і прадаўжалынікі Скарышавых традыцый. Дык няўжо яны не справяцца з часовымі цяжкасцямі? Не веру. А таму будзем чакаць новых прыемных сустрэч з дасканалай па форме і мастацкаму афармленню і займальнай ды карыснай па зместу беларускай кнігай.

АД КРАЯЗНАЎСТВА – ДА РАДЗІМАЛЮБСТВА

Выступленне на ўстаноўчай канферэнцыі
па стварэнню Беларускага краязнаўчага таварыства
(29 сакавіка 2005)

Сённяшні стан беларускага краязнаўства, на мой погляд, мо найбольш уздымны, пашыраны і нават крыху рамантываваны. Відаць, так зайдёды бывае на этапе становлення, пераходу ад дзіцячай захопленасці жыццём да цвярозага юнацтва, а пасля і дарослага асэнсавання рэчаіснасці і сябе, сваёй вялікай і малой радзімы ў агульнай людской супольнасці.

І гэта зусім не загана, а мо найбольш каштоўная адметнасць нашых сённяшніх краязнаўцаў, усё больш шырокі і размаіты рух якіх я назваў бы асэнсаваным радзімазнаўствам. А тое, што развіваецца ён дзе спантанна, дзе не надта арганізавана, сям-там толькі запачаткоўваецца, зусім не падстава, каб кідаць у гэты пладавіты агарод каменні папрокаў. Хутчэй наадварот – пакуль не позна, пакуль не выветрыўся гэткі своеасаблівы рамантычны ўздым, неабходна ўсімі сіламі і сродкамі падтрымазаць яго, надаць арганізаванасць на ўзоруні краіны, падзякаваць энтузіястам і паспрыяць увасабленню вынікаў іхніх пошукаў і працы ў рэальнія, осязаемыя, гаворачы па-руску, рэаліі нашага жыцця. У кнігі, зборнікі, выставы, музеі, экспазіцыі, хронікі, мастацкія творы, тэле- і радыёперадачы і г.д. Бо выхаванне краязнаўствам ці не самае эфектыўнае, а памяць – гэта зварот не толькі да рузуму, а і да пачуцця, а мо найперш да яго.

Мне здаецца, я не памыляюся, калі кажу пра тэматычнае, тэрытарыяльнае, колъкаснае пашырэнне краязнаўства і ягоных прыхільнікаў. Да стагона паглядзецаў тэлеперадачы, і не толькі “Падарожжа дылетанта”, а і падрыхтаваныя мясцовымі тэлестудыямі, паслушаць радыё, пачытаць газеты і часопісы, у тым ліку краязнаўчага напрамку, якіх з'яўляецца ўсё больш, пазнаёміцца з разнастайнай дзейнасцю энтузіястаў на месцах, каб зразумець: краязнаўчы рух не толькі не знік, не змізарнеў, а насуперак усім цяжкасцям ён набірае тэмп, ён жыве, бруіцца, усё больш настойліва пррабіваецца на паверхні нашага грамадскага жыцця.

Гаворачы пра нацыянальную адметнасць, я маю на ўвазе не толькі беларускі аспект нашага краязнаўства. Сёння цалкам апраўдана, што пошук сваіх каранёў, свайго радаводу, вывучэнне працэсу сваёй самаідэнтыфікацыі даволі вынікова вядуць прадстаўнікі розных нацыянальнасцяў, якія здаўна разам і поплеч жылі на беларускай зямлі, напоўніцу спазналі яе гераічную і трагічную гісторыю. Але, дзякаваць Богу, яны ніколі не забываліся, што гэта іхняя зямля, зямля іхніх продкаў і дзяцей, зямля іхніх надзеяў і спадзяванняў. Таму і не цураліся яе, не выракаліся – не будзем браць у разлік выключэнняў. Але тое, што беларуская зямля, спаласаваная і здратаваная намагальнікамі звяяваць яе, падпарадковаваць, супраціўлялася гэтаму ўсёй сваёй шматнацыянальнай супольнасцю, сведчыць пра адно – яна стала роднай для беларусаў і рускіх, палякаў і татараў, яўрэяў і падстаўнікоў іншых народаў, каго прыняла яна пад сваё покрыва, каму дала жыццё і паставіла на крыло. Дарэчы, і само беларускае краязнаўства на працягу сваёй гісторыі таксама было шматнацыянальным.

Гэтаксама і з рэлігійнымі, міжканфесійнымі адносінамі.

Гаворачы пра такую талерантнасць, я хачу падкрэсліць сённяшня рэалныя напрамкі дзейнасці нашых краязнаўцаў, даследчыкаў даўняй і не вельмі далёкай гісторыі. Гэта сённяшні дзень беларускага краязнаўства. Гэта тое, чым займаюцца школьнікі, студэнты, навукоўцы, пісьменнікі, гараджане і сяльчане – усе, хто далучае сябе да няўрымслівага племені краязнаўцаў.

На сённяшні стан краязнаўства накладвае адбітак і развіццё тэхнічных сродкаў. Найперш – Інтэрнэт. Газета “Звязда” 18 лютага 2005 года змясціла артыкул Сяргея Кузняцова “Вёска ў “павуціне”. Аказваецца, беларуская вёска ўсё больш адваёвае сабе месца ў сусветным сеце, усё большае колъкасць сайтаў, прысвечаных сельскім паселішчам нашай краіны. Адно з Гродзенскай вобласці аўтар называе 7 сайтаў. Маюць іх вёскі Ліпнішкі, Геранёны, Жамыслаўль, Суботнікі, Крэва, Дубна (Мастоўскі раён) – гэта ўсё Гарадзеншчына, Бронная Гара з Брэскай вобласці, вёска Чыкі з Мінскай, Копці з Віцебскай.

Значыць, пашыраюцца не толькі мажлівасці краязнаўчай працы, але ўзрастает адказансць за яе вынікі – за звесткі, пададзеныя для шырокага карыстання, іх дакладнасць,

падбор, форму падачы. Бо Інтэрнэт – гэта не толькі для ўнутрыбеларускага карыстання, гэта выхад у шырокі свет, які, на жаль, мо і саму Беларусь ведае не больш чым па назве, а што ўжо казаць пра нейкі наш горад ці вёску, пра асобны помнік ці імя. З увагі на такія вялікія мажлівасці сусветнага сеціва неабходна падыходзіць да насычэння беларускіх старонак у ім. Тым больш, што Інтэрнэт сапраўды адкрывае незвычайныя магчымасці доступу да сусветных крыніц і першакрыніц, да чужой і далёкай ад нас гісторыі. Але ж гэта выдатная магчымасць развіваць паралельнае краязнаўства, суаднесці падзеі, з'явы нашай гісторыі, нашу культурнагістарычную спадчыну з еўрапейскім і сусветным працэсам, параліні, засведчыць падabenства і адметнасці і ўключыць у агульны кантэкст развіцця чалавецтва.

Стварэнне ж вэб-старонак і вэб-сайтаў пра беларускія прадпрыемствы, гарады і г.д. вельмі важна дапаўняць раздзелам па краязнаўству. Гэта дапаможа карыстальнікам Інтэрнэта не толькі больш даведацца пра аб'ект іхнай прафесійнай (вытворчай, гандлёвой, навуковай і інш.) цікавасці, але і дадасць нешта жывое, эмацыянальнае, а таксама будзе спрыяць развіццю гісторыка-культурнага туризму.

Старшыня Саюза краязнаўцаў Радзімія Сігурд Отавіч Шміт выказаў такую цікавую думку: “Краязнаўства – не толькі краиведанне (краезнание), але залёсты і краялюбства”. Мне падаецца, гэта асабліва важна ў нашых умовах, калі патрэбна, каб любоў да “малой” радзімы заканамерна і неабходна пераастала ў любоў да “вялікай” Радзімы. Бо хто ж нас палюбіць і спазнае ў свеце, калі мы самі, не дай Бог, не будзем паважаць сябе, не любіць і не шанаваць сваю гісторыю. Тому адзін з накірункаў дзейнасці краязнаўцаў – абуджэнне і замацаванне любові да сваёй Радзімы, асабліва ў моладзі.

Тут дарэчы будзе нагадаць слова Скарэны, якія найлепшым чынам вызначаюць крыніцу любові да сваёй зямлі. “Понеже от прирождения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведают гнезда своя; рыбы, плавающие по морю и в реках, чуют виры своя; пчелы и тым подобная боронять ульев своих, -- тако же и люди, и где зродились и ускормлены суть по бозе, к тому месту великую ласку имаютъ”.

Прамоўленыя, напісаныя і выдрукаваныя каля 500 гадоў таму далёка ад роднай зямлі, дзе “зроділся и ускормлены” быў Скарына, слова гэтыя засведчылі звыклы і натуральны патрыятызм выдатнага полацкага пілігryма, ягоны стан душы і лад жыцця. Жыцця, якога ён не ўяўляў без памяці аб сваім, родным, аб тым куточку, з якім звязаны навечна.

Для мяне асабіста ў словах Скарыны чуеца яшчэ і водгумле ягоных краязнаўчых памікненняў, ягоны заклік ведаць і вывучаць свой край, свой род, сваю гісторыю, свой беларускі радавод, а, значыць, і сябе самога. Каб усвядоміць сябе патрыётам, трэба адчуць і зразумець тую зямлю, на якой жывеш, тых людзей, што пакаленне за пакаленнем засвойвалі навуку землялюбства, праходзілі праз выпрабаванне тутэйшасцю, каб урэшце знайсці саміх сябе, здабыць права звацца народам.

А яшчэ Скарына нагадвае пра нашу адказнасць перад будучымі насельнікамі Айчыны. Каб і пасля нас было дзе звязаць шукаць норы свае, птушкам – віць гнёзды свае, рыбам – асвойваць віры свае, а пчолам каб было з чаго браць мёд свой. Гэта тое, што можна назваць традыцыйным асяроддзем чалавечага існавання. А гэта і ёсць экалагічнае краязнаўства, развіццё якога адпавядае міжнароднай Канвенцыі па ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны, распрацаванай ЮНЕСКА, і нашай паслячарнобыльскай сітуацыі.

Сігурд Отавіч Шміт зазначаў, што “краязнаўства – комплексныя веды, яно гісторыка-культурнае і геаграфічнае адначасова. Таму яно мае асабліве значэнне для далучэння да экалагічнай культуры, для пашырэння экалагічнага кругагляду. “Выхаванне гісторыяй” прыроднага і рукавітвornага ландшафтаў – важнейшы сродак фарміравання асобы”. Гэты напрамак дзейнасці – важны аспект грамадзянскага выхавання асобы.

Для фарміравання сапраўдных патрыётаў і неабыкавых грамадзян краіны важным і цалкам апраўданым з'яўляецца зварот да падзея Вялікай Айчыннай вайны. Выкажу свае асабістыя адносіны да гэтага. Я перакананы, што нам ніяк нельга забывацца пра тое, што перамогу заваяваў менавіта савецкі народ. І нікто іншы не мае права аспрэчваць ягоныя пакуты, боль, горыч страт і выпакутаваную радасць перамогі. Вядома, нельга не ўлічваць рэаліі сённяшняг жыцця, але калі мы пачнем і Перамогу дзяліць па “нацыянальных” кватэрах, то

нічога добра гэтага не атрымаецца. А то і яшчэ горай – яе могуць прыпісаць нейкаму чужому дзядзьку з больш настойлівым і прагматычным падыходам, з амбіцыйным жаданнем панаваць не толькі над сённяшнім днём, але і над гісторыяй. Вядома, унёсак у перамогу над фашизмам у Другой сусветнай вайне іншых народаў і краін таксама нельга скідваць з лічыльніка гісторыі. Але і забывацца пра роль Савецкага Саюза і савецкага народа ніяк не выпадае.

А вайна для нас, калі браць пад увагу тое, што яшчэ далёка не ўсе палеглыя абаронцы Айчыны па-людску пахаваны, відаць, не зайдра скончыцца. Бо дагэтуль няма поўнага ўліку месцаў пахавання ахвяр вайны. Грашаць недахопам поўнай інфармацыі на гэты конт і хронікі “Памяць”, хоць варты адзначыць іхнюю унікальнасць і бяспрэчную каштоўнасць для будучых даследчыкаў найперш паўнатой гістарычнага матэрыялу і першакрыніц. А што да вывучэння падзеяў вайны, то карпатлівай працы краязнаўцам хопіць надоўга. Але гэта ўдзячная праца, яна абавязкова адгукненца дабром.

Безумоўна, энтузіястаў-краязнаўцаў шмат ў розных галінах дзейнасці. Але хай даруюць мне іншыя прадстаўнікі -- асаблівыя словаў ўдзячнасці хацеў бы выказаць настаўнікам. Дзякуючы іхняй самаахвярнай і сапраўды велізарнай сілы ўздзеяння працы мы сёння маєм тое, што маєм. Давайце прызнаемся, пад чыім уплывам кожны з нас далучыўся да краязнаўства? Пераважная большасць сумленна можа засведчыць: першапрычынай быў настаўнік. І не абавязкова літаратар, гісторык, гэта мог быць фізік, біёлаг, матэматык, але абавязкова чалавек, які сам любіў сваю зямлю і імкнуўся перадаць святое пачуццё сваім выхаванцам.

Калі зыходзіць з колішніх азначэнняў, то краязнаўства – гэта акурат яскравы прыклад міжпрадметных сувязяў. Таму мо і захавалася яно на такім высокім узроўні, развіваеца, пашыраеца, жыве, што выхаванне краязнаўствам ў дзяцінстве -- саме эмаксыянальна дзейснае, яно надоўга. А яшчэ таму, што прывычала сваімі рукамі зберагаць гістарычную, культурную і прыродную спадчыну, гэта значыць, уносіць пасільны ўклад у рэстаўрацыю, аднаўленне, збор помнікаў. Значыць, у нашых справах жыве памяць пра нашых

настаўнікаў. Вельмі добра, што ланцужок гэты застаецца непарыўным.

Як маленькімі крынічкамі насычаюцца вялікія рэкі, так са сціплых краязнаўчых пошукаў і знаходак, досведаў і адкрыццяў складваеца гісторыя – гісторыя нашага агульнага беларускага дома. Прыемна, што тыя дабрадзейныя парасткі мясцовага краязнаўства, якія шчодра і звабліва зелянсюць у шмат якіх месцах нашай краіны, пестуюцца найперш моладдзю – людзьмі няўрымслівымі, захопленымі, неабыякавымі ні да гісторыі свайго краю, ні да яго будучыні, ні да лёсу народу нашага.

У краязнаўстве не можа быць белых плям, бо занадта шмат было іх у нашай гісторыі. Для самапазнання і выхавання адноўлькаў важна ведаць праўду і пра далёкія войны, і пра непажаданыя і несправядлівія ваенныя суседскія сутычкі і непаразуменні, і пра нядайні гераізм народа ў вайне з фашызмам, і пра незваротныя страты падчас неапраўданых рэпрэсій, і пра так званых “ворагаў народа”, і пра ганені на царкву, пра эміграцыю і наогул пра беларускую дыяспару за мяжой, і пра свой радавод, які не заўсёды пажадана было ведаць -- а гэта ж важнейшы элемент умацавання сям'і і ўзаемасувязі пакаленняў, што сёння мае надзвычай актуальнае значэнне. Бо толькі і выключна на аснове праўды можна пазбегнуць памылак і асэнсавана, свядома будаваць свой заўтрашні дзень. Акадэмік Дзмітрый Ліхачоў слушна назначаў, што “краязнаўства – аснова маральнага выхавання народа”.

Сёння практычна выспела, самім часам запатрабавана неабходнасць стварэння не толькі ў нашых вучэльнях, у моладзевых цэнтрах, па месцу працы, жыжарства гурткоў, аб'яднанняў, таварыстваў краязнаўцаў, але і рэспубліканскага краязнаўчага таварыства. Гэтае пытанне мы і маем намер сёння вырашыць. А менавіта – стварыць рэспубліканскую Грамадскую аб'яднанне “Беларуское краязнаўчае таварыства”. Яно бяспрэчна будзе працягваць тыя добрыя традыцыі, што закладзены папярэднікамі, у тым ліку няўрымслівым рупліўцам Генадзем Каханоўскім.

Хацеў бы канспектыўна выказаць свае меркаванні на конт пашырэння краязнаўчай працы. Назаву толькі ўзбуйненныя напрамкі дзейнасці, якія з цягам часу могуць перарасці ў канкрэтныя і самастойныя праграмы. Іх я

сфармуляваў бы наступным чынам: гісторычна спадчына; культурная спадчына; прыродная спадчына; царкоўнае жыццё (усіх канфесій); гісторыка-культурныя асяродкі Беларусі; Вялікая Айчынная вайна; школьнага краязнаўства; зніклыя помнікі; землякі; родазнаўства; грамадскія музеі; збіральніцтва і прыватныя калекцыі.

Менавіта таму, падаецца мне, краязнаўства – гэта комплексная з'ява, той непарыўны ланцужок вывучэння свайго краю, калі за адным звязком абавязкова пацягнеца іншае. Гісторыя, культура, геаграфія, прыродазнаўства, мастацтва – ланцужок гэтых бясконцы.

Навуковасць краязнаўства. Неабходна арганізаваць дзейнасць мясцовых краязнаўцаў па агульнай методыцы, што паскорыла б уключэнне іхнай працы ў агульнабеларускі кантэкст, дазволіла б падсумоўваць і ўздымаць мясцовыя і рэгіянальныя вынікі да абагуленых рэспубліканскіх і тым самым надаваць разрозненым напрамкам краязнаўчай працы больш мэтанакіраваны і цэласны, завершаны характар. Тады не давялося б кожнаму новаму пакаленню краязнаўцаў пачынаць усё спачатку і нанава адкрываць ужо адкрытае іншымі. Лягчай на вынайдзеным веласіпедзе кіравацца наперад, чым марнаваць час на яго паўторнае ўзнайленне. Гэта вызваліла б сілы і людзей для дзейнасці ў іншых і сапраўды пакуль не асвоеных напрамках і тэмах. У сувязі з гэтым па ўзору некаторых рэгіёнаў варты было б праводзіць штогадовыя краязнаўчыя чытанні ў Мінску, пашырыць іх практику на абласныя цэнтры.

Неаддзельнай ад гэтага ўяўлецца і павага да працы краязнаўцаў. Нельга без спасылак і назову аўтараў, крыніц карыстацца вынікамі іхнай працы дзе б там ні было – ад музейных экспазіцый да навуковых даследаванняў і кніжных выданняў.

Навуковыя канферэнцыі на месцах знаходжання тых ці іншых гісторычных і культурных помнікаў, на мясцовым матэрыяле з удзелам зацікаўленых з Мінска і іншых рэгіёнаў краіны.

Выстаўкі краязнаўчых выданняў – ад газет да кніг і вучэбных дапаможнікаў.

Роля і значэнне “Краязнаўчай газеты”.

Роля архіўных збораў і архіўных работнікаў.

Роля бібліятэк і мясцовых музеяў.

Конкурсы краязнаўчых прац школьнікаў.

Прызнанне грамадска-культурнага значэння краязнаўства.

У краязнаўцаў не павінна быць мясцін, дзе няма спадчыны.

Аднаўленне пістарычнай памяці мясціны, чалавека, сям'і, роду і народа наогул.

Родазнаўства.

Дакументальныя і рэчыўныя памяткі і помнікі, якія захоўваюцца ў сем'ях, а пасля смерці іхніх зберагальнікай незваротна знікаюць.

Роля вышэйшых навучальных устаноў (БДУ, БДУКіМ) у падрыхтоўцы спецыялістаў і навуковым асэнсаванні проблем развіцця краязнаўства, скарыстання ягоных вынікаў у навучальным і выхаваўчым працэсе.

Мо варта стварыць на базе адной з навучальных устаноў навукова-вучэбны Цэнтр гістарычнага (культурнага, прыроднага) краязнаўства.

Лёс нашай гістарычнай і культурнай спадчыны сёння моцна залежыць ад тых, **хто** мае сродкі і хто выдаткоўвае альбо размяркоўвае іх. Вядома, спадчына наўрад ці дасць важкі грашовы набытак. І нават сама існаваць на здабытыя ёю сродкі таксама наўрад ці здолее. Так не толькі ў нас, гэтак ва ўсім свеце. Бо рэальны набытак гісторыка-культурнай спадчыны – гэта свядомасць людзей, іхні светапогляд, іхняя стваральная энергія ўрэшце. А гэта ўжо і матэрыйальная сіла. Ва ўсякім разе выдаткі на выхаванне больш выгадныя і прадуктыўныя, чым затраты на перавыхаванне. І дорага, і мала вынікова.

Таму для развіцця краязнаўства, для захавання і вывучэння гісторыка-культурнай спадчыны надзвычай важна прадуманая дзяржаўная падтрымка. Мецэнатаў на ўсю нашу тысячагадовую гістарычную і культурную спадчыну, відаць, не хопіць. Падтрымка маецца на ўвазе не толькі фінансавая. Не менш важна заканадаўчая, пратэкцыянісцкая, апякунская і г.д. Усё гэта ў сукупнасці дазволіла б значна пашырыць і ўмацаваць каналы падтрымання нашай гістарычнай і культурнай спадчыны ў належным стане, а праз гэта атрымаць большую фінансавую аддачу ад самой спадчыны, якую (аддачу)

зноў можна накіраваць на развіццё культуры – змяншаючы тым самым нагрузкі на бюджет.

Магчыма, гранты Міністэрстваў культуры, адукацыі, інфармацыі, а таксама маладзёжных арганізацый для падтрымкі значных праектаў у сферы краязнаўства.

Але пры гэтым важна бачыць не толькі сталіцу, не адно буйныя гарады і турыстычныя цэнтры. Багатая гісторыя рассыпана і па малых гарадах, мястэчках, вёсках і нават руінах – там, дзе некалі існаваў свой звабны і каштоўны гістарычны альбо культурны сілует.

Гэта набывае асаблівае значэнне ў сувязі з усё больш настойлівым накірункам на развіццё агратурызму. Значыць, адначасова з гэтым павінен развівацца і гістарычны ландшафт, зрэшты, як і проста ландшафт, тое прыроднае асяроддзе, якое таксама з'яўляецца аб'ектам краязнаўчага інтарэсу. Месцы быльх сядзібай, святыя і гістарычныя камяні на ўзлеску ці на полі, крынічка альбо дуб, дзе некалі было капішча, ставок, возера (не абавязкова тое, дзе скарб Напалеона), іншы прыродны знак ці сімвал, з якім звязана некае вядомае прозвішча ці проста легенда, казка, песня, – чым не прадмет цікавасці краязнаўцаў?

Заахвочванне краязнаўцаў. Сёння паўсюль становіцца традыцыйная адзначаць лепшых людзей у сваіх сферах, напрамках дзейнасці, шмат дзе выдаюцца стыпендыі, прэміі гарадоў, абласцей і г.д. Уяўляецца цалкам апраўданым і справядлівым, каб сярод тых, каго на месцах адзначаюць гэткім чынам, былі і прадстаўнікі самага неабыякавага да роднай зямлі племені – краязнаўцы. Проста трэба падказваць кіраўнікам гарадоў, абласцей, раёнаў, што ёсьць такія добраахвотныя памочнікі, якія супольна з іншымі ўносяць у фармаванне іміджу той ці іншай мясціны альбо рэгёна сваю адметную працу, і што яны таксама вартыя заахвочвання.

Вывучэнне гісторыі самога краязнаўства, асэнсаванне і пропаганда навуковай спадчыны нашых даследчыкаў дауніны і краязнаўцаў. Гісторыя айчыннага краязнаўства шматаблічная, багатая на імены і падзеі. Многія незаслужана забытыя. Сёння яны самі і іхнія працы ўсё часцей вяртаюцца з забыцця. Важна адзначыць дзейнасць у гэтым напрамку выдавецтва “Беларускі кнігазбор”. Вартыя паскорышь выданне энцыклапедыі ці слоўніка беларускіх краязнаўцаў.

Адным словам, працы ў краязнаўцаў не паменшае не толькі ў блізкай, але і далёкай будучыні. Хацеў бы пажадаць на гэтай ніве поспеху, поспеху і поспеху.

“А выхаванне краязнаўствам, як зазначаў Сігурд Отавіч Шмідт, мае на мэце не толькі навучанне ведам і пашырэнне ведаў пра мінулае і сённяшні дзень свайго краю, яго асаблівасці і каштоўнасці, але і прывіццё патрэбнасці ў дзейсным клопаце пра будучыню свайго краю і пра захаванне яго культурнай і прыроднай спадчыны”.

А закончыць хацеў бы шчырымі і трохі мо іранічнымі, але такімі чулівымі і непасрэдна-пачуццёвымі словамі Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча:

Што мне пекны Парыж, Рым прыгожы і слынны,
Што швейцарскія горы, старыя Афіны.
Што мне Вена, што мне Лондан туманны...
Больш за ўсё я бацькоўскуму краю адданы.

Дык будзем жа да скону сваіх дзён адданымі бацькоўскуму краю, роднай Бацькаўшчыне. І хай на гэтым пачэсным шляху ўсім вам заўсёды спадарожнічае ўдача і поспех!

“Краязнаўчая газета” (скарочана), №13, красавік, 2005

ЗАГАДКАВЫЯ ТАТАРСКІЯ ПІСЬМЁНЫ

Калі верыць народным паданням і легендам, то Беларусь ці не самая багатая ў Еўропе краіна на схаваныя ў яе нетрах скарбы. Аднак мала каму з шукальнікамі удалося адкрыць гэтыя зачараўваныя схроны. Відаць, не мелі яны чароўнай папараць-кветкі ў руках, якая паказвае шлях да тых падземных сховаў.

А вось іншыя багацці пры водбліску той нябачнай кветкі нашым суродзічам адкрываліся ахвотна. Назоў гэтым скарбам – духоўнае заможжа нашых далёкіх і больш блізкіх продкаў, што ў сукупнасці складае багатую і размаітую беларускую культуру.

Шмат дзівосаў і каштоўнасцяў можна знайсці ў гэтым ёмкім куфры. І ці не на самым сподзе яго – беларускае кнігапісанне і кнігадрукаванне.

Каму з нас не даводзілася трymаць у руках кніпі, захапляцца іхнім мастакім аздабленнем. Але заўсёды нейкім арэолам таямнічасці былі ахінуты кнігі, напісаныя мала каму вядомымі іерогліфамі, арабскай вяззю. Яны заўсёды здаваліся недаступнымі і загадковымі. І ўжо ніяк нельга было ўяўіць, што за мудрагелістым арабскім пісьмом можа хавацца звыклы беларускі тэкст, што ў гэтых хітрасплященнях чужой графікі зашыфраваны беларускія слова.

Аказваецца, усё гэта існуе рэальна і мае сваю багатую гісторыю. Існуюць рукапісныя кнігі, створаныя на беларускай мове арабскім пісьмом. І называюцца яны Кітабы, або Аль-Кітабы, Ай-Кітабы. Аўтары іх – беларускія татары, якія звязалі свой лёс з нашай зямлёй яшчэ ў далёкім XIV стагоддзі і цягам 600 гадоў годна і дбайна шчыравалі ў агульной супольнасці. За гэты час змяніўся іхні быт, з'іначыўся фальклор, песні, прымаўкі, загадкі. Нават мова стала такой жа, як у беларусаў. Аднак і сваю адметнасць, найперш у рэлігійным жыцці, яны не страцілі.

Пра тое ж сведчаць і Кітабы, гэтыя рукапісныя зборнікі рэлігійнага характару. Ёсць нават беларускі Каран, ці, як завуць яго самі татары, Кур’ан. Гэта самая галоўная свяшчэнная кніга мусульман, дзе сабраны рэлігійныя запаветы, міфы, прававыя асновы ісламу. Таму вытрымкі з яго першачаргова і перакладалі на беларускую мову, каб не асімілявацца канчатковая, не забыцца пра свае гістарычныя карані.

З'яўленне татар на беларускіх землях звязваецца з часам княжання ў Вялікім княстве Літоўскім Гедыміна. Ёсць звесткі, што ў 1319 годзе ў час бітвы з Тэўтонскім ордэнам татары складалі ягонае перадавое войска. Але асабліва спрыяльны час наступіў пры Вітаўце Вялікім. Ён, шчыры апякун татар, прыхільнік хана Залатой Арды Тахтамыша, запачаткаваў татарскія пасяленні на беларускіх землях, ухваляў і падтрымліваў іхніе перасяленне ў Вялікае княства Літоўскае. Вялікі князь надзяляў татар ільготамі і прывілеямі. Ён прыраўняў іхніх вядомых людзей да паноў і шляхты, аддаў у

спадчыннае карыстанне землі, вызваліў ад падаткаў, спрыяў незалежнасці рэлігійнага жыцця. Дазволіў нават жаніца з мясцовымі дзяячамі. Праўда, мець можна было толькі адну жонку. На гэткія ласкі татары адказвалі ўзаемнасцю, любілі Вітаўта і называлі яго Ваттад, што азначае наймагутны. Яны ахвотна перасяляліся на землі ВКЛ і храбра змагаліся пад штандарамі вялікага князя.

Шмат татарскіх перасяленцаў з'явілася на беларускіх землях пасля паходу ў 1397 годзе Вітаўта за Дон, супраць Азойскай Арды. А праз два гады ў Лідзе знайшоў прытулак з дваром і дружынай хан Залатой Арды Тахтамыш. Разам з беларускімі харугвамі ў знакамітай Грунвальдской бітве ў 1410 годзе адгаджвалі крыжакоў ад звычкі хадзіць паходамі на славян і воіны татарскія.

Аднак беларускія татары былі не толькі ваярамі. Яны аралі зямлю, становіліся рамеснікамі, гандлявалі, займаліся тымі справамі, што і тутэйшае насельніцтва. Таму ад самага пачатку ўзнікла між імі прыязнасць і ўзаемаразуменне, згода і талерантнасць. Яшчэ і да гэтага часу месцамі буйнейшых аседлішчаў татар лічацца Іё, Мір, Навагрудак, Слонім, Ляхавічы, Мядзел.

Пасяліўшыся на беларускіх землях, татары аказаліся адлучанымі ад мацярынскіх традыцый, паступова страцілі сваю мову. Але ў іх захоўваліся кнігі, выдадзеныя па-арабску. Каб далучаць да гэтай духоўнай скарбніцы моладзь, патрабавалася нейкае выйсце.

І яно было знайдзена. Арабскія кнігі сталі перакладаць на беларускую мову. Але не беларускім літарамі, а арабскім пісьмом і, як правіла, рукапісным спосабам. Часам беларускі пераклад рабіўся проста на старонках друкаваных кніг.

У Кітабах захаваны найперш тлумачэнні малітваў, пастоў, апавяданні з жыцця Магамета і яго прарокаў, апісанні рэлігійных абрадаў і звычаяў. Як і ў іншых арабскіх кнігах, тэкст у Кітабах напісаны і чытаецца справа налева, пачынаецца ў нізе старонкі і ў самым канцы нашых звычайных кніг. Тэкст не мае падзелу на слова, знакаў прыпынку, вялікай літары, прабелаў між асобнымі творамі – суцэльная арабская вязь.

Найбольш багатым на Кітабы было XVI стагоддзе, якое, дарэчы, і для беларускай літаратуры сталася асабліва плённым.

А вось з XVIII стагоддзя пачала адчувацца паланізацыя грамадскага жыцця. Кітабы сталі пісацца лацінкай. Аднак і ў гэтых умовах татары не паддаваліся асіміляцыі. Не маючы мажлівасці ствараць новыя кніпі, яны актыўна перапісвалі даунія. Тыя, што сталіся звыклымі ў кожнай сям'і. Бо ў іх былі знаёмыя легенды і казкі, паэмы і замовы, рэцэпты лекаў і парады, у іх жыў дух далёкай і ўжо незваротнай першарадзімы. Кнігі захоўвалі маральна-этычныя павучанні для моладзі, вучылі шанаваць бацькоў, гасцей, бедных. Яны мелі матэрыял, прыдатны на кожны дзень. Такія кнігі называліся Хамайл – тое, што носіцца з сабой. Хамайл быў самай папулярнай кнігай у беларускіх татар. А яшчэ існаваў Далавар – папяровы скругак малітваў, які часта клалі ў магілу памерлым. На жаль, многія з рукапісных кніг незваротна страчаны.

Тое, што мусульманскія пісьменнікі і перапісчыкі карысталіся беларускай мовай, сведчыць пра яе вялікія магчымасці. Арабскім шрыфтам было найбольш латва перадаваць асаблівасці нашай мовы. Калі ў афіцыйных дакументах Вялікага княства Літоўскага ўжывалася старабеларуская літаратурная мова, то ў Кітабах яна была жывой, мясцовай, размоўнай. Аднак ніякіх падручнікаў не існавала. Навыкі перадаваліся ад бацькі да сына. Паколькі агульных правілаў таксама не было, то розныя аўтары адно і тое ж слова маглі пісаць па-рознаму. Праўда, у 1836 годзе быў створаны нават турэцка-беларускі слоўнік.

Наш вядомы вучоны-этнограф Яўхім Карскі лічыў, што адбываўся жывы працэс пранікнення арабскіх слоў у беларускую мову. Да слоў татарскага паходжання ён, напрыклад, адносіў: *андарак*, *баламут*, *барыш*, *бусел*, *дурань*, *ёлуп*, *кайданы*, *капішук*, *торба*, *чарга*, *шапка* і іншыя. Былі і так званыя нацыяналізаваныя слова, дзе захоўваўся арабскі корань, а канчатак быў чыста беларускі і ўсё слова вымаўлялася па-беларуску.

Так вось у беларускай культуры і пісьменстве загадкова перапляліся татарскія матывы, так назаўсёды ўпісаны ў яе гістарычныя помнікі татарскага пісьменства на беларускай мове.

“Звязда”, 26.05.2001

ЖЫЩЦЁ, ЗНІТАВАНАЕ ПАЭЗІЯЙ

Жэня Янішчыць. Гэтае імя ўвайшло ў школьнага падручнікі, у беларускія і замежныя паэтычныя антalogіі. Нязмушана простае і чароўна паэтычнае слова яе захапляла і захапляе як сапраўдныхў знайцаў, так і аматараў прыгожага пісьменства.

Мы разам вучыліся на філалагічным факультэтэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, атрымлівалі і трацілі небагатыя стыпендыі, сустракаліся, спрачаліся, проста бавілі час за абмеркаваннем “жыщёвых навін”. Пазней мелі агульную спрычыненасць да пісьменніцкіх спраў і пры гэтым не гублялі даўнейшых студэнцкіх повязяў. Уражанняў набралася столькі і ўсе яны такія жывыя і хвалючыя, што я дагэтуль не могу адназначна адказаць: хто ж яна -- Жэня Янішчыць?

Чуллівае дзіця Палесся, якое асабліва востра адчувала сваю знітаванасць з беларускай зямлёй?

Апантанае і захоплене жыщцём дзеўчанё, якое ўсюды і ва ўсім бачыла – а мо шукала? -- паэзію?

Зачараваны родным краем летуценнік, які і ў людзях намагаўся заўважыць (і заўважаў) толькі лепшае, чалавече і чалавечнае?

Непрыстасаваны да сурowych праяў, да няпраўды, маны і падману чалавек, якому часам хацелася ад усяго несапраўднага і прывіднага скавацца ў гэткі ж прывідны, але збаўчы свет паэзіі?

Акрылены свеглымі прадчуваннямі рамантык, для якога стасункі з рэальнасцю і нават з людзьмі давалі не адно толькі прыемнасць, але і цяжар суперажывання за непамыснасці іншых?

Паэтка з Божай іскрай, якая, здаралася, за знешній бравадай і весялосцю намагалася прыхаваць сваю ўражлівую да балючасці натуру, засцерагчыся ад параненасці, aberагчы тую душэўную струну і ўнутраны настрой, што давалі ёй права пісаць так, як пісала толькі яна, – прамаўляць і выдыхаць вершамі?

Пытанні, пытанні...

А адказы? Але ці патрэбен гэткі рэнтгенападобны досвед, які можа раскладаці на драбніцы і тым самым – не дай Бог! – знішчыць цэльнасць натуры і характару гэтага рана

адспявалага палескага жаўрука з ягонай нязмоўчнай і светлай, вясной абнадзеенай песняй? Важна іншае – яе песняспеў быў і застаецца гаючым глытком дабрыні, шчырасці і даверлівасці, якія не могуць – не павінны! -- згінуць, знікнуць, растворыцца ў нашым віralомным жыцці. Як важна і тое, што згадкі пра Жэню Янішчыц і сёння выклікаюць у маёй душы цёплы і супакаяльны настрой, змушаюць прыпыніцца ў шалёнym часабегу і як бы зазірнуць зе небакрай будзённасці і мітуслівасці, каб спаўна ацаніць вартасць і каштоўнасць праста жыцця.

Чым больш назапашваецца за плячыма гадоў, тым вастрэй і выразней паўстae непаўторна-няўрымслівая студэнцкая пара. Не толькі таму, што жыццё тады было саладзейшым і ўяўлялася бясконцым, а ваколыны свет здаваўся непаўторным і зваблівым. Адносины нашыя тады не былі яшчэ сапсанавы прагматызмам, жыццёвымі мітэрнамі і скрутнасцю гадоў, а надзеi заставаліся шчырымі і прыгожымі. Прычына, напэўна, і ў тым, што з часам усё часцей мы сталі губляць студэнцкіх паплечнікаў, а таму пачынаем па-асабліваму цаніць тых, хто застаецца, і разам з імі згадваць, успамінаць, насталыгаваць.

Вядома, кожны па-свойму згадвае Жэню Янішчыц. І гэта апраўдана, хоць мо часам і супярэчна з традыцыйна разлічанымі на непагрэшнасць успамінамі – як быццам успаміны вымагаюць замест жывога чалавека гаварыць пра ягоны забранзавелы, а таму нежыццёва бліскучы вобраз. Для Жэні гэтая размаітасць меркаванняў акурат і будзе годна стасавацца з раскрыленай душой, з шырока расплющчанымі – ажно да незнікальнага здзіўлення вялікімі вачымі, што неабыякава і зацікаўлена пазіралі на свет і праменіліся прыязнай усмешкай, нават тады, калі рысы твару выдавалі сум і маркоту. Што праўда, маркоціцца ёй, асабліва ў апошнія гады балюча нядоўгага жыцця, даводзілася мо часцей, чым гэта было ўласціва і патгрэбна ажыўленай і трапяткай натуры.

Ды, калі казаць шчыра, для мяне асабіста гэтая задуменнасць і нечаканы як бы смутак на Жэніным твары – а мо проста засяроджанасць? -- уяўляюцца адметнай асаблівасцю і загадкавасцю яе студэнцкай пары і таму мо не зусім зразумелай. Бо маладое неспатольнае жыццё тадышніх універсітэцкіх філолагаў (а гэта быў канец шасцідзесятых гадоў

мінулага стагоддзя) вызначалася не толькі ўлягннем у навуку. Хоць для абсалютнай большасці нядауніх вясковых дзяўчат і невялічкай купкі хлопцаў са 130 студэнтаў нашага беларускага курса вучоба і сапраўды сталася апантанай захопленасцю, а аваляваковае праграмнае чытанне цэлай гары літаратуразнаўчых прац і мастацкіх твораў, што былі адзін не горшы за другі, трымцівым далучэннем да неабдымнага свету прыгожага пісьменства і ўзвышанасці душы, ды студэнцкія дні, месяцы, гады былі прасякнуты і звычайнай студэнцкай бесклапотнай весялосцю.

А калі дадаць, што тыя дабрадзеіныя гады, падвышаныя чаканай хрущоўскай адлігай, якая неадольна здымала з думак і сэрцаў заскарузласць і няпэўнасць, песціла надзею на нешта нерэальна вялікае і прыгожае, былі гадамі зацятых спрэчак пра ролю і прызванне фізікаў і лірыкаў, парой паўсюднага, аж да вялізных стадыённаў, панавання паэтычнага слова, то можна зразумець, што студэнцкі побыт ніяк не мог быць чымсьці звыклым, будзённым, а тым больш апрыкрым.

Ды і самі лекцыі, семінары клікалі да разняволенасці думкі, да свежасці ўспрынняцца свету і сябе ў гэтым свеце. Выкладчыкі ж, здавалася, разам са студэнтамі адчынялі браму сапраўдных скарабаў, мудра скіроўвалі прагных да ведаў і спасціжэння ісціны маіх аднакурснікаў на шлях развагі, роздуму і засваення права самому даходзіць да сутнасці, не спяшацца глытаць сухі камяк чужых высноў, а шукаць тую адзіна адпаведную праўдзе ісціну, што надае жыццю цэльнасць і мэтаскіраванасць. Алег Лойка, Але́сь Адамовіч, Барыс Міцкевіч, Ніл Гілевіч, Дзмітрый Бугаёў сярод тых выкладчыкаў былі ці не найпершымі дарадцамі ў часам заблытанах літаратурных – і не толькі – справах, нязвыклымі, асабліва з пазіцыі сённяшняга дня, тлумачамі і спазнавальнікамі новых абставін раптоўна пасвяжэлага грамадскага жыцця.

Ці не такой студэнцкай вольнасцю і шчырым спадзевам на нязменнасць жыццёвых абставін былі навеяны і радкі прысвячэння, якія Жэня пакінула мне на адным з калектывных паэтычных зборнікаў: “Майму Толі, каб заўжды быў вольны і рабіў тое, што яму падабаецца. Жадаю шчасця! 8.II.68 г. Мінск. Янішчыц”. Добрае пажаданне, нават сёння актуальнае.

Пяць студэнцкіх гадоў былі папраўдзе непаўторнымі і незабыўнымі. Як далёка -- за межамі часу, здаецца, засталася наша студэнцкая планета з яе дзівоснымі святлом, зоркамі і людзьмі. Месцілася ж яна тады ў найлепшых для нас куточках беларускай сталіцы. Філфак Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта -- на вуліцы Чырвонаармейскай, што акурат насупраць Ленінкі, як называлі мы сённяшнью Нацыянальную бібліятэку. А студэнцкі інтэрнат -- на колішній Паркавай магістралі, што пасля мела назоў праспект Машэрава, а цяпер называецца праспектам Пераможцаў. Сярод насельнікаў гэтай ужо далёкай планеты -- мае аднакурснікі Алесь Разанаў, Жэня Янішчыц, Таццяна Шамякіна, Віктар Ярац, Яўген Хвалей, Лена Руцкая, Генадзь Пашкоў... Называю толькі тых, хто з нашага курса афіцыйна стаў пазней членамі Саюза пісьменнікаў. Хоць выдатных сёння асобаў у розных галінах дзейнасці можна назваць колькі дзесяткаў. Разам з намі вучыліся і дочки знакамітых літаратаў -- Таццяна Панчанка, Ларыса Калаачынская, Людміла Карпава... А поруч былі трошкі старэйшыя Сяргей Законнікаў, Міхась Губернатараў, Мар'ян Дукса, Эдуард Зубрыцкі, Рыгор Семашкевіч, Генрых Далідовіч, Алесь Камароўскі, Юрка Голуб, Анатоль Сербантовіч, Фёдар Чэрня...

Паэзія была не толькі захапленнем асобных, з маленства адораных і праз тое ахвоча прынятых на філфак хлопцаў і дзяўчат -- сёй-той нават уступнае сачыненне ператварыў у рыфмаваныя строфы. Паэзія сапраўды і без перабольшання была напоўнена філфакаўская атмасфера, балышыня лекцый, студэнцкія аўдыторыі ды інтэрнатныя пакоі. І таму, калі я сёння праходжу міма будынка былога філфака альбо каля чацвёртага ўніверсітэцкага інтэрната, здаецца, адчуваю незвычайную аўру саміх сцен. Бо дзе яшчэ знайдзеш гэткі будынак, у якім такі працяглы час поўнаўладнай гаспадынія была паэзія, творчасць, дзе нараджаліся сотні цікавых твораў, дзе выспельваліся літаратурныя таленты? Сапраўды, сцены насычаны і пранізаны паэзіяй. Яна тут жыла, дыхала, існавала, панавала. Разам з філфакаўскімі прыгажунямі, якія славіліся на ўвесь Мінск. Вось бы зрабіць на быўшым філфаку літаратурную галерэю... Але ці хапіла б месца, каб змясціць партрэты ўсіх, хто стаў там на крыло?

Дзе яшчэ можна было сустрэць такое, каб выкладчык, паважаны прафесар прыходзіў у аўдыторию і перш, чым пачаць рассказ пра гісторыю старажытнай літаратуры, захоплена і ўзнёсла чытаў вершы. Беларускіх, рускіх аўтараў. Адзін, другі і па настойлівай просьбe хітрых студэнтаў трэці, чацвёрты... А так было. Міхась Ларчанка ніводнай сваёй лекцыі не праводзіў без гэткага святочнага рытуалу, без такога гаючага, як аказалася, прычасця да спавядальнага паэтычнага слова. І дагэтуль гучыць у вушах ягоны глухаваты, але выразны і, здаецца, ад адчування гэткай незвычайнай да яго ўвагі, павагі і захопленасці нязвыклай памяццю, урачысты голас:

Идут белые снеги,
как по нитке скользя...
Жить и жить бы на свете,
Да, наверно, нельзя.
Чы-то души, бесследно
растворяясь вдали,
словно белые снеги,
идут в небо с земли...

Гэты верш Яўгена Яўтушэнкі стаў як не галоўным рытуальным вершам нашага курса. Настойлівия дзяўчатаў упрошвалі падатлівага Міхася Рыгоравіча чытаць яго ледзь не на кожнай лекцыі.

Дык хіба ў гэткім самабытна творчым і вірлівым ад талентаў паэтычным катле магла не выспеліцца хоць якая творча здатная асоба? Менавіта гэткая размаітасць асобаў – без перабольшання, гэткі нязвыкла шчодры літаратурны заквас спараджалі няспынныя, нястомнныя і зацятныя спрэчкі наконт таго ці іншага літаратурнага твора, нават аднаго слова, мастацкай дэталі, эпітэта ці рыфмы (як гэта дзяўчатаў могуць глядзець зялёнымі вачыма, як незанятныя таксі, пра што адважыўся напісаць Рыгор Барадулін?), і цэланочныя дыскусіі ў інтэрнаце пра раптоўна ўзвышаную тадышнім разняволеным грамадскім жыщём ролю літаратуры ў самім гэтым жыщці.

І як цяпер адкажаш, хто ж была ў гэткім эмацыйна і разумова абуджаным асяродку Жэня Янішчыц. Як і іншыя таксама. Сапраўды, час, той спрыяльна шчаслівы час, дашліфоўваў яе самабытны талент, яе тонкае адчуванне слова і прадбачанне таго настрою, які яно пакіне ў душах чытачоў. З

Божай адзнакай яна нарадзілася, з даверлівай захопленасцю ўбірала ў сябе вакольны свет, з сур'энай разважнасцю спасцігала не толькі сэнс філагічных навук, але і дэманстравала гэтага спасціжэнне ў сваіх усё больш дасканалых і па-ранейшаму даверлівых вершах. Са шчырасцю прымала людзей і ўсё больш пранікалася іхнім болем і іхнім бачаннем жыцця, свету, наваколля наогул.

Мо гучыць трошкі завысока, але прачыттайце і перачыттайце Жэніны вершы, і вы самі адчуеце гэта. З раскрыленай душой яна даверліва ішла насустрach жыццю. Ішла да той пары, пакуль нечакана і недараўальна дачасна не спатыкнулася і белакрылым птахам не адляцела ў неба -- на вышыні, туды, дзе Божы дух і Боскае прызнанне, пакінушы боль не толькі родным, а ўсёй нашай не беднай на таленты літаратуры. Не беднай, аднак збяднелай на адзін непаўторны і незваротна страchanы голас чыстай, па юнацку цнатлівой душы.

“А самых лепшых час не беражэ...” Гэта радок з Жэнінага верша “Птах”, прысвечанага Уладзіміру Карапкевічу. Не, прысвячэння ў ім няма, але дата, што пастаўлена як бы ў эпіграф – 27.VII.1984, сведчыць пра тое. У гэты дзень не стала Карапкевіча. Радок пра слыннага беларуса. Але ці не і пра самую Жэню?

А голас Жэні гучыць і па-ранейшаму хвалює свежасцю і шчырасцю ўспрымання свету, даверлівасцю інтанацыі, якая ўласціва ёй і толькі ёй:

Ты пакліч мяне. Пазаві.
Там заблудзімся ў хмельных травах.
Пачынаецца ўсё з любvi,
Нават самая простая ява...
Пачынаецца ўсё з любvi –
Адчужэнне і боль, і нянавісць.
Ты пакліч мяне. Пазаві.
Сто дарог за маймі плячымі.
Пачынаецца ўсё з любvi,
А інакш і жыць немагчымі.

Гэта радкі з першай кнігі паэткі, што ўбачыла свет ў 1970 годзе, калі Жэня была яшчэ студэнткай. Для той пары выхад кнігі ў студэнгцкі час быў яшчэ не надта звыклым. Спадзеў, надзея, радасць, любоў... Праз сто сваіх нястомных

дарог упартага праняслага яна гэтыя дарагія для яе пачуцці. Не разгубіла, не размяняла, не дапусціла, каб прыцьміў іх час і адпрэчыў у небыццё. Ёй так хацелася, каб іх не зняважыла боль адчужэння і нянавісці, каб праз усё жыццё пульсавалі яны ў душы незаплямленымі, свежымі і памятнымі. Так жадалася пачуць альбо хоць бы адчуць водгук – бо інакш немагчыма было жыць...

А ў маёй бібліятэцы, як аскепачкі таго вялікага паэтычнага люстра, якім уяўляеца мне творчасць маёй аднакурсніцы Жэні Янішчыць, засталіся надпісаныя ёю паэтычныя зборнікі. Вялікімі акруглымі літарамі яна выразна выводзіла: “Ад бароў, лясоў і поля – з захапленнем Анатолю. Сонца табе над усімі сённяшнімі і будучымі дарогамі твойго жыцця! Шчыра – Жэня. Мінск, 16.XII – 70”. Як далёка ўжо той сямідзесяты, як нязвыкла аддаліліся мы ад светлай і чыстай юнацкай летуценнасці.

І ўжо больш позні, абцяжараны жыццёвым вопытам і выпрабаваннямі надпіс на кнізе з выразнай называю “Пара любові і жалю”: “Маім ніколі не старэючым аднакурснікам – Толі і Таісе Бутэвічам – з пажаданнем радасці, светлыні і магутнай цярпівасці ў гэтым спешным, трывожным і ўсё-ткі – цудоўным! жыцці. Хай вашай дружнай сям'і заўсёды зорыць удача! Жэня Янішчыць. Мінск, верасень 1985 г.”

Заўважце – і праз гады, праз жыццёвы часабег не зніклі з яе лексікону ні светлае сонца, ні проста светлыня. З імі, пад імі ішла яна па жыцці – светла, ускрылена, мо часам натруджана, але заўсёды з прыветным агенчыкам у натомленых гарэзлівых вачах.

Пра той студэнцкі час засталіся не толькі непрыцьмелья ўспаміны, не адно дарчыя надпісы на кнігах маіх аднакурснікаў, а і шмат аматарскіх фотаздымкаў, якія я рабіў тады з дапамогай недасканалай, але безадказнай “Смены”. І хоць пажаўцелі яны, спалавелі ад часу, ды пераканаўча дапаўняюць эмацыйную памяць. Перабіраю іх сёння, і не даю веры, што так шмат цікавага і непаўторнага было перажыта за кароткія пяць філфакаўскіх гадоў. Адкладваю тыя, дзе аб'ектыў захаваў воблік Жэні. Набіраецца нямала. У розных сітуацыях, кампаніях, абставінах, мясцінах. Звязаных з вучобай, з адпачынкам, з блуканнем па мінскіх вуліцах, з удзелам у грамадскім жыцці.

Вось нашыя дзяўчатаы, пераапранутыя пад заўзятых камісараў, настаўніц і пераўтваральнікаў старога жыцця – краіна святкавала 50-годдзе Кастрычніцкай рэвалюцыі і на святочным праспекце Мінска перад цэнтральнай трывунай моладзь ітмітавала колішні рэвалюцыйны і паслярэвалюцыйны побыт. Вось Жэня разам з аднакурснікамі залівіста смеяцца ў скверы ля фантана, дзе лебедзь з хлапчуком.

А гэта -- цэлая купка здымкаў пра нашу практыку ў тадышнім гэдээрскім горадзе Іена, са знакамітым універсітэтам якога Белдзяржуніверсітэт меў трывалае супрацоўніцтва Май 1970-га. За год да заканчэння вучобы. Студэнты былі з розных курсаў, але найбольш з нашага, чацвёртага беларускага. Жэня таксама. Вось мы з нямецкімі студэнтамі, на адведзінах запаведных і культурных мясцін, з савецкім і нямецкім воінамі, у Трэптаў парку і Бухенвальдзе, на сцяжынах Гётэ і Гейнэ... Апаведна нагодзе і настрой Жэні. То гарэзлівы, з усмешкай твар, то глыбокая задуменнасць, нават панурасць, то замглённасць у вачах. І не толькі Жэніных. Гэткі ж эмацыйны стан і ў кіраўніка нашай практыкі Алега Антонавіча Лойкі.

Пазіраю на здымкі, і міжволі згадваюцца радкі, якія чытала калісьці сама Жэня: выразна, трохі працяжна, з ледзь прыкметным хваляваннем у голосе, а часам з нейкай як бы ўрачыстасцю -- так мне ва ўсякім выпадку здавалася, якія сам пасля чытаў ў яе зборніках, і якія сёння перачытваю нанава...

Салодкі боль, не знацьмеш ты спачыну.

Кахаю я – і ў тым мая віна.

Нічога не вяртаеца назад:
Ні гэты міг, ні гэты дзень, -- я знаю...

Так многа у прыродзе падабенства!
Але няма падобных на цябе.

Душа смуткуе, як загнаны звер,
Няспернныя залізываючы раны.

Над адзінотаю ўсмак паславолю
І пасміхнуся, з блазноты, не раз.
Знаю паэта нялёгкую долю:

Выпlesнуць сэрца сваё напаказ.

Сэрца сваё Жэня Янішчыц назаўсёды адкрыла людзям - шчыра, даверліва, з разлікам на разуменне і адпаведнасць... Яна выйшла са "Снежных грамніц", яе нястомнна жывілі і натхнялі і "Дзень вечаровы", і родная "Ясельда". "На беразе пляча" яна спаўна зведала, што такое "Пара любові і жалю". Аднак яе не спакусіла і не спалохала "Каліна зімы". Таму і жыць яна будзе заўсёды "У шуме жытняга святла"...

Такая яна, Жэня Янішчыц, у маіх згадках, памяці і сэрцы.

Проста Жэня...

Идут белые снеги,
как во все времена,
как при Пушкине, Стенъке
и как после меня...

"Звязда", 22.11.2003

ЗАПРАШЭННЕ ДА СУМОЎЯ

Каторы дзень хаджу пад уражаннем ад прачытанай кнігі, што і для мяне выглядае трохі дзіўным, бо не надта часта выпадае такая нагода. Тым больш нашым здэтэктыўленым і абрывлераным часам. Каб ад кнігі зарадзіцца такім пачуццём, што не дае спакою, не выветрываецца, то ўжо занадта -- можа сказаць "спешчаны" дэтэктывамі ды трыварамі (найперш не высокай якасці творамі, а тымі, што для электрычак -- у кнігах на адно прачытанне) чытага. Ну і хай сабе. А я вось признаюся, што эмацыянальнае ўздзейнне прачытанага трymае ў палоне ўжо колькі дзён і нават прымусіла сесці за гэты вось водгук.

Гаворка ідзе пра новы раман Наталі Батраковай "Плошадь Согласия". Пущёўку ў жыццё дало яму мінскае недзяржаўнае выдавецтва "Кавалер Паблішэрс" у 2005 годзе, якое і адкрыла гэтага незвычайнага аўтара-празаіка, калі чатыры гады таму выдала першы раман "Территория души" ажно ў дзвюх кнігах. Акрамя таго, гэтым творам Наталі распачалася серыя "Новы раман новага стагоддзя". Выдавецтва і яго кіраунік Канстанцін Хацяноўскі, безумоўна, рызыковалі,

калі браліся за такі амбіцыйны праект. Аўтара на той час пасутнасці ніхто не ведаў. Калі ж зірнуць на біяграфію Наталлі, то і сапраўды можна засумнівацца: ці справіцца аўтар са сваім жаданнем (ці мо патрэбай?) – распачаць сталую літаратурную дзейнасць менавіта з рамана, на што адважваючы не ўсе прафесійныя аўтары, спанаграныя ў тонкасцях мастацкага слова і з багажом выдадзеных твораў. Наталля Батракова нарадзілася ў Бялынічах, што на Магілёўшчыне. Закончыла Беларускі дзяржаўны інстытут інжынераў транспарту, гуманітарнай дзейнасцю не абцяжараць.

На наша шчасце памылкі не адбылося. Хутчэй наадварот: раман атрымаўся, выдавецтва, што называеца, патрапіла “ў дзесятку”. Адразу пасля выхаду першай кнігі рамана “Тертория души” чыгачы літаральна засыпалі пісьмамі і званкамі і выдавецтва, і кнігарні з адным адзінным пытаннем, просьбай і нават патрабаваннем: калі, нарэшце, будзе працяг? Другая кніга выйшла і мела гэткі ж поспех. Давялося рабіць дадатковы тыраж.

А неўзабаве за першым раманам з'явіўся новы -- “Плоштадь Согласия”. І таксама ў дзвюх кнігах. Пакуль што выйшла першая, а сітуацыя паўтараеца: чыгач з нецярпеннем чакае працягу.

І гэта радуе. Найперш якасцю напісанага аўтарам. Пасля – тым, што, аказваеца, можна не страціць магчымасць здзіўляцца. І яшчэ таму, што вяртаеца тое першаснае прызначэнне кнігі, дзеля якога і стараючца яе стваральнікі – ад аўтара да выдаўцу – прымусіць хоць аднаго чыгача адчуць асалоду ад прачытанага, даць яму надзею, спадзяванне, паказаць, што жыве яшчэ на свеце дабро і прыязнасць, чалавечнасць узаемаадносін, шчырасць і спагадлівасць. Што менавіта яны перамагаюць, бо жыццё ж не стэртыльнае, хапае ў ім і бруду, і злосці, і нявер’я, і зрады. Ды ўсё адно, на мой погляд, важна – **што** перамагае і **ў імя чаго**.

Ахінугае шчырасцю і прачуласцю аўтара, вылучанае з яго неабыкавай і чуйнай душы, пазначанае звычайнай чалавечай мовай, без выкрунтасаў, непатрэбнага сюсюкання, знарочыстага агрублення стылю, напісаное Наталляй падаеца тым магнітным полем, якое прыцягвае да сябе ўсё новых чыгачоў. Значыць, сённяшняму чыгачу патрэбны не толькі (а мо не столькі?) трэлеры, дзе кроў і смерць забівае ўсе

мастакія адзнакі, якія становяцца непатрэбнымі ў такім спалучэнні, як мастацкі твор.

Нехта назаве гэта вяртаннем да того, што было некалі ва ўсёй шматаблічнай і шматнацыянальнай савецкай літаратуры. Ну і хай сабе. Не можа ж сама па сабе азначэнне “савецкая літаратура” насіць адмоўную ацэнку. Хутчэй мо наадварот – у сапраўдных творах літаратуры быў той прыцягальны мастацкі і чалавечы, духоўны пачатак, які раптам мы на нейкім этапе неабачліва страцілі, а адэкватнай замены не знайшлі. Душа ж не можа вось так адразу перастроіцца на новую нязвыклую ёй літаратурную плынь.

Ці не таму на песенным тэлеэкране зараз набыло папулярнасць рэтра, што спрагненая душа просіць нагалення сапраўдным мастацтвам? Дзякаваць Богу для беларускай літаратуры гэткая “сучасна-модна-папулярная” пошасць яшчэ не стала звыклай. Хоць нельга сказаць, што беларускія аўтары замкнуліся ў сваім асабістым свеце і па-старынцы выдаюць прадукцыю выключна пра высокую маральнасць. Да статкова і ў нас творчых пошукаў, нават эксперыменту. Ёсць ахвотнікі выпрабаваць магчымасці беларускага слова ў выяўленні самых розных праяў чалавечага жыцця, у раскрыцці самага таемнага свету герояў.

Але ў большасці сваёй наша прыгожае пісьменства не перастае быць менавіта такім, хоць і наступае на яго магутны і агрэсіўны кніжны акіян, які ўсё большым дзеятым валам аднадзёншчыны навальваеца з усіх бакоў, цісне не толькі на рынак, але і на ўраўнаважанасць, на густы чытача. І ўжо часам не зразумець, дзе гаворка пра сапраўдны сэнс чалавечых узаемаадносін, а дзе падробка, імітацыя, фон для грубай і пашлаватай “аўтарскай выявы”, “аўтарсага погляду”, “аўтарской самарэалізацыі”. Таму так важна, каб душа магла знайсці водгук, каб пад уплывам так званай “літаратуры” не пакрывалася скарынкай чэртвасці і пафігізму, абыякавасці і нявер'я.

Такія вось думкі навеяў апошні раман Наталі Батраковай “Плошадь Согласия”. Сумысля не стаўлю азначэння пісьменнік, бо фармальна Наталля не з'яўляеца пакуль што членам нашага творчага саюза. Ды гэты прыклад яшчэ раз сведчыць, што літаратурае, як, дарэчы, і ўсякае іншае майстэрства вызначаеца не чырвоным пасведчаннем, не

колькасцю “корачак” творчых саюзаў, а тым дарам, што даецца Богам. Таму можна лічыць гэтае маё слова публічнай рэкамендацыяй Наталі Батраковай для ўступлення ў Саюз беларускіх пісьменнікаў.

Новы раман Батраковай прысвечаны студэнцтву, той зваблівай пары маладосці, калі і жывеца напоўніцу, і кахаеца асабліва шчыра, і пачуцці бруяцца з найбольшай эмачыянальнасцю, і харктары выяўляюцца з усім юнацкім максімалізмам, і прышірка да рэальнага жыцця бывае асабліва балючай. Адным словам, мо гэта і ёсць той самы насычаны час жыцця чалавека, калі закладваюцца асновы яго далейшага побыту ў гэтым свеце.

Бяспрэчна, што маладосць, студэнцтва – гэта найперш каханне, якое, аднак, не заўсёды становіцца першкодай на шляху для засваення ўсяго вопыту размаітага жыцця. Наталля Батракова расказвае пра студэнтаў адной беларускай тэхнічнай вышэйшай навучальнай установы. У рамане, як і належыць, перапляліся розныя аспекты жыцця, розныя адносіны да яго, сутыкаюцца розныя харктары. Аднак аўтару ўдалося знайсці той адэкватны настрой, закрануць тую чуллівую плынь, якая адразу знаходзіць водгук. І тады ў кожнага ажываюць свае ўспаміны, а нітачка з клубка згадак вядзе ў студэнцкі інтэрнат, гэтую не проста будыніну, а унікальны інстытут набыцця вопыту, універсітэт, не – акадэмію маладога жыцця, якой па напалу эмоцый і страсцей наўрад ці знайдзеца нешта падобнае. Непаўгорны водар, пах, сэнс і змест жыцця ў студэнцкім інтэрнаце. Нідзе і ніколі нічога падобнага няма і быць не можа. Хто супраць гэтага, хай кіне ў мяне каменем...

Але не толькі студэнцкім жыццём напоўнены старонкі рамана. Аўтар выпрабоўвае сваіх герояў і сённяшнімі жыццёвымі неспадзянкамі, калі патрабуеца мабілізаваць не толькі колішні студэнцкі вопыт, а і напружыць сілы, каб адолець нягody. Адны харктары студэнтаў, бацькоў, выкладчыкаў, іншых людзей сталага веку выпісаны больш грунтоўна і скрупулёзна. Іншым выпала менш раманнага месца. Некаторыя пазначаны толькі пункцірна. Аднак практычна кожны з герояў запамінаецца.

Магчыма, аўтар у нечым спяшаецца, нечага не раскрывае дастаткова пераканаўча, але ў чым нельга адмовіць

Наталлі Батраковавій, дык гэта ў стварэнні адметных і цікавых харкатараву, да таго ж пазбягаючы назойлівай дыдактычнасці і маралізатарства. Яе героі не святыя, жыщё іхняе зусім не бясхмарнае, а часам нават па-маладому вельмі сумбурнае. Не бездакорныя яны і ў паводзінах, нават з недараўальнымі заганамі. Але яны – жывыя людзі. І гэтым падкупляючы чыгача. А калі ўлічыць, што Наталля ўмее ставіць герояў у нязвыклыя, здараецца “кругтыя”, як бы сказалі сённяшнім часам, абставіны, умее так закруціць сюжэт, што ён трymае ў напружанні і змушае адольваць старонку за старонкай – каб хутчэй даведацца: а што далей, як выбlyтаюцца героі з цяжкіх сітуацый, то становіцца зразумелай чыгацкая цікаўнасць да рамана. Але за паспешнасцю чытання не губляецца ўвага да мовы. Наталля ўдала знаходзіць моўныя сродкі, адэкватныя сітуацыі, умела карыстаецца словам. І гэта таксама каштойная адметнасць гэтага аўтара.

Ды яшчэ тое, што ў празаічных творах прысутнічае моцная лірычная настрэйвасць. Мушу прызнацца, што я крыху саграшыў, калі на пачатку пісаў, што Наталля пачала з рамана – яна ўжо была вядома чыгачам як паэт. У гэтым жа выдавецтве выйшлі два яе паэтычныя зборнікі. Кнігі знайшлі добры водгук, бо вызначаюцца шчырасцю, лірычнасцю, непасрэднасцю пачуцця і тым даверлівым тонам, які робіць чыгача прылучаным да перажыўанняў аўтара, заклікае да сумоўя і дае гэтую шчаслівую магчымасць мець яго. Наталля і дагэтуль піша вершы, пра што сведчыць яе зборнік “Сто сорок жизненных мгновений”, які пабачыў свет ў мінульым годзе. Дарэчы, кожны раздзел рамана “Плошадь Согласия” пачынаецца своеасаблівым паэтычным уступам, дзе ў скандэнсаным выглядзе перадаецца настрой менавіта гэтай часткі твора.

А чаму назва гэткая -- “Плошадь Согласия”? Аказваецца, на самай справе ёсьць гэткая плошча ў Парыжы. А героі рамана трапляюць і ў гэту еўрапейскую сталіцу, сёй-той з іх нават працу там зайдзе. Але назва мае і сімвалічны сэнс. Якім бы цяжкім і складаным ні было жыццё, якія б выпрабаванні ні выпадалі на долю чалавека – надзвычай важна знайсці сваю плошчу згоды, натрапіць на ўзаемнасць, адчуць і зразумець, што ты ў свеце не адзін. А гора, нават самае пякучое, падзеленае з некім, не такое ўжо і цяжкае.

Радасць жа, падтрыманая і зразумелая іншымі, становіцца яшчэ больш важкай і прыемнай.

І яшчэ адна адметнасць “Площади Согласия” -- першая кніга падаецца як бы ад імя жаночай палавіны герояў, найбольш праз іхняе ўспрыманне і ацэнку, іхнімі вачыма бачацца падзеі, што адбываюцца ў рамане. А вось другая кніга, як сведчаць ўскосныя звесткі, будзе глядзець на падзеі мужчынскімі вачыма. Цікава, ці судакранальнymі стануцца гэтая позіркі?

Дачакаемся працягу і зноўку зазірнем на “Площадь Согласия”, каб сустрэцца з ужо знаёмымі героямі, каб пранікнуцца іхнімі захапленнямі і разам з імі перанесціся ў свае далёкія студэнцкія гады, калі мы былі надзіва маладымі і шчыра так какалі...

“ЛіМ”, 29.04.2005

ПРЫЕМ НАЯ НЕСПАДЗЯВАНКА

Гэтая дзве невялікага фармату кніжачкі трапілі ў мае руکі выпадкова. Ды, відаць, невыпадковым стала іх выданне. Сёння ніхто не абдзелены магчымасцю падчас дрэйфу ў бязмежным кніжным акіяне прыстаць да таго архіпелага, вострава альбо нават астраўка, які менавіта для яго станецца выратавальным. Але ж мо некаму спатрэбіцца і падказка, каб не блукаць бязмэтна і скараціць свой ратавальны шлях. Калі сярод чыгачоў ЛіМа ёсць такія, раю звярнуць увагу на серую кніжачак “Мне сонцам свеціць Наднямонне”.

Як вынікае з самай назвы серыі, рыхтуеца яна на дабрадзейнай і не абдзеленай лёсам прынёманской зямлі Стайдзкоўшчыны. А апякуеца гэтым цікавым праектам загадчык аддзела культуры райвыканкама А. В. Грэкаў. Што ж гэта за выданні? Літаратурнае краязнаўства? Спраба дайсці да сваіх каранёў, каб высветліць і ўмацаваць дзень сённяшні? Магчымасць засведчыць гонар з нагоды заслужанай літаратурнай славы сваіх землякоў? Не выключаю, што ўсё гэта разам альбо кожнага пакрыху. Але яшчэ – і выдатная магчымасць далучыцца да сапраўднай паэзіі, адчуць смак

сапраўды мастацкага слова, ачысціца і прасвятліцца ягоным дабрадзейным святым. Аднак жа -- на прыкладзе сваіх землякоў. Значыць, не абмінае гэтая серыя і задачы літаратуrnага краязнаўства.

Задумка, вартая пераймання ў іншых рэгіёнах краіны. Бо колькі на нашай зямлі куточкага, дзе стала на крыло вядомасць не аднаго выдатнага майстра слова. А здаўна павялося, што да таго месца, дзе чалавек нарадзіўся, ён асаблівую ласку мае, памяць пра тое -- нязводная Але ці заўсёды годна ўшанавана гэтая памяць менавіта на іхній радзіме? Ці заўсёды землякі з'яўляюцца найбольш дасведчанымі знаўцамі не толькі іхній творчасці, але і іхняга жыцця? Думаю, нескарыстаных магчымасцяў тут больш, чым здабыткаў. І добра, што стаўбцоўцы вырашылі паказць сабе і іншым, кім і чым славіцца іхняя зямля, што за перліны створаны на берагах славутага Нёмана, хто і што пісаў пра раку, якая заслужана можа лічыцца ракой нашага агульнага лёсу, бо стала крыніцай натхнення для многіх творчых людзей не толькі нашай Айчыны.

Серую заснавалі ў год 120-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа Стубцоўскі райвыканкам і аддзел культуры. Натуральна, што і першай кніжачкай стаў "Вянок з нябесаў" Якуба Коласа. Нехта можа сказаць: што тут, маўляў, новага, усё даўно вядома. Гэта, канечне, так, але не варта спяшацца з канчатковым прысудам. Многае для разумення задумы і яе паспяховай рэалізацыі залежыць ад падбору матэрыялу. А ён тут змешчаны і сабраны з густам і з надта моцнай экалагічнай падсветкай, якая вельмі і вельмі патрэбна нам сённяшнім. І не толькі таму, што прырода заўсёды ўздзейнічае на чалавека супакаяльна, чытаема як самая займальная книга. Акрамя таго яна змушае суаднесці сябе, сваю дзеянасць з тым, што нас атачае.

Часта такое парайнанне не на нашу карысць. Занадта неашчадна адносімся мы да прыроды, як бы лічым, што яна вечная і заўсёды будзе гэткай жа нязменна шчодрай да нас і нашых нашчадкаў. Але як тут не згадаць словы, што некалі жартам прамаўлялі мы адзін аднаму, перарабіўшы вядомое выкаванне Мічурына: "Мы не можам чакаць літасці ад прыроды, асабліва пасля таго, што мы з ёй зрабілі".

Бязмэтна спляжыць, сплюндырыць, знішчыць можна не толькі спрадвечнае балота, можна выпраміць рэчачку-

крыбульку так, каб ад яе застаўся адзін смуродлівы ад сцёкаў струмок, можна векавечны дуб пусціць на лёсткі ці штакеціны... Дзяля гэтага не трэба мець вялікага розуму. Тут можна і без Коласа абысціся. Сёння яшчэ мо болей востра, чым у часы Коласа, паўстала, падступілася да нас праблема захавання асновы асноў жыцця – вёскі. Беларускія вёскі няўхільна, надта паспешліва і скрушліва знікаюць з твару роднай зямелькі, робячы сіротамі не толькі нас, выхадцаў з тых вёсак, але і нашых нашчадкаў-гараджан. Ёсць у Коласа трапнае назіранне-параўнанне. Са скрухай заўважыў ён, як травой забыцця заастаюць палявыя дарогі – няма каму таптаць іх, не ходзяць па іх людзі, не абцяжараны яны чалавечым клопагам. Дык то дарогі. А калі пусцеюць хаты, вёскі, калі ў незваротнае небыццё сыходзіць чалавече жытло?

Наракаюць і смуткуюць
Дзве сястрыцы, дзве пущінкі,
Што ў палях адны пустуюць,
Што іх глухнудзь калянкі...

Ці не скрабецца трывога і ў наша сэрца: калі мы і далей гэтак жа ўпарты, назойліва і насуперак здароваму сэнсу будзем умешвацца ў натуральны стан прыроды, бяздумна дэмантраваць, што чалавек валадарны цар над ёй, то яна адпомісціць нам? А найбольыш нашым дзецям і ўнукам, бо “свае тут звычай, законы”, якія не дадзена кожнаму змяняць.

Скажаце, загнуў, зафіласофстваўся? Хай сабе некаму так і падаецца. Ды прызнаюся, што на гэткія развагі пацягнула пасля прачытання Коласавага зборніка. Спачатку хацеў па звычыцы перагартаць кніжачку: маўляў, усё ведаю, але зачапіўся, захапіўся і сумленна прачытаў усё, што ўключана ў “Вянок з аблокаў”. І парадаваўся, што дагэтуль так даверліва гучыць голас нашага песняра, проста просіцца ў душу, кладзецца на настрой.

Як жывы і даверлівы субяденік паўстает ў Коласа прырода, дзе “чыеюсь дбалаю рукою \\ Збудован мне прасторны дом. \\ Утульна ў ім, добра ў ім поўна, \\ I ўсюды мудрасці бязмоўнай \\ Відна спрадвечная пячаць”... Ды і сёння апякае Коласава трывога хоць бы за тое, што з бяздумнай волі чалавека нават “дубы на дол палі, як ніцыя лозы, \\ Пайшлі пад сякеры і граб, і бярозы”.

А ўсяго ж толькі – пра прыроду. “Пра прыроду?” -- можа нехта грэбліва скрывіца. Але што можа быць больш гаючым, патрэбным і неабходным для жыцця чалавека, калі не яна – яе вялікасць Прырода, дзе многа “волі і разгону” для дум, для разваг, для самога жыцця? И чалавек, хоць і вянец прыроды, але прыўнесены, пасаджаны на яе. Бо вянец можа быць выключочна тады, калі ёсць каму яго насіць. Не стане прыроды ў яе першасным разуменні і значэнні, і куды дзяяваща вянцу? Мяне даўно турбуе і непакоіць, каб не аказаўся гэты вянец цярновым для самой прыроды, бо занадта шмат бяздумнасці і неабачлівасці ў дачыненні да яе.

А вось дачыгаў да апошняй старонкі Коласавы радкі, і струмок аптымізму пашыўся ў душу: не, не ўсё так безнадзейна, калі ёсць каму далучыцца да Коласавай мудрасці, калі ў некага высpee жаданне і ахвота падзяліць яго трывогу, калі зможа сам пра сябе сказаць ягонымі словамі:

Знае толькі Бог адзіны,
Як мне любы лугавіны
 І родныя межы,
Стужкі поля і даропі,
Пустак немыя разлогі
 І курганы-вежы...

Наўздзіў па-новаму адкрыў я для сябе Коласа як выказніка лірыкі кахання. Так шчыра і шчымліва, як дай Бог кожнаму прамовіць сваёй блізкой і адзінай:

Я радасці большай не ведаў бы ў свеце,
Каб толькі была ты здарова.
Ачуньвай жа, зорка, ачуньвай, мой квеце,
Пачуй маё шчырае слова!

Альбо хай дасць нам вышэйшая сіла такое шчасце, каб зразумець, што:

Бывае музыка і ў стуку,
Хоць можа гэта і дзіўно –
Благаслаўляю тую руку,
Што мне пастукала ў акно..

І захацелася жыць і кахаць так, каб не адрывацца ад свайго, роднага, адзінага, каб можна было следам за паэтам паўтарыць:

На схіле дзён я мару аб адным:
Ўзысці з табой на нашы гоні, долы,
Зямлі сваёй усім нутром зямным
Паклон аддаць, схіліўшы нізка чола.

Другая кніжачка з гэтай серыі таксама выйшла ў 2003 годзе. Дарэчы, абедзьве іх выпусціў “Беларускі кнігазбор”. Прывесчана яна творчасці Уладзіслава Сыракомлі і называецца “Дамок арганіста”. Уключаны ў яе вершы, урыўкі з гутарак, паэм, нарысаў, эсэ ў перакладах з польскай мовы. Над пераўласбленнем творчасці аднаго з найслынных нашых краязнаўцаў і выдатнага паэта на беларускую мову парупіліся У. Дубоўка, М. Лужанін, Я. Пфляўмбаўм, У. Мархель, К. Цвірка. Вядома, спадчына гэткай дасведчанай у нашай гісторыі асобы, якой з'яўляецца Уладзіслаў Сыракомля, заслугоўвае большай увагі і мэтанакіраванага далейшага перакладу. Добра, што апошнім часам пра гэта рупіцца Кастусь Цвірка.

Згаданая ж кніжачка, бясспрэчна, дае ўяўленне пра творчую манеру Сыракомлі, дапамагае зразумець ягоныя памікненні і адносіны да сваёй роднай старонкі. Бо хоць і пісаў ён на польскай мове, але на беларускім матэрыйале, пра падзеі, якія адбываліся на беларускай зямлі, пра гісторыю беларускіх гарадоў, мястэчак і вёсак. Кніжачка ж ягоная “Дамок арганіста” ахоплівае найперш тое, што звязана з Панямоннем і з самім Нёманам. Сыракомля не толькі аддае належнае галоўнай нашай рацэ, але лічыць, што, “як кроў у артэрыях жывой істоты, так жыццё краіны мацней чым дзе пульсуе ў яе рэках. А між тым апісання нашых рэк амаль няма...”

З той пары, вядома, сёе-тое змянілася, але, відаць, не настолькі, каб можна было сказаць, што сёння мы ведаем пра рэкі ўсё, што можам пазнаёміцца з іхнай “біяграфіяй” праз мастацкія творы. Не скажаш, што сённяшнія даследчыкі роднага краю і пісьменнікі ахвоча бяруцца за гісторыка-літаратурнае апісанне беларускіх рэк і паселішчаў на іхніх берагах, іхній ролі і значэння ў развіцці нашай зямлі.

Поле для творчай дзейнасці – найшырокое. Але перш чым выпраўляцца ў дабрадзеяны і плённы шлях, перачытайце

Уладзіслава Сыракомлю. Не пашкадуеце. І хай не папрокам, а простым мабілізуючым заклікам прагучаць ягоныя слова:

Здзіўляюся я, калі нашы паэты
(З іх кожны – у сіле, абуты, адзеты),
Сустрэўшыся, скардзяцца з сумам, з адчаем,
Што ім для аповесці, песні, паэмы
У гожай Літве не знаходзяцца тэмы,
Што зместу, сюжетаў ім тут не хапае...

Няхай жа хопіць у заснавальнікаў сілы, энергіі,
настойлівасці і, вядома, грошай, каб не згасла серыя, бо ўсім
нам хораша сонцам свеціць Наднямонне.

“ЛіМ”, 28.01.2005

“БОЖЫ ЗАСЦЕНАК” НАДНЯМОННЯ ПРАПАНУЕ НАВЕДАЦЬ МІКОЛА МАЛЯЎКА

Прыемна ўсведамляць, што ў справе кнігавыдання на карце Беларусі з'яўляюцца ўсё новыя ахвотнікі паспрабаваць сябе на кніжнай ніве. І што не менш прыемна, многія з іх імкнуцца выконваць свае абыянні, дадзеныя чытачам, па выпуску цікавых і карысных кніг.

Гэткім чынам я набліжаюся да мажлівасці сказаць сваё чарговае ўхвалынае слова арганізатарам, стваральнікам і выканайцам выдавецкай серыі “Мне сонцам свеціць Наднямонне”. Чарговае таму, што я ўжо меў магчымасць выказацца пра першыя выданні з гэтай серыі і цешыў надзею, што не згіне яна, а будзе годна працягвацца і сапраўды радаваць чытачоў. І не адно самога Наднямоння. Бо серыя, заснаваная аддзелам культуры Стайнбрускага райвыканкама ў год 120-годдзя з дня нараджэння Якуба Коласа, з лёгкай рукі кірауніка праекта А.В. Грэкава працягваецца. Хоць і разлічана яна найперш на сваіх, так бы мовіць, прынёманскіх чытачоў, ды прыцягвае ўвагу многіх прыхільнікаў паэтычнага слова.

Аўтары серыі -- пісьменнікі, лёс якіх цесна знітаваны з Наднямоннем, але яны добра вядомыя аматарам паэзіі ўсёй нашай краіны. Сучасных з іх пазнаеш нават па спецыфічным вымаўленні назвы Коласаўскага гнязда -- Мікалаўшчына, мікалаўскі. А тыраж кніжачак дазваляе спадзявацца, што

даходзяць яны і да іншых рэгіёнаў, дзе таксама шануюць не адно бацьку-Нёмана, а і добрае мастацкае, сапраўднае паэтычнае слова. Як для сённяшняга часу, дык 1000 экземпляраў зусім нямала нават для рэспубліканскага, а не адно для рэгіянальнага выдання.

На гэты раз серыя папоўнілася зборнікам вершаў Міколы Маляўкі “Божы засценак”, які выйшаў напрыканцы 2005 года ў “Беларускім кнігазборы”. Пяты па ліку зборнічак пасля Якуба Коласа, Уладзіслава Сыракомлі, Язэпа Лёсіка і Валерыя Дранчука. Значыць, па кніжачцы штогод. Як сказана ў кароценькім, але ёмкім слове пра аўтара, яго “лепшыя радкі нараджаюцца тут, на ўлонках радзімы, падказаныя землякамі, бацькам-Нёманам, палявым і лугавым раздоллем, любімым з дзяцінства лесам. Тут – дух вялікага Коласа, неруш, крыніца самых светлых пачуццяў і спельных дум, прыемных успамінаў і творчых задум паэта”.

Ды і Мікола адразу прызнаецца, хто ён і адкуль:

Лепшага краю не ведаю,
Кволюся ці зажуруся—
Я ў Мікалаўшчыну еду,
Нёманам родным лячуся.

Відаць, у паэзіі так і павінна быць, што кожны чытач знаходзіць ў рыфмаваных радках сваё, тое, што кладзецца на душу менавіта яму і акурат у гэты момант, у дадзеных абставінах. А зменяецца яны, і могуць памяняцца адносіны да раней прачытанага. Не, зусім не абавязкова ў горшы бок. Проста зменіцца вектар настрою, і ўжо зусім інакші бачыцца напісане паэтам і прачытанае табою раней.

Мусіць, гэта яшчэ раз даказвае, што ў паэтычным творы прысутнічае – павінен прысутнічаць -- настрой, эмоцыі, якія ўрэшце і выклікаюць у адказ адпаведную рэакцыю чытача. Мо гэта і ёсьць той выпадак, калі “Зорка зорцы голас падае”, як пераклаў вядомыя Лермантаўскія радкі “И звезда с звездою говорит” Аркадзь Куляшоў. Не, не зорка-паэт і тым больш не зорка-чытач, а проста эмацыянальны настрой аўтара знаходзіць адпаведны водгук у сэрцы чытача, кладзецца на ягоны эмацыянальны стан. І няхай сабе! Хай сустракаюцца дзве душы, нічога, што завочна, хай адна спасцігае другую, каб

самой стала ямчэй на гэтым свеце. Бо быць зразуметым і зразумець іншага – немалое шчасце ў наш разбэрсаны век.

Вось і я адразу натрапіў на такі адпаведны майму настрою верш з простай назвай “Веснічкі”. Дарэчы, я заўважыў, што Мікола Маляўка ніколі не выштукоўвае нечага незвычайнага ні ў назвах сваіх зборнікаў, ні ў назвах вершаў. Бярэ тое, што блізка, знаёма, зразумела і даходліва, а часам нават можа падацца не зусім паэтычным. Вось некаторыя назвы ягоных кніг: “Жалеза”, “Лотаць”, “Аднавякоўцы”, Ручнічок на крыжы”, “Покуць”, “Сядзіба, або Хата з матчынай душою”, “Старая зямля”...

Але вяртаюся да “Веснічак”:

Яны спявалі весела,
Ды закруціў іх дрогам –
І анямелі веснічкі,
Як быццам сталі плотам.

Мо таму слова гэтыя і адгукнуліся ў душы, ды так, што ажно засвярбела ў носе, што мінулым легам і мне давялося закруціць веснічкі мамінай хаты, застацца на гэтым свеце сіратой. І я не раз спазнаў самоту і адзіноту, калі

Прачнуўся не ад холаду,
Прачнуўся не ад шуму,
Прачнуўся я, уколаты
Калючым дрогам суму.

І калі:

Сасніў не хату родную,
Сасніў не сад за плотам,
А веснічкі халодныя,
Закручаныя дрогам.

І хай сабе самотны гэты настрой, але ж не адно “полькі” ды “кадрылі” складаюць жыццё. Часам душэйную заскарузласць ды наліплюю чэрстvasць трэба здзіраць і шчымлівай слязой, і пякучым свербам у горле, каб, адчуўшы палёгку ад пакаяння, лягчэй спраўляцца з чарговымі жыццёвымі нягодамі. Бо яны чапляюцца, як ваўчкі, надта ж настойліва і ўпартага. Вось бы гэтак жа шчамілася да чалавека добрае ды прыемнае.

Акзалася, верш гэткага настрою ў кніжачцы не адзін. Пра пакутлівасць адзіноты без бацькоў, пра балючасць страты блізкіх людзей, пра сваё, Маляўка разуменне і адчуванне хаты, якая, як справядліва разумееш з часам, становіцца хатай з матчынай душой, сказана і ў вершах “Тэлефон”, “Мама мая святая”, “Хата з матчынай душой”, “Забытая хата”, “На роднай вуліцы”, “Закалыхвае казка”, “З кожным днём” і іншых.

Не, гэта не роспачны плач, не бяздумнае літанне, як можа падумаць нехта, па страчаным. Гэта развагі паэта – спакойныя, удумлівыя і часам па-філософску заглыбленыя над сэнсам нашага жыцця, над адной з праяў рэчаінасці, над разуменнем свайго сыноўняга ававязку не адно перад роднай зямлёй, аб чым звыкла і часам занадта барабанна выказваліся ды і яшчэ, здараецца, заяўляюць некаторыя, а перад роднымі бацькамі – пачаткам усіх нашых пачаткаў.

І было б добра, каб слова гэтых нашы бацькі маглі пачуць самі, пакуль вочы іхнія здольныя бачыць, а вусны гаварыць. Не зусім добра, што адчуванне нашай павагі і нашага шкадавання да іх, слова нашага прызнання ў любові прасцей і ахвотней прамаўляюцца тады, калі ім ужо не пачуць, не зразумець і не пацешыцца з нашых добрых памкненняў, калі “Не спываюць, як пры маме, дзверы, Ходзікі знямелі засмучона”. Але зусім не сказаць іх, вядома ж, яшчэ горш. Бо рана ці позна, а надыдзе час, калі і мне, і табе ўжо не спатрэбяцца тыя слова, якімі хацелася б пацешыць душу яшчэ пры зямным жыцці.

Я згодзен з прадчуваннем паэта, што перад вечным адлётам наступае такая хвіля, калі спакойна разумееш, што “хутка і сам застануся ў мінульым”. Але “не страшна, а крышачку сумна Ад гэтай адкрыгасці шчырай”. Чаму не страшна? Ды проста таму, што з гадамі наступае “Асенняя яснасць у думках, Як перад адлётам у вырай”. А яшчэ падобная немітуслівасць і спакойная разважнасць прыходзяць тады, калі чалавек асэнсавана ўсведамляе, што ён “З кожным днём Бліжэй да Храма – Без зямных спакус-страсцей, І да бацькі, і да мамы З кожным днём Усё бліжэй”.

Так сказаў паэт. Я ж хацеў бы папрасіць, найперш маладога чытача, быць бліжэй да бацькі, да мамы не адно на сыходзе сваіх гадоў, а і падчас набору вышыні, тады, калі рабіць усё-усё на свеце значна лягчэй, прасцей і вальней. У

тым ліку – любіць і шанаваць сваіх даравалынікаў жыцця. Бо дзіўна зладкаваны свет: нам, немаўлятам, малым і падлеткам, крыўдліва “хочацца ўвагі і ласкі” менавіта пакуль мы немаўляты і малыя, а бацькам нашым – ратоўна жадаеца той жа некалі аддадзенай нам “увагі і ласкі”, калі мы далёка ад іх, састарэлых і занямоглых. І трэба ўсё зрабіць для таго, каб мець сыноўскае права сказаць:

Мама мая святая,
Ад твайго зямнога імя
Ў храме душы світае –
І шчаслівы, як у дзяцінстве, я.

Мо з такой жа ціхай задуменнасцю і разважнасцю, але зусім на іншым матэрывале і іншымі выразнымі сродкамі гаворыць паэт пра пачатак і канец, пра нараджэнне і сыход, пра палкасць і мройнасць маладых надзеяў і сталае разуменне магчымасці альбо немагчымасці спраўдзіць іх.

Бліскавіца вочы слепіць,
Б’е пярун – зямля дрыжыць,
Быццам Бог нанова лепіць
Свет, дзе будзем добра жыць...

Ах, як звабліва і заманліва гучыць, як хочацца верыць, што ўсё наперадзе – толькі добрае і прыемнае, радаснае і жаданае, што жыццё бясконцае і шчаслівае, што Бог стварае свет паасобку для кожнага з нас. Але мінае час, няутомнай маланка неабачліва абпальвае нас, і мы пачынаем цверазець, разумець, што:

Бліскавіца ўжо не слепіць,
Гром грыміць глушэй, радзей –
Свету новага не злепіш,
Не змяніўшы нас, людзей.

Я знарок засяродзіўся менавіта на гэтым напрамку, калі так можна сказаць, творчых пошукаў паэта, бо яны найболыш ляглі на маю душу менавіта цяпер. А ў кніжачцы шмат вершаў на іншыя тэмы, пра тое, што хвалюе, непакоіць, выклікае абурэнне, вабіць, змушае задумацца, а часам і ўсміхнуцца. Бо жыццё такое размаітае, што эмоцый хопіць на кожную яго праяву. А Міколу Маляўку даравана ўвасабляць у

вершах з'явы жыцця праз свае асабістыйя акуляры бачання, якія, бы чароўны ліхтарык, высвечаюць быттам бы вядомае, але з з іншага боку, як бы з нечаканай хітрынкай. А гэта дапамагае больш уражліва запомніць тое, пра што піша паэт. Гэткія залацінкі-знаходкі годна ўпрыгожваюць і гэтую кніжачку, куды ўвайшло ранейшае з напісанага.

Прызнаюся, я не раз чытаў і перачытваў верш, які даў назvu ўсёй кніжцы. Не паддавалася яго разгадка. Ды ўрэшце, здаецца, зразумеў, спасціг, і падаўся ён мне прытчай пра добро і зло, пра свято і цемень, пра наш агульны для нацыі і асабісты для кожнага пошук так патрэбнай, бо светлая і ачышчальная, дарогі да храма, дзе надзея, светласць, збавенне, дзе жыццё, супладнае з сумленнем. Цытаваць знарок не буду, хай зацікаўлены чытак атрымае асалоду яго асэнсавання сам-насам з сабою і са сваім настроем.

Быццам пра простае расказвае аўтар у вершы “Урок геаграфіі” – пра звычайны школьні ўрок, які раптам становіцца пазнаннем не адно кніжнай мудрасці, а неадольным імкненнем хутчэй засвоіць і ўрокі самога жыцця. Таму не адно пра “арліныя горы” ды “дрымучыя пушчы” мроіць школьні падлетак, які захапляеца tym, як “Настаўніца маладзенъская Зачароўвала голасам нас”. И таму мае да яе нязвыклую і палахлівую думку-просьбу: “Пасля ўрокаў, На ціхай лавачцы, Цалавацца мяне навучы”. Ну вядома, калі можна вучыць геаграфіі, то чаму нельга перадаць нявопытным маладзёнам жыццейскія прамудрасці? Але...

Я хаваў яе фатаграфію,
Закаханы, не спаў уначы,
А настаўніцу геаграфіі
Цалавацца фізік вучыў.
На пяшчотных уроках вечарам
У абдымках яна цвіла –
І прыпухлыя вусны сведчылі,
Што выдатніцаю была.

Што ж зробіш, калі часам выпадае не жаданае, а абавязковое: каму кніжная вучоба, а каму – навука жыцця. И таму, хто “стараўся ў выдатнікі выйсці”, даводзіцца здавальняцца толькі згадкамі пра “припухлыя вусны” іншых навук “выдатніцы” ды дагэтуль непрыщмелым веданнем, “Дзе

арлінныя горы высяцца, Дзе дрымучыя пушчы шумяць”... Зрэшты, для дапыглівага чалавека і гэтага нямала.

Я з ахвотай і штораз усё больш адгалай душой чытаў радок за радком, верш за вершам і хацелася сказаць паэту “дзякую” за мажлівасць суперажывання, за ягоную здольнасць здзівіць мяне, не надта звыклага да такой звычайнай чалавечай якасці, за жаданне падтрымаць чытача сваёй любасцю да жыцця і да чалавека, які ўкручаны ў гэтае жыццё і мусіць падпрадкоўвацца яго законам.

Вось і раблю гэта з вялікім задавальненнем і шчырым спадзевам, што нехта іншы захоча ўзяць у руکі невялічкі паэтычны зборнічак Міколы Маляўкі з незвычайнаю назвай “Божы засценак”, каб наталіцца дабрынёй, адчуць асалоду ад спаткання са звыклым і адначасна непаўгорным -- бо чыстае і светлае, беларускім словам, якое і гоіць, і лечыць, і цешыць, і сілу дае, за якім стаіць душэўная спагадлівасць і дабрыня самога аўтара.

А адносна выдаўцоў гэтай вабнай серыі зноў выказваю спадзяванне, што яны застануцца вернымі свайму абяцанню – радаваць чытачоў новымі кніжачкамі. Тым больш, што самі заснавальнікі даклянуюць абавязкова папаўняць серыю, якая і для іх саміх – “калыска і крыніца натхнення, бацькаўшчына і нацыянальная спадчына, дом і Айчына, “кут мой родны” і біясферная лучнасць. Гэта і ёсць паэтыка Наднямоння ў сучаснай свядомасці, у лёсে пакаленняў, у творчасці аўтараў, якія належаць багатай нёманскай школе”.

Калі так станецца, то мы сустрэннемся са спадчынай Адама Плуга, Улада Ініцкага, Ларысы Геніюш, Адама Русака, адпачнем ад мітуслівасці з лірыкай Уладзіміра Мароза, Яўгена Хвалея, Казіміра Камейшы, Алеся Камароўскага, зазірнем у дзённікі Генрыха Далідовіча, пазнаёмімся з эсэ і вершаванымі жартамі Фёдара Бандаровіча.

Я з надзеяй чакаю чарговых прыемных сустрэч з кніжкамі серыі “Мне сонцам свеціць Наднямонне”, бо перакананы, што і нам таксама светлым сонцам паэтычнага слова свеціць роднае беларускае Наднямонне.

I ЖУРЛІВІЦЦА, I САМОТНІЦЦА, ДЫ – ЖЫВЕЦЦА

Нязвыкla цікавая ўсё-ткі гэта катэгорыя – час. Як бы ні намагаўся ён вышесніць з памяці нейкія моманты, замяніць іх новымі ўражаннямі, а атрымліваецца наадварот -- яны ажываюць усё больш выпукла і выразна, абуджаюць эмацыйную памяць, якая, відаць, найбольш моцная і дакладная. Ва ўсякім разе я могу сказаць гэта пра свой студэнцкі час. І не адно таму, што лекцыі на нашым філфаку Беларускага дзяржаўнага універсітэта былі зймальнымі і карыснымі. І не праз звыклыя ў другой палове 60-х гадоў мінулага ўжо стагоддзя дыскусіі і спрэчкі не адно пра лёс літаратурных герояў, а і пра галоўны сэнс жыцця, нечакана змененага знакамітай Хрущоўскай адлігай.

А яшчэ таму, што для мяне гэта быў шчаслівы час стасавання з сапраўднымі пісьменнікамі, якіх у сваёй былой заходнебеларускай вёсцы, а тым больш на хутары, дзе нарадзіўся, я не сустракаў. А тут – на табе такое шчасце. Яўгенія Янішчыш, Алеся Разанаў, Віктар Ярац, Генадзь Пашкоў, Яўген Хвалей – і гэта толькі на нашым курсе. А былі ж і тыя -- хто старэйшы, хто маладзейшы, якія жылі ў інтэрнаце на тадышній Парковай магістралі. Сярод іх Сяргей Законнікаў, Генрых Далідовіч, Міхась Губернатараў, Юрка Голуб, Мар’ян Дукса, Алеся Камароўскі, Казімір Камейша, Эдуард Зубрыцкі, Хведар Чэрня, Анатоль Сербантовіч...

З аднымі пасля былі частыя сустрэчы і жыццёвия стасункі. Іншых лёс параскідаў далёка ад Мінска, і яны не захацелі ўсімі праўдамі і няпраўдамі перрабірацца ў сталіцу. Адзін з такіх знаёмых па студэнцкаму інтэрнату – Эдуард Зубрыцкі. Пасля частых гарачых і найцікавых для мяне дыскусій у нашым інтэрнацкім пакоі, дзе звыкла збіralіся шумныя кампаніі, для якіх спрэчкі пра сэнс і змест напісанага некім, а не толькі імі самімі, былі важнейшымі за магчымасць лішнюю гадзінку паспачы, Эдзік з'ехаў настаўнічаць, як казалі, “на вёску”. Но з таго часу і не бачыліся, я толькі мог адчуваць ягоны настрой праз вершы, што друкаваліся ў перыядычных выданнях.

І вось радасная неспадзянка – адразу трапілі ў мае руکі ажно два паэтычныя зборнікі. Абодва выдадзеныя “Беларускім кнігазборам”. “Мне б хоць кропельку неба” – у 2005 годзе,

“Журлівіца” – у 2006. Калі меркаваць па назвах, то, відаць, не з адных перамог склалася жыщё Эдуарда Зубрыцкага. Нейкі матыў тугі, самоты, болю адчуваеца ў абодвух. Так падалося напачатку. Знаёмства са зместам не адпрэчыла гэтага ўражання. Мо ад таго сумам пазначана шмат што з напісанага Эдурадам, што і дзяцінства ягонае аблепена полымем той, самай нечалавечай (як бы бывае яна інакшай), з войнаў, і балючая памяць пра якую назаўсёды засела ў сэрцы.

А яшчэ ці не галоўная адметнасць Зубрыцкага – усё пакладзенае на паперу у ба ч а ягоным паэтычным зрокам, с пазнанні чулай і чуйнай душой, а не вынік асфальтавых рэфлексій. Бо пасля заканчэння універсітета Эдуард настаўнічаў у Чашніках і Асвеі, а пасля перабраўся ў Верхнядзвінскую раённую газету. Менавіта адтуль ягонае назіранне над жыщём, там выток ягоных эмоций і ўражанняў.

А яны не заўсёды вясёлкавыя, бо не вышыгтымі ручнікамі выслана жыщёвая дарога, а ў змаганні з перашкодамі і пераадоленні цяжкасцяў творыцца чалавечы лёс. Як помніцца, натура Эдуарда Зубрыцкага і ў студэнцкія гады была не шырока разнасцежанай, не безаглядна адкрытай і бесшабашна вясёлай. Ён глядзеў на свет засяроджана і ўдумліва. Са звыклай цяперашняму ўзросту назіральнасцю і разважнасцю працягвае і сёння ўзіраща ў размаітае жыщё, у воблікі людзей – такіх таямніча загадковых, што ажно часам страх прабірае ад немагчымасці зразумення і паразумення, у непаўторныя праявы прыроды, якая то цешыць душу сваёй суладнасцю і спагадай, то палохает нечаканым выяўленнем жорсткасці і сілы.

Мо ад жадання і намагання зразумець гэта, асэнсаваць, разабрацца ў хітраспяляценнях жыщя і вакольнага свету і народжаны многія вершы Эдуарда Зубрыцкага. Хоць, магчыма, і не дакладнае парайнанне, але мне часам падавалася, калі чыгаў зборнікі, што ў многіх вершах, паэмах і баладах прысутнічае дух сапрайднага язычніка, які натуральна жыве сярод прыроды і разам з прыродай, атрымлівае ад гэтага задавальненне, бо мае магчымасць разумець яе найбольш адэкватна, заўважаць самыя дробныя праявы і зрухі, якія, аднак, здольны моцна ўплываць на характар і паводзіны чалавека. А во і прызнанне самога аўтара (“Там з неба падалі вясёлкі”, зборнік “Журлівіца”):

Я жыў у гордай адзіноце
Сярод лясоў і спелых ніў,
Дзе вечер вёў на светлай ноце
Адзін матыў, адзін матыў.
Там з неба падалі вясёлкі
У воды срэбныя крыніц,
Дзе цёпла так было і золка
Ад зараніц, ад зараніц...

А ці заўсёды разумеем мы прарочыя знакі прыроды? Ці слухаемся іх, альбо хоць бы прыслухоўваємся? Ад таго і самотай спавіты шмат якія радкі Эдуарда, што не, не хочам пачувацца дзецьмі прыроды, што так моцна жадаеца бышъ царом, панавальнікам над ёй. Мо таму і пасылае яна нам свае перасцярогі, каб не забыліся, хто мы і адкуль.

У зялёной самоце ялін
Чорны воран, як знак асцярогі.
Западаюць між траў баравін
Беспалынныя ўчора дарогі.

Чабаровы куръщца дымок
І дымок верасовы куръщца.
Дзеразой заплятае барок
Кожны крок на знаёмай сцяжынцы...

Паэт спакойна і зусім без дыдактыкі выказвае думку (верш “Чабаровы куръщца дымок” са зборніка “Мне б хоць кропельку неба”): не будзеш у супадзі з прыродай і са сваім сумленнем, і твой след на зямлі запляще дзераза забыцця. Але ж не, не ўсё страчана ў жыцці, яно кожнаму дае шанец, пасылае магчымасць зразумець, што многае на гэтым свеце трymaeцца на каханні.

У пойме белых з просінню аблокаў
Світальных птушак б'еща чарада.
Плыве іх спей, як ціхі дождж абложны,
Па нівах, надазёрных чаратах.

Плыве іх спей шырока і адкрыта
У летуценна дальнія лугі,
Дзе ўсё туманам лёгкім апавіта,

Дзе дымкаю затканы берагі.

Акно адкрыю ў сад на золкім ранку,
Куды ужо спяшаецца зіма, --
І птушка з водсветам заранкі
Тваё нашэпча мне імя...

Вось так нязвыкла лірычна і ненавязліва выяўляе свае пачуцці аўтар у вершы “Птушка з водсветам заранкі”. І не адно ў ім. Здзіўляе трапная назіральнасць і здольнасць перадаць заўважанае адэкватнымі моўнымі сродкамі, каб не парушыўся малюнак, каб і чытача закранула пачуццё суперажывання, далучанасці да аўтарскага ўзрушэння. Зрэшты, Зубрыцкі шмат дзе прыемна дзівіць чытача сваёй назіральнасцю і чуйнасцю душы. Як сапраўдны лірык, ён umee тонка і выразна, часам аж да радаснага здзіўлення адчуваць прыроду, яе настрой. Здараецца праз скупыя, але трапныя парабанні, яркія метафары ён выяўляе сваю здольнасць бачыць, разумець і ўсведамляць прыроду як жывую істоту, з якой можна нават размаўляць.

Падаецца, менавіта з такім настроем напісаны многія вершы з кнігі “Мне б хоць кропельку неба”, якую Віктар Гардзей, што папісаў да яе прадмову, лічыць “невялікім выбраным Эдуарда Зубрыцкага, бо ў ёй друкуецца ўсё лепшае, напісаное аўтарам за дзесяцігоддзі ўдумлівай працы”. Назаву хоць бы “Мая вярста саракавая”, “Дымныя снягі”, “Мудрай сталасці кружыць сняжок”, “Між высокіх жыгоў”, “І ракочуць, і шэпчуць дажджы”, “Да шчакі птушынай прыпадзе”. А ў “Журлівіцы”, значыцца, новае? Цікава, наколькі ж яно адрозніваецца ад створанага раней?

Матывы тыя ж, бо хіба можа адвыкнуць паэт ад прыроды, хіба здолее жыць і пражыць без яе? Но хіба толькі трохі спакайней і больш стала ўспрымае прыродныя з'явы і катаклізмы. А таму і слова, радкі, парабанні трохі іншыя – больш разважныя, ці што. Але ж – ад свайго не збяжыш. І ў новым зборніку не выракаецца паэт прызнання ў каханні, спрабуе асэнсаваць яго ўжо на аснове ўласнага вопыту, не саромеецца казаць шчырыя слова радзіме і добрым людзям. І па-ранейшаму самотніцца ад часам толькі яму вядомых бед і нягод, ад чаго мо парой перагукваюцца вобразы і настроі з

папярэднім зборнікам. Не без шкоды для агульнага ўспрыняцца паддаецца рымейкам, як стала модным казаць апошнім часам. Не-не ды і пачуюцца ўжо знаёмыя матывы, настроі. Але і гэта можна зразумець: занадта доўга маўчалася паэтуту, вельмі многае назапашана ў душы, сказаць хochaцца людзям пра тое, што баліць, што хвалюе. І гэткае міжвольнае паўтарэнне толькі падкрэслівае моц і трываласць пачуццяў, што не адпускаюць паэта, трymаюць у палоне, але тым самым і вяртаюць да рэальнага жыцця, якое не адно з навізны складаецца. Аднак жа адчуваецца і навізна, свежасць слова, якое паэт асабліва шануе, песьціць як жывую істоту, асцерагаецца пакрыўдзіць.

“Б’юць дажджы, закіпаюць завеі, // Смажыць спёка на травах расу”, “Над святынай бяроз // Маладых бліскавіц шалясценне”, “Па галінках жыцця // Прамльгнула гарачай вавёркай // Памяць вуснаў і рук”, “Яшчэ хмурынка тчэцца сінявою”, “Крамяніць шчокі яблыневы сад”, “Над хатай бабінай арэшнік // Арэхам выспелым звініць”, “Паспець сваю засеяць ніву, // паспавядцацца хлебу на стале”, “Пярэсцяць цені воблакаў траву. // Замкнёна лета жураўлінімі ключамі”.

Не мог не выпісаць хоць колькі радкоў, што знайшли водгук і ў маім сэрцы. Бо ў іх не толькі назіральнасць аўтара, не адно ягонае непрыщымелае бачанне прыроды, але і шчыры настрой, жывыя эмоцыі, трапляткія зрухі душы, якая з жадання аўтара аж занадта часта пакутуе ў шмат якіх вершах, але, калі паэт збочвае з гэтага пакутнага шляху, жыве сваім звыклым жыццём – радуецаца дабру і добраму, супраціўляеца злосці і злому, адпрэчвае ману і няшчырасць, адгукваеца на каханне і жадае кахаць.

Вершаў “пра каханне” ў кнігах Зубрыцкага шмат. Але гэта своеасаблівия вершы. Нягледзячы на нішто яно па юнацку хвалюючае і непаўторнаене, хоць і абцяжаранае жыццёвай будзённасцю, а не страчвае пад пяром паэта сваёй вабнасці і нават жывільнай сілы. Шмат чытаецца між радкоў. Там зашифравана, відаць, тое перажытгае, пакутлівае і нялёгкае, што дагэтуль не адпускае яго. Аднак праз тугу і самоту прабіваеца жывое жыццё, тое галоўнае пачуццё, якое і жывіць гэтае жыццё. І, відаць, нельга асуджаць аўтара за надта часты зварот да трагізму, бо мо праз гэткае ачышчэнне ён і прыходзіць да высновы пра ту ю першасную сутнасць кахання, якая ўзышае, якая незнішчальная і захоўваеца ў душы

насуперақ усяму. Галоўнае, каб не надышло расчараўанне жыццём, каб не знік той жыццядайны покліч, што кожнага трymае на гэтым свеце чалавекам. Верыцца, што паэт пераадолеў пакутлівую скрушлівасць і што захапленне прыродай – сапраўдане, рагавальнае і творча плённае. І што слова з верша “Не дай мне, Божа” сапраўды шчырыя:

Не дай мне, Божа, адзіноты,
Ні гора, ні адчаю, ні тугі,
Калі душа нявецьца, а потым
Знікаюць і збавення берагі...

Не дай жа, Божа, мне зацьмення
Ні ў памяці, ні ў слове, ні ў любві.
Былое не прымае адрачэння,
Былое вечна ў сэрцы і ў жыцці...

Не дай мне, Божа, адчужэння
Ад спраў зямных, ад праваты,
Каб і ў наступных пакаленнях
Для ўсіх цвілі мае сады...

Але ж і гонар не выветрыўся з души паэта, не скараецца душа абставінам, не пагаджаецца з нядоляю, бо ёсьць галоўнае, што трymае на гэтым свеце, -- любоў да радзімы, да поля, лесу, птушкі і зямлі (“Мая апошняя вяршыня”):

Я ў лёсу не прашу спагады
За ўсе грахі, што нарабіў.
Адна уцеха, што не здрадзіў
І што ў жыцці не разлюбіў
Сцюдзёных росаў на абмежку,
Да хаты матчыных слядоў.

Асобны раздзельчык у кнізе “Мне б хоць кропельку неба” складаюць балады, паяднаныя агульным назовам “У снежных і чаромхавых завеях”. У іх аўтар звяртаецца найперш да незагойных падзеяў Вялікай Айчыннай вайны, якая сваім чорных крылом закранула не адно людзей, а і іхняе жытло, набытак, прыроду, саму зямлю. З пякучым болем гаворыць паэт і пра ўласныя страты, і пра гора суседзяў, сяльчан, і пра пакутны лёс беларуса. Знаходзіць свае слова, свае эмоцыі, каб

данесці да чытача не толькі ўсхваляванасць душы, але і заклікаць да вечнай памяці пра мінулае, пра тое, над чым дагэтуль “у зялёным ляску бессмяротная плача зязюля”.

Не, не заціх, не вычарпаўся творчы голас Эдуарда Зубрыцкага. Сярод паэтычнага разнамоўя творцаў Беларусі гучыць ён самабытна, сведчыць, што Богам дараванае зернейка дае свой плён і ўзеху для прыхільнікаў прыгожага пісьменства. А я – нібыта пабываў у сваім студэнцкім часе, дзе спелілася і сталела паэтычнае натхненне аднаго з прадстаўнікоў так званага філалагічнага пакалення.

“ЛіМ”, 25.08.2006

ПОСТАЦЬ ВЫСАКАРОДНАЯ, ВОЛАТАЎСКАЯ

У беларускай літаратуре, зрэшты, як і ва ўсёй нашай культуры, ёсць асобы, сама прысутнасць якіх ужо аздабляе культурную прастору, сведчыць пра высокі ўзровень маральных крытэрыяў і професійных патрабаванняў у творчым асяроддзі. Здарыцца непапраўнае і, здаецца, парушылася раўнавага, знікла так патрэбная для творчага плёну атмасфера, тая, здавалася б, незаўажная і непрыкметная пры іхній прысутнасці мяжа дазволенага і недапушчальнаага. Яны – нібыта маякі, святое якіх пазначае галоўны, магістральны фарватар развіцця культуры, літаратуры і мастацтва, нашай духоўнасці наогул. І пакуль ёсць гэткія маякі, можна тварыць і жыць з пэўнасцю: планка патрабаваннясаці і мастацкасці на належна высокім узроўні, а створанае кожным павінна разглядацца ў святле гэткіх вось маякоў. Калі ў жыцці і творчасці ўсё нармальная, гэта ўспрымаецца як звычайны, натуральны стан. Здаецца, так было і так будзе заўсёды.

І толькі тады, калі гэтыя маякі пачынаюць свяціць ужо не сваім натуральным свяглом, а ягоным водбліскам, адлюстраваннем, да нас пачынае даходзіць, каго і што мы мелі і што страцілі. Страцілі назаўсёды і незваротна. І тады пачынаем шкадаваць, спагадаць, а часам запознена каяцца, даваць высокую і найвышэйшую ацэнку, паразуноўваць і рабіць далёкія высновы пра іхні ўплыў на агульны стан культуры не адно ў сферы самой культуры, а і ўсяго грамадства. Так, і гэта патрэбна таксама. Але не менш важна, каб усе гэтыя

заслужаныя слова нашы творцы маглі пачуць самі, сваімі вушамі. Бо там, на вышынях яны мо і чуюць іх, але адказаць нам на гэта ўжо не могуць.

Пра няўвагу да Янкі Брыля на ўсіх этапах ягонай творчай біяграфіі казаць, напэўна, не выпадае. І чытацкай прыхільнасцю, і ўшанаваннямі афіцыйнага кшталту народны пісьменнік не быў абыдзены і абдзелены. Літаратуразнаўцаў, навукоўцаў і даследчыкаў ягоная творчасць таксама прываблівала і прываблівае сёння. У выніку ганаравае званне народнага пісьменніка ўдала супадала і бесканфліктна суіснавала як у чытацкай свядомасці, так і ў афіцыйна-чыноўным табелі аб рангах (хоць у апошнім, што праўда, часам адбывалася па рознаму. Ды ўсё-ткі: беспартыйнаму Янку Брылю, дарэчы, як і беспартыйнаму Васілю Быкову, давяралі і высокі статус дэпутата тадышняга Вярхоўнага Савета, і разам з партыйнымі дзеячамі культуры і мастацтва яны падпісалі розныя адказныя паперы-рапарты на adres самага высокага -- Маскоўскага кіраўніцтва, ці мо проста арганізатары гэтых пісьмаў-лістоў забываліся, што яны беспартыйныя -- так незвычайна гэта было ў той час? Праўда, у далёкія 20-ыя гады мінулага стагоддзя здараліся казусы, калі на чале нават партыйных ячэек часам стаялі беспартыйныя).

Ставіўся ж да гэтага сам Іван Антонавіч, як падаецца мне, з належнай у такіх выпадках стрыманасцю і спецыфічна брылёўскай мудрасцю: усё ёсьць на белым свеце, хай будзе і гэта. Ягоная высакародная і магутная постаць у прымым сэнсе і ў літаратурным значэнні годна ўзвышалася над беларускай літаратурнай нівай, якая ніколі не была беднай на таленты і выбітныя асобы. Такой запамінальной і прыкметнай постаці, як Янка Брыль, трэба было пашукаць і ўжо, напэўна, не знайдзеш.

На шчасце, мне давялося шмат слухаць Івана Антонавіча, бачыць яго ў розных чытацкіх і творчых аўдыторыях, сустракацца ў афіцыйнай і неафіцыйнай абстаноўцы. Поруч з традыцыйна брылёўскай няспешнасцю, немітуслівасцю і нетаропкасцю ў рухах, выказаннях, нейкай незвычайнай ашчаднасцю (ці мо скупасцю?) на слова, але калі ўжо скажа іх, то як пячатку паставіць, жыло, пульсавала, існавала зацікаўленае стаўленне да жыцця наогул і да творчага, літаратурнага жыцця ў прыватнасці. Такой у добрым сэнсе грамадскай актыўнасці і цікаўнасці Івана Антонавіча да ўсяго,

што дзеялася ў пісьменніцкім саюзе, многія толькі дзівіліся. Для яго ж гэта было натуральным, патрэбным, не паказным, не дзяяжурна неабхожным, а таму -- ад душы. Прыход на розныя літаратурныя імпрэзы, сустрэчы ды абмеркаванні, выступленні на іх (я назваў бы гэта: са жменай сонечных промняў, хоць жменя ў Івана Антонавіча -- як у каго іншага цэлья прыгаршчы) з добрым словам пра сяброў па літаратурнаму цэху -- усім гэтым жыла няўрымлівая натура Янкі Брыля. Гэта было ягонай патрэбай: ведаць нешта цікавае самому -- добра, а яшчэ лепей, каб гэтая веды сталі здабыткам іншых. Сам не раз чуў, як не толькі “радавыя” чытачы, а нават прызнаныя пісьменнікі пыталіся: “А Янка Брыль будзе на гэтым вечары (нарадзе, канферэнцыі і г.д.)?” І на сцвярджальны адказ рашуча заяўлялі: “Тады пайду і я, абавязкова прыду”.

Мяне па-добраму здзіўляла брылёўская абавязковасць -- неабходная рыса колішніх інтэлігентаў і прыкмета сапраўданай інтэлігентнасці, на жаль (незваротна?) стачаная. Ён ніколі, здаецца, не мог дазволіць сабе не адказаць на ліст, на віншаванне альбо на тэлефонны званок. Згадваецца, як на мой мінскі адрас, што на вуліцы Пуліхава, 31, з дома нумар 29 з той жа вуліцы Пуліхава рэгулярна ішлі паштоўкі-віншаванні ад Івана Антонавіча, перадаваліся новыя кнігі з аўторграфамі. Часам ён стараўся даслаць віншаванні нават крышку раней, з абавязковым тлумачэннем -- “каб на гэты раз апярэдзіць”, нібытага мы моўчкі спаборнічалі ў гэтай віншавальнай справе. Здаралася, дасылаў Іван Антонавіч віншаванні ці лісты і ў Міністэрства інфармацыі, дзе я tym часам працаваў, і зноў жа з той адзінай нагоды -- каб не застацца “ў даўгу”.

“11.08.92

Дарагі Анатоль Іванавіч!

Зноў уцякаю ў вёску, паліваць грады і пасвіць унукаў на Нёманскім беразе, дык вось і пішу, не здолеўшы ні пабачыцца ці хоць пачуцца з вамі, каб сардэчна падзякаваць за віншаванне.

Усяго найлепшага!

Янка Брыль”.

А колькі разоў і колькім людзям першым званіў ён сам. І кожнаму мог сказаць сваё шчырае, спагадлівае слова падтрымкі, парады. Аднак умей па-брывіцкую дасціпна выказацца пра нейкую з'яву ў нашым жыцці наогул, пра той ці

іншы мастацкі твор у прыватнасці, не скарыстаўшы пры гэтым ніводнага негатыўнага ці адмоўнага слова, але так, што тым не менш было зразумела, якой ацэнкі той твор заслугоўвае. Ну хіба не з гэтага разраду сказанае пра нечыю кнігу прозы ці паэзіі: "А афармленне кніі добрае..."

Ён мог так сказаць, бо да апошняга шмат і ўважліва чытаў. Калі мы ўжо ліставаліся (падчас маёй дыпламатычнай працы ў польскім Гданьску і румынскім Бухарэсце), ён не раз згадваў пра гэта. Чытаў не толькі кніпі, а і часопісы. Ведаў, хто што і як напісаў, як выдаў, а што ў некага ніяк не можа выйсці. Цікавіўся гэтым, яму гэта рупіла і абыходзіла. Ён быў з ліку тых, для каго любая ацэнка беларускай літаратуры і літаратурнага працэсу, як і асобнага твора таксама, успрымалася ацэнкай і яго самога, зробленага ім. Ён не быў адзін над усімі, ён быў найперш разам з усімі і перад чытачом адказваў за ўсю беларускую літаратуру, а не адно за сябе самога.

Гэткай зацікаўленасці да творчасці калег па творчаму цэху можна толькі па-доброму пазайздросціць, бо ўжо, відаць, не будзе такога заядлага і ўважлівага чытача нашых твораў з ліку нашых калег. Сучасныя ўсё больш не чытаюць альбо чытаюць выключна толькі сяброў і то па дыяганалі, ад чаго парой і адпаведны ўзоровень ацэнак. А хацелася б панарамнасці бачання, умення суаднесіць створанае тут, дома з тым, што робіцца за дамашнім парогам.

Янка Брыль умей гэта дасканала і выкшталцона, хоць не ўсюды і не заўсёды публічна хацеў выказваць сваю ацэнку: зайздроснікаў і плеткароў хапае, здолеюць зрабіць з мухі слана. Але што меў свой погляд на кожны з прачытаных твораў, то безумоўна. Падставы для такога вываду даюць мне шмат якія нашы вочныя і тэлефонныя гаворкі. Мне здаецца, што Іван Антонавіч любіў, калі яму званілі. Асабліва апошнімі гадамі. На маё звыклае: "Ці не адрываю Вас ад пільных спраў?", казаў заўсёды з усмешкай, якую я выразна ўяўляў: "Го хіба ж гаварыць з чалавекам не важная справа?" Ці прыкладна так. Шкадую, што не ўсё з тых гутарак занатаваў. Надта ж цікавы выхаваўчы, пазнавальны і па-чалавечы непаўторны матэрыйял.

Аднак, прызнаюся, маю ў сваім архіве адзін унікальны ўжо запіс. Відэа. Больш за дзве гадзіны. Зроблены ў кастрычніку 1996 года, падчас майго прыезду з Гданьска, дзе я

тады працаваў, на адпачынак у Мінск. Тады ў маёй кватэры сабралася сапраўды “магутная кучка” – спачатку Янка Брыль, Серафім Андраюк, Уладзімір Някляеў, пасля да іх далучыліся Алеся Жук і Зіновій Прыгодзіч. І гаварылі, і спрачаліся, і даказвалі адзін аднаму, і не пагаджаліся... І, вядомая рэч, спявалі. Янка Брыль саліраваў у рускіх, украінскіх, польскіх і беларускіх народных песнях. Непаўторны і незвычайна цікавы быў вечар. Запамінальны. Не раз праглядваў пасля туго плёнку і наталіяўся, падсілкоўваўся такой энергіяй, што хапала яе і на адказныя пасольскія справы, і на ўласную творчасць. А яшчэ гэта нейкім настойлівым чынам стрымлівала ад паспешлівасці, ад жадання хутчэй бегчы ў выдавецтва ці часопіс, каб надрукаваць напісаное.

Бо адчуваў (дарэчы, адчуваю дагэтуль) сваю адказнасць, а мо нават нейкую няёмкасць, перад Іванам Антонавічам. Найперш як перад майстрам найвышэйшай кваліфікацыі. А яшчэ таму, што Янка Брыль быў адным з тых трох патрэбных па статуту пісьменнікаў, хто даў мне рэкамендацыю на ўступленне ў творчую арганізацыю. Да гэтага часу ўдзячны яму за слова падтрымкі ў пісьмовай рэкамендацыі: “Анатоль Бутэвіч – Максім Валошкава даволі даўно і плённа працуе перакладчыкам прозы з украінскай і польскай моў. Ён і належна ведае гэтыя мовы і выдатна валодае роднай. У гэтым можна ўпэўніцца, напрыклад, прачыгтаўшы Валошкавы пераклады ўкраінскіх апавяданняў для зборніка “Пабрацімы”, а з мовы польскай – кнігу Станіслава Лема “Прыгоды Піркса”.

Добра перакладае Бутэвіч – Валошкава і з беларускай мовы на рускую, што патрэбна і важна ў сэнсе належнай пропаганды нашага мастацкага слова.

Лічу, што Анатоль Іванавіч Бутэвіч мае поўнае права быць членам Саюза беларускіх пісьменнікаў.

Янка Брыль. 29.XI.93”.

Памятаю ягоную падтрымку і падчас разгляду маёй справы на творчай секцыі Саюза пісьменнікаў. Ён выказаўся пра мой пераклад на беларускую мову Шолама Алейхема ўхвалына. І я, падахвочаны гэткім словамі, пачаў сам казаць, як мне працавалася. Ды Янка Брыль са сваёй звыклай усмешкай – не, не з'едлівай, але такой, што надоўга

запомніцца, астудзіў мой пыл: “Ну не ўхапілі ж вы Бога за бараду...”

Наконт згадкі пра Гданьск. У перашай палове 1996 года я паехаў на пасаду Генеральнага консула Беларусі ў гэты надморскі польскі горад, які некалі доўга называўся Данцыгам. Ведаў, што Балтыйскае ўзбярэжжа звязана з ваенай біяграфіяй Янкі Брыля. У сакавіку 1939 года ён быў прызваны ў польскую армію, служыў у марской пяхоте ў Гдыні. Калі 1 верасня таго ж года нямецкія войскі распачалі вайну супраць Польшчы, а практычна Другую сусветную вайну, прымай удзел у баях на паўвостраве Вэстэрплятэ, што ў Гданьску. Таму я не мог не зайсці да яго. Давялося пайтaryць прыход, заходзіў і трэці, чацвёрты раз. Бо Іван Антонавіч меў столькі сказаць, што мы за адзін вечар не ўправіліся.

Але самым каштоўным для мяне было тое, што Іван Антонавіч шмат рассказваў пра польскую літаратуру, якую дасканала ведаў, пра яе творцаў. А яшчэ – ён вельмі добра ахарактарызаваў тых прадстаўнікоў прыгожага пісьменства, якія некалі былі звязаны з Беларуссю, а цяпер жывуць і працуюць у Троймесце – Труймястам (трохгорадам) называюць па-польску Гданьск, Гдыню і Сопот. Найперш -- пекная і вабная паставай Анна Сабецкая, пані Аня, як казаў Іван Антонавіч, якая працавала на радыё ў Гданьску, і знаёмства з якой сапраўды было для мяне карысным, дапамагло ў добрай пропагандзе сярод палякаў нашых беларускіх спраў. Шмат успамінаў выклікала ў Янкі Брыля згадка пра ягонага сябра і паплечніка Збігнева Жакевіча, які калісці жыў на нашай Маладзечаншчыне, а пасля аказаўся ля Балтыкі. І з ім у мяне з добрай парады і рэкамендацыі (так было, бо сам Жакевіч казаў, што Іван Антонавіч толькі добрае напісаў у сваім лісце, які я прывёз з Мінска) склаліся прыязныя адносіны, нават не раз давялося пакаштаваць прыгатаванай ягонай жонкай каляднай куцці, якую ён, не шкадуючы, перадаваў у наша консульства.

Я ж нахабна карыстаўся Брылёўскай спагадлівасцю, дабрынёй і ведамі і з-за мяжы. Акурат тады, калі быў ужо ў Бухарэсце, перакладаў на беларускую мову даволі аб'ёмны раман Элізы Ажэшкі “Над Нёманам”. Мне не хапала слоўнікаў, бо мова ў Ажэшкі асаблівая, незвычайна багатая на не агульнаўжывальныя слова, на назвы кветак, раслін, траў. А дзе ж я ў Румыніі знайду дапамогу? Вось і даводзілася то званіць

Івану Антонавічу ў Мінск, то лістavaцца. Ніколі не зауважыў нават ценю Брылёўскага нежадання дапамагчы. Ахвотна, поўна і дасканала раіў ён, як і што лепей ужыць, як будзе адэкватна гучаць па-беларуску.

Вось адзін прыклад.

“1.V.99

Дарагі Анатоль Іванавіч!

Вітаю вас з усімі майскімі святамі, спадзеючыміся, што прынамсі з галоўным, Днём Перамогі, не вельмі спазньюся.

Я ў сваю чароўную глухамань паеду 8.V. А пакуль што разлічваюся з усякімі даўгамі, справамі рэдакцыйнымі, медыцынскімі, магазіннымі...

Спачуваю Вам у бязслоўнікам становішчы перакладчыка. Дапамагаю, чым магу...” І далей Іван Антонавіч дадае цэлы спіс польскіх слоў і выразаў у перакладзе на беларускую мову, пра што я прасіў, ды яшчэ каментуе, як было б лепей. “Не вельмі зразумеў Ваш клопат з перакладам польскіх імен і прозвішчаў. Зусім збеларушчваць іх не вартага. Мяккі знак захоўваецца не ўсюды. Маёнтак Корчын – дык корчынскі, а як прозвішча Korczynski, дык з мяккім знакам. Рабіць з Grzegorza Рыгора, вядома ж, не трэба. І іншае ў такім ладзе. Зрэшты, імёны, прозвішчы, назвы польскія ў нас дастаткова падобныя. Толькі ўжо яўна спольшчанае штосьці, скажам Krolewszczyzna з Каралеўшчыны, ці Nowogrodek з Навагрудка, трэба вяртаць да першаснага.

Не ведаю, ці ўдасца нам убачыцца, калі Вы будзеце ў адпачынку, хутчэй за ўсё не, бо ў кожнага ж з нас свае Баяры. Хіба што, Бог дасць, пашанцуе на звышпланавую сustrэчу, якой і я, вядома, буду рад.

Жыццё літаратурнае – часопісна-выдавецкае – не надта радуе. З “ЛіМам” справа наладзілася, а з “Крыніцай” пакуль што невыразна. Ну, а з выдавецкімі справамі даводзіцца толькі, выціраючы слёзы, успамінаць дырэктараў Б. – Д. – Т. ...

Усяго Вам найлепшага і дзякую за памяць!

Янка Брыль”.

Наконт выразу “бо ў кожнага ж з нас свае Баяры” патрабуецца тлумачэнне.

Калі я працаваў Надзвычайным і Паўнамоцным паслом Беларусі ў Румыніі, мой настальгічны настрой выліўся ў даволі прачулае эсэ пад назвай “У кожнага свае Баяры, або Спатканне

з котлішчам майго маленства". Пакуль да кніжкі "Расстайны пах асоту", дзе яно было змешчана, з добрай ласкі тадышняга галоўнага рэдактара часопіса "Беларусь" Аляксандра Шабаліна эсэ было надрукавана ў адным з нумароў за 1999 год. Іван Антонавіч, відаць, там прачытаў яго і згадаў пра гэта ў сваім лісце.

А ўвогуле ліставаліся мы яшчэ з часу майго побыту ў Гданьску. Нажаль, не ўсё захавалася, але што гэта былі шчырыя і зычлівія пасланні, то дакладна. Не прамінаў Іван Антонавіч перадаваць у іх прывітанні і цяпер ужо нашым агульным па Гданьску знаёмым.

Часам у ягоных лістах, як і ў гаворках, свяціўся непаўторны брылёўскі гумарок, такая добрая смяшынка, якая выклікала гэткі ж настрой у адказ. "XII.99. З Новым годам, дарагі Анатоль Іванавіч, і найлепшыя пажаданні, у тым ліку і наконт сустрэчы ці сустрэчаў у нашых цудоўных родных мясцінах!"

Прывітанне пані Элізе Арэшчысе ад мяне і Цвіркі, з якім мы ўспаміналі Яе і Вас. Янка Брыль".

Іван Антонавіч згадвае магчымыя нашы сустрэчы. Гэта звязана з тым, што я меў жаданне наведаць брылёўскую Крынічнае, пра якое ён шмат і захоплена расказваў. На запрашэнне Івана Антонавіча я хацеў нават прыехаць туды, каб правесці свой адпачынак. Але ўсё нешта замінала, перашкаджала. Хоць, што праўда, аднойчы – летам 1999 года -- мы разам з Анатолем Кудраўцом і Уладзімірам Ліпскім завіталі на дзянёк у гэтае блаславёнае Наднямонне (мо і была тут пэўная сувязь паміж эмоцыямі Янкі Брыля наконт свайго наднёманскага Крынічнага і Ажэшкавага рамана "Над Нёманам", што напамінае ён у віншавальнай паштоўцы і пра Ажэшку-Арэшчыку, і пра мой намер спраўдзіць побыт у Наднямонні?).

А ў той наш прыезд Іван Антонавіч ахвотна паказаў як не ўсе свае бліжэйшыя сцяжынкі да Нёмана і над Нёманам, шмат і захоплена расказваў пра тутэйшых вясковых жыхароў, пра насельнікаў лесу ды вады. Не прамінуў пахваліца і невялікім тутэйшым цудам – з шырокага карча, што застаўся пасля зрэзанага дуба, з самага яго падгнілага асяродка прабілася і набірала моцы велікаватая тонкая бярозка. Ля яе мы і сфатаграфаліся, як і ў іншых мясцінах таксама, пра што

дагэтуль напамінаюць здымкі, пра якія Іван Антонавіч згадвае ў прыведзеным тут лісце ад 27 верасня 1999 года. А ўспаміны, гаворка, як і належыць, доўжыліся за гасцінным сталом на верандзе, дзе да шчыграй брылёўскай ўсмешкі і прамяністых вачэй Ніны Міхайлаўны дадавала свой бліск шчодрае летняе сонейка.

А я, усцешаны, чытаў лісты Івана Антонавіча ў Гданьску і прагнуў як мага хутчэй спраўдзіць сваё жаданне і наведаць Наднёманскі бераг, каб (нязыбуйная мара) услухацца пры вечаровм цяпельцы у басавіта-глухаваты голас аднаго з волатаў беларускай літаратуры і наталіцца ягонымі расказамі, згадкамі.

“19.XII.96

Дарагі Анатоль Іванавіч!

Учора з прыемнасцю атрымаў Ваша пісьмо, -- за яго і за добрыя пажаданні шчыра дзякую, а хто з нас з Вамі больш каму ўдзячны -- не будзем лічыцца, важна галоўнае, няштучныя сяброўскія адносіны.

І я, у сваю чаргу, ад усёй душы жадаю Вам і ўсім Вашым светлага настрою і усякай памыснасці ў надыходзячым 1997-м.

Нядайна мы адсвяткавалі Багдановіча, пазаўчора Цётку, а вось праз паўгадзіны іду на татарска-беларускае шанаванне Сцяпана Александровіча ў музеі Якуба Коласа. Святы, святы... І будні, будні... Добра, калі яны ў паспяховай працы, бо інакш сумней...

І сам, і з людзьмі часта згадваю Вас -- то думкай, то добрым словам.

Цісну руку.

Янка Брыль”.

А пасля для мяне быў Бухарэст, былі не надта частыя тэлефонныя размовы з Янкам Брылём. Не перапыняўся і брылёўскі ручаёк лістоў з дома нумар восем, што на мінскай вуліцы Дразда, з Крынічнага.

“Крынічнае, 6.VI.98

Дарагі Анатоль Іванавіч!

Я толькі думаў: ну як жа мне павіншаваць яго з першым юбілеем, а тут прыязджаюць да нас дзеці ды ўнукі і прывозяць Ваша пісьмо.

Дык і пачнем з того, што і я, і Ніна Міхайлаўна шчыра віншуем вас і жадаем добра га здароўя і поспехаў – і літаратурных, і дыпламатычных, і... якіх хочаце! (15 чэрвеня 1998 года мне споўнілася 50 гадоў – А.Б.)

Калісці, у канцы кастрычніка 1956 года мы з незабыўным Максімам Танкам, у падарожжы вакол Еўропы, пабывалі ў Канстанцы, убачылі помнік Авідзю і румынскага селяніна ў лапцах, да каленяў аблматанага па цёмных анучах аборамі, на фоне нейкага тэатральнага гмаху з калонамі, -- вось і ўся мая Румынія... Максім, які аб'ездзіў увесь свет, відаць, пабываў і ў іншых гарадах ды вёсках гэтай кукурузнавінаграднай краіны, якая для мяне, трэба думаць так і застанецца неразгаданай. Праўда, калісці, у 50-х, там у мяне вышлі дзве кнігі, для дарослых і для дзяцей, за што, вядома ж, дзякую. Скажу з пакорай, бо вандраваць я ў свой час вельмі любіў...

Цяпер я тут з 8.V (Ніна паехала раней). Са сваёй аблежаванай прыгоднасцю да фізичнай працы, -- моцна падводзяць ногі, ужо абедзве з тромбафлебітам глыбокіх венаў, -- многа чытаю, менш пішу, не першы год пераконваючыся, што сумаваць можна часам і пад салаўіныя песні ды цвіценне дрэў. Праўда, як гаварыў калісці светлай памяці Саша Адамовіч: утапі мяне, Божа, у смятане!, а другі Саша і так яшчэ:

Деревня, где скучал Евгений,
То был прелестный уголок,
Там друг невинных наслаждений
Благословить бы небо мог...

І я, вядома ж, бласлаўляю кожны свой новы дзень, а калі Бог дасць і зрабіць што-небудзь, дык і зусім добра.

Газеты ды часопісы, не раўнуючы як у апошнія месяцы партызаншчыны, трапляюць сюды кожны тыдзень, да іх ёсць яшчэ радыё, тэлевізар.

Не ведаю, што Вы ведаецце, а чаго не ведаецце з нашага літаратурнага жыцця. Праз месяц уведаецце.

А пакуль што – яшчэ раз дзякую за вестку, яшчэ раз віншу з маладым юбілеем і няхай усё будзе як найлепш!

Янка Брыль".

"12.X.98

Дарагі Анатоль Іванавіч!

Перад самым ад'ездам з Крынічнага ў Мінск, на зімойку, атрымаў Ваша пісьмо. Дзякую!

Шкада, вядома, і мне, што не ўдалося пабачыцца. За ўвесь сезон, з пачатку мая да пачатку кастрычніка, я ў Мінску быў адзін толькі раз, у самым пачатку ліпеня. (Во колькі “пачаткаў” у адным сказе!) І ў “вялікі свет” з нашай наднёманскай глухамані ездзіў толькі адзін раз – у Карэлічы, на Міцкевічаўскія чыганні, якія нястомны Мальдзіс, разам з карэліцкім светлым кіраўніцтвам, наладзіў 11.IX належным чынам, з добраі інтэрнацыянальнай гутаркай пра геніяльнага наваградччаніна і з наведаннем яго родных мясцін.

Жыва ўяўляецца мне, як Вы шчыравалі ў сваіх Баярах, то фарбуючы дах, то ладзячы плот... Дзякую Богу, што ў Вас ёсць каму дапамагаць, -- няхай ім добра здаровіцца!

Я пісаў Вам у адказ на першое “румынскае” пісьмо, спадзяюся, што пісьмо маё атрымана.

Мне сяк-так працавалася. Днямі здаў “ЛіМу” вялікую падборку, як для газетнай плошчы, падборку запісаў-мініяцюр, трохі менш выслаў Яну Чыквіну, па яго просьбе, для новага часопіса, які яны там ладзяць, нашы “белавежцы”.

Як пісаў Уладзімір Жылка, “няма чаго на лёс мне плакаць”, -- сёлета выйшлі дзве кнігі – па школьнай серыі 20 аркушаў выбранага, што вельмі аператыўна выдала “Полымя” (выдавецтва), а ў “Юнацтве” сімпатычна па каляровым афармленні кніжышча апавяданняў для малодшага ўзросту. Гэта можна лічыць шчаслівым выключэннем у агульным становішчы, пра якое і Вы ведаце.

“Няхай будзе грэчка!” – гаворыцца ў адным украінскім тосце. А ў Вас там хай будзе вінаград і добры настрой, пажадана і натворы.

Усяго добрааг!

Янка Брыль”.

“Крынічнае, 27.IX.99

Дарагі Анатоль Іванавіч!

Учора Ніна Міхайлаўна прывезла з Мінска фотаздымкі, і там яшчэ, і ўжо тут сама налюбаваўшыся імі падключыла і мяне да захаплення (гаворка пра тыя здымкі, што зрабіў я падчас наведання Крынічнага разам з Анатолем Кудраўцом і Уладзімірам Ліпскім – А.Б.). Яны і сапраўды выдатныя, і мы на іх – таксама нязгоршыя. Дзякуем шчыра! А што да намеру

наведаць Нёман і нас у наступным годзе – калі ласка, будзем рады, што першая сказала зноў жа Ніна Міхайлаўна, а я ахвотна падключыўся. Дай Бог дачакацца!

Мы яшчэ ўсё тут. Восень залатая пачала яшчэ дажджыщ, абяцаючы баравікі. Яны ўжо трохі былі з'явіліся, неўзабаве пасля Вашага тут праўбывання, потым зноў прышла дужмень, іх не стала. Ды вось днямі зарэгістраваўся першы пасля перапынку дождь, а сёння з ночы няма як носа з хаты высадзіць – цабаніць такі грыбасей!..

2 -- 3.Х прыедуць нашы маладыя. Забяруць мяне, такім чынам вызваліўшы машыну ад ста кілаграмаў грузу на наступны прыезд праз тыдзень, а Ніна Міхайлаўна пабудзе тут, каб руплівасць дажджу дарма не прапала. На здароўе! Я таксама маю што прыгадаць з колішніх, шматгадовых грыбных паходаў, а цяпер, на жаль, нагам зацяжка і хадзіць-брадзіць, і нахіляцца...

Кніжьшу Вашу прачытаў адразу і з цікавасцю. (Маецца на ўвазе кніга казак для дзяцей “Прыгоды памаўлівай Рыскі”, што выйшла ў 1999 годзе ў выдавецтве “Юнацтва” – А.Б.)

Усяго найлепшага!

Янка Брыль”.

Для мяне асабіста адыход Янкі Брыля ў іншы свет быў незвычайна балочым -- як асабістая рана. Пра гэта я адважыўся сказаць слоўка ў “Звяздзе”. Мне было шкада, што апошнімі тыднямі праз нейкую непатрэбную мітусню я не вельмі часта званіў яму.

Аднак некаторыя з тых званкоў згадваюцца з асаблівай шчымлівасцю. Апошні надвячорак 2004 года. Я пазнавата вярнуўся з працы. Аднасямейнікі кажуць, што званіў Іван Антонавіч. Тэлефаную яму. Перавіншаваліся з маючым быць навагоддзем, напажадаліся адзін аднаму. А напрыканцы ў звязку з нечым, пра што вялася гаворка, Іван Антонавіч расказаў яшчэ адну быліцу.

Калі служыў у польскім войску, кажа, вельмі хацелася паляжаць у бальніцы, бо там давалі лімон, яшчэ сёе-тое з прысмакаў. Можна было паляжаць і добра начытацца. Пайшоў да лекара. Той выслушаў, агледзеў, паслушаў і нешта напісаў. Выйшаў я, кажа Іван Антонавіч, чытаю: што ж ён там напісаў? А той напісаў: здаровы, годны да пакарання. Вярнуўся да сябе, старшына (па нашаму) прачытаў заключэнне і кажа: “Што ж

табе, кагаток, прыдумаць?” І прыдумаў. Прымусіў цягаць у пральню брудную бялізу, звязваючы яе прасцінай у вялікія цюкі...

Але перапыніліся размовы, сціх голас Івана Антонавіча.

Мне не стала хапаць ягонага голасу, ягонай усмешлівай гаворкі нават па тэлефоне, ягонай парады, меркавання наконт таго ці іншага літаратурнага твора, ягоных багатых згадак пра простыя жыццёвыя выпадкі ці з'явы...

Але назаўсёды са мной застануцца Брылёўская мудрасць, шчырасць, немітуслівасць, паважлівае і сур'ёзнае стаўленне да слова, застанецца ягоная светлая ўсмешка. Як “...назаўжды засталася ў Янкі Брыля вытанчаная маральная ўражлівасць. Настроенасць на сумленнае, справядлівае, людскае, добрае – важны фактар у эсгэтычна-ацэначнай рабоце яго творчай інтуіцыі, што кіруе адборам фактаў, уражанняў, вобразаў”, -- так пісаў пра Івана Антонавіча Уладзімір Калеснік. Справядліва і дакладна.

У ХРАМЕ СЛОВА КУПАЛЫ

Сёння, 7 ліпеня 2007 года, як і штогод, я прыехаў у Вязынку. Прыехаў да Купалы. Каб пабыць сам-насам з ягоным духам, каб паспавядцацца яму за грахі, што натварыў ад часу мінулага прыезду, і на чарговы перыяд наталіць смагу далучэння да вялікага і магутнага ўзвышальнага слова Купалы. Каб паназіраць, як іншыя людзі ўваходзяць у гэты непаўторны і нерукавторны храм – храм Купалавага слова, як пачываюцца ў ім.

Але сёлетні ліпень незвычайны. 07 дзень 07 месяца 07 года...

Мо і сапраўды магічны збег саміх па сабе незвычайніх у хрысціянстве лічбаў – сем. Акрамя таго, сёння дзень народзінаў Івана, Яна Прадцечы. Ці не сімвалічна?

Дык мо з гэтымі магічнымі сямёркамі і мы бліжэй падыдзем да Купалы? А ён наблізіцца да нас і пачнецца новы адлік ягонага жыцця і нашага далучэння да свету Купалы? Жыцця ў Беларусі і з беларусамі. Жыцця для Беларусі і дзеля беларусаў.

“А што, дагэтуль не было так?”, – спытгаецца нехта скептычна. Было па-рознаму. Найперш з нашага боку, у нашых адносінах да яго. Іначай не было б у Івана Дамінікаўіча жальбы, не адважыўся б, нібыта хацеў асіраціць нас, на спробу дачасна пайсці ад нас. Во мочна не хацелася яму ўблытвацца ў чалавечую несправядлівасць, не мог Паэт спляміць сябе зрадай самому сабе, свайму слову.

Хацелася б, каб мы не столькі славасловілі пра нашага прарока, а жылі з ім, разам з ягонымі думамі і ягонымі трывогамі. Тады і ён здолее больш даць нам.

Сённяшнім днём, як і сто гадоў таму (з часу надрукавання перашага верша), Беларусь чытае Купалу. Як і сто гадоў таму, беларусы чытаюць Купалу. Во хочуць ведаць:

Хто мы?

Адкуль мы?

Хто нашы бацькі?

Якія святыні ў нас?

Куды мы ідзёмы?

Што нясем на сваіх плячах усяму свету?

Сёння мы чытаєм Купалу, каб зразумець, што мы – беларусы. Але як чытаєм, так і разумеем. Па абвязку, па праграме, па прымусу. І толькі некаторыя, да крыўднага мала – па душэўнай і духоўнай патрэбе. Каб увайсці ў свет думак, разваг і памкненняў Купалы, каб зачараравацца святлом ягонага слова, трэба стаць беларусам не па назве. І не па нацыянальнасці. Каб годна пачувацца ў храме Купалавага слова, трэба адчуваць сябе беларусам, бо ўсе мы аб'яднаны беларускім грамадзянствам -- палякі, рускія, яўрэі, татары – спрадвечныя жыхары гэтай бласлаўлёнай Богам зямлі, назоў якой шчырай малітвай гучыць пад бяздоннымі нябёсамі, плыве над каласістымі палеткамі – Беларусь.

А хто ж Купала для нас?

Агенчык, які для кожнага свещніца ратавальнym святлом і кожнага выведзе на праўдзівую дарогу?

Касцёр, які разганяе цемру і асвятляе наваколле для вялікай грамады?

Вогнішча, якое поклічна вабіць да сябе грамады людзей, яднае іх, сагравае, дае спадзеў і тым самым сведчыць пра нас свету?

Ці мо Купала – гэта тая чароўная і таямніча-загадкавая купальская папараць-кветка, на якую праз усё жыштё спадзяюцца беларусы? Пра якую марылі і мараць, але ніхто так і не ўбачыў, не адшукаў яе? Ва ўсякім разе наяве.

Аднак жа не зняверыліся, не адцураліся, не перасталі верыць у цуд. І таму жывуць з прыгожай марай і пэўнасцю, што знайдзеца тая кветка і выведзе нас на сапраўдны і нязбочны шлях да храма.

Ці мо Купала – гэта Зніч?

Светач?

Паходня?

Так ці іначай, але для мяне вызначэнне Купалы непарыўна звязана з агнём, са святлом і ззяннем. Гэта і павінна дапамагчы нам зразумець, асэнсаваць, усвядоміць Купалу. Гэта значыць, зразумець саміх сябе. Зразумець і пачаць справядліва ганарыцца гэтым, аддаючы належнае ўсім, хто ў агульным людскім хаўрусе будзе лепшую долю сабе і сваёй краіне, а таму і нас паважае.

Купала прамаўляе да нас. То ціха, нават ціхенъка. Але хто хоча -- чуе яго.

То гучна, заклікальна – каб пачулі тыя, хто не звык услухоўвацца.

Купалу не зламалі і не спакусілі адмовіцца ад свайго ні пагрозамі, ні ласкамі. Ён не выракся, не здрадзіў. Нават тады, калі змушаны быў пайсці ў Вечнасць. Дачасна, балюча заўчасна.

Пайшоў ад нас, каб ужо ніколі не расставацца з намі, стаць нашым анёлам-ахойнікам. І ўжо адтуль – з вышынёй вучыць нас і настаўляе, і aberагае, і заклікае, і спадзяеца...

А што ж мы самі?

Мы намагаемся ісці да Купалы. Мы ідзём да Купалы, хоць і спатыкаемся... І калі сапраўды прыйдзем, то і станем тымі беларусамі, пра якіх марыў Ён.

Для мяне ўся Купалава творчасць – як малітва. Праніклівая малітва за Беларусь і ў імя Беларусі. Малітва за беларуса і ў імя беларуса.

Я буду маліцца і сэрцам, і думамі,
Распетаю буду маліцца душой,
Каб чорныя долі з мяцеліцаў шумамі
Ўжо больш не шалелі над нашай зямлёй...

Я буду маліцца...

Услухайцесь ў гэтыя слова. У іх заклік да супольнай малітвы за наш край, за нашу зямлю, за нас саміх і нашых дзетак.

Прамаўляйце гэтыя слова і вы. Прашапчыце іх самі сабе. Хоць раз на тыдзень. Мо стоячы ў тлумным аўтобусе, дзе сярод натоўпу вы – адзінокі. Мо ідучы ранен'ка на калгасную ферму ці на валошкавае поле. Мо спяшаючыся ў студэнцкую аўдыторию ці школьнны клас.

Кажыце іх голасна.

Звяртайцесь з імі да вашых дзетак.

І ўбачыце – зямля наша стане лепшай. Людзі нашыя стануть дабрэйшымі.

Ды і вы самі таксама. А яшчэ – вы адчуеце палёгку на душы. У вас палепшыцца настрой. Вам захочацца жыць больш цікава і вынікова... З'явіцца жаданне як мага больш добрага зрабіць для іншых.

Паспрабуйце. Праверце. І паверыце...

Я ў гэта -- веру.

А таму – я буду маліцца і сэрцам і думамі...

Спадзяюся разам з табой, разам з усімі намі. Тымі, хто ідзе да Купалы, і хто прыйшоў. Хто жадае пабыць у храме ягонага слова, і хто даўно і стала -- там.

МАМІНАЙ ПАМЯЦЮ ДЫХАЮ І ЖЫВУ

Раней кожны пражыты дзень
набліжаў нашае расстанне.

Цяпер кожны пражыты дзень
набліжае нашу сустрэчу.

Такую формулу вывела я для сябе,
каб выжыць тут без цябе, мама.

Хрысціна Лялько

Дзіўнае і дзівоснае ўсё-ткі жыццё. Вядзе сваёй дарогай,
якія намагайся збочыць з яе, сысці, каб часам забыцца, каб
зменшыць боль, якія апаноўвае настырнай неадчэпай, адчуць

палёгку. Як ні пазбягай лёсу, як ні асцерагайся, як ні бяжы ад яго ці то па прамой, ці то ўлукаткі, а свайго не пазбегнеш...

Сёння я ў чарговы раз прыехаў у сваю хату. У Баяры, што прытуліся між дзвюх Ліпай – Вялікай і Высокай (так завуць вёскі) на Нясвіжчыне. Сваю, бо стаў яе ўладальнікам. Хоць яшчэ зусім нядаўна гаспадаром хаты і сотак пры ёй лічыўся спачатку мой бацька Іван Іванавіч, а пасля на кароткі час – мая маці Марыя Канстанцінаўна з роду Мазаноў. Сёння яны або спачываюць на могілках у Асінніку – так называюць людзі месца свайго вечнага спачыну.

На самым пачатку студзеня 2001 года – не толькі новага года, а і новага стагоддзя і нават тысячагоддзя з'явіўся тут балюча-родны для мяне грудок: пахаванне бацькі. На 88-ым годзе жыцця адыйшоў ён у лепшы свет.

Маці перажыла яго на чатыры з паловай гады, а была маладзейшай на дзесяць. Амаль два апошнія згадзілася, праўда, з неверагодным супраціўленнем, правесці ў Мінску. На календары, які дагэтуль вісіць на сцяне асірацелай хаты, застаўся незаложаным пад гумку, значыць, неперагорнутым ёю, лісток з датай: 12 лістапада 2003 года. З таго часу Мама з'яўлялася ў сваёй хаце толькі госцяй. А так хацелася ёй вярнуцца ў свае Баяры. Як нядаўна яшчэ ейнай сястры Жэні, што жыла побач, жадалася на свой радзінны хутар Язавец: “Каб прымела, то папаўзла б туды. Я тады паздаравела б, падужэла...” Не лёс, раней за маці адышла ў Асіннік яе малодшая сястра...

З ліпеня 2005 года, без 10 хвілін тры пасля поўдня маёй Мамы не стала.

Краіна ў гэты час песнямі і шумнымі мінскімі гуляннямі адзначала Дзень сваёй незалежнасці, а мая Мама адходзіла ў іншы свет. Пахавалі Маму на тых самых могілках, побач з бацькам і пад адной гранітнай плітой, на якую яна, дзе быў выбіты і яе партрэт, паспела не раз паглядзець.

Апошнім часам яна спяшалася на сустрэчу з маім бацькам, хоць і расказвала, што колькі разоў ён прыходзіў да яе ў сне, але не хацеў браць з сабою. Спяшалася, бо, казала, не хоча рабіць клопату ні мне, ні маім аднасямейнікам. Але хай бы Бог міласэрны дараваў гэткі клопат Мамінага жывога жыцця яшчэ на доўгія гады...

Не лёс, не сталася так.

І гора маё стала рэальным і пякельна балючым. І зноў самахоць паліліся пякучыя слёзы.

Я асірацеў.

Пакуль была жывая Мама, клопат пра наш род быў на ёй. Цяпер гэтая ношка выпадала мне. Пакуль Мама называла мяне: “Сынок!”, я ўсё яшчэ быў дзіцем. Цяпер жа я станавіўся дарослым. Да мяне пераходзіў статус старэйшага ў родзе і адказнага за яго. А гэта цяжкая ношка.

І дагэтуль не магу змірыцца, не магу паверыць, што Мамы няма на гэтай зямлі. Асабліва балюча, калі бываю ў Баярах. Як зайду ў пакой, адразу позірк скроўваецца на акуратна засланы пусты ложак. Як пераступлю парог залы, дзе тэлевіzar, і дзе апошнім часам не спаў ніхто, хоць напагатове стаялі два таксама жалезныя ложкі з высокімі і вабнымі падушкамі, зробленыя мамінай рукой – хоць для дзяцей, хоць для унукаў драла яна пер'е, збирала год за годам і зладзіла ўрэшце годныя падушки, дык сэрца міжволі трывожна трапечацца і скрушна сціскаецца: пуста, ціха, нават радыё змоўкла і гадзіннік спыніўся...

Пазіраю на блакітны экран, але з цяжкасцю разумею, што там адбываецца. А позірк так і мкне за плечы, туды, дзе ложак Мамы. І ўсё здаецца, што яна там, на сваім сенніку, які я незадоўга перад яе ад'ездам у Мінск напхала свежай саломай. Спакойна спіць, каб не турбаваць мяне, не адрываць ад тэлевізара, нібыта ён важней за Маміны словы. Здаецца, што яна зараз вось уздыхне, закрэхча сваёй звыклай манерай і прыступае ў залу, каб спыгатць, што там “у цілівізары” паказваюць, “бо мае вочы ўжэ ні бачаць”, каб у каторы раз пачаць расказ пра баярскіх жыхароў і суседзяў – яна ж так доўга чакала мяне, збіраючы гэтыея навіны, а я, неразумны, прыліп да тэлевізара: мала мне яго ў Мінску...

Бывала, пойдзе на свой ложак, прыляжа, а пасля нечакана тупае да мяне зноў: успомніла нешта новае і важнае. І тады зноў адчыняюцца філёнчатыя дзвёры, якія некалі віселі ў хаце яе маці, а маёй бабы Волі і дзеда Костуся на згаданым ужо хутары Язвец, дзе ўсе мы жылі. Калі ў сярэдзіне 50-х перасяліся ў Баяры, дзедавы дзвёры апынуліся ў нашай хаце. З масіўнай і бліскучай ручкай: зайздрасць многіх маіх тадышніх сяброў, бо з сапраўднай медзі ці лагуні. Некалі я, малы, з цяжкасцю націкаў на яе, каб трапіць з кухні на

светлую палавіну дзедавай хаты, дзе – вось дзіва! – на стале стаяла чароўная скрынчака, якая, калі адзець на вуши слухаўкі, гаварыла і спявала, хоць поблізу нікога не было. З гэтага дэгэктарнага прыёмніка я ўпершыню пачуў песню пра сябе – так казалі мае саякі. Слоў ужо не памятаю, толькі помніца, што дзіўны голас у некага пытается: “То ли луковица, то ли репка, то ли позабыла, то ли любишь крепко”. Што азначала гэтае “толі”, я ніяк не мог даўмецца, а на мае дайманні старэйшыя толькі пасміхаліся: “Гэта ж пра цябе песня, бо ты – Толік. А ты ў нас пытаетшся...”

Цяпер асірацелая хата маўчыць, не загрыміць бліскучая ручка, не пачуецца Мамін голас. Азірайся не азірайся, а маўчыць мамін ложак, не шуршыць неперацёргая яшчэ салома ў сенніку. Не варужнуцца дзвёры, не зойдзе ў залу Мама.

Вусцішная цішыня цісне на мазгі, прымушае скрушна с trapлянуща і палахліва варухнуць плечукамі, азіраючыся назад, на мамін ложак. Мамы ж няма. І не будзе...

Не веру.

Не могу паверыць. Розум разумее, а сэрца не дае веры. Здаецца, яна гасцюе ў сваёй дачкі, а маёй малодшай сястры Лены – Лёлі, як называлі яе пакуль была дома і вучылася ва ўніверсітэце, а калі паехала настаўніцаць у Докшыцы стала называцца Аленаў Іванаўнай. Там яна атабарылася назаўсёды. Зараз жа ўдавуе і наадзіноце гаспадарыць.

І вось сёння я зноў у сваёй хаце, зноў спадзяюся пабачыцца з Мамай.

Марна.

Дзеля супакаення пачаў гартаць захаваныя бацькамі яшчэ з часу майго студэнцтва часопісы “Маладосць” і “Полымя” – за другую палову 60-х і пачатак 70-х. Заманулася дакрануцца да збеглага часу, адчуць сябе маладым і бесклапотным студэнтам.

І адразу натрапіў на сугучнае мне сённяшняму. У вераснёўскім за 1972 год (трыццаць чатыры гады таму!) нумары “Полымя” вялікая і традыцыйная для гэтага часу падборка вершаў Максіма Танка. У tym годзе яму спаўнялася шэсцьдзесят. Адкрыўся часопіс на старонцы з вершам “Бразнула клямка”. Вось ён.

БРАЗНУЛА КЛЯМКА

Бразнула клямка, пазнаўшы мой дотык, --
Дзверы, як рукі, да болю знаёмыя,
Бацькава хата раскрыла маўкліва...
Пэўна – глухой ад грымотаў жыщцёвых –
Здаўся “Дзень добры!” мой звонам, які ёй
Радаўніцу прыгадаў, калі людзі
Ранкам аруць, а днём плачуць на могілках,
Вечарам – скачуць, дадому вярнуўшыся.

Лыжка застыла над міскай заціркі.
Недзе зязюлі дзве пераклікаюцца:
Першая – лічыць мінулыя гады,
Скупа – другая – адлічвае рэшту.
Цэрбер бяссоніцы лёг ля паргоа
І да мяне не пускае дрымоту,
Хоць, каб задобрыць, аддаў яму хлеб свой
І недапітую конаўку квасу.

Вочы заплюшчу і бачу на покуці
Тых, што свой век аджылі і не вернуцца,
Толькі іх голас зайды мне чуецца.
Ды як заснеш тут, калі вуглы хаты,
Печ з лавай у субяднікі просяцца.
Хочуць знаць: дзе мае ногі бадзяліся,
З кім мае рукі дружылі, страчаліся,
Што мае вочы цікавае бачылі
І пад якім грузам плечы скіліліся.

Ноч камарыная хутка мінае.
Шыбы слязящца расою світальнаю.
Толькі пратрэш – і знў кроплі збіраюцца, як на вачах.

Ну акурат на мой настрой. Нібыта падслухаў Яўген Іванавіч мае думкі і перажыванні. Выпадковасць? Наўрад. Проста лёсу было патрэбна, каб я менавіта цяпер, зараз, тут, у Баярах, у апусцелай і асірацелай без бацькоў хаце, натрапіў на гэты верш паэта, з якім пашчасціла пазней не толькі знацца, а і мець, добрыя, прыязныя адносіны. Стасаваліся не адно па

службовых спрахах. Яўген Іванавіч не раз запрашаў у сваю кватэру, частаваў не толькі чаем, захоплена згадваў свае заходнебеларускія прыгоды. Была такая непасрэдная і незабыўная сустрэча і незадоўга да адыходу вялікага паэта ў іншы свет, калі ён, застаўшыся без жонкі, трохі хандрыў, бедаваў і жаліўся на бязлігасны лёс. Ды не прамінуў прыгадаць час сваёй бурлівай і буррапенай маладосці. Той ягоны аповяд дагэтуль нерасшыфраваным, не пакладзеным на паперу захоўваецца на магнітнай стужцы майго дыктафона.

І вось на табе – “Бразнула клямка”...

Быццам Яўген Іванавіч прадчуваў і мой настрой, спісаў з натуры і мой дотык да клямкі сенечных дзвярэй, і мой крок за парог роднай хаты, дзе нязвыкла ціха і недараўальна бязлюдна, пачуў мой грымотны і без адказу “Дзень добры!”

Але я, нават не заплюшчыўшы вачэй, “бачу на покуці тых, што свой век аджылі і не вернуцца...” А там і сапраўды вісіць партрэт майго бацькі, які зняўся на дошку гонару ў тагачасным калгасе “17 верасня” як лепшы даглядчык цялят, што і засведчана подпісам пад здымкам, які выціснуты “залатымі” літарамі: “Телятнік”. Трохі вышэй партрэт бабы Волі, з хаты якой блішчыць мне ў очы балочымі ўспамінамі клямка-ручка у яе ж дзвярах нашай цяперашняй хаты.

“Толькі іх голас заўсёды мне чуеца...”

Што тут дадасі. Так яно і ёсць на самай справе. І таму не ідзе сон, таму трывожнае чаканне з’яўлення Мамы не дае звесці вачэй, а ўспаміны прымушаюць шалёна калаціцца сэрца. І сапраўды, “як заснеш тут, калі вуглы хаты, печ з лавай у субяседнікі просяцца”, нібыта маюць намер дапытаць, “дзе мае ногі бадзяліся”, што ажно парог пылам усеў, чаму абміналі родную хату, дзе чаканнем і спадзяваннем трымцелі некалі сэрцы і поўніліся очы Мамы і Таты, чаму не не кіравалі сюды, пакуль яны былі яе гаспадарамі.

А хата, здаецца, ажно засвяцілася усімі сваімі запыленымі вокнамі, калі сустрэла свайго, роднага чалавека.

Ах, дарагі Яўген Іванавіч! Ах назіральны падслухоўнік чужых думак! Як жа трапна выказаў Вы маё, як адпаведна настрою і жаданню. Як жа здолелі зазірнуць у маю душу, як удалося адчуць і убачыць, што творыцца там, бо так не хочацца ёй быць сіратой. Ды розум даказвае сваё: гэта сталася незваротным, назаўсёды...

І таму – не толькі шыбы слязяцца ранішнім туманам.
Зноў і зноў збираюцца кроплі і на маіх вачах.

І каб змыць іх, зноў да вершаў Максіма Танка. А назіральны Яўген Іванавіч прыпас яшчэ і “Пількаўскі вецер”. Не, не толькі даўні пількаўскі, а і мой сённяшні, баярскі вецер. Хіба не так? Паслушайце, і вы зразумееце мяне.

ПІЛЬКАЎСКІ ВЕЦЕР

Быццам... шорах на печы.
Няўжо стары кот не заснуў?

Нейкі сцішаны піск.
Значыць, камар адсырэлую
Скрыпку наладжвае.

Нехта засланкай бразнуй.
Можа гэта прачнулася маці?

Зазвінала вядро.
Пэўна, бацька пайшоў па воду.

Прыслухоўваюся
Да цішыні пустой хаты...

Што ж ты, пількаўскі вецер, так зводзіш мяне!

Вось табе і больш як 30-гадовай даўніны вершы. Хай не здаецца гэта банальным, але сапраўдны верш, дзе жывое пачуццё, дзе пульсue рэальны боль, не старэе, ён здолыны адгуканацца і праз дзесяцігоддзі сваёй праніклівай сілай, сваім подслушам таемных думак. Бо і я сёння, як Максім Танк яшчэ ў мінулым тысячагоддзі, “прыслухоўваюся да цішыні пустой хаты” і нічога не магу зразумець, нічому не хачу веръшь, адно паутараць магу за Яўгенам Іванавічам з маленечкай толькі папраўкай: што ж ты, баярскі вецер, так зводзіш мяне...

Вось вам і нечаканая сустрэча са старым часопісам у апусцелай бацькоўскай хаце. Як з да часу негаваркім і маўклівым субядеднікам, які, калі прыходзіць пара, змушае разумець незразумелае, дапамагае паяднаць розум з сэрцам...

Гэта я і намагаюся зрабіць, мае вы Мама і Тата.
Стараюся і... не могу.

Баяры – Мінск,
24 – 25.09.2005
“Звязда”, 3.11.2006

СПОВЕДЗЬ

Адказы на пытанні анкеты для другога выпуску кнігі
“Споведзь”,
якая не выйшла з друку па тэхнічных прычынах

БУТЭВІЧ

Анатоль Іванавіч

Нарадзіўся 15 чэрвеня 1948 года на хутары Язвец Нясвіжскага раёна ў сялянскай сям'і. У сярэдзіне 50-ых у сувязі з паўсюдным ссяленнем хутароў на землях быў Заходній Беларусі бацькі пераехала ў вёску Баяры. У 1962 годзе скончыў Вялікаліпскую восьмігодку, перайшоў у 9-ы клас Сноўскай сярэдняй школы з рускай мовай навучання, адзінаццаць класаў якой закончыў у 1966 годзе. Паступіў на філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, скончыў вучобу ў 1971 годзе. Па размеркаванню працеваў рэдактарам у БЕЛТА (1971-1973), намеснікам рэдактара газеты “Чырвоная змена” (1975-1980), у ЦК ЛКСМБ (1973-1975, 1979-1980), дырэкторам выдавецтва “Мастацкая літаратура”, у ЦК КПБ (інструктар, загадчык сектара мастацкай літаратуры аддзела культуры, загадчык сектара літаратуры і мастацтва, намеснік загадчыка ідэалагічнага аддзела). Быў старшынёй Дзяржаўнага камітэта па друку БССР (1990-1992), Міністрам інфармацыі (1992-1994), Міністрам культуры і друку Рэспублікі Беларусь (1994-1996). З’яўляўся Генеральным консулам Рэспублікі Беларусь у Гданьску, Надзвычайнім і Паўнамоцным Паслом Рэспублікі Беларусь у Румыніі, мае дыламатычны ранг Надзвычайнага і Паўнамоцнага Пасла Беларусі.

Друкуецца з 1969 года, літаратурны псеўданім Макісм Валошка. Член Саюза беларускіх пісьменнікаў з 1994 года. Член Беларускага саюза журналістаў з 1976 года. Аўтар кніг “Прыгоды лісціка-карунчыка”, “Прыгоды памаўзлівай Рыскі”,

“Расстайны пах асоту”, “У гасцях у вечнасці”, “Званы Нямігі”, “За наміткай гісторыі”. Перакладае з польскай, рускай, украінскай моў, з беларускай на рускую. Асобнымі выданнямі выйшлі кнігі перакладаў: С. Лем “Прыгоды Піркса” і “Салярыс”, Э. Ажэшка “Над Нёманам”, В. Гіевіч “Марсианскае путешествіе”, У. Ліпскі “Крутые версты”, А. Капусцін “Соленая роса”, беларускі народны гумар “Смеяться, право, не грешно”. Пераклаў на беларускую мову раманы “Бывай, зброя” Э. Хемінгуэя, “Паляўнічы” Д. Одрыджа, аповесць “Тэўе-малочнік” Шолам-Алейхема, творы У. Крупіна, Х.К. Андэрсена, А. Давыдава, братоў Грим і іншых аўтараў. У перакладзе А. Бутэвіча ішлі п'есы на сцэне Беларускага тэатра юнага гледача, Віцебскага лялечнага тэатра, Тэатра беларускай драматургіі.

У перакладзе на румынскую мову выйшла кніга казак А. Бутэвіча “Зайчыкаў лес”.

Узнагароджаны медалём “За асваенне цалінных зямель”, Граматай Прэзідыта Вярхоўнага Савета Беларусі, Ганаровай граматай Савета Міністраў Беларусі. Лаўрэат прэміі Беларускага саюза журналістаў “Залатое пяро-2001”.

1. Ці падабаецца Вам Ваша імя? Ці не шкадуеце, што Вам не дасталося якое-небудзь іншае?

Пра іншае не думаў. А шкадаванне не лепшы дарадчык.

2. Які колер вачэй і валасоў Вам падабаецца найбольши?

Вочы – валошкавыя, валасы – лъняныя.

3. Якія станоўчыя якасці ў чалавеку найбольши цэніце?

Надзейнасць, сумленнасць, здольнасць не рабіць дрэнных учынкаў, не паступаць насуперак сумленню.

4. Якія чалавечыя заганы не церпіце?

Здраду, двурушнасць, неабавязковасць, неакуратнасць.

5. Ці верыце Вы ў сяброўства?

Веру.

6. Які Ваш любімы занятаў?

Дачныя клопаты, праца з дрэвам, кактусы, фотасправа, кнігі-малюткі.

7. Як Вы разумееце шчасце, шчаслівы лёс, шчаслівае жыццё?

Шчасце – мець узаемнае паразуменне ў сям'і, у калектыве, дзе працуеш. Шчаслівы лёс – здольнасць быць

карысным і патрэбным людзям. Шчасце – мець шчаслівых дзяцей. Шчаслівае жыццё – рэалізаваць вышэй сказанае.

8. Які лёс, на Вашу думку, варты жалю і на ракання?

Прыстасаванца, падхаліма.

9. Які момант ў Вашым жыцці Вы лічыце самым радасным?

Нараджэнне першынца-сына.

10. Які ў Вашым жыцці момант быў самы горкі, нешчаслівы?

Смерць бацькі.

11. Чаго Вы яшчэ хацелі б у жыцці дасягнуць ці да чакацца?

Упараткаванасці лёсу маіх дзяцей – Веры, Надзеі і Сяргея.

12. Якая асоба ў гісторыі чалавечтва Вам найбольш сімпатычная?

Ісус Хрыстос.

13. Герой якога рамана ці іншага мастацкага твора?

Лявон Дзятлік і Ганна Чарнушка з “Палескай хронікі” Івана Мележа.

14. Ваш любімы паэт, пісьменнік, кампазітар, жывапісец?

З многіх назаву толькі некаторых: Максім Багдановіч, Фёдар Дастаеўскі, Моцарт, Вітолд Бялыніцкі-Біруля, Рэрых.

15. У чым па-Вашаму найбольш поўна праявіўся геній прыроды?

У здольнасці залечваць нанесенія раны і вечна аднаўляцца.

16. Якая жывёліна (звер, птушка) Вам найбольш сімпатычная?

Ластаўка, жаваранак, салавей.

17. Якая Ваша любімая страва?

Печаная ў кастры бульба, марознае сала з прорасцю разам з цыбуляй.

18. Пра якую мясціну на зямлі ў Вас застаўся самы прыемны ўспамін?

Наконт усёй зямлі не скажу, а папраўдзе – пра свой хутар Язвец на Няспіжчыне, дзе некалі першынцам я з'явіўся на свет у сям'і Марыі з Мазаноў і Івана з Бутэвічаў.

19. Калі б лёс прымусіў пакінуць радзіму – якую краіну выбраўлі б Вы для перасялення?

Спадзяюся, да гэтага не дойдзе. Іначай – “як ад роднай галінкі лісток адарваны” на чужым дрэве не прыжывешся.

20. Ваша ўяўленне пра сямейнае ішчасце?

Згода і паразуменне.

21. Аб якім упушчэнні (нескарыйстанай магчымасці) на сваёй жыццёвой дарозе вельмі шкадуецце?

Шкадуй не шкадуй, а жыцця не перапішаць. Ды і не варта.

22. Чым (якімі падзеямі, здарэннямі) засталося ў памяці дзяцінства?

Да бліскучасці выгладжанымі босымі нагамі хутарскімі валошкавымі сцежкамі, бязмежнымі палявымі прасторамі, неверагоднымі мудрагелістымі збудаваннямі з белых воблакаў у колючым вочы недасяжнымі блакіце неба, трапяткім красаваннем жытга, белай вішневай замеццю, грознымі маланкава-грымотнымі навальніцамі, пасьбой кароў раннім росным дасвеццем, шасцікіламетровай вечаровай дарогай з Вялікаліпскай васьмігодкі то са снежнымі гурбамі па пахі на ўзлеску, то па вясеннім разводдзі, то пад грыбасейным асеннім дожджыкам, пахам першай кніжкі, першай навагодняй ёлкай.

23. Ваша стайленне да ўдзелу ў палітычным жыцці краіны?

Калі схільны і здолыны – удзельнічай, іначай – не пніся, не псуі людзям жыцця.

24. Якое значэнне надаеце бытавым умовам жыцця і працы?

Люблю ўтульнасць, а творча працеваць магу дзе і як даводзіцца.

25. Ці ёсьць ў Вас фінансавая мара?

Каб людзі былі такімі заможнымі, што не зайдзросцілі б чужому багаццю.

26. Што (які матэрыйял, якую тэму) шукаеце перш за ўсё ў свежых газетах?

Навіны; гістарычныя і краязнаўчыя матэрыялы; публікацыі пра культуру.

27. Якую кнігу (твор) Вы любіце перачытваць?

Перачытваю Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, Мікалая Рубцова. На перачытанне буйных рэчаў часу бракуе, а

пастаянна трymаць у памяці – так: “Палескую хроніку” Івана Мележа.

28. Цi верыце Вы ў фатальную непазбежнасць наканаванага лёсам?

У фатальную – наўрад. А ў наканаванасць веру.

29. Якая расліна (дрэва, кустарнік, кветка-зёлка) Вам найбольш падабаецца?

Валошка-васілёк, бэз, язвін, елка, бяроза, клён, дуб.

30. Ваша любімая пара году?

Восень, маладая вясна, ядраны зазімак.

31. Якая яна – жанчына Вашай мары?

Шчырая, разважлівая, з разуменнем часу, сітуацыі, абставін.

32. Ваша стаўленне да рэлігіі?

Станоўчае, паважлівае – з разуменнем, што без веры наогул немагчыма.

33. Цi верыце ў прыкметы?

Не слепа і не ва ўсе.

34. Кім збіраліся стаць у дзяцінстве?

На самым-самым пачатку -- школьнікам, пасля – журналістам.

35. Цi прыслухоўваецца Вы да чыёй думкі, прымаючы рашэнне?

Так, але толькі як да парады, бо рашэнне ўсё-адно трэба прымаць самому, як і несці за яго адказнасць.

36. У чым, на Вашу думку, нацыянальная ідэя Беларусі?

Ва ўсведамленні самадастатковасці сябе самой, суверэннай і роўнай з іншымі, як і належыць еўрапейскай краіне. А калі выказаць яе сформуляваным азначэннем, то словамі паўстанцаў Каастуся Каліноўскага: -- Каго любіш? – Люблю Беларусь. – То ўзаемна.

37. Якой Вы бачыце Беларусь праз...?

У дарозе -- да заможнасці, самаўсведамлення і самарэалізацыі.

Мінск, 2002

Подпісы да здымкаў “Пад небам беларускага слова”

Анатоль Бутэвіч -- намеснік рэдактара газеты “Чырвоная змена”, Мікола Федзюковіч, Валерый Шыханцоў у рэдакцыі газеты, 1979.

Віктар Казько, Васіль Зуёнак, Анатоль Бутэвіч, 1986.

Васіль Пігевіч, Міністр культуры Беларусі Яўген Вайтовіч, Анатоль Бутэвіч, 1987.

З Васілём Зуёнакам, 1988.

У Навагрудку: першы сакратар гаркама партыі Раман Унучка, Пятро Бітэль, Анатоль Бутэвіч, Іван Чыгрынаў, 1988.

З рускім пісьменнікам Васілём Бяловым, 1990.

З Максімам Танкам, 1990.

Святкаванне 500-годдзя Францішка Скарыны ў Мінску: прадстаўнік ЮНЕСКА, намеснік старшыні Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь Ніна Мазай, нашчадак Ф. Скарыны Стэнлі Скарына (Канада), Алег Лойка, Старшыня Дзяржаўнага камітэта Беларусі па друку Анатоль Бутэвіч, Васіль Зуёнак, Юрый Лабынцаў (Масква), 1990.

Юбілей Францішка Скарыны ў штаб-кватэры ЮНЕСКА ў Парыжы: Ніл Гілевіч, Генеральны дырэктар ЮНЕСКА Федэрыка Маёр, Стэнлі Скарына, Леанід Гуляка, Анатоль Бутэвіч, Парыж, 14 лістапада 1990.

З Серафімам Андраюком і Барысам Сачанкам, 1992.

Таіса Бондар у кабінцы Міністра інфармацыі Беларусі Анатоля Бутэвіча, 1993.

З Васілём Быковым на I з'ядзе беларусаў свету ў Мінску, 1993. 10-а. Рэспубліканская кніжная выставка “Беларуская кніга-93”: Анатоль Бутэвіч, Валянцін Блакіт, Барыс Сачанка, Мінск, 1993.

Дзень беларускага пісьменства і друку ў Нясвіжы, 1998.

Анатоль Кудравец, Анатоль Бутэвіч, Янка Брыль ля бярозкі, якая расце са старога дубовага карча, Крынічнае, 1999.

З Генрыхам Далідовічам на беразе Свіслачы, 1999.

Анатоль Бутэвіч, Анатоль Вярцінскі, Сяргей Законнікаў,
Анатоль Кудравец, мастак Георгій Паплаўскі, 1999.

Група беларускіх пісьменнікаў і мастакоў,
супрацоўнікаў Беларускага таварыства дружбы з Васілём
Быковым, 1999.

Ля роднага падворка, што ў вёсцы Баяры Нясвіжскага
райёна: бацька Іван Іванавіч Бутэвіч, маці Марыя
Канстанцінаўна, Анатоль Бутэвіч, Анатоль Кудравец, 1999.

Леанід Дранько-Майсюк, Анатоль Мяснікоў, Раіса
Баравікова, Анатоль Бутэвіч на Дні беларускага пісьменства ў
Полацку, 2003.

З грыбніком Уладзімірам Ліпскім у наднёманскім лесе,
2004.

Свае кнігі падпісвае польскі фантаст Станіслаў Лем,
Кракаў, 2005.

Са Славамірам Мрожакам падчас I сусветнага кангрэса
перакладчыкаў польскай літаратуры, Кракаў, 2005.

У Варшаве: беларускі паэт з Польшчы Алеся Барскі,
старшыня Саюза польскіх пісьменнікаў Марэк Ваўжкевіч,
Анатоль Бутэвіч, 2005.

Падчас адной з прэзентацый кнігі Анатоля Бутэвіча “У
гасцях у вечнасці”: мастак-ілюстратар кнігі Павел Тагарнікаў,
кіраунік выдавецтва “Кавалер Паблішэрс” Канстанцін
Хацяноўскі.

Здымкі з сямейнага архіва А. Бутэвіча, сярод аўтараў
якіх Мікалай Амельчанка, Анатоль Каляда, Уладзімір Кармілкін,
Леанід Клышко, Уладзімір Крук, Яўген Пясецкі.

З м е с т

На пачатку было слова. І слова было Беларусь
Хто мы такія?
Завітайма ў гості да вечнасці
Услайная песня пра Вітаўта
Тураўскае Евангелле
Славуты аўтар народнай песні
Прыемнасць адкрыцця
Мой Каараткевіч
“І час імкліва незваротны мастак ізноў вяртае нам...”
Аўтографы
Віншаванні
І вершы былі як дзецы
Паэтаў хлеб надзённы
Сын свайго часу
Руплівы аберагалынік слова
Песняру – песнярова
Янка Купала прыйшоў у Маскву
Паклон табе, Максіме!
Хвіля прыемнасці
Восень патрыярха
Прадзіва памяці, або Мой Пысінскі талісман
Багацейма і шануймася памяццю і дабрынёй
Самотнее на свеце без сяброў
Пра чалавека з пазіцыяй
Зайдзросная пазіцыя
Нечаканасць прыемнай сустрэчы
Зноў пра чалавека з пазіцыяй
Памятайма пра добрае сэрца

Каб чалавек быў чалавекам
Адкрытая кніга
Ад Скарэны пачатак. Мастацтва беларускай кніпі: пераемнасць традыцый
Ад краязнаўства – да радзімалюбства
Загадкавыя татарскія пісьмёны
Жыщё, знітаванае паэзіяй
Запрашэнне да сумоўя
Прыемная неспадзянка
“Божы засценак” Наднямоння прапануе наведаць Мікола Маяляўка
І журлівіца, і самогніца, ды – жывеца
Постаць высакародная, волатаўская
У храме слова Купалы
Мамінай памяццю дыхаю і жыву
Споведзь

Літаратурна-мастацкае выданне
Бутэвіч Анатоль Іванавіч
Пад небам беларускага слова.
Пра пісьменнікаў, літаратуру і не толькі

Рэдактар А.М.Масухранава
Мастацкі рэдактар Т.Д.Царова
Тэхнічны рэдактар Т.В.Лецъен
Карэктар Т.М.Няхай
Камп'ютэрная вёрстка Л.В.Харытонава

Падпісана ў друк 18.10.2007. Фармат 84x108 1\32.
Папера афс. №1. Гарнітура Таймс ЕТ. Рызаграфія. Ум. друк.
арк. 13,65. Ум. фарб.-адб. 14.07. Ул.-выд. арк. 12,7. тыраж 500
экз.

Бутэвіч, А.І.

Пад небам беларускага слова: пра пісьменнікаў,
літаратуру і не толькі/ А.І.Бутэвіч. – Мінск: Беларус. наука,
2007. – 258 с.

ISBN 978-985-08-0862-2.

Кніга ўключае шэраг літаратуразнаўчых эсэ, замалёвак, крытычных артыкулаў, у якіх аўтар выказвае свае думкі пра ролю і значнасць беларускага слова, пра ягоных захавальнікаў і творцаў, разважае над некаторымі літаратурнымі з'явамі і падзеямі, дзеліцца ўспамінамі пра вядомых пісьменнікаў.

Большая частка матэрыялаў гэтай кнігі ў свой час друкавалася на старонках “Звязды”, “ЛіMa”, “Полымя” і іншых перыядычных выданняў.

Адресуецца шырокаму колу чытачоў.

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2010 год

© PDF: Камунікат.org, 2010 год